

TEORIJA IR PRAKTIKA: STUDENTIŠKOS ĮŽVALGOS

THEORY AND PRACTICE: STUDENT INSIGHTS

Tarptautinė studentų konferencija

International Students Conference

2016 11 17

Tarptautinė studentų konferencija “Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“
International Students Conference “Theory and Practice: Student Insights”

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS:

Pirmininkė -

Evelina Darulienė, Studentų paslaugų centro koordinatorė, Kolpingo kolegija

Nariai:

Simona Snitkaitė-Kareivienė, ryšių su visuomene specialistė, Kolpingo kolegija

Karolina Ališauskaitė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija

Viktorija Matiušovaitė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija

Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Socialinės gerovės centro vadovė, Kolpingo kolegija

Dr.Regina Navickienė, Ekonomikos ir verslo centro lektorė, Kolpingo kolegija

Saulė Zadlauskienė, Ekonomikos ir verslo centro lektorė, Kolpingo kolegija

Dalia Gineitienė, Tarptautinių ryšių vadybininkė

THE ORGANIZING COMMITTEE:

Chairperson:

Evelina Darulienė, Coordinator of Student Service Center, Kolping University of Applied Sciences

Members:

Simona Snitkaitė-Kareivienė, Public Relations Specialist, Kolping University of Applied Sciences

Karolina Ališauskaitė, Conference Coordinator (KOK SA), Kolping University of Applied Sciences

Viktorija Matiušovaitė, Conference Coordinator (KOK SA), Kolping University of Applied Sciences

Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Head of Center of Social Welfare, Kolping University of Applied Sciences

Dr.Regina Navickienė, Lecturer of Economics and Business Centre, Kolping University of Applied Sciences

Saulė Zadlauskienė, Lecturer of Economics and Business Centre, Kolping University of Applied Sciences

Dalia Gineitienė, International Relations Coordinator

Autorių tekstų kalba ir stilius neredaguoti.

Authors' papers were not edited.

PRATARMĖ

Šiame leidinyje pristatoma tarptautinės studentų konferencijos „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“ medžiaga. Konferencija vyko 2016 m. lapkričio 17 d. Kaune, Kolpingo kolegijoje.

Jeigu jūs norite geresnės ateities, privalote patys ją susikurti. (Kunigas Adolfas Kolpingas).

Prieš penkiolika metų Kolpingo kolegijoje pradėtos organizuoti studentų konferencijos, kuriose studentai dalinosi atliktų tyrimų, projektinės veiklos rezultatais, įgyta akademine patirtimi Lietuvoje ir užsienyje. Šiais metais jau penktoje tarptautinėje studentų konferencijoje „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“ sveikinome gausų būrį mūsų kolegų (studentų) iš Marijampolės, Utenos, Kolpingo kolegijos, V. A. Gračiūno aukštosios vadybos mokyklos, Lietuvos aukštosios jūreivystės mokyklos, Kauno technologijos universiteto ir Lietuvos sporto universiteto, svečius LCC International University ir Catholic University Eichstätt-Ingolstadt.

Konferencijos metu Lietuvos ir užsienio šalių studentams suteikiama galimybė susipažinti, pasidalinti turima patirtimi, tinkamai pasirengti dalyvauti kituose moksliniuose – praktiniuose renginiuose bei smagiai praleisti laiką drauge.

Konferencijos metu įgyta patirtimi ir teorinėmis įžvalgomis studentai dalijosi 3 darbo grupėse: „Socialinio verslo bei ekoturizmo programos studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“, „Socialinio darbo bei Vaiko gerovės ir socialinės apsaugos programos studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“, „Studentų patirtys tarpkultūriniame kontekste“.

Leidinyje pateikiami studentų straipsniai, kurie susiję su žinių ir įgūdžių taikymu analizuojant įvairias temas.

Konferencijos organizatoriai dėkoja konferencijos dalyviams už bendradarbiavimą ir tikisi, kad leidinys pateisins skaitytojų lūkesčius.

FOREWORD

This publication presents international student conference „Theory and Practice: Student Insights“ material. The conference was held in 2016 17 November, in Kaunas, at Kolping University of Applied Sciences.

If you seek for a better future it is your own responsibility to create it. (Priest Adolph Kolping).

Fifteen years ago Kolping University of Applied Sciences began to organise student conferences. During those conference students shared the results of their research and academic experience in Lithuania and abroad. This year in the fifth international student conference „Theory and Practice: Student Insights“ we welcomed our colleagues (students) from Marijampolė, Utena, Kolping University of Applied Sciences, V. A. Graiciunas School of Management, Lithuania Maritime Academy, Kaunas University of Technology and Lithuanian Sports University, guests from LCC International University and Catholic University Eichstätt-Ingolstadt.

During the conference students from Lithuania and abroad had an opportunity to share their experience, to prepare to participate in other scientific – practical activities and to have a good time.

During the conference students shared their experience and insights in 3 different groups: „Experiences and Prospects in the Contemporary Society of the Social Business and Ecotourism Programme Students“, „Experiences and Prospects in the Contemporary Society of Social Work Program Students, Child Welfare and Social Security Programme Students“, „Students Experiences in the Intercultural Context“.

The publication presents students articles that are related to the application of knowledge and skills in different areas.

Conference organizers would like to thank the conference participants for their cooperation and hope that publications will meet readers' expectations.

TURINYS/CONTENTS

SOCIALINIO VERSLO BEI EKOTURIZMO PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF THE INTERNATIONAL BUSINESS AND ECOTOURISM PROGRAMME STUDENTS	8
1. Karolina Antanavičiūtė KAVOS VARTOJIMAS BARUOSE: TENDENCIJOS IR YPATUMAI	8
2. Aurelija Jankutė TARPTAUTINIO VERSLO PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE INTERNATIONAL BUSINESS PERSPECTIVES IN MODERN SOCIETY	19
3. Evelina Jasaitytė EKOTURIZMO PLĖTROS GALIMYBĖS BIRŠTONO KURORTE ECOTOURISM DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN BIRSTONAS RESOR	25
4. Marius Raginis NUOSAVO KAPITALO, DOTACIJŲ IR SUBSIDIJŲ AUDITAS AUDIT OF OWN CAPITAL, GRANTS AND SUBSIDIES	31
5. Marius Raginis PASLAUGŲ MARKETINGO ANALIZĖ AKCINĖJE BENDROVĖJE ŠIAULIŲ BANKAS SERVICE MARKETING ANALYSIS OF ŠIAULIŲ BANKAS	41
6. Marius Raginis, Šarūnas Velička MARKETINGO ANALIZĖ UŽDAROJOJE AKCINĖJE BENDROVĖJE ŠVYTURYS–UTENOS ALUS MARKETING ANALYSIS IN COMPANY UAB ŠVYTURYS–UTENOS ALUS	51
7. Raminta Sadauskaitė, Gabrielė Skiecevičiūtė EKOTURIZMO EKSKURSIJŲ PASIŪLOS VERTINIMAS KAUNO MIESTE IR RAJONE ANALYSIS OF SUPPLY IN ECOTOURISM TOURS IN KAUNAS CITY AND DISTRICT	58
8. Monika Skaržinskaitė EURO ĮVEDIMO ĮTAKA LIETUVOS EKONOMIKAI IMPACT OF THE EURO ADOPTION ON THE LITHUANIAN ECONOMY	64
9. Edita Tubutytė ATSAKINGO VADYBOS MOKYMO PRINCIPŲ TAIKYMO YPATUMAI IR GALIMYBĖS LIETUVOS KOLEGIJOJE APPLICATION FEATURES AND POSSIBILITIES OF PRINCIPLES OF RESPONSIBLE MANAGEMENT EDUCATION IN LITHUANIAN COLLEGES	72
10. Antanas Ūsas DARNUSIS TURIZMAS - ATEITIS AR ILIUZIJA? SUSTAINABLE TOURISM - FUTURE OR ILLUSION?	81
SOCIALINIO DARBO BEI VAIKO GEROVĖS IR SOCIALINĖS APSAUGOS PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE. EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF SOCIAL WORK PROGRAM STUDENTS, CHILD WELFARE AND SOCIAL SECURITY PROGRAMME STUDENTS	89
11. Natalija Gavrilova BE TĖVŲ GLOBOS LIKUSIŲ JAUNUOLIŲ SOCIALIZACIJA VISUOMENĖJE SOCIALIZATION OF THE YOUTH WITHOUT PARENTAL CARE	89
12. Gintarė Gruneva, Sandra Nečiuskytė, Deimantas Balčiūnas	100

TARPASMENINIŲ KONFLIKTŲ SOCIALINIAME DARBE ANALIZĖ
ANALYSIS OF INTERPERSONAL CONFLICTS IN SOCIAL WORK

13. Nadja Sophie Saadati Jafarabadi SOCIAL WORK IN UGANDA	109
14. Eglė Jasulevičiūtė SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE AUGANČIŲ VAIKŲ PSICHOSOCIALINĖS PROBLEMOS LIETUVOJE THE PSYCHOSOCIAL PROBLEMS OF CHILDREN WHO ARE RAISED IN THE SOCIAL RISK FAMILIES IN LITHUANIA	116
15. Giedrius Jonys GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ PAAUGLIŲ EMOCINIŲ GEBĖJIMŲ RAIŠKA EXPRESSION OF EMOTIONAL SKILLS AMONG FOSTER HOME RESIDENTS – ADOLESCENTS	122
16. Ineta Ladukaitė GATVĖS VAIKAI: PRIEŽASTYS IR SOCIALINĖS PAGALBOS GALIMYBĖS STREET CHILDREN: THE REASONS AND THE OPPORTUNITIES OF SOCIAL SUPPORT	131
17. Loreta Vasilevičiūtė, Julija Godlevskaja SOCIALINIO DARBO STUDIJŲ PATIRTIS ERASMUS+ PORTUGALIJOJE SOCIAL WORK STUDY EXPERIENCE OF THE ERASMUS+ IN PORTUGAL	139
STUDENTŲ PATIRTYS TARPKULTŪRINIAME KONTEKSTE STUDENTS' EXPERIENCES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT	145
18. Diana Burnasheva ONLINE LEARNING APPROACH AT LCC INTERNATIONAL UNIVERSITY. ACCESSING STUDENTS' LEVEL OF SATISFACTION, EXPECTATIONS AND PERCEPTIONS	145
19. Dan Cheptea THE IMPACT OF TERRORISM ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) IN NIGERIA	168
20. Dovilė Girtaitė, Lina Sakalauskaitė BALTIC STATES' STOCK EXCHANGE TRENDS BALTIJOS ŠALIŲ VERTYBINIŲ POPIERIŲ BIRŽŲ TENDENCIJOS	191
21. Dovilė Girtaitė, Lina Sakalauskaitė THE COMPARATIVE ANALYSIS OF NON-LIFE INSURANCE SERVICES DRAUDIMO BENDROVIŲ TEIKIAMŲ NE GYVYBĖS DRAUDIMO PASLAUGŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ	199
22. Hofmann Christina, Kretschmann Konstantin Tobias SOCIAL WORK WITH UNACCOMPANIED MINORS IN GERMANY - A CASE STUDY	210
23. Lukrecija Kavaliauskaitė WOMEN SITUATION IN THE MARITIME TRANSPORT SECTOR ENSURING EQUAL OPPORTUNITIES MOTERŲ SITUACIJA JŪRŲ TRANSPORTO SEKTORIJE UŽTIKRINANT LYGIAS GALIMYBES	219
24. Dariia Kuchynska ANALYSIS OF THE PROFITABILITY OF COMMERCIAL BANKS UNDER NEGATIVE INTEREST RATE ENVIRONMENT IN THE NORDIC COUNTRIES	225
25. Ksenia Melnikayte GENDER EFFECT ON OCCUPATIONAL SEGREGATION IN LABOR MARKET IN RUSSIA DURING THE PERIOD OF 2005-2014	236

26. Vilma Paulikaitė <i>MARITIME BUSINESS FINANCIERS' ISSUES REGARDING PROFESSIONAL ETHICS</i> <i>JŪRŲ VERSLO FINANSININKŲ PROFESINĖS ETIKOS PROBLEMATIKA</i>	255
27. Amirlan Suleimenov <i>FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND KAZAKHSTAN'S STRATEGIC GOALS</i>	262
28. Selay Surer <i>DEVELOPMENT ASPECTS OF SOCIAL WORK IN TURKEY</i>	265
29. Yuliya Tsay <i>ESTIMATING RETURNS TO EDUCATION IN FORMER SOVIET TRANSITION ECONOMIES: THE CASE OF LITHUANIA</i>	273

SOCIALINIO VERSLO BEI EKOTURIZMO PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF THE SOCIAL BUSINESS AND ECOTOURISM PROGRAMME STUDENTS

KAVOS VARTOJIMAS BARUOSE: TENDENCIJOS IR YPATUMAI

KAROLINA ANTANAVIČIŪTĖ

Kauno technologijos universitetas

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje apžvelgta kavos vartojimo baruose tendencijos ir ypatumai. Kava - tai viena iš dažniausiai vartojamų prekių, kurios vartojimas tapo kone kasdienis ritualas bei įvaizdžio dalis. Atliktas tyrimas, kurio metu norėta išsiaiškinti motyvus, kurie lemia kavos vartotojų elgseną renkantis kavą bei kavos barą.

IVADAS

Kavos barai - viena įdomiausių maitinimo rinkos koncepcijų daugelyje Europos šalių. Kava ypač vilioja jaunus žmones: biurų darbuotojus, vadybininkus, vadovus, studentus, moksleivius ir kt. Kavos vartojimas šiandieniam vartotojo gyvenime yra neatsiejamas dalykas. Atsižvelgdami į spartų kavos bei kavos barų populiarėjimą visame pasaulyje, šiame straipsnyje apžvelgta kavos barų vartojimas Europoje ir Lietuvoje bei atliktas tyrimas, kuriuo norėta išsiaiškinti kavos barų vartotojų motyvus ir sprendimus renkantis kavos barą.

Tyrimo objektas – kavos barų vartojimo ypatumai ir tendencijos.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti kavos barų situacijas Europoje ir Lietuvoje bei atlikti tyrimą, kuris padėtų išsiaiškinti kavos barų vartotojų motyvus ir sprendimus renkantis kavos barą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apžvelgti kavos barų situaciją Europoje;
2. Apžvelgti kavos vartojimo baruose tendencijas Lietuvoje;
3. Apibrėžti kavos vartotojų charakteristikas;
4. Išanalizuoti kavos barų charakteristikas Lietuvoje;
5. Nustatyti kavos vartotojų motyvus ir sprendimus renkantis kavos barą.

KAVOS VARTOJIMO BARUOSE APŽVALGA LIETUVOJE IR EUROPOJE

Kavos barų situacija Europoje

Didžiosios įmonės, ypač kavos gamintojai, nuolat vykdo planinę plėtrą. Istoriskai prie kavos kultūros plėtros prisidėjo dauguma Europos regionų, ypač žymus Italijos, Ispanijos, Austrijos ir Turkijos indėlis. Moderniausių kavos barų koncepcijų šaknys glūdi mažiausiai dvejose teritorijose – Viduržemio jūros regione ir JAV. Didžiausią dalį Europos regiono užima kavos baras – „Starbucks“.

„Starbucks“ – tinklas, suvaidinęs labai svarbų vaidmenį kavos barų rinkos plėtroje, taip pat, kaip ir McDonald's – greitojo maisto sektoriuje. Tik kavos gėrimus siūlančio sektoriaus plėtra prasidėjo 15 – 25 m. vėliau. Verta pastebėti ir tai, kad kavos barai yra daug įvairesnė ir europietiškesnė koncepcija. Šiandien tokie prekės ženklai kaip „Starbucks&Co“ yra susiję ne tik su įvairiais kavos gėrimais, bet ir su pasaulio oazėmis skubančiame ir triukšmingame kasdieniniame gyvenime. Tai modernios, miestietiško stiliaus įstaigos, tampančios trečiaja vieta po namų ir biuro, puikiai tinkančia kokybiškai praleisti laiką. Šiandieniniam europiečiui kavos baras yra viešas bendrasis kambarys (svetainė), kuriame socialiniai aspektai yra svarbesni už kulinariją.

Pirmoje lentelėje pateikta labiausiai Europoje paplitę kavos barų tinklai.

1 lentelė. Labiausiai Europoje paplitę kavos barų tinklai

Nr.	Prekės ženklas	Kilmės šalis	Paplitimas Europos šalyse
1.	„Segafredo Zanetti Espresso“	Italija	20
2.	„Caffè Ritazza“	Didžioji Britanija	17
3.	„IllyCaffè/Espressamente“	Italija	14
4.	„McCafé“	Australija/JAV	11
5.	„Starbucks“	JAV	10
6.	„Tchibo“	Vokietija	8
7.	„Gloria Jean's Caffees“	Turkija	7
8.	„Coffè Cino“	Didžioji Britanija	7
9.	„Coffeeshop Company“	Austrija	5
10.	„Caffeeheaven“	Lenkija	5
11.	„Costa Coffee“	Didžioji Britanija	5

Lentelė sudaryta autorės, remiantis „FoodService Europe & Middle East“

Kaip matoma iš lentelės labiausiai Europoje paplitęs kavos barų tinklas yra „Segafredo Zanetti Espresso“ kilęs iš Italijos, kuris paplitęs net 20 Europos šalyse, tuo tarpu mažiausiai išplitęs tinklas - „Costa Coffee“ kilęs iš Didžiosios Britanijos, kuris paplitęs tik 5 Europos šalyse.

„FoodService Europe & Middle East“ [1] išskiriamais šešiasdešimt didžiausiems Europos kavos barams priklauso daugiau nei 6500 kavinių. Kavos barų rinkos atsinaujinimui ir augimui didelę įtaką turi Ispanija ir Didžioji Britanija: 12 iš 60 tinklų yra kilę ar jų pagrindiniai biurai yra įsikūrę Ispanijoje, 10 – Didžiojoje Britanijoje. Taigi abiejų šalių maitinimo rinkoje kavos barų verslas vaidina svarbų vaidmenį, lemia jos vystymąsi. Du dideli tinklai taip pat yra kilę iš Graikijos, du iš Lenkijos ir du iš Rusijos.

Įdomu tai, kad lygiai pusė visų pristatytų tinklų dirba tik savo šalies rinkoje. Vienas iš tokių yra Didžiosios Britanijos tinklas „Caffè Nero“, valdantis daugiau nei 290 įstaigų šalyse.

„Starbucks“ įstaigų skaičiumi pasaulyje didžiausias kavos barų tinklas yra ir Europoje. „McCafé“ – tai McDonald's priklausanti parduotuvės parduotuvėje koncepcija. Kavines galima

rasti 11 Europos šalių. Per praėjusius metus kavinių skaičius beveik padvigubėjo. Ypač tinklas plėtėsi Vokietijoje ir Italijoje. „Jamaica Coffee Shop“ – tai didžiausias kavinių tinklas Ispanijoje, valdantis daugiau nei 20 kavinių Madride ir Barselonoje, o iš viso Europoje turintis 132 kavines.

Sąrašo pabaigoje esantis „Woyton“ patenka į 60 didžiausių Europos barų tačiau turi tik 20 įstaigų ir tik Vokietijoje.

Kavos vartojimo baruose tendencijos Lietuvoje

Lietuviai vieni konservatyviausių vartotojų – jei paragautas produktas įtiko, daugiau eksperimentuoti ir kasdieniam vartojimui ieškoti ko nors naujo nelinkę.

Daug dėmesio kavai skiriančio prekybos tinklo IKI Marketingo departamento įvaizdžio skyriaus vadovė Aistė Balytė [2] pastebi, kad daugiausia nuperkama tos kavos, kuriai taikomos įvairios akcijos. Anot jos, tereikia žvilgtelėti, kokie vakarietiški prekių ženklai pirmieji atkeliavo į Lietuvą. Pirmoji prekybos tinklų lentynas pasiekusi kava buvo „Jacobs“, tad jos pardavimai iki šiol Lietuvoje didžiausi. Latvijoje pirmoji buvo „Merrild“ – ten šios kavos pardavimai iki šiol didžiausi.

Tyrimų bendrovės „Nielsen“ surinkti duomenys byloja apie tendenciją, kad didžiąjai daliai tautiečių apsispręsti, kurią kavą ar arbatą pirkti, vis dažniau padeda vartojimo greitumas ir patogumas – didėja tirpios kavos, tokios kaip „trys viename“ pardavimai, daugiausia parduodama vienkartiniais pakeliais fasuotos arbatos.

Taigi, nors mūsų šalyje kava nėra naujas produktas, visuomenės sąmoningumas apie kavą tebėra vystymosi stadijos.

Tačiau po truputį Lietuvoje žmonės pradeda suprasti, kad kava neapsiriboja vien „Jacobs“ ir „Paulig“. Vis daugiau ir vis dažniau žmonės reikalauja geresnės kokybės kavos. Tam įtakos turi įvairios besikuriančios kavinukės, kuriose galima paragauti kavos, ir „Kavos klubai“.

Nors viešojoje erdvėje vis pasirodo užuominų apie neigiamą kavos poveikį, „Ypatingos kavos“ asociacijos atstovas ir UAB „Šviežia kava“ vadovas Vytautas Kratulis [2] mano, jog kavos vartojimas yra gyvenimo būdas, įprotis, o jis žalingas ar ne, priklauso nuo vartojimo kultūros. Kavos žinovai įsitikinę, jog lietuviams trūksta žinių apie tai, kas yra gera kava ir kaip ją ruošti. „Galbūt todėl daugiausia jos išgeriama vietose, kuriose siūloma kava „išsinešimui“.

Norint plėsti kavos gėrimo kultūrą, Lietuvoje organizuojamos įvairios kavos mugės, rengiami baristų čempionatai, kavos kultūros dienos. Paragauti tikros kavos be cukraus ir kitų priedų, susipažinti su įvairiomis jos rūšimis galima Baltijos maisto ir gėrimų mugėje BAF bei parodoje „BaltShop“. Čia savo žiniomis ir aistra kavai dalinasi geriausi Lietuvos baristos bei gamintojai; pristatomos įvairios kavos rūšys, vyksta degustacijos ir kavos kokteilių čempionatas.

Lyginant 2011 ir 2012 metų duomenis [3], pernai išgertų kavos puodelių skaičius kavinėse „McCafé“ Lietuvoje išaugo 7 proc. ir pasiekė daugiau nei 121 tūkst. vienetų. Tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje kavos suvartojimas atitinkamai augo 12 ir 21 proc. Latviai pernai išgėrė 82 tūkst., estai – 76 tūkst. puodelių kavos. „McCafé“, siūlančios platų gėrimų ir desertų pasirinkimą, pardavimai Lietuvoje 2012 metais augo 31 proc., Latvijoje – 7 proc., Estijoje – 16 proc.

Marketingo direktorės Baibos Zakės [4] Baltijos šalyse teigimu, „McCafé“ kavinių lankytojų kavos gėrimo įpročiai rodo, kad žmonės vis dažniau reguliariai kavą geria ne namuose, o kažkur mieste, dažniausiai – su draugais.

Taip pat išaugo skaičius žmonių, kurie pakeliui į darbą nusiperka kavos, didelei daliai socialiai - ekonomiškai aktyvių gyventojų tai tapo kasdieniu ryto ritualu.

Populiariausia kavos rūšis Lietuvoje, kaip ir Latvijoje bei Estijoje, yra kava Late („CaffeLatte“). Iš šaltų gėrimų kavinėse „McCafé“ Estijoje ir Latvijoje populiariausias „Frappe“

gėrimas. „Frappe“ pavadinimas kilęs iš prancūziško žodžio „frapper“ – liet. traiskyti, grūsti, ir juo apibūdinami gėrimai, kurių sudėtyje yra grūsto ledo. Įdomu, kad Lietuvoje, nepriklausomai nuo sezono, populiariausias šaltasis gėrimas „McCafé“ meniu – šalta kava „IceCoffee“. Visose Batijos šalyse mėgstamiausias „McCafé“ lankytojų desertas – vokiškas sūrio pyragas.

Sparčiai populiarėjant kavos vartojimo paklausai, atsirado pelninga niša verslui – kavos barai, kurie per gana trumpą laiką labai išpopuliarėjo.

„McCafé“ kavinių koncepcija sukurta Melburne, Australijoje, kur 1993 metais ir buvo atidaryta pirmoji kavinė. Dabar Europoje jau veikia 1,5 tūkst. „McCafé“ kavinių. Lietuvoje pirmoji „McCafé“ atidaryta 2009 metais, dabar šalyje jų yra trys, visos – Vilniuje. Pirmoji Baltijos šalyse „McCafé“ duris atvėrė Latvijoje. Dabar jų Latvijoje (Rygoje ir Daugpilyje), kaip ir Lietuvoje, veikia trys, o Estijoje – dvi (Taline ir Tartu).

Apibendrinant, galima išskirti šias pagrindines kavos barų vartojimo tendencijas Lietuvoje:

- vartotojai kavą įsigyti nori greitai ir patogiai;
- vartotojai nori geresnės kokybės kavos;
- vartotojai vis dažniau kavą geria ne namuose, o kažkur mieste, su šeima ar draugais;
- daugėja žmonių, kurie pakeliui į darbą nusiperka kavos išsinešimui.

Kavos barų charakteristikos Lietuvoje

Ne vienerius metus karaliaujantys Europos maitinimo rinkoje, kavos barai savo nišą pamažu atranda ir Lietuvoje. Vienuose jų kavos gėrimai parduodami tik išsinešti, kituose galima prisėsti ir pasimėgauti ne tik kvapniu gėrimu, bet ir gardžiu desertu, trečiuose patikusios šviežiai sumaltos kavos mielai pasiūloma parsinešti namo. Koncepcijos plėtimąsi taip pat skatina gausėjantis tikslinių vartotojų ratas – vis dažniau renkames brangesnį, tačiau kokybišką produktą, pateikiamą patrauklioje aplinkoje.

Lietuvoje dominuoja 8 pagrindiniai kavos barai, kurie kartu labai panašūs bet ir labai skirtingi. Jų charakteristikos pateiktos 2 – 9 lentelėse.

2 lentelė. *Statoil Fuel & Retail Lietuva* kavos baro charakteristika

Statoil Fuel & Retail Lietuva	
	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 1995 metų.
Įstaigų skaičius	Daugiau nei 100.
Kavos rūšių gausa	6 rūšių.
Papildomi produktai	Pyragaičiai, tortai, šaltieji gėrimai.
Nuolaidų programa	Nuolaidų kortelės Statoil Extra, Mylimiausia, IKI Premija, Senukų – 10 proc. nuolaida kavai. Su Megos nuolaidų kortele, nuolaida kavai netaikoma.
Išskirtinumas	Kava išsinešimui, tačiau yra kelios degalinės, kuriose yra lauko kavinės.

3 lentelė. Double Caffee kavos baro charakteristika

Double Caffee 	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 2004 metų.
Įstaigų skaičius	39 įstaigos 5 šalyse: 7 Lietuvoje, 21 Latvijoje, 5 Estijoje, 5 Ukrainoje ir 1 Baltarusijoje.
Kavos rūšių gausa	Daugiau nei 50 būdų paruoštų kavų.
Papildomi produktai	Arbata, karšti ir šalti jos gėrimai bei kokteiliai, ledų kokteiliai, salotos, užkandžiai, sriubos, desertai ir kiti saldumynai.
Nuolaidų programa	Nuolaidų kortelė, kurioje kaupiami pinigai – 15 proc. nuo apmokėtos sąskaitos.
Išskirtinumas	Ypatingas kavos baro pasiūlymas – sušių baras. Kavinių logotipas, interjeras, aptarnaujančio personalo apranga, reklama yra susiję su kava ir jos atspalviais.

4 lentelė. Šviežia kava kavos baro charakteristika

Šviežia kava 	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 2000 metų.
Įstaigų skaičius	3 įstaigos.
Kavos rūšių gausa	40 rūšių.
Papildomi produktai	20 rūšių arbata, gaivieji gėrimai, desertai, suvenyrai, aksesuarai.
Nuolaidų programa	Nuolaidų kortelė, kuri suteikia teisę gauti visas naujienas, išsamią informaciją, naudotis specialiais pasiūlymais, dalyvauti kavos prezentacijose.
Išskirtinumas	Įmonės kavinėse kavos galima nusipirkti ne tik specializuotose, bet ir užsisakyti į biurą ar restoraną.

5 lentelė. Presto kavos baro charakteristika

Presto 	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 1991 metų.
Įstaigų skaičius	6 įstaigos ir apie 10 specializuotų parduotuvių.
Kavos rūšių gausa	5 rūšių.
Papildomi produktai	Rankų darbo šokoladiniai saldainiai, pyragaičiai, tortai, triufeliai, ledai, karštieji patiekalai.
Nuolaidų programa	Su Daily Card nuolaidų kortele kavinėse 15 proc. visai sąskaitai, parduotuvėse – 10 proc.
Išskirtinumas	Galimybė išgerti taurę vyno.

6 lentelė. *Coffee Inn* kavos baro charakteristika

<i>Coffee Inn</i> 	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 2011 metų.
Įstaigų skaičius	30 įstaigų: 22 Lietuvoje ir 8 Latvijoje.
Kavos rūšių gausa	3 rūšių.
Papildomi produktai	Coffee Inn gaminami sumuštiniai, keksai, sausainiai, pyragai ir kiti gardumynai.
Nuolaidų programa	Kortelė, kurios metu grįžta 10 proc. nuo kiekvienos kavos. Galimybė atsiskaityti mobiliu telefonu, atsisiuntus Coffee Inn programėlę.
Išskirtinumas	Galimybė klientams „susikurti“ savo kavą. Į kavos barą galima užėti su savo augintiniu.

7 lentelė. *Vero cafe* kavos baro charakteristika

<i>Vero Cafe</i> 	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 2007 metų.
Įstaigų skaičius	19 įstaigų.
Kavos rūšių gausa	10 rūšių.
Papildomi produktai	Pyragaičiai, tortai, šaltieji gėrimai.
Nuolaidų programa	Kaupiamoji nuolaidų kortelė.
Išskirtinumas	Galimybė nemokamai naudotis Ipad planšetėmis kavinėse. Mobili kavinė.

8 lentelė. *Caif cafe* kavos baro charakteristika

<i>Caif Cafe</i> 	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 2012 metų.
Įstaigų skaičius	9 įstaigos Lietuvoje.
Kavos rūšių gausa	20 rūšių.
Papildomi produktai	Arbata, sultys, įvairūs aksesuarai.
Nuolaidų programa	Nuolaidų kortelė į kurią grįžta 10 proc. apmokėtos sąskaitos.
Išskirtinumas	Galimybė išsirinkti nuolaidų kortelės dizainą. Vienintelis kavinių tinklas Lietuvoje siūlantis lankytojams 3 dienas nemokamai naudotis šilumą sulaikančiais puodukais kavai ir lietsargiais. Tik „Caif cafe“ galima užsisakyti ir 580 ml talpos „Grand“ puodelį kavos.

9 lentelė. *McDonald's* kavos baro charakteristika

<i>McDonald's</i> 	
Nuo kada Lietuvoje	Nuo 1996 metų.
Įstaigų skaičius	9 įstaigos Lietuvoje.
Kavos rūšių gausa	5 rūšių.
Papildomi produktai	Įvairūs maisto patiekalai, gėrimai.
Nuolaidų programa	Nuolaidų kortelė – 10 proc. kavai.
Išskirtinumas	Pieno ištekliai, kurie naudojami gaminti karštiesiems gėrimams ir pieno kokteiliams priskirti natūraliems produktams.

Iš 2 – 9 lentelių matoma, jog seniausias Lietuvoje kavos baras yra *Presto* (1991 m.), tuo tarpu jauniausias – *Caif Cafe* (2011 m.). Daugiausiai įstaigų Lietuvoje turi *Statoil* (100), mažiausiai – *Šviežia kava* (3). Visi kavos barai papildomai siūlo įvairių papildomų produktų, tokių kaip: arbata, sultys, sumuštiniai, pyragaičiai ir pan. Nuolaidų programa išsiskiria į dvi rūšis: kaupiamoji kortelė, kurią naudoja *Double Caffee*, *Coffee Inn*, *Vero Cafe* bei *Caif cafe*, kurios naudojimo metu grįžta 10 – 15 proc. nuo sąskaitos. Taip pat labai įdomų ir naują atsiskaitymo būdą naudoja *Caffe Inn* – atsiskaitymą telefonu, atsisiuntus *Caffe Inn* programėlę. Antroji rūšis – kortelė su tam tikra nuolaida. Tokią kortelę naudoja *Presto*, *Mc Cafe*, *Statoil*, kuri suteikia 10 proc. nuolaidą kavai. *Šviežia kava* turi nuolaidų, kuri suteikia nuolaidą specialioms kavos baro pasiūlymams, informuoja klientus apie specialius pasiūlymus, renginius. Kiekvienas kavos baras turi labai įdomų – išskirtinį bruožą. *Double Cafe* kavos bare galima pasimėgauti sušiais, *Šviežia kava* suteikia galimybę kavos užsisakyti į darbą, *Presto* kavos bare galima išgerti vyno taurę, *Caffe Inn* yra galimybė apsilankyti su savo augintiniu, *Vero Cafe* suteikia galimybę kavos bare pasinaudoti Ipad planšetėmis, taip pat turi mobilių kavos barą, *Statoil* kavą siūlo tik išsinešimui, *Caif Cafe* siūlo lankytojams 3 dienas nemokamai naudotis šilumą sulaikančiais puodukais kavai ir lietsargiais.

Taigi, kiekvienas kavos baras atrodo siūlo tą patį produktą – kavą, tačiau kiekvienas išsiskiria turimų įstaigų skaičiumi Lietuvoje, nuolaidų programa, tam tikrais bruožais, kurie būdingi tik tam tikram kavos barui.

Kavos barų vartotojų charakteristikos

Kaip ir daugelyje Vakarų Europos valstybių, Lietuvoje tapo populiari rytinę kavą gerti ne namuose. Žmonės skuba, taupo laiką, jiems smagiau keliauti į darbą su kavos puodeliu automobilyje ar rankose. Tai tampa savotiška mada, kavos puodelis rankoje simbolizuoja, kad žmogus užsiėmęs, darbštus, neturi daug laiko, nuolat skuba, yra šiuolaikiškas.

„Statoil“ skaičiuoja, kad degalinėse daugėja klientų, kurie čia užsuka ryte išgerti savo pirmąjį puodelį kavos ir tuo pačiu skaito naujienas laikraščiuose ar internete. Tai tampa įpročiu, žmonės nebenori gerti kavos namuose, jiems tampa priimtinesnė jau pagaminta kava, kuri tampa darbingo ryto simboliu. 70 procentų klientų, perkančių kavą degalinėse, ją pasiima išsinešti ir gurkšnoja kelionės metu. Tai padeda jiems sutaupyti laiko – nebereikia skirti 10 minučių namuose kavos virimui bei gėrimui.

„McDonald's“ kavinių tinklo „McCafé“ praėjusių metų rezultatai rodo, kad kavos suvartojimas Baltijos šalyse nuosekliai auga. Lyginant 2011 ir 2012 metų duomenis, pernai išgertų kavos puodelių skaičius kavinėse „McCafé“ Lietuvoje išaugo 7 proc. ir pasiekė daugiau nei 121 tūkst. vienetų. Tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje kavos suvartojimas atitinkamai augo 12 ir 21 proc. Latviai pernai išgėrė 82 tūkst., estai – 76 tūkst. puodelių kavos. „McCafé“, siūlančios platų gėrimų ir desertų pasirinkimą, pardavimai Lietuvoje 2012 metais augo 31 proc., Latvijoje – 7 proc., Estijoje – 16 proc. [5]

Vartotojai, vaikydami visuomenėje vyraujančių gyvenimo būdo tendencijų, dažnai net neįsigilindami į priežastis, priima tokias žaidimo taisykles, kurias suformuoja įmonei pelno siekiantys rinkodaros specialistai. Plačiai paplitęs kavos, o tiksliau, popierinių kavos puodelių rankoje kultas priverčia susimąstyti apie šio gurmaniško gėrimo charakteristiką ir kokybės kriterijus vien tam, kad kavos gėrimas būtų ne mados tendencija, o gomuriui skanus malonumas.

Lietuvoje, kaip ir Latvijoje bei Estijoje, daugiausia nuperkama kavos su pienu – populiariausios yra „Latte“ ir „Mocha“ kavos. Tiesa, ryte ūgteli tradicinės juodos kavos paklausa. Žmonės tuo metu pageidauja stiprios kavos, kuri padeda žvaliai pradėti dieną. Ji Taip pat vis daugiau vartotojų pagardina kavą įvairiais priedais – šokolado, cinamono pabarstukais, sirupais.

Kavą lietuviai mėgsta bet jos vartojimo kultūra nesusiformavusi. Kavos žinovai įsitikinę, jog lietuviams trūksta žinių apie tai, kas yra gera kava ir kaip ją ruošti. Galbūt todėl daugiausia jos išgeriama vietose, kuriose siūloma kava „išsinešimui“. Tokia kava būna gausiai pagardinta pienu, cukrumi, įvairiais sirupais bei priedais, todėl ją ruošiant nesvarbi kavos pupelių rūšis, nes jos vis tiek nepajusi, tačiau tokią kavą lengva paruošti ir įtikti pirkėjams.

Kavos barai pasaulyje yra ypač populiarūs, kiekvienoje šalyje kavos kultūra bei vartotojo charakteristika skiriasi. Jei Lietuvoje paprastam gyventojui turėti specialų kavos aparatą yra prabanga, tai Italijoje – būtinybė. Romą aplankę žmonės žino, kad *caffè* čia toli ieškoti nereikia – mieste gausybė mažų ir didelių barų, siūlančių nuo klasikinio espresso ir kapučino iki įmantresnės kavos su grietine ir kitais priedais. Kava – tai svarbi italų socialinės kultūros dalis, mat į barą renkamsi ne tik išgerti skaniai kvepiančios juodos kavos, bet ir aptarti svarbiausias dienos naujienas.

Amerikietiškos kavos mėgėjai puikiai žino, kad Sietlas – JAV kavos sostinė ir vienas svarbiausių miestų kavos pasaulyje. Būtent čia 1971 metais gimė pirmoji vieno populiariausio pasaulyje amerikietiškos kavos tinklo *Starbucks* kavinė. Beje, Sietlas savo gyventojams ir turistams gali pasiūlyti ir kai ko daugiau, pavyzdžiui, daugybę mažų privačių kavos barų (teigiama, kad 100 000 Sietlo gyventojų tenka 35 kavinės – tai daugiausia visose Jungtinėse Valstijose), siūlančių įvairiausių rūšių ir gamybos kavos. Amerikietiškas kavos puodelis išsinešimui yra gerokai didesnis nei Lietuvoje. Kaina, žinoma, aukšta, tačiau už ją pirkėjas gauna didelį puodelį kavos, kurio jam užtenka ne vienai valandai. Pašnekesiai prie kavos išsinešimui yra gana įprastas vaizdas Amerikoje, tačiau dar dažnesnis – skubantis žmogus su kava rankoje. Tai tapo nebeatsiejama amerikiečio detalė, vaizduojama net filmuose.

Latvijoje ir Estijoje kavos barai yra šiek tiek mažiau populiarūs nei Lietuvoje. Latvijos sostinėje Rygoje įsikūrę barai sulaukia daug lankytojų, ypač turistų. Tačiau Estijoje žmonės kiek santūresni ir taupesni. Lietuvoje kavos išsinešimui vartojimas yra didžiausias tarp Baltijos šalių gyventojų – rodo restoranų tinklo „McDonald's“ ir jo valdomų „McCafé“ kavinių 2013 metų kavos pardavimų duomenys. Praėjusiais metais lietuviai „McDonald's“ restoranuose ir „McCafé“ kavinėse užsisakė net 780 tūkst. puodelių kavos, tuo tarpu Latvijoje – 632 tūkst., o Estijoje – 450 tūkst. puodelių. Tai rodo, jog lietuviai yra imlesni naujovėms labiau nei kitos Baltijos šalys. Be to,

jie lengviau pasiduoda šiuolaikinio žmogaus įvaizdžio formavimui, kurį diktuoja didžiosios pasaulio šalys, o ypač Amerika.

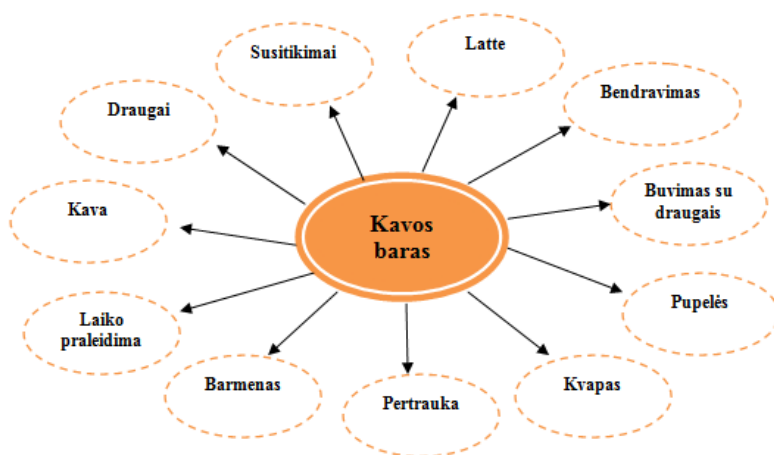
Taigi, galime aprašyti kavos barų vartotojo paveikslą - tai šiuolaikiškas žmogus, kuris nuolat skuba, todėl neturi galimybės gerti kavą namuose, mieliau ją geria pakeliui į darbą. Taip pat tai žmogus, kuris yra imlus naujovėms, dažniausiai gyvena judriame mieste bei mėgsta bendravimą su kitais žmonėmis prie kavos puodelio.

KAVOS BARŲ VARTOTOJŲ MOTYVAI IR SPRENDIMAI RENKANTIS KAVOS BARĄ

Norint nustatyti kavos barų vartotojų motyvus ir sprendimus renkantis kavos barą, atliktas kokybinis tyrimas – focus grupė, kuriame dalyvavo studentai, moksleiviai, valstybės tarnautojas, verslininkas ir namų šeimininkė. Fokus grupės diskusijos metu išsiaiškintas kavos barų įvaizdis vartotojų sąmonėje bei kavos vartotojų elgsena.

Kavos barų įvaizdis vartotojų sąmonėje

Norint išsiaiškinti koks kavos barų įvaizdis vartotojų sąmonėje, fokus grupės dalyvių prašyta užrašyti tris asociacijas, kurios kyla, išgirdus žodžius **kavos baras**. Fokus grupės dalyviai į šį klausimą atsakė įvairiai. Jų atsakymai sudėti į asociacijų žemėlapi (žr. 1 pav).

1 pav. Kavos barų asociacijų žemėlapis

Nesunku pastebėti, jog dalyvių atsakymai buvo panašūs. Kavos baras jiems asocijuojasi su bendravimu, draugais, laiko praleidimu. Taigi galima daryti išvadą, kad vartotojai kavos barą įsivaizduoja kaip vietą, kurioje galima ramiai pasišnekėti su draugais ir praleisti gerai laiką. Siekiant išsiaiškinti kavos barų įvaizdį, respondentų klausta, kur paprastai ieško informacijos apie kavos barus. Fokus grupės dalyviai apie kavos barus sužino iš draugų ar pažįstamų. Retas, kuris ieško informacijos apie kavos barus internete ar spaudoje. Verslininkas dalyvavęs fokus grupės diskusijoje, informacijos apie kavos barus neieško, nes renkasi kavos barą esantį netoli ofiso.

Kavos barų vartotojų elgsena:

Norint išsiaiškinti kavos vartotojų elgseną, fokus grupės dalyvių klausta kas lemia jų pasirinkimą apsilankyti kavos bare. Šiuo klausimu respondentų nuomonės išsiskyrė. Moksleiviai kavos barą renkasi pagal siūlomas nuolaidas, kavos rūšių pasirinkimą bei išskirtinę vietą. Studentai renkasi pagal nuolaidas, kavos baro žinomumą, išskirtines paslaugas (rankdarbių mugės

ir pan.). Tuo tarpu verslininkas – pagal profesionalų aptarnavimą. Valstybės tarnautojams svarbu kainos ir kokybės atitikimas, profesionalus aptarnavimas, kavos rūšių pasirinkimas. Na ir namų šeimininkės kavos barą renkasi pagal išskirtinę vietą ir kavos rūšių pasirinkimą.

Sekantis klausimas, kuris buvo užduotas, su kuo fokus grupės dalyviai dažniausiai lankosi kavos bare. Atsakymų rezultatai parodė, jog visi dalyviai kavos baruose lankosi su draugais, pažįstamais, grupiokais, bendradarbiais, verslo klientais. Verslininkas paminėjo, jog į kavos barą eina ir vienas, pasiimti kavos išsinešimui.

Toliau klausta, kokiomis kavos barų teikiamomis paslaugomis dalyviai naudojami. Rezultatai parodė, jog vartotojai daugiausia naudojami kava, arbata, kava išsinešimui, tortais, pyragais, wifi, pieno kokteiliais, laikraščiais/žurnalais.

Norėta išsiaiškinti kokių paslaugų fokus grupės dalyviai pasigenda kavos baruose. Rezultatai parodė, kad studentai, moksleiviai pasigenda akcijų, žaidimų. Verslininkas ir valstybės tarnautojas nepasigenda nieko, o namų šeimininkei kavos baruose trūksta erdvės vaikams.

Taip pat fokus grupės dalyvių klausta, kaip dažnai jie lankosi kavos bare. Rezultatai parodė, kad dažniausiai kavos bare lankosi – verslininkas ir valstybės tarnautojas, kurie kavos baru naudojami kiekvieną rytą. Tuo tarpu rečiausiai naudojami – namų šeimininkės, 3 – 4 kartus per mėnesį.

Ir paskutiniu klausimu norėta išsiaiškinti kaip fokus grupės dalyvių apsisprendimą apsilankyti kavos bare paveiktų paslaugų kainų sumažėjimas. Paslaugų kainos sumažėjimas įtakos turėtų tik moksleiviams ir studentams. Tuo tarpu – verslininkui, valstybės tarnautojui bei namų šeimininkėms paslaugų kainos sumažėjimas jokios įtakos neturėtų.

IŠVADOS

1. Europoje didžiausi kavos barų tinklai – Starbuck's ir McCafe, kurie yra kilę iš JAV.
 2. Pagrindinės kavos barų vartojimo tendencijos Lietuvoje:
 - vartotojai kavą įsigyti nori greitai ir patogiai;
 - vartotojai nori geresnės kokybės kavos;
 - vartotojai vis dažniau kavą geria ne namuose, o kažkur mieste, su šeima ar draugais;
 - daugėja žmonių, kurie pakeliui į darbą nusiperka kavos išsinešimui.
 3. Kavos barų vartotojo poveikslas - tai šiuolaikiškas žmogus, kuris nuolat skuba, todėl neturi galimybės gerti kavą namuose, mieliau ją geria pakeliui į darbą. Tai žmogus, kuris yra imlus naujovėms, dažniausiai gyvena judriame mieste bei mėgsta bendravimą su kitais žmonėmis prie kavos puodelio.
 4. Kiekvienas kavos baras Lietuvoje atrodo siūlo tą patį produktą – kavą, tačiau kiekvienas išsiskiria turimų įstaigų skaičiumi Lietuvoje, nuolaidų programa, tam tikrais bruožais, kurie būdingi tik tam tikram kavos barui.
 5. Kavos barų įvaizdis vartotojų sąmonėje:
 - kavos baras vartotojams asocijuojasi su bendravimu, draugais, laiko praleidimu. Vartotojai kavos barą įsivaizduoja kaip vietą, kurioje galima ramiai pasišnekėti su draugais ir praleisti gerai laiką.
 - vartotojai apie kavos barus sužino iš draugų ar pažįstamų. Retas, kuris ieško informacijos apie kavos barus internete ar spaudoje. Verslininkas dalyvavęs fokus grupės diskusijoje, informacijos apie kavos barus neieško, nes renkasi kavos barą esantį netoli ofiso.
- Kavos barų vartotojų elgsena:
- kavos baro pasirinkimą lemia nuolaidos, kavos rūšių pasirinkimas, profesionalus aptarnavimas, išskirtinė vieta.

- visi fokus grupės dalyviai kavos baruose lankosi su draugais, pažįstamais, grupiokais, bendradarbiais, verslo klientais.
- vartotojai daugiausia naudojami kava, arbata, kava išsinešimui, tortais, pyragais, wifi, pieno kokteiliais, laikraščiais/žurnalais.
- studentai, moksleiviai pasigenda akcijų, žaidimų. Verslininkas ir valstybės tarnautojas nepasigenda nieko, o namų šeimininkei kavos baruose trūksta erdvės vaikams.
- dažniausiai kavos bare lankosi – verslininkas ir valstybės tarnautojas, kurie kavos baru naudojami kiekvieną rytą. Tuo tarpu rečiausiai naudojami – namų šeimininkės, 3 – 4 kartus per mėnesį.
- paslaugų kainos sumažėjimas įtakos turėtų moksleiviams ir studentams. Tuo tarpu – verslininkui, valstybės tarnautojui bei namų šeimininkėms paslaugų kainos sumažėjimas jokios įtakos neturėtų.

LITERATŪRA

1. Restoranų verslo oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–22] Prieiga internete: <http://www.restoranuverslas.lt>
2. „Veido“ oficiali svetainė [žiūrėta 2014 – 04 - 22] Prieiga internete: <http://www.veidas.lt/kavalietuviai-megsta-bet-jos-vartojimo-kultura-nesusiformavusi>
3. Verslo žinių oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–22] Prieiga internete: <http://vz.lt/default.aspx?siteid=A6D7C221-9EDB-4B71-B83D-927285E773BB&publicationid=6B6B7507-E014-4F04-9431-AE1EBC800594>
4. „Pranešimai“ oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–25] Prieiga internete: http://www.pranesimai.elta.lt/news/public_view/29917
5. Verslo žinių oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–11] Prieiga internete: <http://vz.lt/default.aspx?siteid=A6D7C221-9EDB-4B71-B83D-927285E773BB&publicationid=6B6B7507-E014-4F04-9431-AE1EBC800594>
6. KAFFEMANIENĖ I. Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai: metodinė priemonė bakalaurams ir magistrams. Šiauliai. 2006, 114 p.
7. Statoil oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.statoit.lt>
8. Double Coffee oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.doublecoffee.lt/>
9. Šviežia kava oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.svieziakava.lt/>
10. Presto oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.presto.lt>
11. Coffee Inn oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.coffee-inn.lt/>
12. Vero Cafe oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.verocafe.lt>
13. Caif Cafe oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.caifcafe.lt/lt.html>
14. McDonald's oficiali svetainė [žiūrėta 2016–10–15] Prieiga internete: <http://www.mcd.lt/worlds/>

COFFE CONSUMPTION IN BARS: TRENDS AND CHARACTERISTICS

KAROLINA ANTANAVIČIŪTĖ

Kaunas University of Technology

SUMMARY

This article reviews the use of coffee bars trends and characteristics. Coffee - it is one of the most commonly used products, the consumption of which has become almost a daily ritual and part of the image. The research, which was supposed to find out the reasons that lead to the coffee consumer behavior when choosing a coffee and a coffee

TARPTAUTINIO VERSLO PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

AURELIJA JANKUTĖ

**Kauno Technologijos Universitetas
Ekonomikos ir verslo fakultetas
Finansų katedra**

Darbo vadovė: doc.dr. Rasa Norvaišienė

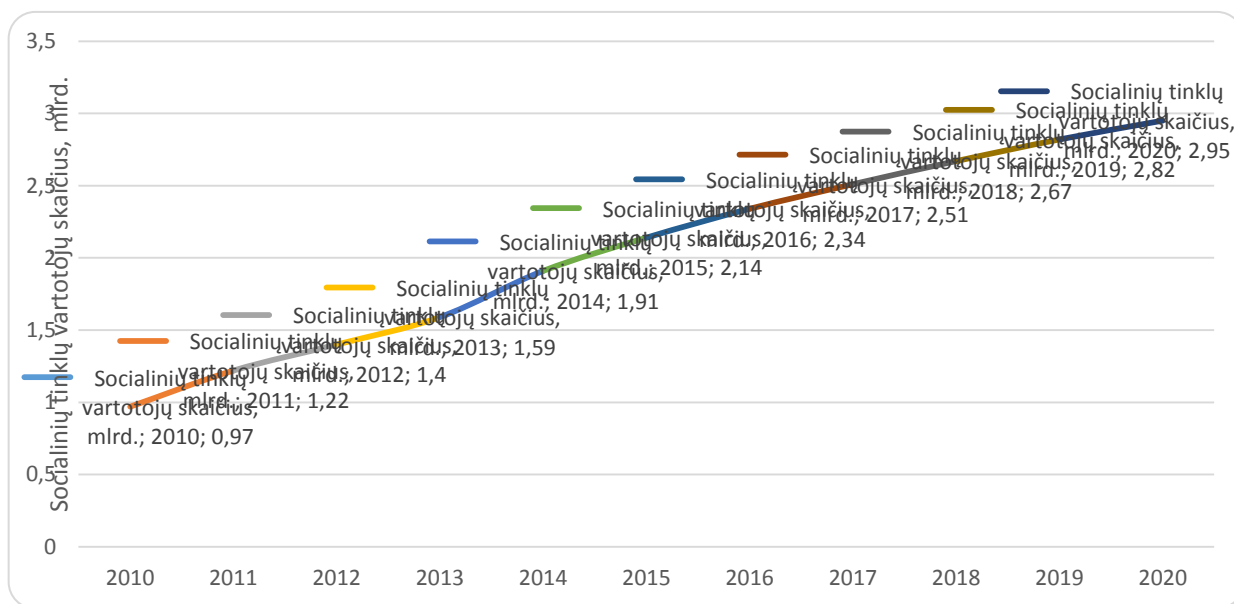
ANOTACIJA

Šiuolaikinėje visuomenėje dėl globalizacijos įtakos vis labiau didėja asmenų įsitraukimas į verslo sektorių ne vien Lietuvoje, bet ir tarptautiniu mastu. Informacinių technologijų pagalba galima pasiekti duomenis, padedančius pasirinkti verslo ir veiklos kryptis. Dėl gausių informacijos srautų ir jos prieinamumo didėja ir asmenų įsitraukimas į rinkos duomenų analizę, būsimos ekonominės situacijos prognozes. To pasekoje, galima pasirinkti priimtinausią verslo kryptį ir vykdyti veiklą tose šalyse, kur jos paklausa bus didžiausia. Šis straipsnis skirtas apžvelgti globalizaciją lėmusių veiksnių įtaką verslui ir išnagrinėjus statistinius duomenis, įvertinti tarptautinio verslo kūrimo ir plėtros perspektyvas.

IVADAS

Veiksniai, lėmę tarptautinio verslo plėtrą

Siekiant įvertinti tarptautinio verslo galimybes, būtina išskirti veiksnius, lėmusius jo plėtrą, tokiu būdu nustatant ir galimą šių veiksnių įtaką tarptautiniam verslui ateityje. Anot J. H. Dunning (2014), vienas iš svarbiausių išorinių veiksnių – tai ekonominės veiklos globalizacija. Minėtas veiksnys gali turėti tiek teigiamos, tiek neigiamos įtakos verslui. Vienas iš esminių privalumų yra tai, kad atsiveria naujos rinkos, didesnės plėtros galimybės, atitinkamai, ir didesni potencialūs vartotojų srautai. Tačiau vis dėlto, didėja konkurencija, kadangi konkuruojama ne vien su šalyje veikiančiais subjektais, tačiau ir užsienio konkurentais. Taipogi J. H. Dunning kaip tarptautinio verslo plėtrą didinantį veiksnį išskyrė technologinę pažangą bei augantį žmonių įsitraukimą į naudojimąsi socialiniais tinklais, kurių pagalba verslininkai gali pasiekti savo vartotojus visame pasaulyje. Remiantis tarptautinio statistikos portalo „Statista“ duomenimis, asmenų, besinaudojančių socialiniais tinklais skaičius nuo 2010 metų tendencingai auga ir 2016 metais siekia net 2,14 mlrd. vartotojų (žr. 1 pav.). Ateityje prognozuojamas dar didesnis socialinių tinklų vartotojų augimas ir 2020 metais šis skaičius, lyginant su 2016 metais turėtų padidėti 26 procentais.

1 pav. Socialinių tinklų vartotojų skaičius, mlrd. (Šaltinis – „Statista“)

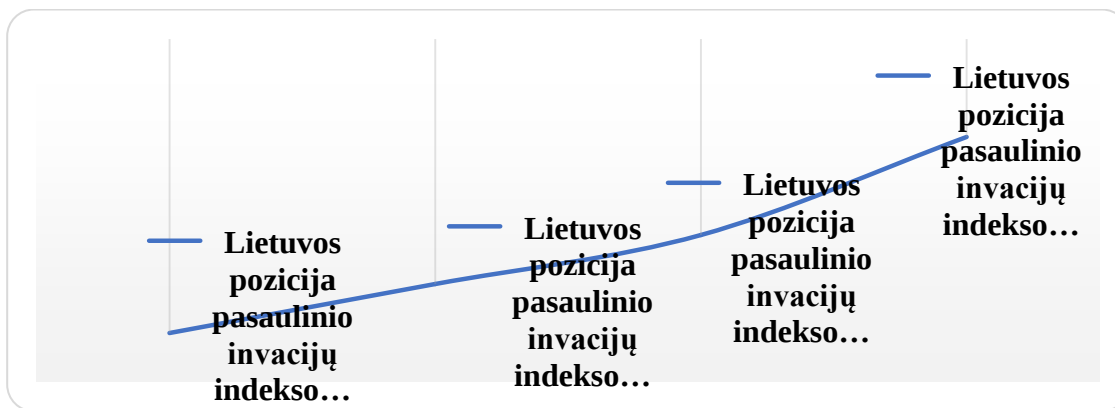
Technologinė pažanga, kitaip – inovacijos, šiuolaikinėje visuomenėje yra veiksnys, skatinantis šalių dinamiškumą, teikiantis vis daugiau perspektyvų verslo plėtrai ne vien nacionaliniu, tačiau ir tarptautiniu mastu. Siekiant užsitikrinti efektyvią verslo plėtrą, rasti užsienio rinką, kurioje veiklos perspektyvos didžiausios, būtina atsižvelgti į rodiklius, vaizduojančius šalių lygmenį inovacijų atžvilgiu.

Pagrindinis rodiklis, pagal kurį galima objektyviai vertinti technologinę pažangą ir jos įtaką verslui – tai pasaulinis inovacijų indeksas (Global Innovation Index). Pasaulinė intelektinės nuosavybės organizacija (PINO) kasmet skelbia apskaičiuotus pasaulinio inovacijų indekso rezultatus ir pagal tai sudaro inovatyviausių valstybių reitingą. Siekiant nustatyti valstybių pasaulio inovacijų indeksą naudojami įvairūs vertinimo rodikliai: analizuojama šalių institucinė aplinka, infrastruktūra, žmoniškieji ištekliai, rinkos modernumas. Analizuojant PINO pateikiamus pasaulinio inovacijų indekso 2016 metų duomenis pastebėta, kad iš 128 šalių lyderiaujančias pozicijas inovacijų požiūriu užima Šveicarija, šalies rodiklis lygus 66,3 ir reitinge ji užima pirmąją vietą (žr. 2 pav.). Į inovatyviausių pasaulio šalių trejetuką taipogi patenka Švedija ir Jungtinė Karalystė. Vertinant Baltijos šalių pozicijas reitinge, aukščiausią – 24 vietą užima Estija (indekso reikšmė lygi 51,7), Latvijai tenka 34 reitingo pozicija (indekso reikšmė – 44,3), Lietuva, kurios pasaulinis inovacijų indeksas 2016 metais siekė 41,8, užima 36 reitingo vietą.

2 pav. Pasaulinis inovacijų indeksas, 2016 m. (Šaltinis – PINO)

Nors Lietuvos pozicijos pasaulinio inovacijų indekso reitinge nepriskiriamos prie aukščiausių, tačiau būtina pastebėti, kad pagal inovacijų plėtrą Lietuva kasmet tendencingai gerina savo padėtį pasaulyje. Kaip matoma 3 paveiksle, nuo 2013 metų iki 2016 – ūjų Lietuvos užimama vieta reitinge pakilo 4 pozicijomis (nuo 40 iki 36). Pagrindinės priežastys, lėmusios šiuos rezultatus, tai analizuojamu laikotarpiu sparčiai augęs naudojimas informacinių ryšių technologijų (IRT), taip pat ženkliai padidėjęs verslo finansavimas mokslinei – eksperimentinei veiklai (nuo 21 % BVP iki 30,7 % šalies BVP).

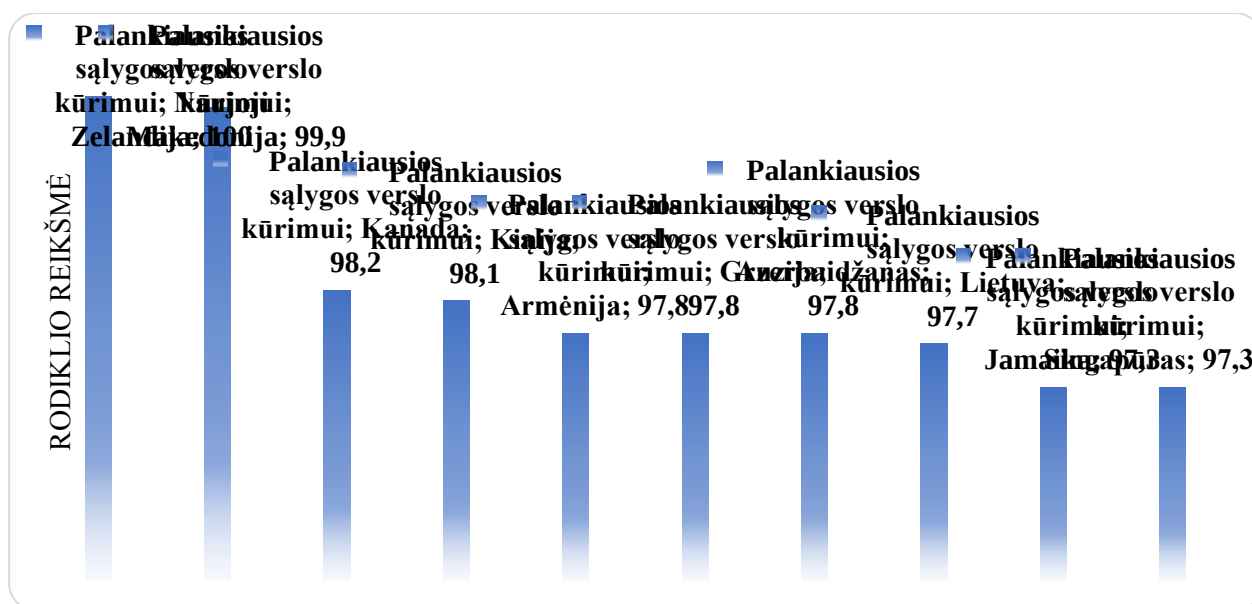

3 pav. Lietuvos pozicija pasaulinio inovacijų indekso reitinge

Įvertinus visus šiuos inovacijų pokyčius, įvykdytus šalyje, padidėjo jos konkurencingumas tarptautinėje rinkoje, atitinkamai, ir pozicija pasaulio inovacijų indekso reitinge.

Verslo kūrimo aplinka Lietuvoje ir užsienio šalyse

Siekiant įvertinti Lietuvos konkurencines galimybes verslo kūrimo atžvilgiu, atliekamas Lietuvos rinkos palyginimas su kitomis šalimis pagal sąlygų verslo kūrimui sudarymą. Šiam vertinimui naudojamosi pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (PINO) duomenimis. Šiuo konkrečiu požiūriu Lietuvos padėtis tarptautinėje rinkoje yra pakankamai gera ir šalis pagal analizuojamą rodiklį pasaulio kontekste 2016 metais užima 8 vietą (tuo tarpu 2013 metais užimta vos 71 vieta). Žemiau pateiktas geriausiai 2016 metais pagal verslo kūrimo galimybes įvertintų šalių dešimtukas. (4 pav.) Pagal verslo kūrimo sąlygų palankumą pasaulyje pirmauja Naujoji Zelandija, vos 0,01 punkto nu jos atsilieka Makedonija.

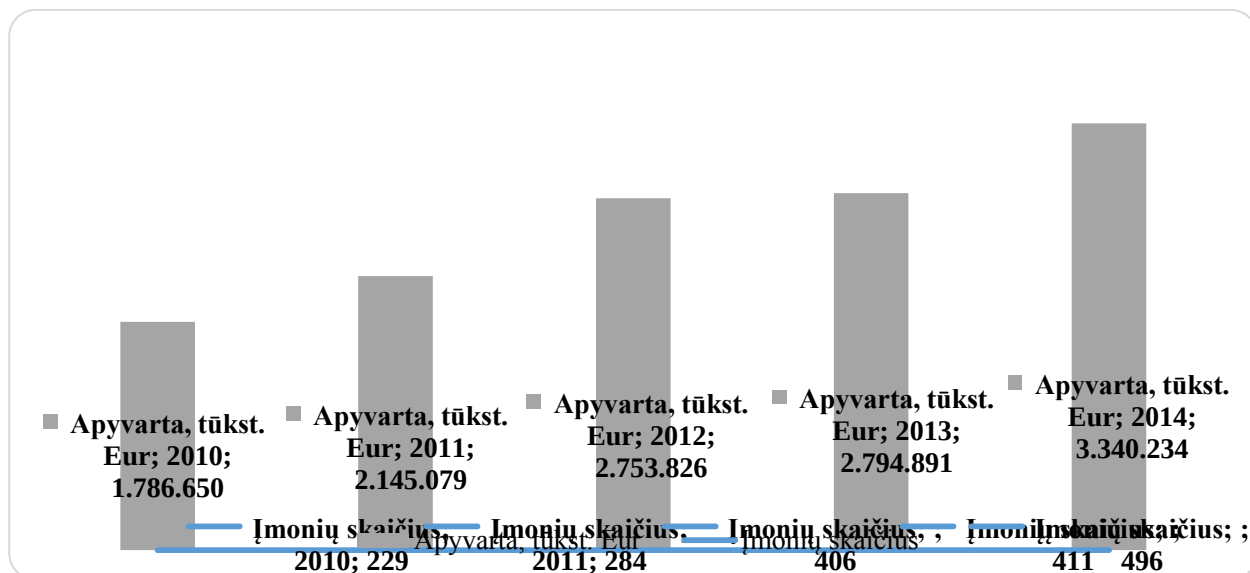
4 pav. Šalių, pirmaujančių pagal palankių verslo kūrimui sąlygų sudarymą reitingas (Šaltinis – PINO)

Iš pateiktų duomenų matyti, kad daugelis šiuo požiūriu pasaulyje pirmaujančių šalių nėra priskiriamos didžiausioms rinkoms. Galima daryti išvadą, kad palankiausia aplinką verslo pradžiai kuria šalys, kuriose vyrauja sąlyginai maži verslo steigimo mokesčiai, ir, kuriose ekonominiai ir demografiniai rodikliai ženkliai skiriasi nuo lyderiaujančių pasaulio rinkų.

Lietuvos verslo subjektų veiklos plėtra užsienio šalyse

Analizuojant Lietuvos verslo perspektyvas tarptautiniu mastu apžvelgiama Lietuvos įmonių, veikiančių užsienio rinkose, statistika. Lietuvos Statistikos Departamento duomenimis, Lietuvos kontroliuojamų įmonių užsienyje skaičius nuo 2010 iki 2011 metų išaugo nuo 229 iki 284, atitinkamai didėjo ir jų apyvarta – nuo daugiau nei 1,7 mlrd. Eur iki daugiau nei 2 mlrd. eurų. Kiek didesnė analizuojamų įmonių skaičiaus augimo tendencija pastebima 2012 m. lyginant su 2011 metais – šiuo laikotarpiu įmonių skaičius padidėjo 43 procentais (nuo 284 iki 406). Apyvarta šiuo periodu augo daugiau nei 28 procentais. 2013 metais lyginant su prieš tai buvusiais nustatyta ne tokia ženkliai Lietuvos kontroliuojamų įmonių užsienyje augimo tendencija, atitinkamai, apyvarta taip pat kito nežymiai. (žr. 5 pav.) Tuo tarpu 2014 metais nagrinėjamų Lietuvos įmonių skaičius vėl didėjo ženkliai ir siekė kiek mažiau nei 500, lyginant su 2013 – aisiais procentinis

pokytis viršijo 20 % ribą. Proporcingai didėjo ir apyvarta, 2014 m. pasiekusi jau 3,3 mlrd. eurų. Tikėtina, kad ši Lietuvos kontroliuojamų įmonių skaičiaus augimo tendencija pasireiškė dėl vis gerėjančios ekonominės padėties tiek šalies vidaus, tiek užsienio rinkose, verslininkų siekio užsitikrinti platesnį vartotojų ratą, minimizuoti verslui tenkančius mokesčius.

5 pav. Lietuvos kontroliuojamų įmonių užsienyje skaičius ir apyvarta 2010 – 2014 m. (Šaltinis – Lietuvos Statistikos Departamentas)

2016 metais AB „Swedbank“ atliko tyrimą, siekiant išsiaiškinti dabartines Lietuvos įmonių veiklos užsienyje tendencijas. Tyrimo metu nustatyta, kad šiuo metu 65 proc. visų Lietuvos bendrovių veiklą vykdo ne vien vidaus rinkoje, tačiau plečiasi ir į užsienio šalis. Taipogi pastebėta, kad didžiausia procentinė dalis (31 %) Lietuvos kontroliuojamų bendrovių užsienyje veikia kitose Baltijos šalyse. Kitų Baltijos šalių rinka Lietuvos verslininkams, tikėtina, patraukli dėl ekonomikos stabilumo ir nuolat augančio BVP. Taip pat ganėtinai daug užsienyje veikiančių Lietuvos verslo subjektų orientuojasi į Vakarų Europos šalis – 19 %, ir Skandinaviją – 18 %. AB „Swedbank“ analitiko A. Sagatausko teigimu, stebint dabartines verslo plėtros užsienyje tendencijas, ateityje numatomos dar didesnės Lietuvos verslo subjektų investicijos į veiklos plėtrą užsienio rinkose.

Tarptautinio verslo perspektyvos

Išnagrinėjus pagrindinius tarptautiniam verslui įtakos turinčius veiksnius ir atlikus jų kitimo tendencijų analizę galima daryti išvadą, kad kartu su vis populiarėjančiu socialinių tinklų naudojimu, sparčia technologijų pažanga, auga poreikis inovacijoms, kurios, savo ruožtu, kuria galimybes verslo tobulėjimui ir tarptautinei plėtrai. Apžvelgus pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (PINO) statistinius rodiklius, nustatyta, kad Lietuvos rinka yra itin palanki verslo kūrimui. Lietuvos Statistikos Departamento duomenys parodė, kad Lietuvos kontroliuojamų įmonių užsienyje skaičius kiekvienais metais tendencingai auga, tai parodo verslo plėtros tarptautiniu mastu efektyvumą ir vartojimo paklausą užsienio šalyse. Atsižvelgiant į atliktą analizę

galima daryti išvadą, kad tarptautinio verslo perspektyvos vis labiau auga dėl gerėjančios ekonominės situacijos, naujų atsiveriančių rinkų ir spartėjančios technologijų pažangos.

LITERATŪRA

1. AB „Swedbank“. (2016). *Tyrimas: plėtros galimybių užsienyje žvalgosi 7 iš 10 šalies įmonės*. [Žiūrėta 2016-11-03]. Prieiga per <https://www.swedbank.lt/lt/neigaliesiems/naujienos/view/2410>
2. Dunning, J. H. (2014). *The Globalization of Business (Routledge Revivals): The Challenge of the 1990s*. Routledge.
3. Lietuvos Statistikos Departamentas. (2016). *Lietuvos kontroliuojamų įmonių užsienyje statistika. Požymiai: statistiniai rodikliai ir metai. [5 pav.]*. [Žiūrėta 2016-11-03]. Prieiga per internetą <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=574aade8-43d0-41d0-81d4-4637c9c226f7>
4. Statista. (2016). *Number of social media users worldwide from 2010 to 2020. [1 pav.]*. [Žiūrėta 2016-11-02]. Prieiga per <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>
5. The Global Innovation Index. (2016). *The interactive database of the GII 2016 indicators. [2, 3, 4 pav.]* [Žiūrėta 2016-11-02] Prieiga per <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>

INTERNATIONAL BUSINESS PERSPECTIVES IN MODERN SOCIETY

AURELIJA JANKUTĖ

***Kaunas University of Technology
Faculty of economics and business
Department of Finance***

doc. dr. Rasa Norvaišienė

SUMMARY

Nowadays globalization causes people integration into business sectors not only in Lithuania, but abroad as well. Information technologies can be used to access the data that helps subjects to choose their business directions. In addition, the flow of information and its availability increases people's involvement to market data analysis, future economic situation forecasts. As a result, it becomes possible to choose the most acceptable business direction and operate in countries where the demand is greatest. This article is written to review factors of globalization impact to business and, based on historical statistical data, evaluate business development prospects in the future.

EKOTURIZMO PLĖTROS GALIMYBĖS BIRŠTONO KURORTE

EVELINA JASAITYTĖ

Kolpingo kolegija

Vadovė lekt. Violeta Urbaitė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje bus pateikta ekoturizmo plėtros galimybės Birštono kurorte. Apatariamos ekoturizmo sampratos, skirtingų mokslininkų kontekste, taip pat kurorto samprata ir klasifikacija bei Birštono kurorto ekoturistiniai ištekliai ir plėtros galimybės.

IVADAS

XX amžiaus pabaigoje aplinkosauga susuko galvą ne tik ekologams. Vis daugiau žmonių pradėjo galvoti apie tai, ką jie padaro dėl to, kad išsaugotų ekosistemą. Vystantis turizmo industrijai, atsirado naujas reiškinys – ekoturizmas. Tokio tipo turizmas ugdo tinkamą požiūrį į gamtą, kviečia susipažinti ir daugiau sužinoti apie ekosistemą, bando suderinti žmonių poreikius su gamta. Kitaip tariant, turizmas tampa ekologišku tada, kai keliautojas pradeda savo kelionę ir supranta visą savo atsakomybę už gamtą. Ir ne tik galvoja apie tai, bet ir elgiasi tinkamai jos atžvilgiu.

Šiuo metu ekoturizmas yra vienas iš sparčiausiai besivystančių turizmo industrijos sektorių. Tai vyksta dėl kelių priežasčių. Į šį turizmą nereikia daug investuoti ar skirti daug pinigų vienam turistui, o pats turistai yra pasiruošę sumokėti gana daug, kad pamatytų gamtos grožį kitu kampu, todėl tai yra pakankamai pelningas verslas.⁸ Iš ties, daug ekoturizmo pavyzdžių galima rasti ir Lietuvos kurortų teritorijose. Šiuo metu Lietuva gali didžiuotis net keturiais kurortais: Birštonu, Druskininkais, Neringa ir Palanga. Šiandieną apžvelgsiu būtent vieną seniausių kurortų Lietuvoje – Birštoną.

Temos naujumas ir aktualumas: Apie turizmą yra žinoma daug ir įvairių straipsnių, tačiau vis labiau vystantis turizmo industrijai, atsirado naujas reiškinys – ekoturizmas. Pasaulyje ekoturizmo sąvoka nėra nauja, ji vyrauja jau 25 metus, tačiau Lietuvoje tai nauja, ir vis daugiau analizuojama tema. Ji yra aktuali šiandieninėje visuomenėje, ypač kai viskas keičiasi ir įgauna pagreitį.

Darbo tema: Ekoturizmo plėtros galimybės Birštono kurorte.

Tyrimo tikslas: Nustatyti ekoturizmo plėtros galimybes Birštono kurorte.

Tyrimo problema: Kokios yra ekoturizmo plėtros galimybės?

Darbo metodai: Mokslinė literatūros analizė, internetiniai puslapiai.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti ekoturizmo sampratą.
2. Pristatyti kurortų sampratą ir klasifikacijas.
3. Išanalizuoti Birštono kurorto ekoturistinius išteklius ir pristatyti plėtros galimybes.

Ekoturizmo samprata

Šiandieninei visuomenei sparčiai plėtojantis žmonės vis labiau keliauja į gamtines teritorijas. Ekoturistinio tipo keliones renkasi vis daugiau žmonių, nes vis daugiau jų pradėjo

galvoti, apie tai ką jie daro dėl to, kad išsaugotų ekosistemą. Taip vystantis turizmo industrijai atsirado naujas reiškiny - ekoturizmas. Ekoturizmo sąvoka yra gana nauja, tad dažnai pasitaiko įvairių šio termino traktavimo bei vartojimo atvejų. Itin dažnai jis klaidingai pasitelkiamas rinkodaros tikslais, siekiant patraukti aplinkos apsauga susirūpinusią visuomenės dalį, užklijuojant „eko“ etiketę ant įprastinio (dažniausiai gamtinio) turizmo, kuris gali neigiamai veikti tiek gamtinę tiek ir socialinę aplinką. Tokie atsainaus termino naudojimo ar net piktnaudžiavimo atvejai ne tik komplikuoja ekoturizmo termino suvokimą visuomenėje, bet ir smarkiai nuvertina pačią ekoturizmo idėją, apsunkina tolimesnį jos įgyvendinimą. Todėl itin svarbu yra aiškus ekoturizmo apibrėžimas ir griežtas termino naudojimo reglamentavimas. Šiuo metu pasaulyje nėra vieno naudojamo ekoturizmo apibrėžimo. Visgi plačiausiai pripažintas yra 1990 m. Pasaulio Ekoturizmo Asociacijos (TIES) suformuluotas apibrėžimas, kuris teigia, kad keliavimas po gamtą turi būti atsakingas, prisidėti prie aplinkosaugos ir nedaryti žalos vietinei bendruomenei. Šis terminas akcentuoja būtent gamtą ir socialinius santykius, kas ekoturizme yra svarbiausi aspektai. Po vienerių metų meksikietis architektas ir turizmo ekspertas Ceballos-Lascurain (1991) ekoturizmo sąvoką papildė ir pabrėžia, kad tai - tausojantis keliavimas, kurio tikslas yra pasidžiaugti, pasimėgauti gamta, laukiniais augalais, gyvūnais, vietine kultūra, stengiantis išsaugoti gamtą, mažinant neigiamą poveikį aplinkai, tačiau sąvokoje neišskiriamas poveikis socialinei aplinkai. Ceballos-Lascurain (1991) sąvoka išpopuliarėjo ir tapo taip pat plačiai vartojama, ypač aplinkosaugininkų tarpe. 1998 metais autorius Beeton pristatė savo ekoturizmo apibrėžimą, kuris teigė, jog svarbiausi ekoturizme elementai yra gamtosauga ir ekologija bei tai, kad ekoturizmas yra edukacinis procesas, kuris turi būti vystomas darniai. Beeton (1998) skirtingai nuo tolesnių autorių pabrėžė darnaus vystymosi svarbą turizmo procese. Toliau sekė Fennell (1999) ekoturizmo apibrėžimas, kuris nuo pastarųjų sąvokų skyrėsi tuo, jog akcentavo ribotų išteklių tausojimą. Jis taip pat pabrėžė, kad ekoturizmas turi būti organizuojamas taip, kad kuo mažiau veiktų aplinką ir vyktų mažai paliestose gamtinėse teritorijose. Fennell (1999) neužsimena apie vietinę bendruomenę, kaip prieš tai akcentavo Pasaulio Ekoturizmo Asociacija. Tais pačiais metais Honey pasiūlė ekoturizmo apibrėžimą, kuris išskiria tai, kad ekoturizmas yra orientuotas į nedideles įmonių grupes arba pavienius asmenis ir ugdo pagarbą skirtingoms kultūroms bei žmogaus teisėms. Autorė, pažymi, kad ekoturizmas siekia sumažinti neigiamą poveikį gamtai, ją išsaugoti ir akcentuoja ekonominį ir socialinį vietinės bendruomenės gerbūvį, kaip ir Pasaulio Ekoturizmo Asociacija. Honey (1999) suformuluotas ekoturizmo apibrėžimas sparčiai populiarėja dėl savo aiškumo. Paprastaiariant, ekoturizmas vyksta tada, kai: Pirmiausia, pats lankytojas turi būti sąžiningas gamtai bei turi elgtis taip, kad gamtai suteiktų kuo mažesnę pokytį, kai yra atsisakoma nereikalingos prabangos bei pašalinių daiktų, visai atsiribojant nuo civilizacijos, kai lankytojas turi būti dėkingas gamtai už jos suteiktą naudą, todėl turi vertinti vietinę kultūrą bei biologinius išteklius. Ypač svarbus požymis – vietinis dalyvavimas priimant sprendimus, taip pat švietėjiška veikla kitiems keliautojams ir vietos bendruomenei, keliavimas po mažai žmonių paliestą teritoriją.

Taigi, pateiktos sąvokos daugiau ar mažiau papildė viena kitą, skiriasi tik atskirais akcentais, todėl apibendrinant būtų galima įvardinti, kad ekoturizmas tai - atsakingas keliavimas po gamtines teritorijas, siekiant pažinti gamtą, tausoti ją ir prisidėti prie vietinės bendruomenės ekonominio ir socialinio gerbūvio.

Kurorto samprata ir klasifikacija

Norint geriau suprasti šiame straipsnyje nagrinėjamą problemą, taip pat reikia išsiaiškinti kurorto sampratą. Kurortų sampratų tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje yra labai daug ir skirtingų, nes

kiekvienas asmuo šią sąvoką supranta ir apibūdina savaip. Bene populiariausia ir labiausiai naudojama kurorto samprata yra ši:

Kurortas – įstatymo suteiktas statusas gyvenamajai vietai, kurioje yra gamtinių gydomųjų veiksmų (mineralinių vandenų, gydomojo purvo, sveikatai palankus klimatas, rekreacinių želdinių, vandens telkinių) ir speciali infrastruktūra šiuos veiksmus pritaikyti gydymui, profilaktikai, poilsiui ir turizmui (Turizmo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2002).

Tarptautinių žodžių žodyne (2005) kurortas apibūdinamas kaip vieta, kurioje yra gamtinių gydomųjų veiksmų (palankus klimatas, mineralinio vandens versmių, gydomojo purvo), specialiųjų įstaigų ir įrengimų ligoniams gydyti. Gorinienė ir Gorinaitė (2006) teigia, kad kurortas – tai gydyti ir profilaktikai panaudojama itin saugoma gamtinė teritorija, turinti gamtinių gydomųjų išteklių ir jų eksploatacijai būtinų pastatų ir įrenginių. Jų nuomone, kurortui priskiriami ir infrastruktūros objektai. Povilanskas (2003) kurortą vertina kaip vietą su specialiais rekreaciniais ištekliais, kur žmogui sudaromos galimybės atstatyti fizines ir dvasines jėgas, pailsėti arba pasigydyti. Kurortai taip pat dar yra ir klasifikuojami. Būtent toks jų skirstymas, leidžia suprasti, kokio pobūdžio yra šis kurortas. Kurortai klasifikuojami pagal aštuonis punktus:

Pagal teikiamų paslaugų specifika: į poilsinius, gydomuosius ir mišriuosius kurortus (Kurorto statuso Lietuvoje reglamentavimo studija, 2003)

Pagal sezoną: vasaros, žiemos ir veikiančios ištisus metus.

Pagal vietą: Pajūrio, kontinentiniai, jūriniai.

Pagal gydymo būdą: Klimatiniai, balneologiniai, purvo ir mišrūs.

Pagal vandens išteklius: Gėlių vandenų dumblo, sūriųjų vandenų dumblo.

Pagal funkcijas: Gydomieji, rekreaciniai, reabilitaciniai, poilsiniai.

Pagal reikšmę: Respublikinės reikšmės, vietinės reikšmės.

Pagal urbanizacijos lygį: Kurortiniai miestai, kurortiniai kaimai, kurortinės vietovės.

Apibendrinant pateiktas kurortų sąvokų sampratas galima teigti, kad kurortus kiekvienas žmogus supranta Pagrindiniai dominuojantys kurorto sampratoje požymiai yra teritorija, gamtiniai-gydomieji ištekliai bei specialios įstaigos ir įrengimai. Manoma, kad tikslingiausiai kurortą vertinti kompleksškai, tai yra sujungiant visus šiuos požymius kartu. Kurortai taip pat dar yra klasifikuojami pagal aštuonis punktus, tam, kad būtų galima žinoti, kokią paskirtį jie atlieka.

Birštono kurorto ekoturistiniai ištekliai ir plėtros galimybės

Birštonas – unikalus Nemuno kilpose pietinėje Lietuvos dalyje įsikūręs kurortas. Birštono kurortas dar XVIII amžiuje ėmė garsėti gydomųjų savybių turinčiais mineraliniais vandenimis. Mineralinis vanduo, trykštantis iš žemės gelmių, yra svarbiausias kurorto gyvavimo bei augimo skatintojas. Ūksmingų miškų masyvų supamas Nemunas sukūrė įspūdingų peizažų ir nepakartojamą aplinką žmonių atgaivai. Tylų ramų, gražiais želdiniais ir gėlynais papuoštą miestelį mėgsta ne tik Lietuvos, bet ir kitų valstybių žmonės, ypač norintieji pagerinti sveikatą. Būtent dėl mineralinio vandens sudėties ir ypatingo švelnaus, fitoncidais ir lengvaisiais neigiamais jonais įsodrinto oro, kuris veikia organizmą lyg didžiulis inhaliatorius. Birštonas nuo seno yra laikomas vienu iš pačių geriausių Lietuvos kurortų, turintis karališkas šaknis. Birštonas, tai ideali vieta poilsiui, harmonijai, sveikatinimui, maloniam, romantiškam ar aktyviam laisvalaikiui. Tuo įsitikinsite apsiranę Birštono sanatorijose, kurių kurortas turi tikrai nemažai.

Birštone veikia trys sanatorijos: „Eglės sanatorija“, „Tulpės sanatorija“, „Versmės sanatorija“ ir kurortinis SPA viešbutis „Royal Spa Residence“. Šiose sanatorijose gydyklose siūloma įvairių gydomųjų mineralinio vandens, gydomojo ir baltojo purvo procedūros, kinezioterapijos, fizioterapijos, įvairūs masažai, haloterapijos druskų kambariai, molio procedūros,

deguonies vaistažolių kokteiliai. Reikia nepamiršti paminėti, kad Birštono „Eglės sanatorija“ plečiasi ir siūlo dar daugiau procedūrų. Todėl, net išrankiausias ras vietą kur geriausia atgauti jėgas ir atsipalaiduoti. Kurorte taip pat veikia vienintelis Lietuvoje mineralinio vandens garinimo bokštas „Druskupis“, kur galima mėgautis ypatingai sveiku oru. Kurorto gyventojai ir atvykstantys poilsiautojai turės galimybę išbandyti inhaliacijas po atviru dangumi, stiprinti sveikatą, grūdinti organizmą šviesos terapiją teikiančiu nauju turizmo objektu. Miesto centriniam parke, prieš „Eglės“ sanatoriją, pastatytame atviraime originalios architektūros mineralinio vandens garinimo bokšte-paviljone su mineralinio vandens fontanėliu ir druskų galerija, garintuvo sienomis tekantis mineralinis vanduo, veikiamas saulės ir vėjo, garuoja savaime pačiame bokšte bei 50–80 metrų spinduliu aplink jį leidžia kvėpuoti sveikatai naudingų mineralų prisodrintu, „jūrinio efekto“ oru. Mineralinio vandens lašų prisodrintas oras turi tokį patį poveikį kaip ir kvėpavimas jūros oru. Į garinimo bokštą „Druskupis“ mineralinis vanduo tiekiamas iš mineralinio vandens gręžinio „Rūta“. Garintuvo skleidžiamas „jūrinio efekto“ oras leidžia kompleksiskai suderinti Birštono sanatorijose atliekamas reabilitacijos procedūras ir sveikatinimą natūraliais gamtos veiksniais, kurie sustiprins gydymo efektą, pacientams greičiau atstatys darbingumą. Kvėpavimas druskų prisotintu oru naudingas ne tik sergantiems įvairiomis kvėpavimo takų ligomis, bet ir daro teigiamą poveikį odai – veikiant mineraliniam vandeniui, ji tampa lygesnė, elastingesnė ir skaistesnė. Nervus ramina, savijautą gerina ir meditavimas, stebint čiurlenantį vandenį. Be šios malonios procedūros Birštone taip pat atsidarė nemokama Kneipo terapija, kuri domina ir vietinius ir atvykusius poilsiautojus. Gryname ore įrengtame takelyje visi norintys basomis kojomis eina akmenimis grįstu taku, kuriame kas pusantro metro keičiasi paviršiaus danga – nuo švelnaus smėlio, įvairaus dydžio akmenų iki eglų šakų ir net kankorėžių. Tai XIX a. vokiečių dvasininko Sebastiano Kneipo sveikatingumo metodais paremta procedūra nėra tik smagus pasivaikščiojimas. Procedūra gerina kraujotaką, aktyvina medžiagų apykaitą, padeda atstatyti imuninę sistemą. Tai tikras ekoturizmo pavyzdys! Nepaisant visų šių ekoturistinio pobūdžio veiklų Birštoną taip pat „apjuosia“ gausybė tvarkingų, puikios būklės dviračių takų, kuriais galėsite apvažiuoti visą miestą bei išvažinėti Žvėrinčiaus mišką, kuris išsaugojo savo pavadinimą menanti karališkąsias Vytauto Didžiojo medžiokles. Pailsėti galėsite gražiai įrengtose teminėse miško aikštelėse. Birštono kurortas nuolat galvoja, kaip sužavėti bei nustebinti čia atvykstančius turistus. Todėl, be šių veiklų Birštonas taip pat siūlo ir daug kitų, tokių kaip: pasivažinėjimas karieta kurorto gatvėse, aplankant pačias gražiausias vietas, ekskursijas dviračiais ir degustacijas išskirtinėse Birštono vietose. Puikus būdas pasimėgauti „Gintariniais“ skrydžiais oro balionu, o kur dar kruizas maršrutu Kaunas – Birštonas – Kaunas...

Kaip matote, Birštonas vis atranda naujų, tuo pačiu ir įdomių ekoturistinio pobūdžio veiklų, kartais jos atrodo gan neįprastos, bet originalios. Ir galima pasakyti, jog tai dar ne viskas... Ateityje Birštonas turi ir kitų ambicingų planų: įrengti lynų kelią ir tiltą per Nemuną, apžvalgos bokštą, inicijuoti naujų SPA ir sanatorių statybą, sutvarkyti ir rekreacijai bei turizmui pritaikyti istorinį Vytauto parką ir kairįjį Nemuno krantą, įrengti fontanus, plėsti dviračių takų tinklą, įgyvendinti laivininkystės ir aktyvaus laisvalaikio projektus, statyti ekonominės klasės daugiabučius, sudaryti kitas palankias sąlygas verslo atėjimui. Visa tai leistų artimiausiomis žmonėms susipažinti su natūralia Lietuvos gamta, neteršiant jos, stengiantis išsaugoti tai kas likę. Kalbant apie ekonominius klasės daugiabučius, šie prisidėtų prie aplinkos taršos mažinimo, nes naudojant šiandien jau sukurtas technologijas galima sumažinti energijos poreikius iki minimumo bei naudoti aplinkai draugišką, pavyzdžiui, saulės šviesos energiją.

Taigi, Birštono kurortas stengiasi nuolatos stebinti savo lankytojus, todėl čia įgyvendinami įdomūs projektai. Kurortas ir toliau neketina sustoti, ir turi ambicingų planų siūlant žmonėms naujas veiklas, skirtas geriau susipažinti su natūralia Lietuvos gamta Birštono krašte.

IŠVADOS

1. Ekoturizmo sampratą skirtingi mokslininkai supranta skirtingai. Viena pagrindinių sampratų, labiausiai naudojamų: ekoturizmas tai - atsakingas keliavimas po gamtines teritorijas, siekiant pažinti gamtą, tausoti ją ir prisidėti prie vietinės bendruomenės ekonominio ir socialinio gerbūvio.

2. Kurorto sampratų yra labai daug. Vienos apibrėžtos tam apibūdinti nėra. Kurorto paskirčiai nustatyti kuriamos klasifikacijos, pagal kurias tampa aišku kokio tipo yra kurortas ir kokia paslaugas atlieka.

3. Birštone veikia daug sanatorijų, išnaudojančių šiame mieste esančius natūralius gamtos išteklius – gydomuosius mineralinius vandenis, o ateityje šiame kurorte planuojama įrengti ir daugiau ekoturistinio pabūdžio veiklų, tokių kaip lynų kelias ir tiltas per Nemuną bei galimybė pasivaikščioti po naujai įrengtą istorinį Vytauto parką.

LITERATŪRA

1. A. Baležentis, L. Paulauskienė (2012). *Ekologinio turizmo vystymas - nuo skatinimo iki darnumo*. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. Mykolo Romerio universitetas.
2. Beeton S. (1998) *Ecotourism – A Practical Guide for Rural Communities*.
3. Ceballos – Lascurain, Hector (1991). *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*.
4. Gorinienė G., ir Gorinaitė A. (2006). *Fizioterapija ir kurortiniai veiksniai*. Kaunas: LKKA.
5. Honney M.(1999) *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?*
6. Kurorto statuso Lietuvoje reglamentavimo studija (2003). Kaunas
7. A. Liaukevičienė (2011). *Požiūris į ekoturizmo paslaugas Kauno mieste*. Lietuvos kūno kultūros akademija. Kaunas.
8. Povilanskas R. (2003). *Turizmo geografija ir kurortologija universitetinėse rekreacijos ir turizmo studijų programose*.
 - a. I. Žalienė, L. Žalys, I. Iždonaitė – Medžiūnienė (2009). *Lietuvos kurortų sveikatinimo veiklos plėtra*. Šiaulių universitetas, Šiaulių kolegija.
9. K.Žičkutė (2014). *Ekologinio turizmo plėtra Lietuvoje*. Mykolo Romerio universitetas.
10. Kas yra ekoturizmas? Paimta 2016 - 10 – 27 iš tinklalapio:
11. <http://www.drakonokrydziai.lt/blogas/keliautojo-atmintine/kas-yra-ekoturizmas>
12. Lietuvos Respublikos seimas (2002). *Lietuvos Respublikos turizmo įstatymo pakeitimo įstatymas*. Paimta iš 2016 – 11 – 08 iš tinklalapio:
13. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.101328A5921F>
14. *Kurortas žodžio reikšmė*.(2005) Paimta iš 2016 – 11 – 08 iš tinklalapio:
15. <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Kurortas&wid=11067>
16. Apie Birštoną. Paimta 2016 – 10 – 27 iš tinklalapio: <http://www.tulpe.lt/lt/apie-birstona>
17. Birštone atidarytas mineralinio vandens garinimo bokštas. Paimta 2016 – 10 - 27 iš tinklalapio:<http://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujienu-per-lietuva/birstone-atidarytas-mineralinio-vandens-garinimo-bokstas-642-503304>

18. Nemokama ir labai populiori procedūra Birštone – Kneipo terapija: kaip teisingai atlikti?
19. Paimta 2016 - 10 - 27 iš tinklalapio: <http://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/per-lietuva/nemokama-ir-labai-populiari-procedura-birstone-kneipo-terapija-kaip-teisingai-atlikti-642-513681>
20. Verslininkai drąsiai investuoja į Birštono kurortą. Paimta 2016 – 11 – 04 iš tinklalapio:
21. <http://www.makalius.lt/kelioniu-naujienos/verslininkai-drasiai-investuoja-i-birstono-kurorta/>
22. Birštono kurorte net 25 nauji būdai praleisti laiką. Paimta 2016 – 11 – 08 iš tinklalapio:
23. <http://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/per-lietuva/birstono-kurorte-net-25-nauji-budai-praleisti-laika-642-430987>
24. Birštono kurortas kviečia atgauti jėgas ištikus metus. Paimta 2016 – 11 - 08 iš tinklalapio:
25. <http://www.visitbirstonas.lt/lit/daugiau/1294>
26. Mineralinio vandens garinimo statinys „Druskupis“. Paimta 2016 – 11 – 08 iš tinklalapio:
27. <http://www.visitbirstonas.lt/Mineralinio-vandens-garinimo-statinys883781>
28. Eko turizmas. Paimta 2016 – 11 – 08 iš tinklalapio:
29. <http://www.manosalis.lt/2016/06/turizmas/eko-turizmas/>

ECOTOURISM DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN BIRSTONAS RESORT

EVELINA JASAITYTĖ

Kolping University of Applied Sciences

The Tutor Lect. V.Urbaitė

SUMMARY

Ecotourism is a new phenomenon in Lithuania. A lot of people can not understand what it is, therefore concepts are making to describe ecotourism. Nevertheless, the most widely accepted definition belongs to the World Ecotourism Association. The authority says, that travels in nature must be responsible in order to contribute to the environment and not to do harm to the local community. This term emphasizes natural and social relationships, which are key elements of ecotourism. In terms of eco-tourism should be mentioned and the concept of resort. The resorts consists of natural therapeutic factors (mineral water, mud, health, favorable climate, recreational greenery, water bodies) and a special infrastructure. Resorts are also classified. The oldest in Lithuania Birstonas resort offers not only sanatoriums, but also other eco activities. The resort continues growing and spreading and has ambitious plans for offering new activities for people to become better acquainted with the natural nature of Lithuania in the land of Birstonas.

NUOSAVO KAPITALO, DOTACIJŲ IR SUBSIDIJŲ AUDITAS

MARIUS RAGINIS

Utenos kolegija

Darbo vadovė – asistentė Laima Mikšytė

ANOTACIJA

Šiuolaikinėmis konkurencingos rinkos ekonomikos sąlygomis audito reikšmė nuolat auga. Pirmojoje darbo analizuojami audito atlikimo etapai. Antrojoje darbo dalyje nagrinėjami audito metu naudojami darbo dokumentai. Trečiojoje darbo dalyje atskleidžiamos audito metu aptiktos galimos klaidos, problemos ir neatitikimai. Ketvirtojoje darbo dalyje pateikiamas audito rezultatų apibendrinimas.

Raktiniai žodžiai: auditas, auditorius, finansinės ataskaitos.

IVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikinėmis konkurencingos rinkos ekonomikos sąlygomis audito reikšmė nuolat auga. Auditas atsirado, norint patikrinti asmenų, kurie dirba su įmonių turtu, atsakingumą. Audito tikslai – nustatyti, ar finansinės ataskaitos visais reikšmingais atvejais teisingai parodo audituojamos įmonės finansinę būklę, veiklos rezultatus ir pinigų srautus pagal teisės aktus, reglamentuojančius buhalterinę apskaitą ir finansinių ataskaitų sudarymą bei metinis pranešimas arba įmonės veiklos ataskaita, jeigu pagal teisės aktų reikalavimus jie rengiami, parengti laikantis teisės aktų reikalavimų ir juose pateikti finansiniai duomenys atitinka metinių finansinių ataskaitų duomenis.

Svarbu išmanyti audito procedūras ir kontrolės testus, kaip rinkti audito įrodymus ir rengti audito darbo dokumentus, taip pat labai svarbu įvertinti finansinių duomenų reikšmingumą ekonominiams sprendimams, suprasti auditoriaus išvados teikiamą informaciją, formuoti nuomonę apie finansinių ataskaitų tikslumą ir teisingumą (Mackevičius, Raziūnienė, 2011).

Auditas teikia informaciją daugeliui vartotojų: esamiems ir potencialiems akcininkams, kreditoriams, tiekėjams ir pirkėjams, samdomiems darbuotojams, analitikams ir finansiniams konsultantams, žiniasklaidos priemonėms, vyriausybei ir visuomenei.

Labai svarbu, kad auditas būtų atliktas tinkamai, todėl reikia išanalizuoti nuosavo kapitalo, dotacijų ir subsidijų audito procesą.

Darbo objektas – nuosavo kapitalo, dotacijų ir subsidijų auditas.

Darbo tikslas – išanalizuoti nuosavo kapitalo, dotacijų ir subsidijų audito procesą.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti audito atlikimo etapus.
2. Išnagrinėti audito metu naudojamus darbo dokumentus.
3. Atskleisti audito metu aptiktas galimas klaidas, problemas, neatitikimus.
4. Pateikti audito rezultatų apibendrinimą.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė – sisteminės literatūros analizės metodas naudotas analizuojant lietuvių autorių mokslinę literatūrą (*Vainienė, Mackevičius, Raziūnienė, Bartaška, Lakis, Daujotaitė*) pateikiant pagrindines darbo sąvokas, pagrindžiant darbo temos naujumą ir aktualumą.

2. Dokumentų analizė – šis metodas buvo taikytas analizuojant Lietuvos Respublikoje galiojančius įstatymus bei audito atlikimo reglamentus.

Sąvokos

Auditas – įmonės finansinės veiklos ar valdymo patikrinimas (Vainienė, 2005).

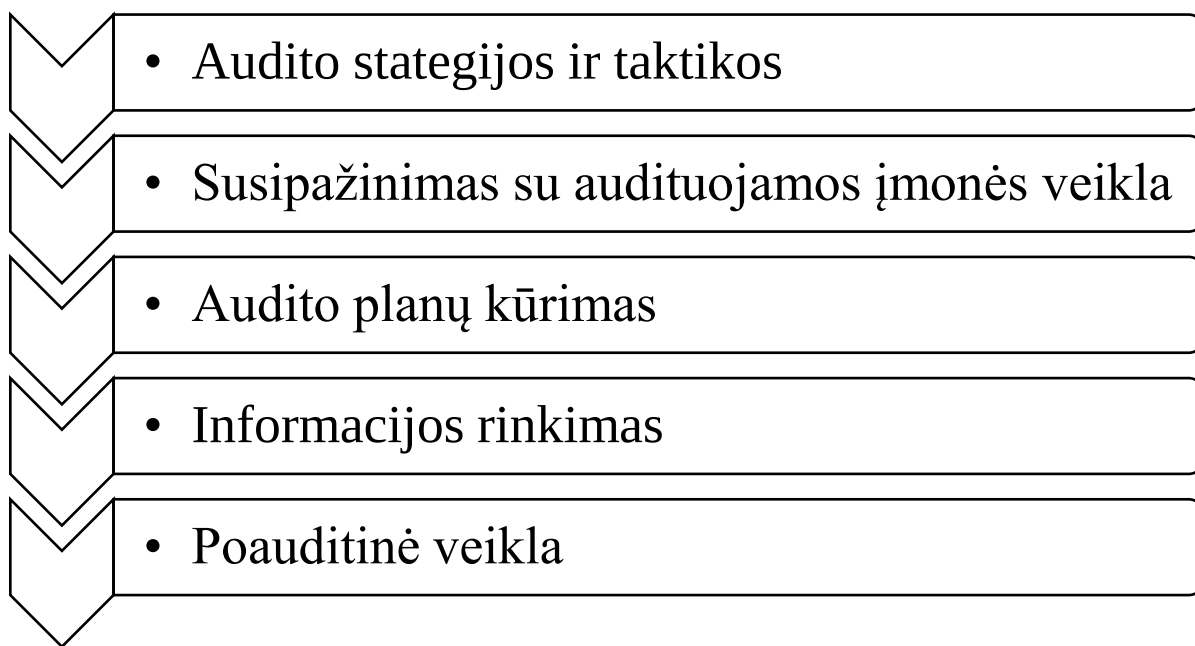
Dotacijos – valstybės ar savivaldybės institucijos teikiama tikslinė parama įmonei, jei ji anksčiau įvykdė arba ateityje įvykdys paramos teikėjos nustatytas sąlygas.

Nuosavas kapitalas – įmonės turto vertės dalis, likusi iš viso turto vertės atėmus visų įsipareigojimų vertę.

Subsidijos – valstybės parama, skirta išlaikyti plataus vartojimo prekių ir paslaugų kainas arba šių prekių ir paslaugų teikimo mastą.

Audito atlikimo etapai

Audito etapas – tai tam tikras tarpsnis, kurio metu atliekami audito darbai. Nuosekliai, tam tikrais etapais atliekami darbai garantuoja didesnę audito efektyvumą: dirbama greičiau, padaroma mažiau klaidų, išvengiama konfliktų su klientu ir panašiai. Įvairūs autoriai pateikia nevienodą audito etapų skaičių, etapus vadina fazėmis, stadijomis arba atliekamų darbų nuoseklumu, skirtingai įvardija etapus. Išskiriant audito etapus svarbu parodyti jų reikšmę audito procese, nustatyti konkrečias jų ribas (Mackevičius, Raziūnienė, 2011). Paprastai išskiriami šie patys svarbiausi audito atlikimo etapai (žr. 1 pav.).

1

pav. **Audito atlikimo etapai**

(sudaryta autoriaus pagal Mackevičius, Raziūnienė, 2011)

Audito procesas turi būti nuoseklus ir vientisas, todėl kiekvienu audito etapu atliekami tam tikri darbai, keliama tikslai ir uždaviniai, daromi sprendimai.

Audito strategija ir taktika

Audito strategiją kuria audito įmonės vadovas tardamasis su labiausiai patyrusiais auditoriais. Šio etapo metu kuriami pagrindiniai audito tikslai, apimtis ir ypatybės. Jo metu nėra smulkiai planuojami ar nagrinėjami konkretūs audito klausimai, pagrindinis dėmesys skiriamas audito strategijai formuoti. Kuriant audito strategiją audito įmonės vadovas bendrauja su aukščiausio valdymo lygio kliento atstovais, su jais aptariamos svarbiausios problemos, gaunama reikalinga informacija.

Su audito strategija supažindinami auditoriai, kurie atliks atitinkamo audito objekto auditą. Audito strategijos ir taktikos etape aptariami būdai ir priemonės, kurie padėtų surinkti duomenis tam, kad būtų pasiekti audito tikslai. Audito atlikimo būdų ir priemonių pasirinkimą lemia du pagrindiniai kriterijai (Mackevičius, 2001):

- 1) reikia surinkti pakankamą kiekį patvirtinančių duomenų, kad būtų galima pareikšti savo nuomonę apie įmonės finansinę atskaitomybę;
- 2) audito atlikimo išlaidos turi būti kuo mažesnės.

Susipažinimas su audituojamos įmonės veikla

Susipažinimas su audituojamos įmonės veikla ir jos verslu – labai svarbus audito etapas, nuo kurio rezultatų labai priklauso audito kokybė. Atlikdamas finansinės atskaitomybės auditą, auditorius turi pakankamai išmanyti audituojamą verslą arba įgyti žinių, kurios leistų nustatyti ir suprasti įvykius, ūkines operacijas bei veiklą, kurie jo manymu gali žymiai paveikti finansinę atskaitomybę, tyrimą, auditoriaus išvadą. Auditoriaus darbui reikalingos verslo žinios susideda iš bendrų ekonomikos žinių, ūkio šakos, kuriai priklauso įmonė pažinimo bei išsamių žinių apie konkrečios įmonės veiklą. Svarbiausia informacija apie įmonę (Mackevičius, Raziūnienė, 2011):

1. Vadovybės ir savininkų svarbiausios savybės, veiklos stilius ir verslo filosofija.
2. Įmonės teisinis statusas.
3. Savininkai ar susijusios šalys.
4. Kapitalo struktūra.
5. Organizacinė struktūra.
6. Verslo operacijos.
7. Investicijos.
8. Pagrindiniai finansiniai rodikliai ir kita.

Audito planų kūrimas

Audito planas – visuma numatomų priemonių ir darbų, padedančių auditą atlikti nuosekliai, objektyviai ir visapusiškai. Planas padeda apibrėžti audito tikslus, nustatyti veiklos sritis, kurias reikia tikrinti, sutelkti dėmesį į pagrindines sritis ir atsiriboti nuo nereikalingo ir nebūtino darbo. Auditorius beveik niekada nedirba vienas, todėl planas irgi padeda paskirstyti užduotis audito personalui (Mackevičius, Raziūnienė, 2011). Audito planas apima:

1. Suplanuotų rizikos vertinimo procedūrų, kurių pakanka įvertinti reikšmingo iškraipymo riziką, pobūdžio, laiko ir apimties aprašymą.
2. Suplanuotų tolesnių audito procedūrų, taikomų tvirtinimų lygyje apie kiekvieną reikšmingą ūkinių operacijų grupę, sąskaitų likutį bei atskleidimą, pobūdžio, laiko ir apimties aprašymą.
3. Kitas audito procedūras, kurias būtina atlikti audito metu tam, kad būtų laikomasi Nacionalinių audito standartų (NAS).

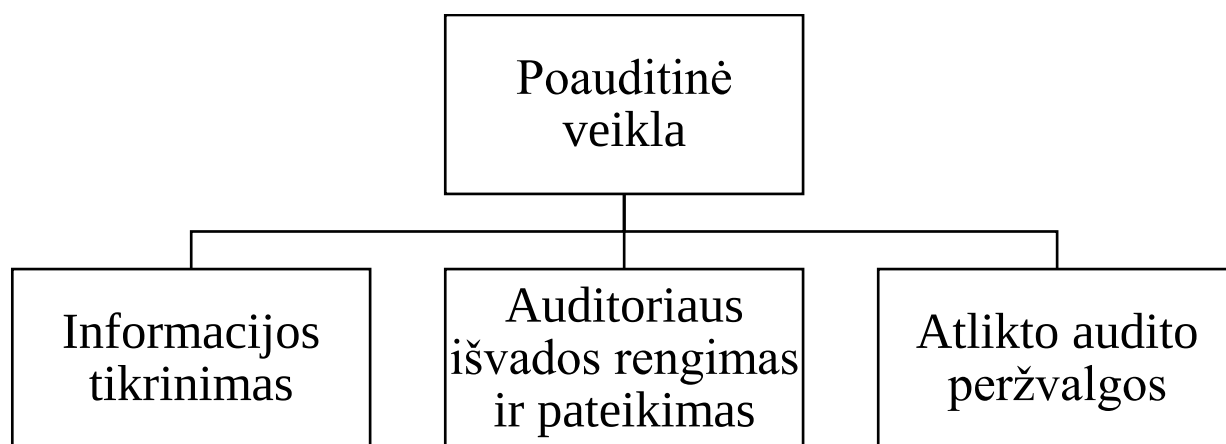
Be strateginių ir einamųjų planų, yra sudaromos audito programos. Audito programa – labai smulkus darbų, kuriuos reikia atlikti audito metu, aprašymas. Šioje programoje smulkiai aprašoma kiekvieno komponento audito testai ir procedūros, darbų eiliškumas, tikrinamų operacijų apimtis, tikrinimo metodikos, darbo rezultatų įforminimo būdai ir pan. Audito programos sudaromos kiekvienam audito objektui atskirai, pavyzdžiui **nuosavam kapitalui, dotacijoms, subsidijoms**.

Informacijos rinkimas

Informacijos rinkimo būdai priklauso nuo audito tikslų, auditoriaus praktinės patirties, profesinės kompetencijos, asmeninių savybių ir kitų veiksnių. Tačiau manoma, kad reikia rinkti pirmiausia tokią informaciją, kuri suteiktų auditoriui žinių ir duomenų toliau rinkti informaciją, palengvintų jos gavimą ir sintetinimą. Dažnai pasitaiko, kad auditorius, atėjęs pas klientą, susiduria su sunkumais, užduoti kelis klausimus klientui. Klientas greitai suvokia, jog auditorius neturi reikiamo supratimo apie jo veiklą. Vadinasi, auditorius turi ateiti su tam tikra informacija, kuri padėtų ne tik padiktuoti klausimus klientui, bet ir diskutuoti, aptarti keblumus. Todėl rekomenduojama pirmiausia surinkti informaciją apie tą ūkio šaką, kurioje funkcionuoja kliento įmonė. Ūkio šakos sąlygos sukuria aplinką, kuri gali turėti tiek teigiamų, tiek neigiamų padarinių įmonės veiklai, be to, kiekvienoje šakoje savitai suvokiamos problemos. Pagal auditoriaus galimybes ir sąlygas būtų tikslinga surinktą informaciją palyginti su ankstesnių laikotarpių prognozuotais ir konkurentų rodikliais.

Poauditinė veikla

Poauditinė veikla susideda iš šių dalių (žr. 2 pav.).

2 pav. Poauditinės veiklos dalys

(sudaryta autoriaus pagal Mackevičius, Raziūnienė, 2011)

Informacijos tikrinimas. Informacijos tikrinimo metu atliekama turto ir dokumentų natūrinį ir dokumentinį tikrinimą. Atlikdamas natūrinį tikrinimą auditorius turi įsitikinti, ar įmonės apskaitos sistemoje parodytas turtas tikrai egzistuoja, ar apskaitos duomenys atitinka faktinę turto būklę. Ypač kruopščiai turi tikrinti inventORIZACIJOS aprašus.

Dokumentinis tikrinimas apima įrašų dokumentuose ir apskaitos registruose tikrinimą. Dokumentinio tikrinimo metu gali būti gauti skirtingo patikimumo duomenys – nelygu, koks jų pobūdis, gavimo šaltiniai ir vidaus kontrolės efektyvumas. Todėl atlikdamas dokumentinį

tikrinimą auditorius turi įsitikinti, ar visi dokumentai ir apskaitos registrai sudaryti teisingai, ar juose nėra klaidų ir apgaulės, ar jie objektyviai atspindi įvykusių ūkinių operacijų esmę. Prie dokumentinio tikrinimo priskiriamas ir finansinių ataskaitų tikrinimas. Jas tikrinant numatoma, ar jos parodo tikrą ir teisingą įmonės finansinę būklę.

Auditoriaus išvados rengimas ir pateikimas. Auditoriaus išvados parengimas – vienas svarbiausių ir atsakingiausių auditoriaus darbų. Auditorius turi žinoti, kaip tinkamai surašyti auditoriaus išvadą, koks turi būti jos turinys, svarbiausi rekvizitai, informacijos išdėstymo nuoseklumas ir kt. Jis turi žinoti, kokiais atvejais surašyti besąlyginę (teigiamą), sąlyginę, neigiamą išvadą ar atsisakymą pareikšti nuomonę.

Atlikto audito peržvalgos. Auditorius turėtų domėtis savo atliktu darbu, palaikyti ryšius su klientu. Svarbiausia, bendraujant su kliento vadovybe, išsiaiškinti:

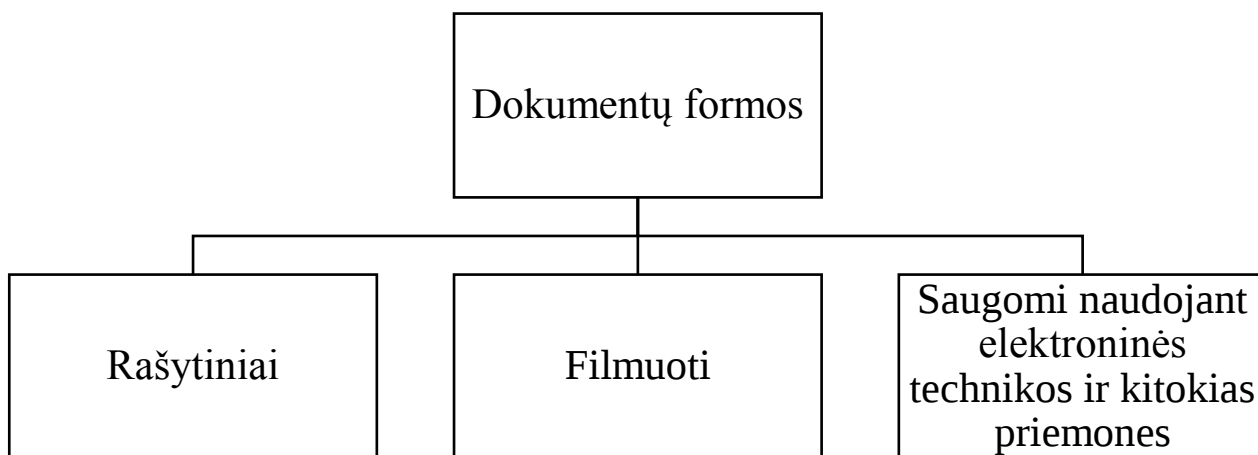
1. Reaguojama į auditoriaus patektus pasiūlymus įmonės valdymo ir finansinės apskaitos, kontrolės sistemos ar konkrečioms veikloms sritims gerinti.

2. Atlikto audito peržvalgą reiktų vertinti kaip audito kokybės gerinimo etapą, nes jo metu nagrinėjama audito atlikimo kokybė, išsiaiškinami sėkmingai atlikti dalykai arba padarytos klaidos, įvertinamas konkrečių auditorių vaidmuo.

Audito metu naudojami darbo dokumentai

Audito darbo dokumentai – visa medžiaga, kurią auditorius surenka ir gauna, ir dokumentai, kuriuos jis parengia audito planui sudaryti, auditui atlikti ir auditoriaus išvadai pagrįsti. Audito darbo dokumentai yra auditoriaus arba auditoriui parengta arba auditoriaus gauta ir išsaugota su auditu susijusia medžiaga.

Audito darbo dokumentai gali būti įvairių formų (žr. 3 pav.).

3 pav. Audito darbo dokumentų formos

(sudaryta autoriaus pagal Mackevičius, Raziūnienė, 2011)

Nesvarbu kokios formos būtų darbo dokumentai, juose turi būti nurodyti pagrindiniai rekvizitai: kas, kada juos sudarė, kokiam tikslui skirti, koks jo turinys ir kiti.

Darbo dokumentų funkcijos ir turinys

Darbo dokumentų pagrindinės funkcijos yra padėti auditoriui (Mackevičius, 2001):

- 1) atlikti audito užduotis įvairiais jo etapais;
- 2) geriau organizuoti audito procesą;
- 3) atskleisti apskaitos ir vidaus kontrolės trūkumus, surasti klaidas ir netikslumus, juos objektyviau įvertinti;
- 4) fiksuoti audito metu gautus įrodymus;
- 5) suformuluoti auditoriaus nuomonę, rašant auditoriaus išvadą ir ataskaitą.

Kad šios funkcijos būtų įgyvendintos, svarbu parengti kokybiškus darbo dokumentus, kurie tiek forma, tiek turiniu atitiktų šiuolaikinio audito reikalavimus. Darbo dokumentuose reikia užfiksuoti visus auditoriaus atliktus darbus.

Darbo dokumentų skaičių, turinį ir formą turi nustatyti pats auditorius, nes fiksuoti dokumentuose kiekvieną svarstomą dalyką nėra būtina ir praktiška. Nustatant sudaromų, kaupiamų ir saugomų darbo dokumentų apimtį auditoriui pravartu pasvarstyti, kas padėtų suvokti atlikto darbo pobūdį, taip pat suprasti, koku pagrindu priimti principiniai sprendimai.

Darbo dokumentų klasifikavimas

Pagal darbo dokumentų tvarkymą galima išskirti šias jų grupes (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Darbo dokumentų grupės

(sudaryta autoriaus pagal Mackevičius, 2001)

Grupė	Apibūdinimas
Nuolat tvarkomi	Dokumentai, kuriuose kaupiama informacija per visą to paties kliento auditavimo laiką. Jie naudojami kiekvienais metais išsaugant ankstesnių metų informaciją ir kasmet ją papildant.
Administraciniai	Darbo dokumentai skirti atlikti ar atvaizduoti konkrečius audito darbus. Prie jų priskiriami audito planas ir programa, pradiniai audito rizikos ir reikšmingumo skaičiavimai, įvairios atmintinės ir klausimynai apie apskaitos ir vidaus kontrolės būklę, informacija apie kliento veiklą ir kiti.
Procedūriniai ir sprendimo priėmimo	Darbo dokumentai parodo, kokie buvo naudojami testai ir procedūros, kokie priimti sprendimai, kokios problemos iškilo audito metu, kokios audito išvados, pateiktos klientui rekomendacijos ir kita.

Auditorius darbo dokumentus tvarko taip, kaip jam geriausia. Tačiau rekomenduojama juos klasifikuoti ir sisteminti, kad būtų lengviau tvarkyti ir efektyviau panaudoti jų informaciją. Darbo dokumentuose dažnai būna konfidencialios informacijos. Todėl auditorius turi imtis priemonių, kad užtikrintų šių dokumentų saugumą ir konfidencialumą, privalo dokumentus laikyti pagal archyvinį dokumentų saugojimo taisyklės.

Audituojamų grupių darbo dokumentai

Audito darbo dokumentai skirti audituoti nuosavą kapitalą, dotacijas, subsidijas ir pelno paskirstymą (žr. 2 lentelę).

Audito darbo dokumentai

(sudaryta autoriaus pagal Verslo apskaitos standartai, 2011; Verslo apskaitos standartai, 2015; Mackevičius, Raziūnienė, 2011)

Audituojama grupė	Dokumentas
Nuosavas kapitalas	• Nuosavo kapitalo pokyčių ataskaita • Balansas • Įmonės įstatai • Akcininkų protokolai • Apskaitos registrai
Dotacijos, subsidijos	• Balansas • Sutartys • Apskaitos analitiniai duomenys

Audito metu aptiktos galimos klaidos, problemos, neatitikimai

Klaidos turi didelę įtaką kiekvienos įmonės finansinei būklei ir jos veiklos rezultatams, jos įvaizdžiui ir veiklos tęstinumui. Visos klaidos mažina finansinių ataskaitų patikimumą ir jų, kaip svarbiausio informacijos šaltinio naudingumą. Dėl klaidų finansinėse ataskaitose įmonės gali patirti nuostolių bei išorės informacijos vartotojai, ypač bankai, investuotojai, tiekėjai, pirkėjai ir kiti.

Audito požiūriu **klaida** vadinama netinkamas finansinę atskaitomybę pagrindžiančių įrašų ir buhalterinės apskaitos dokumentų užrašymas; apsirikimas ar klaidingas faktų supratimas; apskaitos tvarkos nesilaikymas.

Reikšmingumas audito metu

Reikšmingumas yra labai svarbus atliekant apskaitą ir auditą. Nuo to, kaip jis yra vertinamas, priklauso finansinės atskaitomybės patikimumas. Informacija yra reikšminga, jei jos nepateikimas ar neatskleidimas gali turėti įtakos finansinės atskaitomybės informacijos vartotojų priimamiems sprendimams.

Yra skiriami trys pagrindiniai reikšmingumo lygiai (Daujotaitė, 2006):

1. **Netikslumai arba klaidos yra nereikšmingi.** Kai yra finansinės atskaitomybės netikslumų, bet jie nedaro jokios įtakos finansinių ataskaitų patikimumui, audito išvadai ir finansinių ataskaitų vartotojų sprendimams.

2. **Netikslumai ir klaidos yra gana dideli,** tačiau dėl jų nesikeičia bendra ataskaitų prasmė.

3. **Netikslumai ar klaidos yra tokie dideli,** kad bendras ataskaitų teisingumas yra abejotinas ir dėl to finansinių ataskaitų vartotojai gali priimti klaidingus sprendimus.

Reikšmingumą įvertinti yra problemiška, nes neįmanoma nustatyti kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų galima spręsti apie nustatyto fakto reikšmę. Reikšmingumas yra iš dalies kokybinė, iš dalies kiekybinė kategorija, todėl ją apibrėžti vien matematiškai neįmanoma (Lakis, 2007). Ši aplinkybė lemia ir ganėtinai abstraktų reikšmingumo apibūdinimą ne tik Verslo

apskaitos standartuose, bet ir Tarptautiniuose apskaitos standartuose bei kitų vakarų valstybių nacionaliniuose reglamentuose.

Reikšmingumą auditorius turi apsvarstyti nustatydamas audito procedūrų pobūdį, laiką ir įvertindamas informacijos iškraipymo poveikį. Planuodamas auditą auditorius turi nustatyti priimtina reikšmingumo lygį, kad galėtų nustatyti reikšmingų informacijos iškraipymų apimtį ir pobūdį. Taip pat auditorius turi atsižvelgti ir į nedidelių iškraipymų galimybę, kadangi vis kartu jie gali turėti reikšmingos įtakos finansinei atskaitomybei. Taigi sprendamas, ar finansinė atskaitomybė visais reikšmingais atžvilgiais teisingai atspindi įmonės padėtį, auditorius turi įvertinti, ar aptiktų informacijos iškraipymų visuma yra reikšminga.

Audituojamų grupių galimos klaidos, problemos, neatitikimai

Audito metu galimos klaidos, problemos, neatitikimai, audituojant nuosavą kapitalą, dotacijas, subsidijas ir pelno paskirstymą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Audito galimos klaidos, problemos, neatitikimai

(sudaryta autoriaus pagal Mackevičius, Bartaška, 2003)

Audituojama grupė	Galimos klaidos, problemos, neatitikimai
Nuosavas kapitalas	• Klaidos ataskaitose • Netiksli informacija rezervų ataskaitose • Neteisingai įvertinamas kapitalas • Neformuojamas privalomasis rezervas • Netiksli rezervo registracijos data
Dotacijos, subsidijos	• Netinkama panaudojimo paskirtis • Netinkamas panaudojimo, gavimo registravimas • Klaidinga informacija • Nesilaikoma finansavimo sąlygų

Audito rezultatų apibendrinimas

Viso audito rezultatų apibendrinimas yra auditoriaus išvada ir jei numatyta auditoriaus ataskaita. **Auditoriaus išvada** – juridinę galią turintis dokumentas, kurį auditorius surašo patikrinęs finansines ataskaitas ir kuriame, be kitų nuostatų, pateikia savo nuomonę dėl jų tikrumo ir teisingumo. **Auditoriaus ataskaita** – įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka kartu su auditoriaus išvada teikiamas dokumentas, kuriame auditorius, kitos valstybės narės auditorius arba valstybės ne narės auditorius nurodo papildomą finansinių ataskaitų audito informaciją. Audito įmonė, įformindama audito rezultatus viešojo intereso įmonėje, kartu su auditoriaus išvada parengia viešojo intereso įmonės audito ataskaitą. Viešojo intereso įmonės audito ataskaita turi būti pateikta audituojamai įmonei ir Lietuvos bankui. Viešojo intereso įmonių audito ataskaitos reikalavimus, atsižvelgdami į viešojo intereso įmonių veiklą reglamentuojančių įstatymų nuostatas, nustato Auditorių rūmai, suderinę su Įstaiga ir su Lietuvos banku (LR audito įstatymas, 2016).

Auditoriaus išvada

Auditoriai, rašydami išvadą, turi nurodyti visus būtinus rekvizitus. Tikslus visų rekvizitų užpildymas apibūdina ne tik jos formą, bet ir turinį. Informacijos vartotojų patogumui rekomenduojama rašyti bendros formos ir turinio auditoriaus išvadą. Visi rekvizitai turi būti išdėstyti tam tikra tvarka, kuri užtikrintų auditoriaus išvados nuoseklumą.

Auditoriaus nuomonės pastraipa – viena svarbiausių auditoriaus išvados sudėtinių dalių. Priklausomai nuo to, kaip suformuluojamos auditoriaus nuomonės, klasifikuojamos auditoriaus išvadų rūšys. Auditoriaus išvadų rūšys (Mackevičius, Raziūnienė, 2011):

- 1) teigiama;
- 2) sąlyginė;
- 3) neigiama;
- 4) atsisakymas pareikšti nuomonę.

Išvada turi būti trumpa, konkreti ir nedviprasmiška, kad ir kokia būtų jos rūšis. Tokiai išvadai parašyti reikia kruopščiai patikrinti visas svarbiausias ūkines finansines operacijas, veiklos sritis ir įvykius, atlikti jų analizę.

Auditoriaus ataskaita

Auditoriaus ataskaita turi atspindėti visą darbą, kurį atliko auditorius audito metu, parodytų, kokie įmonės rasti finansinės veiklos rezultatai. Ataskaitoje būtina nurodyti (įsakymas „Dėl atlikto audito kokybės peržiūros ataskaitos reikalavimų tvirtinimo“, 2015):

1. Bendroji dalis.
2. Audito įstatymo ir kitų teisės aktų laikymasis.
3. Pastabos dėl audito kokybės kontrolės sistemos audito įmonėje.
4. Profesinės etikos principų laikymasis.
5. Auditui panaudotų išteklių kokybės ir kiekybės, už auditą gauto atlyginimo įvertinimas.
6. Galutinis kontrolieriaus vertinimas.
7. Kitos pastabos ir rekomendacijos.

Auditoriaus ataskaitoje turi būti aprašoma audito atlikimo tvarka, nuoseklumas, tikslai, principai ir naudoti testai, audituotos veiklos sritys, išaiškinti audito veiklos metu rezultatai, rastos klaidos, pažeidimai ir netikslumai, padarytos išvados ir rekomendacijos. Joje yra pateikiamos analitinės lentelės, schemas ir grafikai, parodomi įvairių rodiklių apskaičiavimai.

Rašydamas ataskaitą auditorius derina medžiagą su suinteresuotų asmenų duomenimis, tačiau turi būti objektyvus ir dalykiškas, tai yra užrašyti konkrečius faktus ir įvykius. Tikslinga būtų peržiūrėti audito planą, įsitikinti, ar visi jame numatyti dalykai buvo audituojami.

IŠVADOS

1. Nėra ir negali būti bendros audito atlikimo metodikos, kurią naudotų visos audito įmonės bei auditoriai. Kiekvienas auditas yra išskirtinis ir neįmanoma nustatyti bendrų taisyklių, kaip vienu ar kitu atveju auditorius turi planuoti, organizuoti ir atlikti auditą.

2. Audito darbo dokumentai – visa medžiaga, kurią auditorius surenka ir gauna, ir dokumentai, kuriuos jis parengia audito planui sudaryti, auditui atlikti ir auditoriaus išvadai pagrįsti. Auditorius darbo dokumentus tvarko taip, kaip jam geriausia. Tačiau rekomenduojama juos klasifikuoti ir sisteminti, kad būtų lengviau tvarkyti ir efektyviau panaudoti jų informaciją.

3. Klaidos, problemos ir neatitikimai turi didelę įtaką kiekvienos įmonės finansinei būklei ir jos veiklos rezultatams, jos įvaizdžiui ir veiklos tęstinumui. Visos klaidos, problemos ir neatitikimai mažina finansinių ataskaitų patikimumą ir jų, kaip svarbiausio informacijos šaltinio naudingumą.

4. Audito rezultatų apibendrinimas susideda ir auditoriaus išvados ir audito ataskaitos parašymo. Auditoriaus išvados turi būti konkrečios ir aiškios, svarbu, kad klientas jas tiksliai suprastų, kad jam nereiktų aiškintis tam tikrų teiginių.

LITERATŪRA

1. Audito ir apskaitos tarnybos direktorius įsakymas „Dėl atlikto audito kokybės peržiūros ataskaitos reikalavimų tvirtinimo“. Peržiūrėta 2016-09-27, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/0991aa00ffa711e488da8908dfa91cac>.
2. Daujotaitė, D. (2006). Finansinis auditas: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla.
3. Lakis, V. (2007). Audito sistema. Raida ir problemos. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
4. Lietuvos Respublikos audito įstatymas. Peržiūrėta 2016-09-27, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9845F775C518/pkXxogksqL>.
5. Mackevičius, J. (2001). Auditas: teorija, praktika, perspektyvos. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.
6. Mackevičius, J., Bartaška, R. (2003). Klaidų ir apgaulių aptikimas, įvertinimas ir prevencija. Peržiūrėta 2016-09-30, http://www.lb.lt/mackevicius_1.
7. Mackevičius, J., Raziūnienė, D. (2011). Auditas. Klausimai, atsakymai, testai. Vilnius: Vilniaus universitetas.
8. Vainienė, R. (2005). Ekonomikos terminų žodynas. Vilnius: Tyto alba.
9. Verslo apskaitos standartai. (2011). 21-ojo verslo apskaitos standarto „Dotacijos ir subsidijos“ metodinės rekomendacijos. Peržiūrėta 2016-09-27, <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/21-VAS-MR-pagal-6-redakcija.pdf>.
10. Verslo apskaitos standartai. (2015). 4-ojo verslo apskaitos standarto „Nuosavo kapitalo pokyčių ataskaita“ metodinės rekomendacijos. Peržiūrėta 2016-09-27, <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/4-VAS-MRpagal-10-redakcijanuo-20160101.pdf>.

AUDIT OF OWN CAPITAL, GRANTS AND SUBSIDIES

MARIUS RAGINIS

Utena University of Applied Sciences

The Tutor – Assistant Laima Mikšytė

SUMMARY

Nowadays, when economical market is so competitive, value of audit rises everyday. The first part of study analyzes phases of audit. Second part of study analyzes documents that were used for work. Third part of study shows some mistakes, problems or errors which can occur by auditing. Fourth part of study displays generalisation of auditing results.

Key words: audit, auditor, financial accounts.

PASLAUGŲ MARKETINGO ANALIZĖ AKCINĖJE BENDROVĖJE ŠIAULIŲ BANKAS

MARIUS RAGINIS

Utenos kolegija

Darbo vadovė – lektorė Rasa Bražulienė

ANOTACIJA

Pasirinkta tema nagrinėjama teoriniu ir praktiniu pagrindu. Darbo tikslas – atlikti paslaugų marketingo veiklos analizę akcinėje bendrovėje „Šiaulių bankas“ Utenos klientų aptarnavimo skyriuje (toliau – AB „Šiaulių bankas“). Pirmojoje straipsnio dalyje nagrinėjami paslaugų marketingo teoriniai aspektai ir apžvelgiamas paslaugų marketingo komplekso 7P modelis. Antrojoje straipsnio dalyje nagrinėjama įmonės paslaugų marketingo veikla remiantis 7P modeliu. Analizė leido padaryti pagrindines išvadas, kad visi komplekso elementai naudojami tikslingai ir efektyviai. Tai suteikia analizuojamam bankui kokybiškai teikti finansines paslaugas tenkinant vartotojų poreikius. Tai suteikia AB „Šiaulių bankas“ išlikti konkurencingam kredito institucijų rinkoje.

Raktiniai žodžiai: marketingas, 7P modelis.

IVADAS

Temos aktualumas. Marketingo planavimas svarbus procesas, turintis didelį ir nuolatinį poveikį kiekvienos įmonės veiklai, numatant ateities plėtros kryptis ir strategijos įgyvendinimo sprendimus.

Komerciniai bankai – vieni aktyviausių ir svarbiausių finansų sistemos dalyvių, su kurias vartotojas susiduria beveik kasdien. Komercinis bankas – tai finansų įstaiga, telkianti iš skolintojų jų laikinai laisvas lėšas ir santaupas, teikianti kreditus, tarpininkaujanti atliekant piniginius atsiskaitymus, leidžianti į apyvartą pinigus, vertybinius popierius, atlikinėjanti su jais susijusias operacijas ir kitas funkcijas (Vainienė, 2005). AB „Šiaulių bankas“ centrinė būstinė įsikūrusi, Tilžės g. 149, Šiauliai. Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje (2015 m.) bankas turėjo 70 klientų aptarnavimo skyrių.

Darbo objektas – AB „Šiaulių bankas“ teikiamų paslaugų marketingas.

Darbo tikslas – atlikti paslaugų marketingo analizę AB „Šiaulių bankas“.

Darbo uždaviniai:

1. Išnagrinėti paslaugų marketingo teorinius aspektus.
2. Atlikti AB „Šiaulių bankas“ paslaugų marketingo analizę.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė – paslaugų marketingo teoriniai aspektai apžvelgti sisteminės analizės metodu. Analizuota lietuvių ir užsienio autorių mokslinė literatūra pateikiant skirtingas paslaugų marketingo bei paslaugos sampratas, apibūdinant paslaugų savybės, atliekant paslaugų marketingo elementų analizę.

2. Dokumentų analizė – metodas taikytas analizuojant AB „Šiaulių bankas“ įmonės dokumentus, viešai skelbiamus internete – atsakomybės ataskaita, strateginiai planai bei kiti dokumentai nagrinėjant įmonės paslaugų marketingo veiklą.

Paslaugų marketingo aspektai

Paslaugos, kaip prekės, savotiškumas, paslaugų rinkos ypatumai, joje didėjanti konkurencija – tai pagrindinės priežastys, lėmusios paslaugų marketingo atsiradimą. **Paslaugų marketingas** yra

įmonių vadybos ir marketingo specialistų bei kitų tarnautojų mąstymo būdas, taip pat paslaugų verslo organizavimo būdas bei veiklos sfera, kurioje naudojamos techninės komunikacijos priemonės, siekiant išsiaiškinti klientų poreikius rinkoje ir juos efektyviai tenkinti (Kindurys, 2003).

Apibūdinti paslaugų sampratą yra labai sudėtinga, yra gan daug apibrėžimų, kuriuose kiekvienas autorius pabrėžia tik jam svarbiausius analizuojamus aspektus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Paslaugos samprata

(sudaryta Raginis, Velička, 2016)

Autorius, metai	Samprata
Vitkienė, E., 2004	Apibrėžta veikla, kurią siūloma vartotojui pirkti, kadangi kiekviena veikla yra vertinama, atsižvelgiant į jos naudingumą, apibrėžtumą ir jos galimybę ją perduoti.
Vainienė, R., 2005	Ekonominė gėrybė, tenkinanti vartotojo poreikius, tačiau neturinti materialios formos, jos negalima išsaugoti todėl dažniausiai suvartojama jos gyvavimo metu.
Vengrienė, B., 2006	Veikslas ar daugiafazis veiklos procesas neturintis materialaus apčiuopiamo rezultato, kuris skiriamas patenkinti kito ūkinio subjekto poreikius.

Išskiriami apibrėžimai yra skirtingi, tačiau savo esme jie yra ir labai panašūs, todėl galima teigti, kad **paslauga** pasireiškia savitai bendradarbiaujant paslaugos teikėjui ir vartotojui, tenkinant gavėjo poreikius. Todėl paslauga negali egzistuoti be jos vartotojo ir teikėjo.

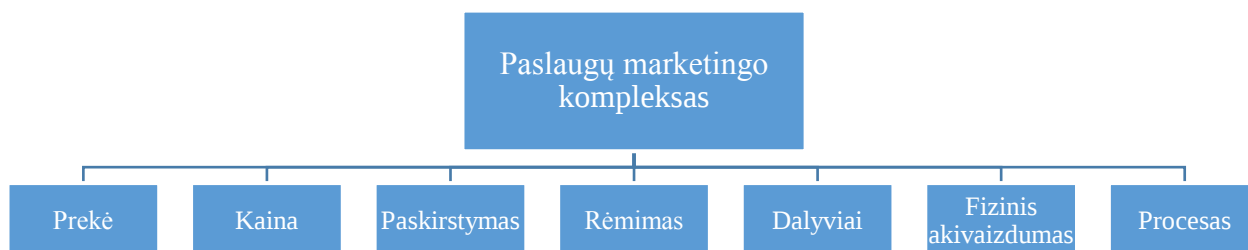
Nors visos paslaugos sampratos skirtingos, tačiau galima pastebėti ir tam tikrų bendrų bruožų (žr. 2 lentelę).

Paslaugų savybės

(sudaryta autoriaus pagal Bagdonienė, Hopenienė, 2004)

Savybė	Apibūdinimas
<i>Neapčiuopiamumas</i>	Jis sukelia nemažų keblumų ir vartotojams ir paslaugų teikėjams. Vartotojams sunku suvokti ir įvertinti paslaugos naudą, kol ja nepasinaudota. Paslaugų teikėjams dėl neapčiuopiamumo sunku parodyti paslaugą, todėl tiekėjai, pasinaudoję įvairiomis komunikacijos priemonėmis, vartotojams privalo suteikti kuo išsamesnę informaciją apie paslaugos turinį ir kokybę.
<i>Vienalaikiškumas</i>	Dėl šio paslaugos ypatumo ir atsargų nebuvimo paslaugų teikėjams dažnai nelengva patenkinti išaugusią paklausą.
<i>Nuosavybės nekeičiamumas</i>	Paslaugų teikėjai laikinam vartotojo naudojimuisi perduoda kai kurias materialines vertybes, bet ne pačią paslaugą.
<i>Nevienalytiškumas</i>	Pagrindinis dėl paslaugos nevienalytiškumo kylantis sunkumas – tai paslaugos teikimo ir operacijų ir kokybės lygio standartizavimas.

Šios paslaugos savybės tradicinis marketingo 4P kompleksas, naudojamas gamybos įmonėse, yra sunkiai pritaikomas paslaugas teikiamas paslaugas teikiančios įmonės, todėl mokslininkai B. H. Bomms ir M. J. Bitner tradicinį marketingo kompleksą papildė dar trimis elementais: **dalyviai**, **fizinis akivaizdumas** bei **procesas**, šis kompleksas dar vadinamas 7P modeliu (žr. 1 pav.).

1 pav. Paslaugų marketingo komplekso elementai

(sudaryta autoriaus pagal Langvienė, Vengienė, 2005)

Bagdonienė, Hopenienė pateikia paslaugų marketingo 7P modelio elementus ir sprendimo sritis (žr. 3 lentelę).

Paslaugų marketingo 7P modelio elementai ir sprendimo sritys

(sudaryta autoriaus pagal Bagdonienė, Hopenienė, 2004)

Marketingo komplekso elementai	Sprendimų sritys
Prekė	Produkto savybės, kokybė, priedai, įpakavimas, garantijos, produkto linija, ženklo įvertinimas.
Kaina	Lankstumas, kainų lygis, terminai, įvairios nuolaidos, diferencijavimas.
Paskirstymas	Pateikimo kanalo tipai, tarpininkai, pardavimo vieta, sandėliavimas, transportavimas, kanalų valdymas.
Rėmimas	Rėmimo priemonių derinys, pardavimų skatinimas, reklama.
Dalyviai	Darbuotojai, vartotojai, komunikacija, darbuotojų tyrimai.
Fizinis akivaizdumas	Patogumai, įrengimai, įranga, darbuotojų apranga, kiti apčiuopiamumo ženklai (vizitinės kortelės, sąskaitos), nuorodos)ženklai).
Procesas	Paslaugų apibūdinimas, proceso pobūdis.

Darbo metodika. Nagrinėjant AB „Šiaulių bankas“ paslaugų marketingą, analizuojami viešai internete skelbiami dokumentai, atsakomybės ataskaita, strateginiai planai bei kiti dokumentai. Surinkti duomenys analizuoti, susisteminti, dalis jų pateikiami vaizdiniu pavidalu.

AB „Šiaulių bankas“ paslaugų marketingo analizė

AB „Šiaulių bankas“ įregistruota kaip akcinė bendrovė Lietuvos Respublikos įmonių registre 1992 m. vasario 4 d. Bankas turi Lietuvos banko išduotą licenciją vykdyti visas bankines operacijas, nurodytas Lietuvos Respublikos bankų įstatyme ir banko įstatuose. AB „Šiaulių bankas“ grupė, apimanti banką ir jo patronuojamąsias įmones vadinama grupe.

AB „Šiaulių bankas“ vertybės: pasitikėjimas; profesionalumas; pagarba; atsakomybė.

AB „Šiaulių bankas“ misija – „mūsų vienos šaknys. Teikdami finansines paslaugas, kuriame Lietuvos žmonių ir verslo gerovę bei augame kartu.“

Bankas, būdamas vienu iš didžiausių lietuviško kapitalo bankų bei turėdamas solidų Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko (ERPB) palaikymą, pastaraisiais metais dar labiau sutvirtino savo pozicijas šalies finansų rinkoje ir planuoja toliau sutelktai bei kryptingai augti, kartu prisidedamas prie šalies ūkio plėtros.

Prekė. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos įstatymais ir teisės aktais, banko įstatais ir sudarytomis sutartimis, bankas vykdo komerciniams bankams įprastą veiklą. Prioritetinė AB „Šiaulių bankas“ veiklos sritis – smulkiojo ir vidutinio verslo finansavimas. Privatiems ir verslo klientams banke teikiamos šios paslaugos:

1. Banko sąskaitų atidarymas ir administravimas eurai bei užsienio valiuta Lietuvos ir užsienio klientams.
 2. lėšų pervedimas eurai ir užsienio valiuta į sąskaitas bankuose, veikiančiuose Lietuvoje bei užsienyje.
 3. Komunalinių mokesčių ir kitų įmokų surinkimas ir kitos.
- AB „Šiaulių bankas“ taip pat teikia ir papildomas paslaugas (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

AB „Šiaulių bankas“ papildomai teikiamos paslaugos

(sudaryta autoriaus pagal AB „Šiaulių bankas“ informaciją)

Paslaugos	Apibūdinimas
Informavimas	Reikiamos informacijos galima rasti: www.sb.lt , kuriame yra naudinga informacija fiziniams ir juridiniams asmenims, galima sužinoti darbo laiką.
Konsultavimas	Iškilusiais klausimais galima konsultuotis su banko darbuotojais atvykus į klientų aptarnavimo centrą arba taip pat galima paskambinti telefonu, arba pasikonsultuoti elektroniniu paštu.
Svetingumas	Malonus aptarnavimas banko klientui parodomas nuo jo atvykimo iki jo išvykimo. Personalas klientui iškart sudaro pirminį įspūdį apie banką ir jame dirbančius darbuotojus.
Saugumas	Banko vidus bei jo išorė dėl klientų saugumo ir tinkamo darbo užtikrinimo yra stebima vaizdo kameromis.

Kaina. AB „Šiaulių bankas“ yra 24 metus veikianti įmonė, todėl jos kainų strategija orientuota į rinkos lyderio bei konkurentų kainodaros strategiją. Pagrindinių paslaugų kainos yra konkurencingos kredito institucijų rinkoje (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

AB „Šiaulių bankas“ pagrindinių paslaugų 2016-06-28 kainos

(sudaryta autoriaus pagal AB „Šiaulių bankas“ informaciją)

Paslauga	Kaina, EUR
Sąskaitos atidarymas	Nemokamai
Sąskaitos administravimas	0,29 mėn.
Sąskaitos išrašų pateikimas SWIFT-u	1,00
Kredito pervedimai eurai į savo sąskaitą AB „Šiaulių bankas“	

Kredito pervedimai eurais į kitus Lietuvoje registruotus bankus	1,70
Atsiskaitymas už įmokas grynaisiais pinigais	0,71
Atsiskaitymas už įmokas iš mokėtojo sąskaitos AB „Šiaulių bankas“ padalinyje	0,20
Mokestis už grynosios užsienio valiutos pirkimo ar pardavimo (banknotais) operaciją	0,87

Įdiegta kredito politika leidžia pastoviai tikrinti ir įvertinti susidarančią riziką. Visiems klientams suteikti limitai yra nuolat atnaujinami, priklausomai nuo mokėjimų istorijos. Naujiems klientams mokėjimo atidėjimo galimybė suteikiama tik įvertinus mokumą.

AB „Šiaulių bankas“ teikiamų paslaugų kainos formuojamos pagal rinkos lyderio ir konkurentų kainodarą, t.y. klientams taikomos paslaugų kainos orientuotos į jau esamą rinkos įkainių lygį. Kainų lygis palaikomas stabilus, kol konkurentai nekeičia savo paslaugų įkainių, tačiau įkainiai kinta, kai kredito institucijų rinkoje vyksta pokyčiai. AB „Šiaulių bankas“ veikia oligopolinėje rinkoje, todėl konkurentų paslaugų kainų pokyčiai yra vieša informacija.

Paskirstymas. AB „Šiaulių bankas“ yra finansines paslaugas teikianti įmonė. Paslauga yra neapčiuopiama bei teikiama ir vartojama tuo pačiu metu. Išskiriami du paslaugų teikimo kanalų tipai: tiesioginis ir netiesioginis (Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008). Bankas naudoja tiesioginį paslaugų pardavimą – gamintojas savo paslaugas pateikia vartotojui pats.

Pradėjęs veiklą Šiauliuose, metai po metų bankas plėtėsi ir dabar veikia 70 teritorinių klientų aptarnavimo padalinių 38-iose Lietuvos miestuose (žr. 2 pav.).

2 pav. AB „Šiaulių bankas“ klientų aptarnavimo padaliniai

(pateikta autoriaus pagal AB „Šiaulių bankas“ informaciją)

Tarpininkai banko teikiamų paslaugų procese nedalyvauja. Kontaktai su vartotojais būna įvairūs, priklausomai nuo situacijos. Analizuojama kredito institucija vykdo veiklą visoje

Lietuvoje (70 klientų aptarnavimo padalinių), naudojant išskirtinio paskirstymo strategiją, kuri padeda kurti tam tikrą išskirtinį paslaugos įvaizdį (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Pagrindiniai kriterijai, lemiantys įstaigos vietą

(sudaryta autoriaus pagal Bagdonienė, Hopenienė, 2004)

Kriterijai	AB „Šiaulių bankas“
Demografiniai	Statistikos departamento duomenimis bankas ir jo filialai yra miestuose, kuriuose gyvena apie 30 tūkst. gyventojų ir jų vidutinės pajamos siekia 650 EUR.
Susisiekimas su banko vieta	Privažiavimas geras, keliai išasfaltuoti. Yra geras susisiekimas iš miesto pusės. Yra įrengti pėsčiųjų takai, kuriais galima ateiti iki banko.
Ar bankas gerai pastebimas	Šalia banko nėra itin didelių pastatų, kurie galėtų jį užstoti, ar kitaip trukdyti pamatyti banką ir jo iškabas.
Supanti aplinka	Banko aplinka yra tvarkinga, nupjauta žolė, netoli automobilių stovėjimo aikštelės žaliuoja keletas medžių. Bankas yra šalia pagrindinės miesto aikštės

Rėmimas. AB „Šiaulių bankas“ teikiamas paslaugas reklamuoja internete, spaudoje, radijuje, televizijoje, socialiuose tinkluose ir kt. Banko rėmimo programos tikslai:

1) paskatinti naudotis banko paslaugomis; 2) pritraukti naujų klientų; 3) skatinti klientus išbandyti naujas paslaugas; 4) išlaikyti konkurencingumą; 5) skleisti informaciją.

AB „Šiaulių bankas“ naudoja šiuos rėmimo veiksmus (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Rėmimo veiksmai

(sudaryta autoriaus pagal Kotler, Keller, 2007)

Veiksmas	Apibūdinimas
Reklama	AB „Šiaulių bankas“ turi savo internetinę svetainę (www.sb.lt), kurioje reklamuojasi. Aktualią informaciją apie banką galima rasti socialiniame „Facebook“ tinkle, taip pat galima rasti įvairiuose įmonių kataloguose („Rekvizitai.lt“, „Info.lt“), internetiniuose puslapiuose (www.investologija.lt , www.verslilietuva.lt) ir kituose, kuriuose yra informacijos susijusios su ekonomika. Reklama skleidžiama dalinant įvairias skrajutes ir lankstinukus.
Asmeninis	Vienas iš svarbiausių rėmimo priemonių finansinių paslaugų teikime, nes

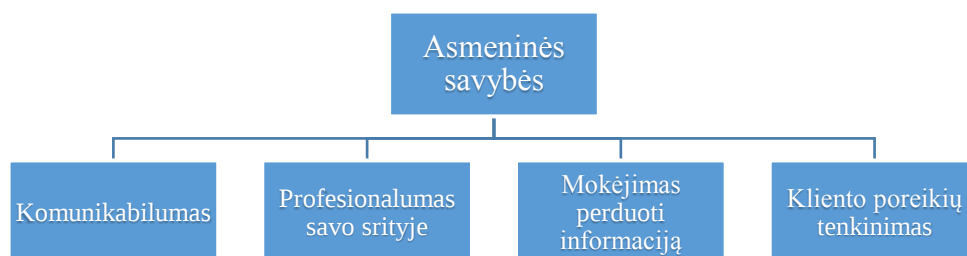
Veiksmas	Apibūdinimas
pardavimas	AB „Šiaulių bankas“ darbuotojai bendrauja tiesiogiai su klientu. Sėkmę paslaugų teikime lemia banko darbuotojų mokėjimas komunikuoti, išsilavinimas, profesionalumas taip pat labai svarbi darbuotojo išvaizda.
Pardavimų skatinimas	Skrajutėse ir lankstinukuose nurodomos įvairios nuolaidos, akcijos bei specialūs paslaugų įkainiai.

7 lentelės tęsinys

Viena iš svarbiausių rėmimo formų yra žodinė rekomendacija ir pats svarbiausias AB „Šiaulių bankas“ uždavinys yra klientų poreikių tenkinimas. Pagrindinis dėmesys skiriamas banko klientams, su jais bendraujama, rūpinamasi jų savijauta ir taip yra gerinamas banko įvaizdis. Tikėtina, kad maloniai, greitai ir kokybiškai aptarnauti ir priimti klientai apie suteiktas paslaugas papasakos savo draugams ir kolegoms taip juos paskatinant apsilankyti banke, jas parekomenduojant ir potencialiems klientams. Todėl labai svarbus pirminis išpūdis, kad klientų žodinė rekomendacija būtų kuo geresnė.

Dalyviai. Dažniausiai klientai su banko darbuotoju bendrauja užsisakydami paslaugą. Kredito institucijos klientų tipai būna įvairūs, paslaugos teikiamos orientuojantis tiek į fizinius, tiek į juridinius asmenis. Atliekant paslaugą vyrauja žmogaus darbas, kuris naudoja įrankius ir įrenginius. Daug dėmesio skiriama darbuotojų ir kliento bendravimo kokybei ir efektyvumui, taupomas brangus laikas. Bankinės paslaugos atlikimo veiksmus nustato darbuotojas, klientas beveik neįtakoja paslaugos atlikimo sprendimo.

AB „Šiaulių bankas“ dirba klientų aptarnavimo padalinio vadovas, vadybininkai, asistentai, konsultantės ir valytoja. Banko personalas pasižymi šiomis savybėmis (žr. 3 pav.).

3 pav. Banko darbuotojų asmeninės savybės

AB „Šiaulių bankas“ personalas maloniai priima klientus, konsultantai suteikia reikiamą informaciją, o vadybininkai padeda klientams sudaryti sutartis, jas paaiškina ir atsako į visus rūpimus ir svarbius klientams klausimus. Visi dirbantys banke specialistai turi sukaupę pakankamą darbo stažą, tačiau prisitaikant prie rinkos pokyčių ir siekiant aukštos paslaugų teikimo kokybės, personalas turi būti nuolat motyvuojamas mokytis, gerinant kvalifikacinius įgūdžius, kad kliento poreikiai būtų įgyvendinami šimtu procentų. Kliento poreikių patenkinimo lygis priklauso tik nuo to, kaip dirba banko personalas ir kaip jie sugeba „parduoti“ teikiamas bankines paslaugas.

Komandinis darbas AB „Šiaulių bankas“ skatina tarpusavio bendradarbiavimą bei pasitikėjimą savo komandos nariais. Visi banko darbuotojai dirba komandomis po 2-3 žmones.

Fizinis akivaizdumas. Fizinis akivaizdumas suvokimas kaip fizinė įmonės teikiamų paslaugų aplinka, kurioje kuriamas paslaugų produktas, sąveikauja paslaugų teikėjai ir klientai bei tam tikri materialūs elementai, naudojami funkicinei paslaugų paskirčiai bei jos naudai perteikti ir paremti (Kotler, Amstrong, Saunders, Wong, 2003).

AB „Šiaulių bankas“ eksterjeras ir jį supanti aplinka pasižymi tvarkingumu bei švara, pastatas (žr. 4 pav.) – atrodo gražus ir tvarkingas.

4 pav. AB „Šiaulių bankas“ eksterjeras

(autorius nuotrauka)

Banko interjeras yra modernus, šviesių spalvų, kabo paveikslai, atspindintys banko veiklą su pinigais.

Patalpose yra naudojamos spintos ir lentynos dokumentams ir byloms laikyti ir saugoti, taip pat yra ir keletas seifų, kurie skirti ilgo saugojimo dokumentams ir pinigams.

Prie banko yra didelė ir patogė automobilių stovėjimo aikštelė. Kiekvienas banko darbuotojas, kuris pastoviai dirba su klientais, privalo dėvėti firminę AB „Šiaulių bankas“ aprangą su logotipu ir savo pareigų bei vardo korteles. Visi banko klientai yra labai svarbūs, todėl kiekvienas maloniai sutinkamas, išklausomos jo problemos bei pateikiamas sprendimo būdas ar pasiūlomos alternatyvos. Maksimalus dėmesio skyrimas, malonus aptarnavimas skatina klientus apsilankyti banke dar kartą, kai vėl prireiks finansinių paslaugų.

Procesas. Banko paslaugų teikimo procesas prasideda nuo kliento problemos išklausymo. Kiekvieną klientą banke pasitinka mandagus personalas, pasižymintis aukšta aptarnavimo kultūra.

Banke klientai aptarnaujami keliais būdais: tiesiogiai bendraujant su konsultantu ar vadybininku, paskambinus telefonu, taip pat parašius laišką elektroniniu paštu.

Visas banko teikiamų paslaugų procesas yra labai sudėtingas reiškinys, todėl visiems darbams atlikti reikalingi aukštos kvalifikacijos specialistai. Dėl šios priežasties AB „Šiaulių bankas“ klientai nėra labai stipriai įtraukiami į paslaugos teikimo procesą, tačiau jie visada gali domėtis kas ir kaip vyksta, taip pat jie yra informuojami atliekant kiekvieną svarbų banko žingsnį.

IŠVADOS

1. Marketingas labai svarbus plėtojant įmonės veiklą. Nagrinėjant paslaugų marketingą, paslauga yra suvokiama kaip prekė ir jai neužtenka įprasto 4P modelio teikiamų paslaugų analizei.

Tokiu atveju naudojamas 7P modelis, kuris įgalina plačiau ir išsamiau analizuoti paslaugų marketingo veiklos ypatumus atskirame ūkio subjekte.

2. Atlikus AB „Šiaulių bankas“ paslaugų marketingo analizę pagal 7P modelį galima teigti, kad visi komplekso elementai naudojami tikslingai ir efektyviai. Tai suteikia analizuojamam bankui kokybiškai teikti finansines paslaugas tenkinant vartotojų poreikius. Tai suteikia AB „Šiaulių bankas“ išlikti konkurencingam kredito institucijų rinkoje.

LITERATŪRA

1. AB „Šiaulių bankas“. (2016). Nepriklausomo auditoriaus išvada finansinės ataskaitos ir metinis pranešimas. Vilnius: PricewaterhouseCoopers.
2. Bagdonienė, L., Hopenienė, R. (2004). Paslaugų marketingas ir vadyba. Kaunas: Technologija.
3. Kinduryš, V. (2003). Paslaugų marketingas: mokomoji knyga studentams ir verslininkams. Vilnius: Vilniaus universitetas.
4. Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J., Wong, V. (2003). Rinkodaros principai. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
5. Kotler, P., Keller, K. L. (2007). Marketingo valdymo pagrindai. Klaipėda: Logitema.
6. Langvienė, N., Vengienė, B. (2005). Paslaugų teorija ir praktika. Kaunas: Technologija.
7. Pranulis, V., Pajuodis, A., Urbonavičius, S., Virvilaitė, R. (2008). Marketingas. Vilnius: Garnelis.
8. Raginis, M., Velička, Š. (2016). Paslaugų kokybės tyrimas uždarojoje akcinėje bendrovėje „Utenos techninių apžiūrų centras“. *Tarptautinė studentų mokslinė praktinė konferencija. EKONOMIKA. VERSLAS. VADYBA – 2016*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
9. Vainienė, R. (2005). Ekonominių terminų žodynas. Apie 1400 terminų. Vilnius: Tyto alba.

SERVICE MARKETING ANALYSIS OF ŠIAULIŲ BANKAS

MARIUS RAGINIS

Utena University of Applied Sciences

The Tutor – Lecturer Rasa Bražulienė

SUMMARY

Selected issue has been examined on theoretical and practical basis. Purpose of study is to examine service marketing of „Šiaulių bankas” affiliates in Utena. First part of study analyzes theoretical side of service marketing and 7P marketing. Second part of study analyzes company’s service marketing based on 7P model. Research has led to conclusion, that all parts of 7P complex are used efficiently. This provides quality financial services of bank and let’s them meet the needs of consumers. As a result, Bank of Šiauliai remains competitive in the market of credit institutions.

Key words: marketing, 7P model.

MARKETINGO ANALIZĖ UŽDAROJOJE AKCINĖJE BENDROVĖJE ŠVYTURYS – UTENOS ALUS

MARIUS RAGINIS, ŠARŪNAS VELIČKA

Utenos kolegija

Darbo vadovė – lektorė Rasa Bražulienė

ANOTACIJA

Pasirinkta tema nagrinėjama teoriniu ir praktiniu aspektais. Darbo tikslas – atlikti marketingo veiklos analizę uždarojoje akcinėje bendrovėje „Švyturys – Utenos alus“ (toliau – UAB „Švyturys – Utenos alus“). Pirmojoje straipsnio dalyje nagrinėjami marketingo teoriniai aspektai ir apžvelgiamas marketingo komplekso 4P modelis. Antrojoje straipsnio dalyje analizuojama įmonės marketingo veikla remiantis 4P modeliu. Analizė leido padaryti pagrindines išvadas: naudojamas įmonės marketingo kompleksas yra tinkamai išplėtotas ir įmonei leidžia sėkmingai veikti konkurencingoje rinkoje.

Raktiniai žodžiai: marketingas, 4P modelis.

IVADAS

Temos aktualumas. Marketingo planavimas yra svarbus procesas, turintis didelį ir nuolatinį poveikį kiekvienos įmonės veiklai, numatant ateities plėtros kryptis ir strategijos įgyvendinimo sprendimus.

Alus yra vienas seniausių istorijai žinomų žmogaus gaminamų produktų. Alus buvo svarbi senovės Egipto gyvenimo dalis, ypač gydant ligas. Viename egiptiečių medicininiam tekste, kuriame pateikiama 700 gydomųjų mišinių, alus yra įtrauktas net į 100 receptų. Dabartiniame verslo pasaulyje, kai prekių gamyba, paslaugų teikimas didėja arba gali didėti sparčiau negu gyventojų perkamoji galia, jau seniai buvo pastebėta, kas alus tampa vis populiarsnis gėrimas, o alaus gamintojų metiniai pardavimai pastoviai auga (Raginis, Velička, 2015). Labai svarbu, kad įmonės nuolat kurtų ir diegtų naujus produktus bei tobulintų jau esamus. Spendžiant šiuos uždavinius, ypatingai svarbus vaidmuo tenka marketingui – įmonės valdymo rinkoje koncepcijai, kurios esmė – orientavimasis į vartotojus ir nuolat kintančius jų poreikius bei pritraukiant naujas tikslines vartotojų grupes.

Kiekviena įmonė turi susikurti tinkamą marketingo strategiją, kad galėtų pasiekti šiuos tikslus – didinti įmonės vertę, plėtoti veiklą ir gauti didžiausią įmanomą pelną. Todėl labai svarbu išanalizuoti įmonės naudojamą marketingo kompleksą ir įgyvendinti numatytas priemones jį praktiškai, kad numatyti strateginiai tikslai būtų tinkamai pasiekti.

Darbo objektas – UAB „Švyturys – Utenos alus“ marketingas.

Darbo tikslas – atlikti marketingo veiklos analizę UAB „Švyturys – Utenos alus“.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti marketingo teorinius aspektus.
2. Išanalizuoti UAB „Švyturys – Utenos alus“ marketingo veiklą.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė – marketingo teoriniai aspektai apžvelgti sisteminės analizės metodu. Analizuota lietuvių ir užsienio autorių mokslinė literatūra, pateikiant skirtingą marketingo sampratą, atliekant marketingo elementų analizę.

2. Dokumentų analizė – metodas taikytas analizuojant UAB „Švyturys – Utenos alus“ įmonės dokumentus, viešai skelbiamus internete – socialinės atsakomybės ataskaita, strateginiai planai bei kiti dokumentai nagrinėjant įmonės marketingo veiklą.

Marketingo teoriniai aspektai

Marketingas, kaip reiškiny, pasižymi itin didele apibrėžimų gausa, kiekvienas mokslinės literatūros autorius nori pabrėžti jo manymu svarbiausius aspektus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

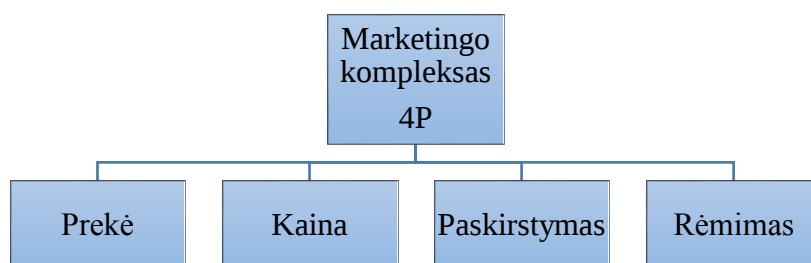
Marketingo samprata

(sudaryta autorių pagal Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008; Kotler, Amstrong, Saunders, Wong, 2003; Kotler, Keller, 2007)

Autorius, metai	Samprata
Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008	Tai poreikių nustatymo bei jiems tenkinti būtinų spendimų priėmimo ir įgyvendinimo procesas, padedantis siekti individo ar organizacijos tikslų.
Kotler, Amstrong, Saunders, Wong, 2003	Socialinis ir vadybos procesas, kurio dėka asmenys ir jų grupės, kurdami produktus ir atlikdami prekių bei vertybių mainus, gauna tai, ko jie nori, ir tai, ko jiems reikia.
Kotler, Keller, 2007	Tai idėjų, prekių ir paslaugų koncepcijos, kainos, rėmimo ir paskirstymo planavimo ir įgyvendinimo procesas, kuriuo siekiama sukurti mainus, patenkinančius individų ar organizacijos tikslus.

Iš pateiktų marketingo sampratų matyti, kad visi apibrėžimai daugiau ar mažiau yra skirtingi, tačiau jie savo prasme yra labai panašūs, todėl apibendrinus išskirtas sampratas galima teigti, kad **marketingas** – tai socialinis ir vadybos procesas, kurio elementais remiantis siekiama sukurti mainus, kurie padėtų siekti individo ar organizacijos tikslų.

1960 metais J. Mc Carthy sukūrė marketingo kompleksą labiau žinomą kaip 4P modelis, kuris yra orientuotas į gaminamą produkciją. Marketingo komplekso 4P modelį sudaro 4 pagrindiniai elementai (žr. 1 pav.).

1 pav. Marketingo komplekso 4P modelio elementai

(sudaryta autorių pagal Kotler, Amstrong, Saunders, Wong, 2003)

Prekė – tai marketingo komplekso elementas, apimantis sprendimus ir veiksmus, susijusius su pardavimo objekto kūrimu ar keitimu (Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008). Kiekviena įmonė gali pasiūlyti skirtingą prekių asortimentą. Prekių asortimentas gali skirtis savo gyliu bei pločiu: plotį sudaro siūlomų prekių linijų skaičius, o gylį rodo vienoje prekių modifikacijų skaičius.

Kaina – tai marketingo komplekso elementas, apimantis sprendimus ir veiksmus, susijusius su kainų nustatymu ir keitimu (Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008). Visos prekės vartotojui perduodamos mainų proceso būdu, o santykis, kuriuo prekės yra mainomos yra kaina. Prieš nustatant kainą parduodamoms prekėms, įmonė turi nustatyti tam tikrą kainos politikos tikslą (Kotler, Armstrong, Saunders, Wong, 2003):

- rūpestį išgyventi,
- maksimizuoti pelną,
- didinti pardavimą,
- išlaikyti konkurenciją,
- užimti kokybės lyderio pozicijas.

Kainai didžiausią įtaką turi pasiūla ir paklausa. Nustatant kainas prekėms naudojami trys kainos nustatymo metodai: orientuotas į kaštus, orientuotas į paklausą, orientuotas į konkurentus (Kotler, Keller, 2007).

Paskirstymas – tai marketingo komplekso elementas, apimantis sprendimus ir veiksmus, susijusius su prekių judėjimu nuo gamintojo iki vartotojo (Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008). Tam, kad prekės pasiektų vartotojus, naudojami paskirstymo kanalai: tiesioginis ir netiesioginis. Tiesioginiu paskirstymu prekės tiesiai iš gamintojo perduodamos vartotojui, o ne tiesioginiu būdu perduodamos tarpininkų pagalba, kurių gali būti net keletas. Skiriamos trys prekių paskirstymo strategijos (Kotler, Keller, 2007): intensyvi, atrankinė, išskirtinė. Esant tarpininkams vyksta didmeninė bei mažmeninė prekyba.

Rėmimas – tai marketingo komplekso elementas, kurio dėka vartotojai sužino apie prekės privalumus ir įtikinami ją pirkti (Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008). Apie siūlomas parduoti įmonių prekes vartotojas dažniausiai sužino iš reklamos. Reklama yra įtikinėjimo, siūlymo bei informavimo priemonė. Reklamos funkcijos (Kotler, Armstrong, Saunders, Wong, 2003): informavimas, skatinimas, priminimas, „advokatavimas“. Dažniausiai reklama sklaidoma vykdoma per televiziją, radiją, spaudą, socialinius tinklus ir kita. Taip pat viena iš svarbiausių rėmimo funkcijų – pardavimų skatinimas. Tai visuma į pirkėjus nukreiptų skatinamojo pobūdžio veiksmų, sudarančių palankias sąlygas prekei įsigyti (Pranulis, Pajuodis, Urbonavičius, Virvilaitė, 2008).

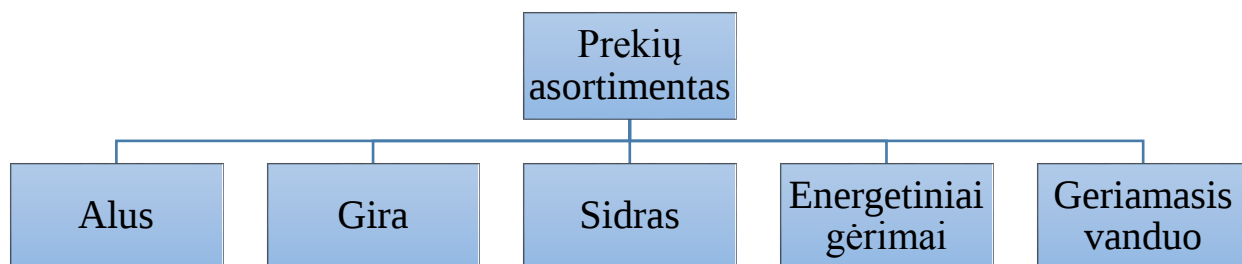
UAB „Švyturys – Utenos alus“ marketingo analizė

Darbo metodika. Nagrinėjant UAB „Švyturys – Utenos alus“ marketingo veiklą, analizuojami viešai internete skelbiami dokumentai, socialinės atsakomybės ataskaita, strateginiai planai bei kiti dokumentai nagrinėjant įmonės marketingo veiklą. Surinkti statistiniai duomenys analizuoti ir susisteminti.

Darbo rezultatai. 1784 m. pirklys J. W. Reincke įkūrė alaus daryklą Klaipėdoje, dabartinį gamyklos herbą puošia jo giminės simbolis – jūrinis erelis. XIX a. darykla susijungė su dvarininko T. Preusso bravoru ir tapo pagrindiniu miesto bravoru, verdančiu tradicinį Bock, bavoriškąjį ir porterio alų. 1999 m. „Švyturys“ tapo ko gero geriausios alaus gamybos kompanijos pasaulyje – „Carlsberg Group“ – dalimi.

2001 m. abi daryklos suvienijo pajėgas ir tapo UAB „Švyturys – Utenos alus“ – didžiausiu alaus gamintoju Lietuvoje. UAB „Švyturys – Utenos alus“ nuolat dirba apie 450 žmonių. Alaus darykla didžiuojasi per beveik keturis dešimtmečius nenutrūkstamos veiklos išsaugojusi iš čekų perimtą meistriškumą ir aludarystės tradicijas.

Prekė. Pagrindinės UAB „Švyturys – Utenos alus“ gaminamos prekės yra alus, tačiau įmonė siūlo platų prekių asortimentą, orientuotą į išrankiausius vartotojų poreikius (žr. 2 pav.).

2 pav. UAB „Švyturys – Utenos alus“ prekių asortimentas

(sudaryta autorių pagal UAB „Švyturys – Utenos alus“ informaciją)

Iš paveikslo matyti, kad įmonė gamina ne tik alų, bet gali pasiūlyti ir girą, sidrą, energetinius gėrimus bei vandenį. UAB „Švyturys – Utenos alus“ gamina daugiau kaip 26 skirtingų alaus ir kitų gėrimų rūšių produkcijos kiekvieno vartotojo skoniu. Per metus įmonė pagamina daugiau kaip 170 mln. litrų alaus ir kitų gėrimų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Pagaminta produkcija, mln. litrų

(sudaryta autorių pagal UAB „Švyturys – Utenos alus“ informaciją)

Metai	Kiekis
2014	190,5
2013	173,3
2012	428,0
2011	241,3
2010	165,7
2009	170,3
2008	192,7

Iš lentelės duomenų matyti, kad analizuojamu 2008-2014 m. laikotarpiu daugiausia produkcijos pagaminta 2012 m. – 482,0 mln. litrų gėrimų, o mažiausiai 2009 m. – 170,3 mln. litrų gėrimų, tai lėmė vartotojų perkamosios galios sumažėjimas krizės metu.

UAB „Švyturys – Utenos alus“ gali pasiūlyti giliausią ir plačiausią alaus asortimentą. Jį sudaro įvairių skonių: aviečių, braškių, spanguolių ir kitų, įvairaus tamsumo ir šviesumo alus: *Porteris*, *Redleris* ir kiti.

Kaina. UAB „Švyturys – Utenos alus“ jau ilgai rinkoje veikianti įmonė ir jos pagrindinis kainos politikos tikslas yra didinti pardavimus, patenkinti visus vartotojų poreikius, vystyti eksporto plėtrą į užsienio valstybes, vykdyti saugią aplinkai ir socialinę veiklą, todėl įmonė kainai nustatyti naudoja orientuotą į paklausą ir konkurentų siūlomos produkcijos kainos nustatymo metodą. Vienas svarbiausių faktorių, turintis įtakos produkcijos kainai yra nuosavas vandens gręžinys. Tai leidžia įmonei sumažinti gamybos kaštus bei vartotojams prekes pateikti palankesnėmis kainomis. UAB „Švyturys – Utenos alus“ gaminamų prekių kainos (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

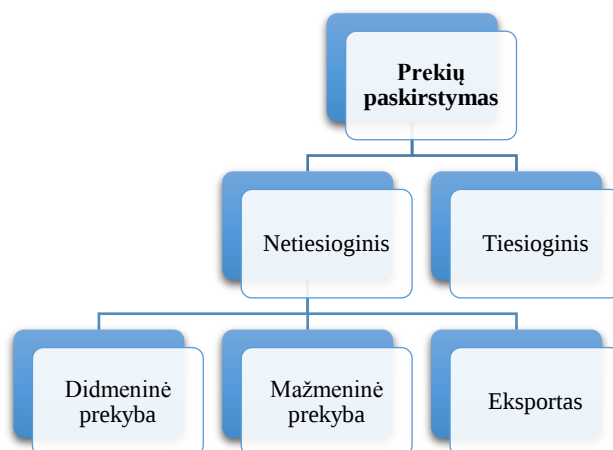
UAB „Švyturys – Utenos alus“ alaus kainos (2016-07-04 d. informacija)

(sudaryta autorių pagal UAB „Švyturys – Utenos alus“ informaciją)

Prekė	Kaina/ 1 litras
Alus Švyturio Juodas	1,48 EUR
Alus Švyturio Baltas	1,42 EUR
Alaus kokteilis Radler Orange	1,24 EUR
Alaus kokteilis Utenos Radler Lemon	1,40 EUR
Alus Švyturys Nealkohol	1,20 EUR
Nealkoholinis alus Švyturio Baltas	1,42 EUR

Iš lentelės duomenų matyti, kad 1 litro alaus kaina įmonėje yra labai panaši ir svyruoja nuo 1,20 EUR iki 1,48 EUR.

Paskirstymas. UAB „Švyturys – Utenos alus“ pagamintas prekes paskirsto dviem būdais (žr. 3 pav.).

3 pav. UAB „Švyturys – Utenos alus“ prekių paskirstymas

(sudaryta autorių pagal UAB „Švyturys – Utenos alus“ informaciją)

Pagamintas prekes galima tiesiogiai įsigyti įmonėje, tačiau labiau naudojamas netiesioginis prekių paskirstymo būdas. Didžiausia prekių dalis parduodamos mažmeninėje prekyboje, dalį produkcijos gamintojas eksportuoja į 27 pasaulio šalis. UAB „Švyturys – Utenos alus“ prekių gali įsigyti mažmeninės prekybos „Maxima“, „Norfa“, „Iki“ ir kituose tinkluose. Tam, kad būtų parduota kuo daugiau prekių, UAB „Švyturys – Utenos alus“ naudoja intensyvią paskirstymo strategiją.

Rėmimas. UAB „Švyturys – Utenos alus“ prekes reklamuoja internete, spaudoje, radijuje, lauko reklamose ir televizijoje. Įmonės rėmimo tikslai: pritraukti naujų pirkėjų, išlaikyti konkurencingumą, skleisti informaciją apie gaminamas prekes. UAB „Švyturys – Utenos alus“ turi savo prekių ženklą, kuriuo pažymima visa produkcija. Įmonė turi savo internetinę svetainę www.utenosalus.lt, kurioje reklamuojasi bei galima rasti visą aktualią apie prekes informaciją. Reklama plačiai vystoma socialiniame tinkle „Facebook“. UAB „Švyturys – Utenos alus“ rengia edukacines ekskursijas po alaus gamyklą, teikia produkcijos degustavimo paslaugą. Pardavimams skatinti įmonė dažnai rengia įvairias akcijas ir žaidimus, kurių metu galima laimėti įvairių prizų, aktyviai prisideda prie įvairių renginių rėmimo.

IŠVADOS

1. Marketingas – tai socialinis ir vadybos procesas, kurio elementais remiantis, siekiama sukurti mainus, kurie padėtų siekti individo ar organizacijos tikslų. Marketingo kompleksą sudaro prekė, kaina, paskirstymas, rėmimas, kuris vadinamas 4P modeliu.

2. UAB „Švyturys – Utenos alus“ įkurta 1784 m. Įmonė gali pasiūlyti daugiau kaip 26 skirtingos alaus ir kitų gėrimų rūšis. Kainos politikos tikslas yra didinti pardavimus, patenkinti visus vartotojų poreikius, vystyti eksporto plėtrą į užsienio valstybes, vykdyti saugią aplinkai ir socialinę veiklą, todėl įmonė kainai nustatyti naudoja orientuotą į paklausą bei konkurentų taikomą kainos nustatymo metodą. Įmonė naudoja tiek tiesioginį, tiek netiesioginį paskirstymo būdus naudodamasi intensyvią paskirstymo strategiją. UAB „Švyturys – Utenos alus“ apie savo prekes reklamuoja internete, spaudoje, radijuje ir televizijoje. Naudojant pardavimų skatinimą rengiamos įvairios akcijos ir žaidimai, įmonė žinoma kaip įvairių projektų ir renginių mecenatė.

LITERATŪRA

1. Kotler, P., Amstrong, G., Saunders, J., Wong, V. (2003). Rinkodaros principai. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
2. Kotler, P., Keller, K. L. (2007). Marketingo valdymo pagrindai. Klaipėda: Logitema.
3. Pranulis, V., Pajuodis, A., Urbonavičius, S., Virvilaitė, R. (2008). Marketingas. Vilnius: Garnelis.
4. Raginis, M., Velička, Š. (2015). Vidinės ir išorinės aplinkos tyrimas UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonėje. *Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos. Tarptautinė studentų mokslinė praktinė konferencija* (pp. 87-93). Kaunas: Kolpingo kolegija.
5. UAB „Švyturys – Utenos alus“. (2011). Socialinės atsakomybės ataskaita. Prieiga internetu:
http://www.utenosalus.lt/old/public/unic_style_pages/sociline_atsakomybe/pdf/2011_Svyturys-Utenos_alus_soc_atsakomybes_ataskaita.pdf, žiūrėta 2016-07-04.

MARKETING ANALYSIS IN COMPANY UAB ŠVYTURYS – UTENOS ALUS

MARIUS RAGINIS, ŠARŪNAS VELIČKA

Utena University of Applied Sciences

The Tutor – Lecturer Rasa Bražulienė

SUMMARY

The chosen subject has been studied both theoretically and practically. The goal of this study – complete analysis of UAB „Švyturys – Utenos alus“. First of all, there is a research of theoretical marketing aspects and examination of 4P marketing. Furthermore, there is analysis of company's marketing activities build on 4P model. Finally, we came to conclusions: marketing complex used by company is fully developed and successfully operates in competitive market.

Key words: marketing, 4P model.

EKOTURIZMO ESKURSIJŲ PASIŪLOS VERTINIMAS KAUNO MIESTE IR RAJONE

RAMINTA SADAUSKAITĖ, GABRIELĖ SKIECEVIČIŪTĖ

Kolping University of Applied Sciences

Vadovė: lekt. V.Urbaitė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje bus pateikta ekoturizmo ir ekskursijos samprata. Aptarta ekoturistinių ekskursijų ir kelionių pasiūla Kauno mieste bei rajone ir esantys gamtiniai ištekliai, reikalingi ekoturizmo plėtrai.

IVADAS

Vis dažniau girdime apie žmogaus niokojamos gamtos atvejus. Juk natūrali gamta yra absoliučios realybės, gyvenimo šaltinis, kuriame slypi neribota jėga bei energija. (Mackevičiūtė, n.d., 49 psl.) Galbūt globalinis atšilimas, vandens bei oro tarša ir turizmas turi mažai ką bendro, bet jis taip pat prisideda prie neigiamo poveikio aplinkai. Tas nenumaldomas žmonių troškimas keliauti ir viską pamatyti, pradėjo kenkti gamtai ir vietiniams gyventojams. Turizmas gali sunaikinti unikalų kraštovaizdį, pakenkti bendruomenėms, sumenkinti kultūras. Norint išvengti didelių ir skaudžių pasekmių, pasirenkamos alternatyvos.

A. Stoškaus, A. Birgelytės ir M. Dijokienės (2008) teigimu, „ekologinis turizmas (ekoturizmas) – pastaraisiais dešimtmečiais sparčiai besivystanti turizmo sritis – svarbus darnaus vystymosi instrumentas. Tinkamai taikomas jis gali atnešti įvairialypę ir ilgalaikę naudą: kurti vietos bendruomenių gerovę, padėti išsaugoti kraštovaizdį, biologinę įvairovę bei kultūros paveldą, ugdyti bei diegti darnios gyvensenos principus.“

Tikslas: išanalizuoti ekoturizmo ekskursijų pasiūlą Kauno mieste.

Siekiant nustatyto tikslo suformuluoti **uždaviniai:**

1. Pateikti ekoturizmo ekskursijų sampratą;
2. Pristatyti ekoturizmo išteklius Kauno mieste ir rajone;
3. Atlikti apklausą turizmo įmonių, siūlančių ekoturistines ekskursijas Kaune ir pateikti apklausos rezultatų analizę;

Metodai: Gautų duomenų iš antrinių šaltinių, mokslinių straipsnių, leidinių analizė, interviu.

Ekoturizmo ekskursijų pasiūlos teoriniai aspektai

Ekoturizmas – tai naujoji alternatyva masiniam turizmui. Tai tokia turizmo forma, kuri yra nukreipta į būtent socialiai ir ekologiškai sąmoningus žmones. Ekoturizmo pagrindinis dėmesys yra skiriamas vietos kultūros ir gamtos pažinimui. Todėl gamta ir kultūros paveldas tampa pagrindiniais ekologinio turizmo objektais.

Pagal Ceballos-Lascrain (1987), ekoturizmas – „tai aplinką tausojantis keliavimas ir lankymasis gamtinėse teritorijose, kurio tikslas yra pažinti, patirti, pasidžiaugti gamta (bei kartu ir esančiomis kultūrinėmis vertybėmis), kuris skatina aplinkos išsaugojimą, pasižymi mažu poveikiu

aplinkai bei, aktyviai įtraukdamas vietos bendruomenes, prisideda prie jų socialinės ir ekonominės gerovės.“

Panašiai mąstė ir Fennel (1999), kuris teigė, kad ekoturizmas tai „tausojanti gamtiniais ištekliais paremta turizmo forma, orientuota į gamtos pažinimą ir patyrimą, etiškai organizuojama siekiant mažai veikti aplinką, nevartotojiška ir lokaliai orientuota (kontrolės, gaunamos naudos ir apimties požiūriu).“

2002 m. buvo paskelbta Kvebeko deklaracija, kurioje buvo teigiama, kad „ekoturizmas: remiasi gamtiniais ištekliais, minimalaus poveikio valdymu, aplinkosauginiu švietimu, prisideda prie išsaugojimo ir padeda vietos bendruomenei.“ (Kvebeko deklaracija, 2002)

Ekoturizmas – tai nėra vien pasivaikščiojimas po nacionalinį parką ar draustinį. Ši turizmo atšaka ugdo tinkamą požiūrį į gamtą, kviečia susipažinti ir daugiau sužinoti apie ekosistemą, bando suderinti žmonių poreikius su gamta. Kitaip tariant, turizmas tampa ekologišku tada, kai keliautojas pradeda savo kelionę ir supranta visą savo atsakomybę už gamtą. Ir ne tik galvoja apie tai, bet ir elgiasi tinkamai jos atžvilgiu. („Drakono skrydžiai“, n.d.)

Neretai ekoturizmas yra siejamas su darniuoju turizmu. Pagal ekonomistą Tim Jackson (n.d.): „Darna – tai menas gyventi paisant ekologinių ribų baigtinio dydžio planetoje.“

Kadangi turizmas neatsiejamas nuo keliavimo, o keliavimas – nuo ekskursijų, taigi pateikiama ekskursijos sąvoka Tarptautinių žodžių žodyne (2001) kaip: „Ekskursija - kolektyvinis kuo nors įdomių objektų, vietų lankymas pažintiniais tikslais; išvyka.“

Ekskursijos sąvokos apibrėžtį skelbia Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas (2015 m. suvestinė redakcija): „objektų ar vietovių lankymas pagal nustatytą maršrutą, kai dalyvauja gidas, [...] kuris ekskursijų metu suteikia specialią informaciją apie lankomus muziejus, meno galerijas, gamtos, kultūros, mokslo, parodų ar kitus objektus arba vietas“. (Stulpinaitė, 2015, 134 psl.)

Ekoturistinė ekskursija, labiau žinoma kaip pažintinių takų lankymas, keliavimas dviračiais, jodinėjimas žirgais, žygiai, nardymas, apsilankymas saugomose teritorijose, plaukiojimai kanojomis ir kt. (Greenheart International, 2016)

Kad ekoturizmas paskatintų žmones keliauti atsakingai, jiems svarbu žinoti esančią pasiūlą. Terminą „Pasiūla“ apibūdino Rūta Vainienė knygoje "Ekonomikos terminų žodynas" (2005) kaip „už tam tikrą kainą parduoti skirtų prekių ir paslaugų apimtį.“

Pasiūla taip pat gali būti suprantama, kaip „prekių kiekio, kurį pardavėjai nori ir gali parduoti, ir kainos, už kurią ta prekė gali būti nupirkta, ryšys“ (e-terminai.lt, n.d.) arba „Paklausa – tai vartotojo (pirkėjo) noras ir pajėgumas pirkti tam tikrą prekę ar paslaugą visomis esamomis kainomis tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje“ (elinara.ktu.lt, n.d.)

Ir nors ekoturizmo sąvoka buvo pradėta vartoti 1970-1980 m. svarbu išsiaiškinti, kodėl apskritai ši turizmo alternatyva buvo sugalvota. Tai galima išsiaiškinti nagrinėjant turizmo istoriją. Įvairiuose šaltiniuose yra nurodoma, jog jau nuo pat seniausių laikų žmonės keliavo ir judėjo iš vienos vietos į kitą. Tik kaip ir buvo paminėta, pirmosios kelionės dažniausiai būdavo sunkios ir jų pagrindiniai motyvai buvo: prekyba, karai, geografiniai atradimai, religijos plėtimas, piligrimystė ir t.t. Tačiau jau ir tais laikais buvo žmonių, kurie keliaudavo savo malonumui. Pavyzdžiui, mokslininkai nustatė, kad Senovės Romos aukštuomenės atstovai ilgai naudojos šia privilegija. Taip pat graikai ir romėnai keliaudavo į Egiptą ar Sirakūzus ir taip galėdavo susipažinti su senovės architektūra, istorija ir kultūra. Deja daugelis šių keliautojų būdavo kilmingi, o sunkiai gyvenantys žmonės negalėjo mėgautis kelionėmis.

Tačiau visa tai pradėjo keistis XVIII pab. - XIX a. Tai pramonės perversmo laikotarpis, kai buvo pereita nuo rankų darbo prie mašinų darbo ir nuo manufaktūrų prie fabrikų. Tokie didieji

išradimai kaip: garo variklis, garlaivis, geležinkelis, garvežys ir kt. prisidėjo prie geresnio gyvenimo kokybės. Šių naujų išradimų dėka keliauti tapo daug lengviau.

Pagerėjus transporto priemonėms ir tapus joms patikimesnėms bei pigesnėms. Galiausiai sutrumpėjus darbo laikui, vis labiau didėjo keliautojų srautas. XX a. pab. – XXI a. pr., būtent šiuo metu paplito masinis turizmas. Tai lėmė, jog žmonės jau galėjo sau leisti ilgesnes atostogas. Daugelis moterų ėmė dirbti, taip išaugo šeimų pajamos. Prie masinio turizmo populiarumo taip pat prisidėjo sparčiai besikuriančios pigių oro skrydžių bendrovės. Kelionės oro transportu tampo prieinamos visiems. Tačiau greitai turizmas tapo toks populiarus, jog kelionės autobusais, lėktuvais, laivais pradėjo teršti orą ir vandenį. Deja daugelį jūrų, upių ir ežerų turistai irgi pradėjo teršti. Ir visa tai dėl neapdorotų atliekų, dėl įvairių nuotekų patekimo į vandenį. Gaila, bet paprastai turistai nepagalvoja apie tas vietas į kurias jie atvyksta. Niekas nežino, jog taip yra alinama gamta, mindžiojama žolė. Daroma žala kultūros paveldui, skatinamas tradicinės kultūros nykimas. Bet visa tai nutinka, tada kai turizmas tampa jau nevaldomas. Nors atrodo, kad visa tai yra vien neigiamas poveikis pasauliui, tačiau taip tikrai nėra. Juk žmonės keliauja norėdami pailsėti nuo savo darbų, rutinos arba nori ką nors naujo patirti. Turizmas taip pat padeda kilti šalių ekonomikoms, suteikia darbo vietas atokesnių vietovių gyventojams. Todėl norint sustabdyti galimas baisias turizmo pasekmes, buvo ieškoma sprendimų.

Ekoturizmo idėja kilo 1970m. Lotynų Amerikos ir Afrikos aplinkosaugininkams, vėliau visa tai peraugo į masinę, globalią iniciatyvą. Tuo metu vykę įvairūs „ekologiniai judėjimai“ padėjo atkreipti dėmesį į gamtą. Reikia nepamiršti, bet ekologinį turizmą skatino vyresnių žmonių geresnės gyvenimo sąlygos. Net ir dabar įvairiose apklausose nurodoma, kad pagrindiniai ekoturistai yra 30-55 m. ir daugiau. Didėjo ir didėja noras išsaugoti ir neleisti užmiršti ar sunaikinti savo, bei kitų regionų ar šalių istoriją, gamtą, folklorą. Visi pradėjo suvokti, kas yra globalinės problemos. Ir kad tai yra labai svarbu. Buvo pradėta kalbėti apie gamtos išteklių ribotumą, kad privaloma tai išsaugoti. O, štai 2002 m. Jungtinės Tautos paskelbė ekoturizmo metais. Ir nuo 2002 m ekoturizmas išsiplėtė nuo Karibų rifų iki Amazonės atogrąžų miškų. Todėl artimiausios prognozės, jog ekoturizmas ateityje taps dar populiariesnis ir svarbesnis. (The international ecotourism society, 1990 – 2004).

Ekoturizmo ištekliai Kauno mieste ir rajone

Tam, kad ekoturizmas būtų sėkmingai vystomas, reikia atsižvelgti į keletą dalykų: turi būti gamtiniai ištekliai, gerai išvystyta infrastruktūra (pvz., suoliukai, laipteliai, poilsio aikštelės, šiukšliadėžės ir kt.), pažinimo elementų (pvz., informaciniai stendai, praktiniai užsiėmimai ir kt.).

„Gamtiniai ištekliai skirstomi į gyvosios ir negyvosios gamtos išteklius. Negyvosios gamtos ištekliais priskiriami naudingųjų iškasenų telkiniai, paviršiniai vandenys, požeminio vandens telkiniai.“ (Panevėžio rajono savivaldybė, 2 skyrius: Gamtos ir kultūros ištekliai, 2008, 6 psl.)

Vienas svarbiausių kraštovaizdžio akcentų Kauno mieste yra didžiosios Lietuvos upės Nemunas ir Neris. Per miestą taip pat teka Jiesia, Gyris, Veršva, Marvelė, Girstupis, Sąnaša, Sėmena, Amalė. Iš mažesnių upių didesnę rekreacinę potencialą turi tik Jiesia. Nors upė yra negili ir maudytis galima tik kai kuriose gilesnėse vietose, Jiesios slėnis, kaip vertingas kraštovaizdžio kompleksas, turi pažintinę reikšmę.

Nacionalinių parkų kategorijos parkų Kauno mieste nėra, tačiau į Kauno ribas patenka vienas regioninis parkas – Kauno marių regioninis parkas. Parkas įsteigtas 1992 m. Specifinis Kauno marių kraštovaizdžio bruožas – įspūdingos 10–20 m aukščio krantų atodangos.

Kauno mieste yra 4 kraštovaizdžio draustiniai (Jiesios, Nevėžio, Veršvos, Nemuno ir Nevėžio santakos), 7 teriologiniai draustiniai (Kauno, Romainių 1-asis, Romainių 2-asis, Milikonių, Sėmenos 1-asis, Sėmenos 2-asis ir Julijanavos), 1 archeologinis draustinis (Palemono

gynybinių įtvirtinimų), 1 ornitologinis draustinis (Kauno) ir 2 architektūriniai draustiniai (Kauno tvirtovės V forto ir Pažaislio).

Kauno mieste yra 10 buveinių, apsaugai svarbių teritorijų (Nevėžio žemupys, Julijanavos fortas, Rokų fortas, Kauno marios, Jiesios upė ir jos slėnis, Kauno ažuolynas, Kamšos miškas, Romainių ažuolynas, Milikonių fortas ir Neries upė). Mieste taip pat yra paukščių apsaugai svarbi teritorija – Kauno marios.

Kauno mieste yra 7 botaniniai (Girionių dendrologinę vertę turintis parkas, Vytauto parko liepa, Senoji Kauno obelis, Taikos kalno ažuolas, Lampėdžių liepa gražuolė, Ažuolo ir pušies draugystė, Pušys sesės) ir 1 geologinis (Adomo Mickevičiaus akmuo) gamtos paveldo objektai.

Natūralių ežerų Kaune nėra, tačiau yra nemažai žmogaus suformuotų dirbtinių vandens telkinių. Tai telkiniai, atsiradę buvusių žvyro ar molio karjerų vietose, patvenkti upeliai, iškasti tvenkiniai. Didžiausi dirbtiniai vandens telkiniai Kauno mieste – Kauno marios ir Lampėdžių karjeras. Teritorijose, esančiose miesto pakraščiuose yra nemažai kūdrų ir kitokių nedidelių natūralių vandens telkinių, taip pat keletas pelkių vaizdingame Adomo Mickevičiaus slėnyje. (Kauno turizmo infrastruktūros plėtros studija, 2012)

Saugomos teritorijos ir objektai sudaro svarbią Kauno miesto gamtinio karkaso dalį. Šios teritorijos ir objektai formuoja savitą Kauno miesto aplinką, išskiriančią Kauną iš kitų didžiųjų Lietuvos miestų, o taip pat gali būti panaudotos siekiant skatinti turizmą.

Ekoturizmo ekskursijų pasiūla Kauno mieste turizmo įmonėse

Siekiant išsiaiškinti ekoturizmo ekskursijų ir kelionių paklausą Kaune, buvo tikrinamos turizmo įmonių esančių Kaune internetinės svetainės.

Peržiūrėta 29 turizmo organizacijų, įsikūrusių Kaune internetiniai tinklapiai. Buvo užduotas klausimas 23 turizmo organizacijoms: pasiteirauta ar organizacijos rengia ekoturistines keliones ir ekskursiją.

Į užduotą klausimą atsakė 17 įmonių. Tik 2 įmonės atsakė teigiamai. 15 atsakė – neigiamai.

Tačiau kai kurie respondentai, kurie neorganizuoja tokio tipo kelionių, buvo labai susidomėję pačiu ekoturizmu ir jiems tai pasirodė įdomu.

Taip pat buvo išsiųsti VDU Kauno botanikos sodo specialistui šie klausimai: Ar galėtumėte įvardinti siūlomas ekoturistines ekskursijas Vytauto Didžiojo Universiteto Kauno botanikos sodo lankytojams? Ar lengva pritraukti lankytojus į Vytauto Didžiojo Universiteto Kauno botanikos sodą siūlant ekoturistines veiklas? Kaip manote, kaip būtų galima plėtoti ekoturistinių ekskursijų pasiūlą? Gautas atsakymas buvo toks: „Grynai ekoturistinių ekskursijų neturime. Populiariausios mūsų sode pažintinės ekskursijos, kurių metu aplankome įdomesnius medžius parke, oranžeriją, gėlynus ir supažindiname lankytojus su dvaro istorija. Ekoturistinių elementų ekskursijose taip pat būna, ypač susijusių su lankytojų ekologiniu švietimu.“

Taigi, galima pastebėti, kad ekoturizmas Kaune kol kas yra nauja sritis ir mažai žinoma. Norint pagerinti pasiūlą, reikia atsižvelgti į paklausą, nes vartotojai „diktuoja taisykles“ turizme. Jeigu žmogus nesidomės ir nesinaudos preke, tuomet ji taps bevertė.

IŠVADOS

Apibendrinus skirtingų autorių pateiktas ekoturizmo sampratas, galima teigti, kad ekoturizmas suvokiamas kaip gamtą tausojantis, nevirtutiškas, kontroliuojamas, gaunamos naudos ir apimties požiūriu, atsakingas, bendradarbiaujantis su vietiniais gyventojais. Keliautojas turi ne vien jausti malonumą, bet ir būti atsakingu už savo padarytus veiksmus.

Kauno miestas ir rajonas yra turtingas gyvosios ir negyvosios gamtos išteklių, kuriuos sėkmingai gali pasiūlyti turistui, kurie parodo, kiek turime neišnaudoto „lobio“, kurį varta

pamatyti kiekvienam keliaujančiam, bet saikingai. Tai turėtų būti tikrai puikios sąlygos vystyti ekoturizmo verslą Kaune ir jo rajone.

Pasiteiravus Kauno miesto turizmo įmonių apie ekoturistines keliones ir ekskursijas bei VDU Kauno botanikos sodo specialisto, buvo pastebėta, kad pasiūla labai minimali. Tačiau ekoturizmui plėtoti yra puikių galimybių: jeigu būtų skiriamas dėmesys aplinkosauginiui švietimui, tai paskatintų ekoturizmo idėjos plėtojimą; jeigu žmonės priims teigiamai šį keliavimo būdą, tuomet pradėtų patys ieškoti šios paslaugos teikėjų. Tuomet turėtų atsirasti ekoturistinių ekskursijų pasiūla ir paklausa.

LITERATŪRA

1. Higham, J., 2007, Ecotourism: competing and conflicting schools of thought
2. Kauno turizmo infrastruktūros plėtros studija, 2012, Kaunas, „1.2. Gamtiniai ištekliai“
3. Mackevičiūtė, J., n.d. Natūralios gamtos kaip „Kita“ vertės idėja ekofilosofijoje, 49 psl.
4. Panevėžio rajono savivaldybės teritorijos bendrasis planas: esamos būklės analizė, 2 skyrius: Gamtos ir kultūros ištekliai, 2008, „Gamtiniai ištekliai“, 6 psl.
5. Stoškus, A, Dr. Birgelytė, A ir Dijokienė, M, 2008, Vilnius, Taikomasis mokslo tiriamasis darbas „Ekoturizmo metodinės rekomendacijos“, 8 psl.
6. Vainienė, R., 2005, „Ekonomikos terminų žodynas“
7. „Aš keliauju“, prieiga internetu: <http://www.askeliauju.lt/>
8. „Drakono skrydžiai“, n.d., „Kas yra ekoturizmas?“, prieiga internetu: <http://www.drakonaskrydziai.lt/blogas/keliautojo-atmintine/kas-yra-ekoturizmas>
9. „DK kelionės“, prieiga internetu: <http://www.dkkeliones.lt/>
10. „E-terminai“, n.d., „Pasiūla“, prieiga internetu: <http://e-terminai.lt/ekonomika/pasiula>
11. „Excursus“, prieiga internetu: <http://www.excursus.lt/>
12. „Etours.lt“, prieiga internetu: <http://www.etours.lt/>
13. „EURA travel“, prieiga internetu: <http://www.eura.lt/>
14. „Evora“, prieiga internetu: <http://www.evora.lt/>
15. „Feron“, prieiga internetu: <http://www.ferona.lt/>
16. „Greenheart Ibiza“, 2016, prieiga internetu: <http://greenheartibiza.org/>
17. „Glotera“, prieiga internetu: <http://www.glotera.lt/>
18. „Grand Turas“, prieiga internetu: <http://www.grandturas.lt/index.php?lnid=lt>
19. „Grūda“, prieiga internetu: <http://www.gruda.lt/>
20. „Guliverio kelionės“, prieiga internetu: <http://www.guliveriokeliones.lt/>
21. „Keliauk su idėja“, prieiga internetu: <http://www.keliauksuideja.lt/index.php>
22. „Kelionių agentas“, prieiga internetu: <http://kelioniuagentas.lt/>
23. „Kelionių akademija“, prieiga internetu: <http://kelioniuakademija.lt/>
24. „Kelionių paletė“, prieiga internetu: <http://www.kelioniupaletė.lt/>
25. „Kodėl gi ne“, prieiga internetu: <http://kodelgine.lt/>
26. KTU, n.d., „Paklausa ir pasiūla“, prieiga internetu: <http://elinara.ktu.lt/plc/cdk-verslumas/170699.html>
27. „Lietuvos turizmas“, prieiga internetu: <http://www.turizmas.lt/lt>
28. „Megaturas.lt“, prieiga internetu: <http://www.megaturas.lt/>
29. „Mūsų odiseja kelionės“, prieiga internetu: <http://www.musuodiseja.lt/>
30. „Pegasustour“, prieiga internetu: <http://www.pegasustour.lt/>
31. „Piligrimas“, prieiga internetu: <http://www.piligrimas.lt/>
32. The international ecotourism society, 1990 – 2014, „Why is ecotourism important?“, prieiga internetu: <https://www.ecotourism.org/book/why-ecotourism-important>

33. „Tikros kelionės“, prieiga internetu: <http://www.tikroskeliones.lt/>
34. „TopTravel“, prieiga internetu: <http://toptravel.lt/>
35. „Travel4you“, prieiga internetu: <http://www.travel4you.lt/>
36. „Travel deals“, prieiga internetu: <http://www.traveldeals.lt/>
37. „Travelta“, prieiga internetu: <http://kelioniupaslaugos.lt/lt/>
38. „Turrisa“, prieiga internetu: <http://www.turrisa.lt/#/teztour-keliones>
39. VDU Kauno botanikos sodas, 2016, prieiga internetu: <http://botanika.vdu.lt/>
40. „Zigzag.lt“, prieiga internetu: <http://www.zigzag.lt/>
41. „Zip travel“, prieiga internetu: <http://www.ziptravel.lt/lithuania/lt/>
42. Zodziai.lt, tarptautinių žodžių žodynas, 2009 – 2016, „Ekskursija žodžio reikšmė“, prieiga internetu: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=ekskursija&wid=5009>

EURO ĮVEDIMO ĮTAKA LIETUVOS EKONOMIKAI **MONIKA SKARŽINSKAITĖ**

Kauno Technologijos universitetas

Vadovė doc. dr. A. Lakštutienė

ANOTACIJA

2015 metais Lietuva prisijungė prie euro zonos ir nuo tada oficiali Lietuvos valiuta yra euras. Valiutos pasikeitimas paveikia šalies ekonomiką, todėl šiame straipsnyje analizuojamas teigiamas ir neigiamas euro įvedimo poveikis Lietuvos ekonomikai 2015 metais. Atskirai vertinamos vienkartinės euro įvedimo išlaidos, finansinės įmokos, valiutų keitimo sąnaudos, poveikis prekybai ir investicijoms, kainų pasikeitimui. Tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvai dėl euro įvedimo teko patirti nemažų vienkartinių sąnaudų ir kainų kilimą, tačiau bendras euro įvedimo poveikis Lietuvos ekonomikai vertinamas teigiamai, kadangi sumažėjo palūkanų normos, valiutų keitimo sąnaudos bei patirtas teigiamas poveikis prekybai ir investicijoms.

IVADAS

Pasaulyje yra gausybė valiutų, kuriomis yra atsiskaitoma vykstant mainams. Dauguma valstybių turi savo vietinę valiutą, todėl norėdami atsiskaityti užsienyje, privalo išsikeisti savo valiutą į užsienio. Stengiantis suvienyti Europą buvo kuriama Europos Sąjunga, kurioje įsivyravo bendra valiuta – euras. Tai suteikia žmonėms didesnę laisvę paprasčiau atsiskaitinėti kitose Europos šalyse, kurios taip pat priklauso euro zonai. Nepaisant to, įstojimas į bendrą valiutos zoną nėra prieinamas kiekvienai valstybei. Norint įsivesti bendrą valiutą yra keliami aukšti reikalavimai, kuriuos turi atitikti valstybė narė, siekdama turėti savo nacionalinę valiutą - eurą.

Pasak G. Davulio (2015), euro įvedimas ir įstojimas į Europos pinigų sąjungą ilgą laiką buvo vienas svarbiausių Lietuvos ekonominės politikos uždavinių. Pirmasis bandymas įsivesti eurą 2007 metais buvo nesėkmingas, kadangi Lietuva patenkino ne visus konvergencijos kriterijus, kuriuos privalo atitikti bet kuri valstybė narė, norėdama įstoti į euro zoną. Tuo metu Lietuvoje nustatyta ribą infliacija viršijo 0,1 proc. Dėl šios priežasties į Europos pinigų sąjungą nebuvo priimta. Tačiau, Europos Centrinis Bankas (2014) 2014 m. birželio 4 d. paskelbė Europos Komisijos ir Europos Centrinio Banko pranešimą, kuriame buvo pateikiamos išvados apie aštuonių valstybių narių pasirengimą įsivesti eurą. Visos 8 valstybės, siekdamos įsivesti bendrą valiutą padarė didesnę arba mažesnę pažangą, tačiau iš jų labiausiai išsiskyrė Lietuva, kuri tuo metu jau atitiko konvergencijos kriterijus. Dėl šios priežasties Komisija siūlė ES Ministrų Tarybai leisti įsivesti eurą Lietuvai 2015 metų sausio 1 d. Galutinis Tarybos sprendimas buvo apsvaistytas ir priimtas liepos mėnesį, atsižvelgus į Europos Parlamento nuomonę. Europos Vadovų Tarybos susitikime už ekonomiką, pinigų reikalus ir eurą atsakingas Komisijos pirmininko pavaduotojas teigė: „Lietuvos pasirengimas įsivesti eurą – ilgalaikių pastangų vykdyti apdairią fiskalinę politiką ir ekonomines reformas rezultatas. Dėl reformų, kurių imtis iš dalies paskatino Lietuvos stojimas į ES prieš dešimtmetį, akivaizdžiai padidėjo Lietuvos gerovė: šalies BVP vienam gyventojui išaugo nuo vos 35 % ES-28 vidurkio 1995 m. iki numatomų 78 % 2015 m“ (Rehnas, 2014). Taigi, įvertinus Lietuvos pažangą jai buvo pasiūlyta prisijungti prie euro zonos. Taigi, antras kartas prisijungti prie euro zonos buvo sėkmingas ir nuo 2015 metų Lietuvoje įsivyravo oficiali valiuta - euras. Dar prieš euro įvedimą buvo įvairių ekonominių rodiklių pokyčių prognozių, o dabar jau galima įvertinti teigiamą ir neigiamą euro įvedimo įtaką Lietuvos ekonomikai 2015 metais. Pagrindinės euro įvedimo poveikio Lietuvos ekonomikai kryptys atspindi per atskirų

makroekonominių rodiklių kitimą bei kitas aplinkybes. Šiame straipsnyje stengiamasi aptarti vienkartinę patirtą sąnaudą dėl euro įvedimo, finansines įmokas į Europos Stabilumo Mechanizmą (ESM), palūkanų normos pasikeitimus bei valiutos keitimo išlaidų pasikeitimus, kainų pokytį ir nedarbo lygį.

Tyrimo tikslas – atskleisti teigiamą ir neigiamą euro įvedimo poveikį Lietuvos ekonomikai 2015 metais.

Tyrimo objektas – Lietuvos makroekonominiai rodikliai 2015 metais.

Tyrimo uždaviniai:

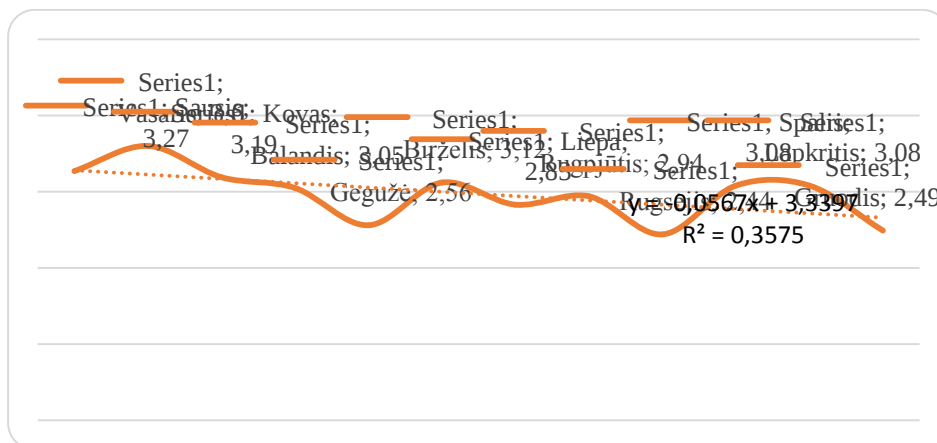
1. Atskleisti teigiamą euro įvedimo poveikį Lietuvos ekonomikai;
2. Atskleisti neigiamą euro įvedimo poveikį Lietuvos ekonomikai;
3. Išskirti euro įvedimo privalumus ir trūkumus vienerių metų laikotarpyje.

Naudojami metodai: statistinių duomenų analizė, sisteminė ir palyginamoji literatūros analizė.

Teigiama euro įvedimo įtaka Lietuvos ekonomikai

Kaip jau minėta, euro įvedimas ilgą laiką buvo vienas svarbiausių Lietuvos ekonominės politikos uždavinių. Buvo tikimasi, kad įstojimas į Euro zoną sustiprins Lietuvos ekonomiką. Po vienerių metų jau galima vertinti teigiamą euro įvedimo poveikį Lietuvos ekonomikai. Teigiama euro įvedimo įtaka Lietuvos ekonomikai pasireiškia palūkanų normos kitimu, sumažėjusiomis valiutos keitimo išlaidomis, tarptautinių elektroninių pervedimų įkainių sumažėjimu bei nedarbo lygio sumažėjimu.

Dėl bendrosios valiutos įvedimo Lietuvoje mažėja palūkanų našta. Palūkanų normos mažėja, nes finansinių sandorių (kurie buvo sudaryti litais), palūkanų normos buvo pakeistos mažesnėmis (sandorių sudarytų eurai), palūkanų normomis. Euro įvedimą galima laikyti kaip veiksnį, mažinantį kredito riziką, todėl kad įvedus eurą, gerėja Lietuvos kredito reitingais. Tai leidžia šaliai skolintis pigiau (Lietuvos Bankas, 2014). Palūkanų normos kitimas 2015 metais pavaizduotas 1 paveiksle.

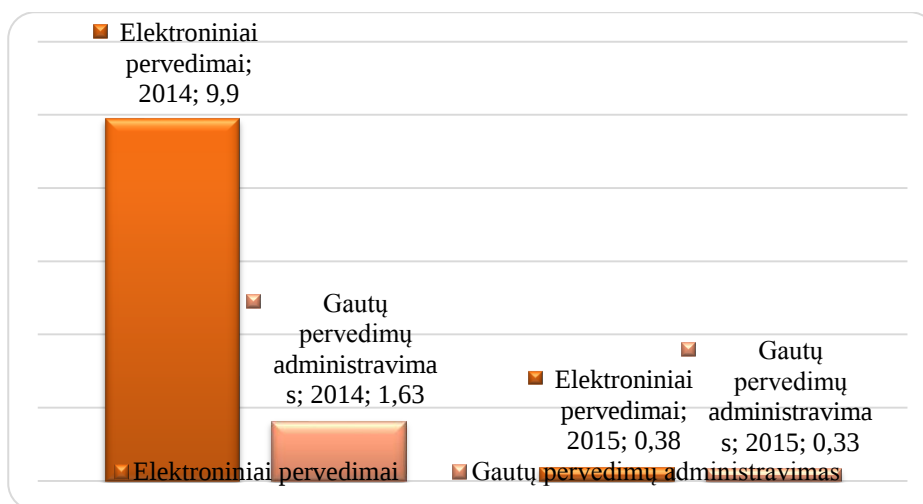
1 paveikslas. Palūkanų normos kitimas Lietuvoje 2015m., proc.

Šaltinis: Statistikos Departamentas

Lietuvos Bankas (2013) prognozavo, kad vidutinės palūkanos už Vyriausybės vertybinius popierius euro įvedimo metais sumažės 0,8 procentinio punkto, o gyventojams ir verslui skolinimosi kaina būtų 0,49-0,56 procentinio punkto mažesnė įvedus eurą. Iš grafiko galima pastebėti, kad prognozės buvo ganėtinai tikslios, kadangi 2015 metų gruodžio mėnesį palūkanos yra sumažėjusios 0,78 procentinio punkto, lyginant su 2015 metų sausio mėnesiu. Svarbu atkreipti

dėmesį ir į tai, jog nepaisant nedidelių svyravimų, palūkanų norma 2015 metais, po euro įvedimo mažėjo ir svyravimo laikotarpiais nebuvo didesnės už sausio mėnesį. Be to, dar 2013 metais pateikė prognozes, kad „mažesnės palūkanų normos vidutiniu laikotarpiu (2015–2022 m.) leistų sutaupyti 2,0–3,9 mlrd. Lt palūkanų išlaidų. Gyventojams ir verslui tektų didžioji šios naudos dalis – 1,6–2,3 mlrd. Lt, kitą dalį – 0,4–1,6 mlrd. Lt – dėl sumažėjusių skolos valdymo išlaidų sutaupytų valstybės biudžetas“ Lietuvos bankas (2013).

Taip pat, įvedus eurą nebeliko litų ir eurų keitimo išlaidų. Tai vienas iš pinigų sąjungos pivalumų, kurį jaučia ne tik eiliniai vartotojai, bet ir įmonės (Banelienė, 2014). Vidutiniškai pastaruosius kelerius metus šios išlaidos sudarė apie 0,14 % BVP (apie 140 mln. Lt kasmet). Vertinant pagal tai, M. Karalius (2013) komentavo prognozes, kad nebankinis sektorius (gyventojai, įmonės ir kt.) vidutiniu laikotarpiu galėtų sutaupyti 1,9 mlrd. Lt valiutos keitimo išlaidų. Praėjus metams po euro įvedimo jau galima palyginti tarptautinių pervedimų eurai į kainių pokytį, kuris pateiktas 2 paveiksle.

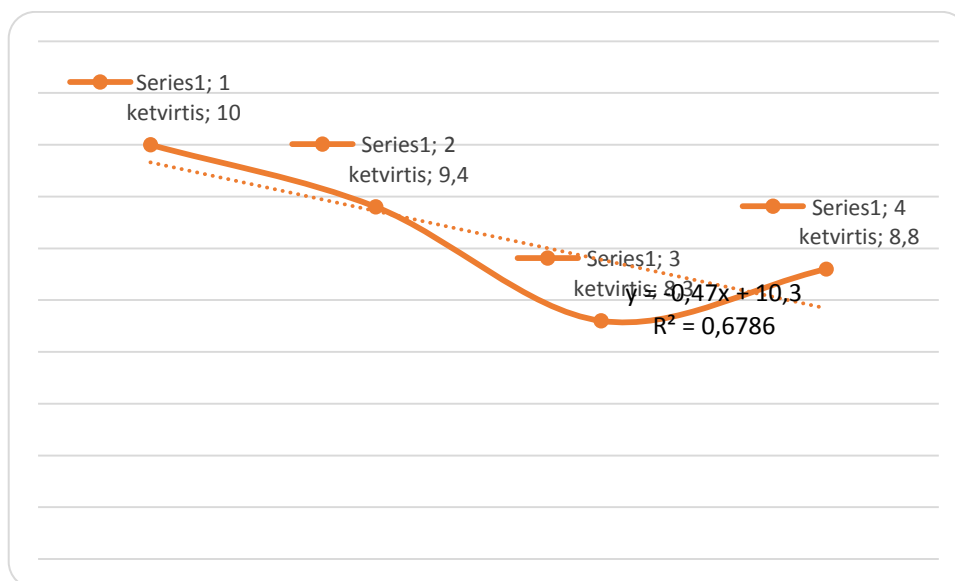

2 paveikslas. Vidutiniai operacijų įkainiai

Šaltinis: Lietuvos Bankas

Kaip matoma iš 2 paveikslo, tarptautinių elektroninių pervedimų įkainiai 2015 metais sumažėjo beveik keturis kartus lyginant su 2014 metais, o tuo pačiu matomas neženklaus sumažėjimas ir gautų tarptautinių pervedimų administravime. Tai patvirtina įvairių autorių (Banelienė, 2014; Karalius, 2013) ir Lietuvos banko (2013) komentarus, prognozuojant pokyčius po euro įvedimo. Lietuvos Bankas (2015) skelbia, kad praėjus metams po euro įvedimo, Lietuvos gyventojai ir įmonės per metus sutaupė apie 18,5 mln. EUR dėl sumažintų tarptautinių atsiskaitymų eurai į kainių.

Taip pat yra rodiklių, kurių pokyčius euro įvedimas veikia netiesiogiai, dėl to sunkiau juos įvertinti. Vienas iš jų yra nedarbas. Nors ryšys ir nėra tiesioginis, tačiau po euro įvedimo galima pastebėti nedarbo lygio sumažėjimą, kuris atsispindi 3 paveiksle.

3 paveikslas. Nedarbo lygis 2015m., proc.

Šaltinis: Statistikos departamentas

Iš 3 paveikslo duomenų galima pastebėti, kad nors ir nedarbo lygis po euro įvedimo svyruoja, tačiau turi tendenciją mažėti. Tokia tendencija gali būti aiškinama taip, kad po euro įvedimo sumažėja palūkanos, todėl padidėja investicijos ir atsiranda naujos eksporto galimybės. Dėl to didėja ūkio plėtra ir žmonių perkamosios galios augimas, dėl ko atsiranda poreikis gaminti daugiau. Visa tai sukuria naujos darbo jėgos poreikį (Šniukas, 2014). Tačiau euro įvedimo įtaką šiems rodikliams reikėtų vertinti labai atsargiai, kadangi nedarbo lygį ir bedarbių skaičių šalyje stipriai paveikia kiti makroekonominiai veiksniai ir geresni rodikliai po euro įvedimo gali slėptis už visai kitų priežasčių.

Neigiama euro įvedimo įtaka Lietuvos ekonomikai

Neigiamas euro įvedimo poveikis Lietuvos ekonomikai pasireiškia papildomomis finansinėmis įmokomis po euro įvedimo bei vienkartinėmis euro įvedimo sąnaudomis, kainų kilimu.

Valstybė, įstojusi į Ekonominę ir pinigų sąjungą, taip pat tampa ir Europos Stabilumo Mechanizmo (ESM) nare, taip perimdama visas teises bei pareigas. Pilnateise ESM nare Lietuva tapo 2015 m. vasario 3d. ESM steigimo sutartyje nurodyta, kad Lietuvai reikės įmokėti 327,2 mln. eurų į ESM fondą. Tai numatyta padaryti per 5 metus, mokant lygiomis dalimis po 65,44 mln. eurų kasmet. Pirmoji Lietuvos įmoka jau yra įmokėta 2015m. vasario 11d. Tą pačią dieną kasmet bus įmokamos ir likusios įmokos (Lietuvos Respublikos finansų ministerija, 2016).

Taip pat įvedant naują valiutą Lietuva patyrė ir vienkartinės sąnaudas. R. Aukštuolytė, D. Simėnas (2014) teigia, kad prognozuojama, jog vienkartinės išlaidos Lietuvoje sudarys maždaug 660-920mln. Lt. (191-266 mln. EUR) arba 0.5-0.7% BVP. Kol kas tikslų duomenų kiek išleista nėra skelbiama, tačiau didesnė ar mažesnė suma buvo išleista:

- Gryniesiems pinigams pagaminti ir pakeisti;
- Apskaitos sistemoms pertvarkyti;
- Informacinėms ir mokėjimo sistemos pritaikyti.

Taip pat Lietuvai prisijungus prie euro zonos buvo patvirtintas 40-asis verslo apskaitos standartas „Euro įvedimas“, kuriame nustatyti reikalavimai susiję su apskaitos duomenų išreikštų

ltais perskaičiavimu į eurus, ūkinių operacijų registravimu apskaitoje dviejų valiutų pateikimu bendros abiejų valiutų apyvartos laikotarpiu, su euro įvedimu susijusios informacijos atskleidimu ir kita. Šiais reikalavimais privalo laikytis pelno siekiančios ir verslo apskaitos standartus taikančios įmonės. Visa tai sudaro papildomas išlaidas, kadangi apskaitos sistemoms atnaujinti reikia skirti nemažai lėšų.

Viena iš pagrindinių baimių, susijusi su euro įvedimu, buvo kainų augimas. Statistikos departamento duomenimis, 2015 metais šalyje nuo sausio mėnesio, kada Lietuvoje buvo įvestas euras, fiksuojama defliacija. Metinė 2015 metų infliacija atsispindi 4 paveiksle.

4 paveikslas. Metinė infliacija 2015m., proc.

Šaltinis: Statistikos Departamentas

Pagal 4 paveikslo duomenis, reikėtų vertinti pagerėjusią situaciją kainų pokyčiuose po euro įvedimo. Tačiau vartotojai jautė prekių ir paslaugų kainų kilimą bei nesutinka su statistikos departamento teikiamais duomenimis, jog šalyje 2015 metais vyravo defliacija. N. Mačiulis (2015) teigia, kad taip yra dėl to, kad Statistikos departamentas kas mėnesį fiksuoja apie 1000 prekių ir paslaugų krepšelio kainas. Pabrangusių prekių ir paslaugų yra, tačiau jeigu jų yra nedaug, o jų svoris vidutiniame vartojimo krepšelyje yra nedidelis, tie pokyčiai vidutiniame kainų lygyje neatsispindi ir yra nepastebimi. Taigi, nors šalyje 2015 metais fiksuojama defliacija, tačiau pastebima tendencija defliacijos mažėjime ir tai reiškia artėjimą prie infliacijos. Taigi Lietuvos makroekonominėje apžvalgoje G. Nausėda, T. Povilauskas, J. Varanauskienė, (2015) teigia, kad po euro įvedimo kai kurios prekės ir nemažai paslaugų tikrai pabrango. Statistikos departamento duomenimis, 2015 metų birželio mėnesį paslaugos Lietuvoje buvo 2,7 proc. brangesnės nei prieš metus. 2015 metais palyginti su 2014 metais, smarkiai pabrango būsto nuoma, maitinimo ir kirpimo paslaugos, taip pat kai kurie maisto produktai. Galima išskirti dvi pagrindines kainų padidėjimo priežastis:

- Paslaugų teikėjai suapvalino kainas savo naudai;
- Minimalios mėnesinės algos (MMA) didinimas, didina įmonių išlaidas.

Daugelis kirpyklių ir kavinių jau kurį laiką nedidino kainų prieš euro įvedimą, tačiau įvedus eurą pasinaudojo galimybe „suapvalinti“ kainas savo naudai. Be to, paslaugų sektoriuje dirba labai daug darbuotojų už minimalų atlyginimą, o MMA didinimas didina įmonių išlaidas, dėl kurių įmonės irgi priverstos didinti kainas.

Tačiau, vertinant neigiamą euro įvedimo poveikį, svarbu paminėti ir tai, kad įmokos į ESM kapitalą, kurios buvo vertinamos neigiamai, taip pat reiškia, kad Lietuva įgyja teisę į proporcingą šios institucijos pelno dalį. Graža, kurią Lietuva gaus iš ESM:

- Paramos garantija;
- Ekonominis euro zonos stabilumas;
- Investicija į finansinio tarpininkavimo bendrovės kapitalą;
- Proporcinga pelno dalis, ESM pasiekus pilną skolinimo pajėgumą ir finansinė pagalba nebus suteikta jokiai ESM šaliai narei.

Taip pat dėl euro įvedimo buvo patirtos vienkartinės sąnaudos, tačiau litų keitimas į eurus iš dalies padeda šaliai įvertinti ir šešėlinę ekonomiką. Pagal Lietuvos Banko (2015) skelbiamus duomenis, 2015 metų sausio 1 dieną apyvartoje buvo 56,4 mln. vienetų litų banknotų, kurių vertė 5591,1 mln. litų, o 2015 metų lapkričio 30 dieną fiksuota jog litų banknotų vis dar likę 11,6 mln. vienetų, kurių vertė 408,7 mln. litų. Taip pat 2015 metų sausio 1 dieną vis dar buvo apyvartoje 1089,9 mln. vienetų monetų, kurių bendra vertė siekė 196,1 mln. litų. Praėjus 11 mėnesių po euro įvedimo, 2015 metų lapkričio 30 dieną apyvartoje vis dar liko 855,8 mln. vienetų monetų, kurių vertė 116,2 mln. litų. Taigi apibendrinant duomenis įdomu tai, kad per vienerius metus po euro įvedimo litų banknotų į banką sugrįžo 80 proc. vienetais ir 93 proc. pagal vertę, o štai monetų į banką sugrįžo kur kas mažiau – 22 proc. vienetais ir 41 proc. pagal vertę. Taigi, į Lietuvos banką dar negrįžo 524,9 mln. litų (152,02 mln. eurų). Taigi, galima būtų traktuoti, kad valiutos Lietuvoje pakeitimas, iš dalies leidžia valstybei nustatyti šešėlinės ekonomikos mastą. Dėl šios priežasties stengiantis tobulinti ir stiprinti Lietuvos ekonomiką ir jau yra rengiami pakeitimai, susiję su turto skelbimu ir deklaravimu. Taigi, vertinant neigiamą euro įvedimo poveikį Lietuvos ekonomikai, svarbu atsižvelgti ir į gražą, kuri gaunama dėl patirtų sąnaudų.

Teigiamo ir neigiamo poveikio Lietuvos ekonomikai apibendrinimas

Apibendrinant Lietuvos įstojimo į euro zoną įtaką Lietuvos ekonomikai, svarbu įvertinti patiriamas sąnaudas ir gaunamą naudą po euro įvedimo. Palyginimas pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė. Euro įvedimo neigiamas ir teigiamas poveikis, sudaryta autorės

Nieigiamas poveikis	Teigiamas poveikis
Vienkartinės euro įvedimo išlaidos	Mažesnės palūkanų normos
Finansinės įmokos	Mažesnės valiutų keitimo sąnaudos
Kainų kilimas	Sumažėjęs nedarbas
	Sumažėję tarptautinių elektroninių pervedimų įkainiai

Iš 1 lentelės duomenų, galima pastebėti, kad vis dėl to euro įvedimas Lietuvos ekonomikai atnešė daugiau naudos, nei nuostolių. Mažesnės palūkanų normos leidžia Lietuvai skolintis pigiau. Taip pat leidžia sutaupyti ir sumažėjusios valiutų keitimo sąnaudos bei tarptautinių elektroninių pervedimų įkainiai. Taip pat po euro įvedimo šalyje sumažėjo ir nedarbas, o tai vienas iš rodiklių, rodančių Lietuvos ekonomikos kilimą. Taip pat vertinant naudą ir žalą svarbu paminėti, kad prie sąnaudų išskirtos finansinės įmokos gali būti vertinamos kaip investicijos, kadangi Lietuva gauna

ir tam tikras teises, bei grąžą iš organizacijų į kurias įmokėtos įmokos, pavyzdžiui, paramos garantiją, ES ekonominį stabilumą ir kita. Taip pat dėl euro įvedimo patirtos išlaidos yra tik vienkartinės, o valiutos keitimas padėjo įvertinti šešėlinės ekonomikos mastą ir taip apsvarstyti šią problemą ir jos sprendimo būdus. Kainų kilimas taip pat yra siejamas su MMA didinimu, ir nors MMA didinimas pabrangina tam tikras prekes ar paslaugas, tačiau kartu gerina ir žmonių, gaunančių ir taip nedideles pajams, gerbūvį.

IŠVADOS

Atlikus euro įvedimo poveikio Lietuvos ekonomikai analizę, galima teigti, kad dauguma makroekonominių rodiklių kinta teigiamai. 2015 metais fiksuojamos mažesnės palūkanų normos, mažesnės valiutų keitimo sąnaudos bei elektroninių pervedimų įkainiai, mažėjo nedarbo lygis. Neigiamas poveikis jaučiamas labai neženkliai. Jis siejamas tik su vienkartinėmis sąnaudomis ir finansinėmis įmokomis, taip pat su kainų kilimu. Taigi bendrai įvertinus teigiamą ir neigiamą euro įvedimo poveikį Lietuvos ekonomikai, galima teigti, kad Lietuva į euro zoną įstojo sėkmingai ir tai prisidėjo prie Lietuvos ekonomikos augimo 2015 metais.

LITERATŪRA

1. Aukštuolytė Rima, Simėnas Dalius (2014). Pradedama oficialiai vertinti, ar Lietuva atitinka euro kriterijus. [žiūrėta 2016, spalio 31]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/archive/article/2014/5/15/paaiskejo-rodikliai-lemsiantys-lietuvas-tapima-euro-zonos-nare>
2. Banelienė, R. (2014). Euras Lietuvoje: monetariniai pokyčiai ir galimos jų pasekmės. *Viešasis administravimas* p. 35-47. 13p. ISSN 1648-4541
3. Davulis, G. (2015) Euras Lietuvoje: pasekmės ir perspektyvos. [žiūrėta 2016, spalio 14]. Prieiga per internetą: <http://komentaras.lt/euras-lietuvoje-pasekmes-ir-perspektyvos/>
4. Europos Centrinis Bankas (2014) Pranešimas apie konvergenciją 2014m. birželis. [žiūrėta 2016, spalio 26]. Prieiga per internetą: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/conrep/cr201406lt.pdf?7a92480bc82b0b02d790d3260c8cad2>
5. Karalius, M. (2013) Tyrimas: įsivedus eurą BVP būtų vidutiniškai 1,9% didesnis. [žiūrėta 2016, spalio 26]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/archive/article/2013/10/3/tyrimas-isivedus-eura-bvp-kasmet-papildomai-augtu-1-9>
6. Lietuvos bankas (2014). Euro įvedimo poveikio šalies ekonomikai kiekybinio vertinimo apžvalga. [žiūrėta 2016, spalio 31]. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/euro_ivedimo_poveikio_salies_ekonomikai_kiekybinio_vertinimo_apzvalga_1
7. Lietuvos bankas (2013). Tyrimas: ilgalaikė euro įvedimo nauda gerokai viršytų vienkartinės sąnaudas. [žiūrėta 2016, spalio 13]. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/tyrimas_ilgalaike_euro_ivedimo_nauda_gerokai_virsytu_vienkartines_sanaudas
8. Lietuvos bankas (2015). Metai su euru. [žiūrėta 2016, spalio 14]. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/n26350/2015_12_21_lb_euro_poveikis_int.pdf
9. Lietuvos Respublikos Finansų Ministerija (2016) Europos stabilumo mechanizmas. [žiūrėta 2016, spalio 31]. Prieiga per internetą: <https://finmin.lrv.lt/lt/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/europos-stabilumo-mechanizmas>
10. Lietuvos Statistikos Departamentas (2015). [žiūrėta 2016, spalio 14]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/>
11. Mačiulis, N. (2015) Kainos po euro įvedimo - kodėl skiriasi Statistikos departamento ir vartotojų patirtis? [žiūrėta 2016, spalio 13]. Prieiga per internetą: <https://www.swedbank.lt/lt/articles/view/2305>
12. Nausėda, G., Povilauskas, T., Varanauskienė, J. (2015) Lietuvos makroekonomikos apžvalga. [žiūrėta 2016, spalio 26]. Prieiga per internetą:

- https://www.seb.lt/sites/default/files/web/document/lietuvos_makroekonomikos_apzvalga/lma_60.pdf
13. Rehn, O. (2014). Speaking points by Vice-President Olli Rehn on the 2014 Convergence Report. [žiūrėta 2016, spalio 31]. Prieiga per internetą: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-425_en.htm
 14. Šniukas, G. (2014). Finansų ministerija, Euras Lietuvoje 2015 m. [žiūrėta 2016, spalio 26]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/lietuva/documents/pranesimai_spaudai/21_22112014_kaunas_regional_press/euras_2015_g_sniukas.pdf

IMPACT OF THE EURO ADOPTION ON THE LITHUANIAN ECONOMY

MONIKA SKARŽINSKAITĖ

Kaunas University of Technology

The Tutor Doc. Dr. A. Lakštutienė

SUMMARY

Lithuania joined the Eurozone by adopting the euro on 1 January 2015 and the euro became the official currency of Lithuania. New currency adoption affects country's economy. This is the reason to write an article on the impact of the euro adoption on the Lithuanian economy in 2015 by separately assessing costs of the euro adoption, financial contributions, costs of currency exchange, the effect on trade and investment, change of prices. The research revealed that Lithuania's economy had considerable rise of costs and prices. Despite that, the positive impact of the euro adoption is seen, seeing lower interest rates and costs of currency exchange and positive impact on trade and investment.

ATSAKINGO VADYBOS MOKYMO PRINCIPŲ TAIKYMO YPATUMAI IR GALIMYBĖS LIETUVOS KOLEGIJOSE

EDITA TUBUTYTĖ

Kauno technologijos universitetas

Darbo vadovas: lekt. J. Stankevičienė

ANOTACIJA

Šiame moksliniame darbe yra analizuojami atsakingo vadybos mokymo principų taikymo ypatumai ir galimybės 10-yje Lietuvos kolegijų. Straipsnyje yra pateikiama teorinė dalis, kurioje aptariama atsakingo vadybos mokymo principų iniciatyva, PRME principų taikymas, jų svarba. Praktinėje dalyje yra pateikiamas autorės atliktas tyrimas, kurio metu pagal PRME principus buvo analizuojama Lietuvos kolegijų internetiniuose puslapiuose pateikiama informacija, siekiant išsiaiškinti, ar analizuotos kolegijos galėtų mokyti pagal šiuos principus ir pateikti veiklos ataskaitas. Atliktas tyrimas leidžia daryti prielaidą, kad kolegijos galėtų įdiegti PRME principus ir aprašyti savo progresą juos įgyvendinant.

IVADAS

Šiuolaikiniame pasaulyje vis daugiau kalbama apie tai, kaip neatsakingai elgiasi visuomenė, kaip verslas siekia tik maksimizuoti pelną, o ne teikti naudą visuomenei ir kurti darnią aplinką, saugoti išteklius, sukurti palankią ir saugią aplinką darbuotojams. Todėl vis dažniau galima išgirsti žodžius socialinė atsakomybė bei darnus vystymasis. Tai procesai, kuriais siekiama užtikrinti įmonių socialinį atsakingumą, kuris reiškia žmogaus bei darbuotojų teisių gerbimą, aplinkos apsaugą, skaidrius finansus, tvarią ekonomiką ir darnų augimą. Viso to galima pasiekti tik, kai patys žmonės įsisavins šiuos dalykus ir pradės galvoti, kaip gerinti pasaulį pradedant nuo savęs ir atnešant tai į visuomenę. Todėl atsiranda siekiamybė, kad etikos ir atsakingumo būtų mokoma. Čia iškyla klausimas, kaip mokslo institucijos gali prisidėti prie atsakingo žmogaus formavimo. Viena iš galimybių yra taikyti atsakingo vadybos mokymo (PRME) principus. Socialinės atsakomybės klausimus ir PRME principų taikymą analizuoja tokie užsienio autoriai kaip Stephens ir kt. (2008), Escudero ir kt. (2012), Perry ir Win (2013), Godemann ir kt. (2014). Šio **straipsnio tikslas** yra išanalizuoti Lietuvos kolegijų internetiniuose puslapiuose pateikiamą informaciją pagal PRME principus. Tai leis įvertinti, ar Lietuvos kolegijos galėtų prisijungti prie PRME iniciatyvos ir mokyti pagal atsakingo vadybos mokymo principus bei pateikti veiklos ataskaitas.

Atsakingo vadybos mokymo principų iniciatyvos samprata

Viešojo sektoriaus paskirtis yra tarnauti visuomenei ir rodyti geriausią pavyzdį. Todėl socialinė atsakomybė viešajame sektoriuje ypatingai svarbi. Stephens ir kt. (2008) teigia, jog aukštojo mokslo institucijos turi didelį potencialą palengvinti visuomenės socialinį atsaką į tvarumo problemas, kurios sutinkamos visame pasaulyje. Atsižvelgiant į aukštojo mokslo institucijų veiklą įvairovę, jos turi ne vieną būdą, kaip prisidėti prie socialinių pokyčių ir tvarumo didinimo. Vienas iš jų yra prisijungti prie atsakingo vadybos mokymo principų (PRME) tinklo. PRME – tai Jungtinių Tautų Pasaulinio Susitarimo remiama iniciatyva, kurios misija yra įkvėpti ir

kovoti už atsakingą vadybos mokymą, tyrimus ir rūpestingą lyderystę visame pasaulyje. Aukštojo mokslo institucijos, pasirašiusios PRME iniciatyvą, tampa šešių atsakingo vadybos mokymo principų signatarėmis. Ši iniciatyva yra įkvėpta tarptautiniu mastu priimtinių Jungtinių Tautų Pasaulinio Susitarimo 10 principų ir suteikia patrauklų būdą akademiniams institucijoms pagerinti įmonių tvarumą, įtraukiant pasaulines vertybes į studijų programas ir tyrimus. PRME siekia sukurti besitęsiantį vadybos mokslų gerinimo procesą tarp mokslo institucijų tam, kad būtų auginama nauja verslo lyderių karta, galinčių kontroliuoti sudėtingus iššūkius, kuriuos sutinka verslas ir visuomenė dvidešimt pirmajame amžiuje (UN Global Compact Office, 2016).

Pasak Godemann ir kt. (2014), Jungtinės Tautos tikisi esminių pasikeitimų verslo elgesyje, darant prielaidą, kad kompanijos turi daugiau atsakomybės visuomenei ir aplinkai nei tiesiog pelningumo siekimui ir akcininkų poreikių patenkinimui. Taigi PRME buvo pasiūlyti kaip vadybos mokslo transformacijos katalizatorius ir kaip būtina priemonė pokyčiams, kurie reikalingi norint patenkinti augančius atsakingos ekonomikos socialinius poreikius. Ši iniciatyva pabrėžia nuolatinio tobulėjimo svarbą, įgyvendinant šešis PRME principus, ir skaidrumą reguliariai dalinantis informacija apie progresą. Šiuo metu apie 600 institucijų iš 80 šalių jau yra prisijungusios prie šios iniciatyvos. Signatarėmis tapusios institucijos pasižada siekti įgyvendinti šešis PRME principus, kurie apima tikslą, vertybes, metodus, tyrimus, partnerystę ir dialogą (UN Global Compact Office, 2016). Norint priimti padidėjusius reikalavimus vadybininkams, vadovams ir visuomenės viltis, pirmieji trys principai orientuojasi į verslo studijų programas. Ketvirtasis principas skirtas santykiams tarp žinių kartos ir verslo vaidmens sąveikos su visuomene bei natūralia gamta. Atsižvelgiant į misiją ugdyti atsakingus vadovus ir įgalinti juos susitvarkyti su sudėtingomis pasaulinėmis problemomis buvo suformuluoti du paskutiniai principai. Šie du principai pabrėžia verslo mokyklų vaidmenį vystant debatus apie socialinę atsakomybę bei tvarumą ir bendravimo su suinteresuotomis šalimis, norint geriau suprasti ir lengviau įveikti iššūkius ateityje, svarbą (Godemann ir kt., 2014).

Progreso ataskaitų teikimas kitoms verslo mokykloms ir dalyvaujančioms institucijoms yra esminis aktyvaus prisidėjimo procesas prie PRME iniciatyvos. Ataskaitų teikimo tikslai yra du: mokymosi galimybės iš pasidalintos patirties ir gerosios praktikos PRME tinkle bei pasiekimų patikrinimas. Ataskaitos turi būti teikiamos ne rečiau nei kas 24 mėnesius (Godemann ir kt., 2014). Perry ir Win (2013) teigia, kad PRME tinklas ataskaitų sudarymu siekia, jog dalyvaujančios institucijos atliktų tiek vidinių, tiek ir išorinių operacijų. Kalbant apie išorines veiklas, PRME siekia skatinti tarp-institucinį ir vadybininkų, vadovų bendradarbiavimą verslo įmonėse ir kitose grupėse pasaulinės socialinės atsakomybės ir tvarumo reikalais. Kalbant apie vidines galimybes, PRME nori, kad signatarų institucijos skatintų savo darbuotojus susipažinti su principais ir juos vykdyti, kurdami studijų programas ir atlikdami tyrimus.

Nuoseklus ir išsamus tvarumo vertybių taikymas vadybos moksluose atsiskleidžia labai dinamiškame pasikeitimų procese. Tai pasireiškia per susijusius pokyčius įvairiose srityse, nes pokyčiai vienoje srityje sukelia pokyčius kitoje srityje. Taigi sprendimas įgyvendinti PRME veda prie nuoseklios mokymo personalo mobilizacijos tiek ugdymo inovacijų, tiek ir tarpdisciplininiam bendradarbiavimui. Tad siekimas integruoti tvarumą mokymo įstaigoje daro įtaką pačiai mokslo įstaigos kultūrai ir elgesiui, dalyvaujant ne tik moksliniuose projektuose. Ši integracija savo ruožtu skatina glaudesnį bendradarbiavimą su suinteresuotomis šalimis, pirmiausia verslo bendruomene, taip pat su alumni nariais, studentais, kitomis mokslo institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis, valdžios institucijomis ir vietos bendruomenėmis (Escudero ir kt., 2012).

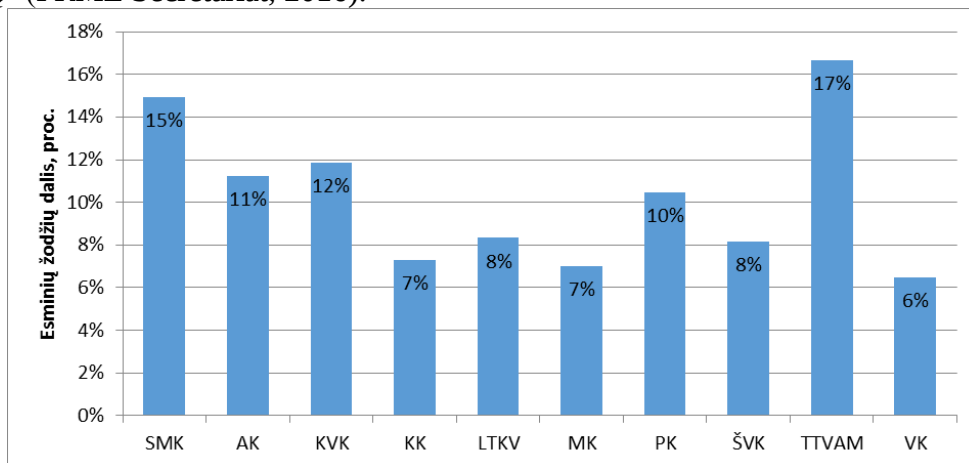
Anot Perry ir Win (2013), PRME principai yra patrauklūs mokslo institucijoms, kadangi jie turi tik keletą formalumų ir nėra biurokратиškai struktūrizuoti. Prisijungimas prie PRME tinklo nereikalauja atitikti jokių ypatingų nuostatų. Tačiau potencialių dalyvių prašoma pateikti pagrindą, kuriuo remdamiesi jie mato save kaip pasirengusius laikytis principų, atskleisti norą dalintis informacija apie savo progresą, prisidėti prie jų dalyvavimo gerinimo ir oficialiai dalintis informacija progreso ataskaitoje, skirtoje PRME sekretariatui. Taip pat užtikrinti, kad absolventai turi supratimą apie verslo atsakomybės svarbą, atsižvelgiant į verslo aplinkos, etiškumo ir socialinį poveikius, kurie yra pagrindiniai PRME tikslai.

Taigi PRME principų taikymas yra svarbus socialiai atsakingų asmenų ugdymui visuomenėje, kuris nereikalauja ypatingo pasiruošimo dalyvauti PRME tinkle. Mokymo įstaiga tiesiog turi būti pasiruošusi atskleisti socialinės atsakomybės, etiškumo, verslo tvarumo ir darnos klausimus savo studijų programose bei atlikti tyrimus ir norėti pasidalinti apie savo progresą, įgyvendinant PRME principus, su kitais PRME tinklo dalyviais.

Atsakingo vadybos mokymo principų taikymo galimybės Lietuvos kolegijose

Šiame tyrime išanalizuotos Lietuvos kolegijos, kurios yra arba galėtų būti prisijungusios prie atsakingo vadybos mokymo programos. Šiuo metu tik Socialinių mokslų kolegija (SMK) yra prisijungusi prie grupės mokymo įstaigų iš viso pasaulio, kurios siekia įgyvendinti atsakingo vadybos mokymo principus (PRME). Kitos devynios Lietuvos kolegijos (Alytaus kolegija (AK), Klaipėdos valstybinė kolegija (KVK), Kauno kolegija (KK), Lietuvos verslo kolegija (LTVK), Marijampolės kolegija (MK), Panevėžio kolegija (PK), Šiaulių valstybinė kolegija (ŠVK), Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla (TTVAM), Vilniaus kolegija (VK)), buvo atrinktos pagal programų skaičių. Buvo išsikeltas kriterijus, jog kolegija galėtų dalyvauti PRME principų vykdyme, jei vykdo bent 5 studijų programas susijusias su vadyba ar verslu ir jo vystymu. SMK, kaip PRME dalyvė, pateikia savo nuveiktų darbų pagal 6 principus ataskaitą už 2012 – 2014 m. Kitų kolegijų galimybės dalyvauti PRME ir sudaryti ataskaitas buvo vertinamos pagal kolegijų internetiniuose puslapiuose pateikiamą informaciją. Kolegijų socialinis atsakingumas nagrinėtas atskirai pagal kiekvieną iš šešių PRME principų.

Pirmas principas. „Tikslas: mes vystysime studentų galimybes tapti tvarios vertės verslo ir apskritai visuomenės ateities kūrėjais bei dirbti, siekiant sukurti integracinę ir tvarią pasaulio ekonomiką“ (PRME Sekretariat, 2016).

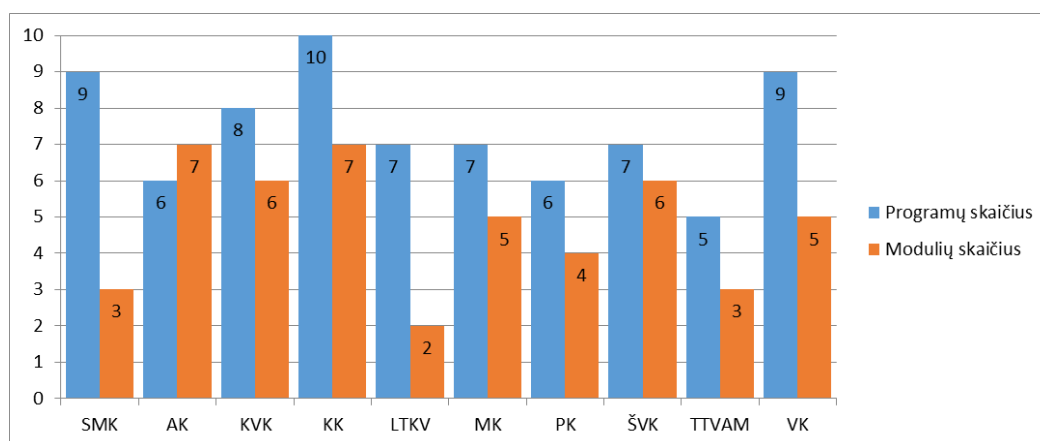

1 pav. Esminių žodžių panaudojimas kolegijų misijose ir vizijose (sudaryta autorės pagal kolegijų internetinių svetainių duomenis ir SMK pateiktą PRME ataskaitą).

Norint įvertinti pirmo PRME principo vykdymo galimybes buvo skaičiuojami kolegijų pateikiamų vizijų ir misijų žodžiai (išskyrus SMK, kuriai duomenys naudoti iš jos pateikiamos PRME ataskaitos) ir juose panaudoti esminiai žodžiai atskleidžiantys pirmojo principo prasmę. Pagal GRI G4 metodologiją yra vertinamas visas žodžių skaičius, tačiau misijų ir vizijų formuluotės yra labai skirtingos, todėl buvo išskirti esminiai žodžiai. Esminiais buvo laikomi tokie žodžiai kaip specialistas, globalus, tarptautinis, rinka, mokymasis visą gyvenimą, profesionalas, socialiai atsakingas, studentas, ekonomika, lyderystė, etiškumas, verslumas. 1 paveikslėlyje pateiktas procentinis esminių žodžių skaičius visame žodžių skaičiuje. Socialinių mokslų kolegija ataskaitoje panaudojo 15 proc. esminių žodžių apibūdinant pirmąjį principą. Ją viršija tik TTTVAM (17 proc.), nes ji pateikia labai koncentruotas kolegijos misiją ir viziją, kuriose panaudojo esminių žodžių. Kitos kolegijos naudojo apie 6 – 11 proc. esminių žodžių savo kolegijų vizijose ir misijose. Įvertinus tai, kad visos tirtos kolegijos įtraukia bent iš dalies pirmąjį PRME principą į savo vizijas ir misijas, leidžia daryti prielaidą, jog 1 principas jau yra įgyvendinimas.

Antras principas. „Vertybės: mes įtrauksime į savo akademines veiklas ir mokymo programas pasaulines socialinės atsakomybės vertybes, kurios atsispindi tarptautinėse iniciatyvose, tokiose kaip Jungtinių Tautų Pasaulinis Susitarimas“ (PRME Secretariat, 2016).

Antrojo principo Lietuvos kolegijose įvertinimui buvo pasitelktas modulių, kurie siejasi su socialine atsakomybe skaičius. 2 paveikslėlyje galima matyti, kiek kolegija siūlo programų susijusių su vadyba ir verslu. Į šį skaičių įtrauktos tokios studijų programos kaip tarptautinis verslas, transporto ir logistikos verslas, verslo vadyba, įstaigų ir įmonių administravimas, finansai, buhalterinė apskaita ir kt. Taip pat buvo skaičiuojami programų moduliai, kurie galėtų atspindėti socialinės atsakomybės vertybes. Tokiais moduliais laikyti verslo etika, įmonių socialinė atsakomybė, pasaulinė socialinė atsakomybė, darbo sauga ir ergonomika, aplinkos ir žmonių sauga, sociologija, socialinės apsaugos ekonomika, darbo ir civilinė sauga, verslumas ir lyderystė, darnus turizmas, socialinė verslo aplinka, darnus vystymasis ir kt. Visos analizuotos kolegijos turi tokių modulių (2 pav.), jų skaičius svyruoja nuo 2 iki 7 modulių. Po 7 modulių siūlo AK ir KK, mažiausiai tokių modulių (2 modulius) turi LTKV, tarp kurių nėra nei socialinės atsakomybės, nei darnaus vystymosi, nei verslo etikos. Visuose kituose kolegijose verslo etika yra dėstoma. Konkrečiai socialinė atsakomybė yra dėstoma tik 4 iš 10 analizuotų kolegijų. Tad galima teigti, kad visos kolegijos galėtų pateikti ataskaitą pagal antrąjį principą, kadangi visose kolegijose yra dėstoma modulių, susijusių su socialiniu atsakingumu. Žvelgiant į įstojimo į PRME perspektyvą, kolegijos galėtų didinti šių modulių skaičių, norėdamos tapti pačios labiau socialiai atsakingos ir ugdyti tokius studentus darbo rinkai. Taip pat negalima atmesti galimybės, kad ir kituose moduluose, kurie nebuvo paminėti, yra dėstomos temos, susijusios su socialine atsakomybe.

2 pav. Kolegijų programų ir modulių skaičius, susijusių su socialine atsakomybe (sudaryta autorės pagal kolegijų internetinių svetainių duomenis ir SMK pateiktą PRME ataskaitą).

Trečias principas. „Metodas: mes sukursime mokymo sistemas, studijų medžiagą, procesus ir aplinkas, kurios įgalins efektyvų atsakingos lyderystės mokymąsi“ (PRME Secretariat, 2016).

Šiam principui įvertinti kolegijų internetiniuose puslapiuose ieškota informacijos apie studijų erdves bei kolegijų projektus, kurie galėtų sietis su mokymosi efektyvumu. SMK pateikia, jog įvykdė apie 700 renginių ir iniciatyvų 6 metų bėgyje, kurie apima tvarų vystymąsi, verslininkystės skatinimą, visuomenės kūrimo perspektyvą, natūralios gamtos išsaugojimą. Dauguma kolegijų dalyvauja ES projekte, kuriuo siekiama užtikrinti studijų prieinamumą specialiųjų poreikių turintiems studentams, kad būtų sumažinta socialinė atskirtis. Trys kolegijos pateikia duomenis, jog dalyvauja žiniomis grįsto verslumo skatinime „Ino Startas“. Taip pat dvi kolegijos dalyvauja projekte „Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų verslumo gebėjimo ugdymas įgyvendinant tarptautinį studentų neformalaus verslumo ugdymo modelį“. AK išskiria ES programą „JAUNIMAS“, kuria norima skatinti jaunos nepalankiomis sąlygomis ar toli nuo kultūros centrų gyvenančius žmones. KK dalyvauja šiaurės ir Baltijos šalių projekte NOBANET, skirtame sukurti ir plačiai skleisti naujas žinias apie sėkmingą Šiaurės ir Baltijos šalių smulkaus ir vidutinio verslo internacionalizavimą. LTVK efektyvesniam mokymuisi pasitelkia praktinio mokymo firmą „Biurometą“, leidžiančią simuliuoti tikrą bendrovių veiklą. PK siekia didinti verslumą kaimo bendruomenėse projektu „Verslios kaimo bendruomenės – verslus Rokiškio rajonas“. ŠVK geresniems mokymosi rezultatams pasiekti yra įsteigusi savarankiškų studijų centrą bei verslumo ir lyderystės ugdymo centrą. TTVAM savo internetiniame puslapyje pateikia daugiausiai projektų susijusių su verslumu. Be to, ši kolegija atkreipia dėmesį per projektus ir į darnų vystymąsi. TTVAM galima pamatyti ir projektą socialinės atsakomybės tema – „Verslo švietimas tvarumui: įmonių socialinės atsakomybės ir socialinio verslumo mokymas tvariai vietinei ir regioninei plėtrai“. VK savo planuose numato didinti zonas individualiam ir kolektyviniam darbui. Ji taip pat dalyvauja projekte „Enterprise+ Innovation potencial meets experience“, skirtame jaunimo verslumo skatinimui.

Iš esmės labai sunku palyginti kolegijas pagal šį principą tarpusavyje, kadangi vykdomos skirtingos veiklos, projektai, kurie skirti mokymosi efektyvumui padidinti bei atsakingo piliečio, verslininko formavimui. Be to, kolegijos tikrai pateikia ne visas savo vykdomas veiklas, susijusias su šiuo klausimu. Visgi, pagal trečiąjį PRME principą visos kolegijos galėtų parašyti ataskaitą, kadangi šiuolaikinėje globalioje ir vis labiau susirūpinančioje socialiniu atsakingumu visuomenėje, kolegija negali nevykdyti pokyčių savo veikloje, neorganizuoti projektų, kurie nesisieja su šia tematika.

Ketvirtas principas. „Tyrimas: mes užsiimsime konceptualių ir empirinių tyrimu, kuris pagilins mūsų supratimą apie tvarios socialinės, aplinkos ir ekonomikos vertės kūrimo vaidmenį, dinamiką ir poveikį korporacijoms“ (PRME Secretariat, 2016).

Ketvirtojo principo įvertinimui buvo ieškota, kiek kolegija pateikia savo internetiniame puslapyje konferencijų, kuriose dalyvavo ar jas surengė ir kurios galėtų sietis su socialinės atsakomybės klausimais. Socialinių mokslų kolegija savo ataskaitoje pateikia 5 konferencijas įvykusias 2012 m. ir 2013 m., kuriuose dėmesį skyrė PRME principų įgyvendinimui. AK puslapyje rasta tik viena konferencija, kuri siejasi su mokslo įstaigų ir verslo bendradarbiavimu, t.y. su penktu PRME principu. KVK PRME principai galėjo būti paliesti trijose konferencijose, o KK ir VK - keturiose. LTVK šias temas galėjo nagrinėti konferencijoje „Regioninės problemos: ekonomika, vadyba, technologijos“ ir žurnale „Vadyba“. MK galima rasti tik vieną konferenciją - „Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos“, kurioje į problemas žvelgta per globalizacijos prizmę. Taip pat ir ŠVK pateikiama tik viena konferencija „Verslas, studijos ir aš“. PK nagrinėjamos aplinkosaugos ir su globalizacija susijusios problemos. Tuo tarpu TTVAM vyko konferencija „Socialiai atsakingas verslas 2015: Kur link judame?“.

Apibendrinant galima teigti, kad kolegijos rengia arba dalyvauja įvairiose konferencijose, kurių tikslas gvildinti šių dienų verslo ir mokslo problemas. Konferencijose paliečiamos verslo, globalizacijos, mokslo ir verslo partnerystės, mokymo temos, todėl visos kolegijos galėtų aprašyti ketvirtąjį PRME principą, kurio tikslas ir yra su socialine atsakomybe susijusių temų analizė.

Penktas principas. „Partnerystė: mes bendrausime su verslo korporacijų vadovais tam, kad išplėstume savo žinias apie jų iššūkius socialinėje ir aplinkos atsakomybėse bei kartu surastume efektyvius būdus kaip įveikti šiuos iššūkius“ (PRME Secretariat, 2016).

Penktojo PRME principo atskleidimui kolegijų internetiniuose tinklalapiuose buvo ieškota informacijos apie bendradarbiavimą ir partnerystę. SMK savo ataskaitoje teigia, jog ji turi tikslą vystyti ne tik abipusiai naudingą, bet ir visuomenei naudingą socialinį bendradarbiavimą. Taip pat ataskaitoje galima rasti, kad ši kolegija priklauso 12 asociacijų, tokių kaip Lietuvos verslo konfederacija arba Lietuvių pramonininkų konfederacija. Be to, SMK bendradarbiauja su bankų sektoriumi ir skatina kurti naujas asociacijas. Keturių kolegijų tinklalapiuose buvo galima rasti jų socialinius partnerius – kitus nei verslo partnerius. Socialinė partnerystė apima darbuotojų ir darbdavių organizacijas. AK turi 53 nacionalinius partnerius, PK palaiko ryšius su 178 socialiniais partneriais, o ŠVK net su 259 socialiniais partneriais. TTVAM teigia, jog turi per 70 partnerių Lietuvoje, iš kurių 57 yra socialiniai partneriai. Taip pat ši kolegija yra 13 Lietuvos asociacijų narė. KVK internetiniame puslapyje atskirai neišskiria informacijos apie partnerius. Kad ji bendradarbiauja su įvairiomis įstaigomis galima sužinoti tik iš informacijos apie kolegijos veiklas, kuriuose minimi partneriai prisidėję prie iniciatyvų ar veiklos. MK teigia, jog nori bendradarbiauti su įvairiomis organizacijomis bei atsižvelgia rinkdamasi partnerius į savo studijų programas. Ši kolegija taip pat turi tokių socialinių partnerių kaip UAB „Mantinga“ ar Kauno pramonės, prekybos ir amatų rūmų Marijampolės filialas bei yra pasirašiusi bendradarbiavimo sutartis su 9 asociacijomis ir institucijomis. VK savo strateginiuose tiksluose yra numačiusi intensyvesnį bendradarbiavimą su verslu. Be to, šios kolegijos puslapyje ruošiamą informaciją ir apie socialinius partnerius. Taigi analizuojamos kolegijos tikrai palaiko ryšį su verslu ir bendradarbiauja klausimais dėl studentų rengimo darbo rinkai. Tad galima susidaryti nuomonę, kad kolegijoms nekiltų problemų vykdant penktąjį PRME principą.

Šeštasis principas. „Dialogas: mes lengvinsime ir paremsime dialogą ir debatus tarp dėstytojų, studentų, verslo, vyriausybės, vartotojų, žiniasklaidos, pilietinių visuomenės

organizacijų ir kitų interesų grupių bei suinteresuotų šalių dėl svarbiausių klausimų susijusių su pasauline socialine atsakomybe ir tvarumu“ (PRME Secretariat, 2016).

Šeštas PRME tikslas siekia, kad vyktų debatai tarp studentų, dėstytojų, o taip pat ir kitų visuomenės narių. SMK šį principą įvertino savo ataskaitoje per studentų dalyvavimą įvairiose veiklose, buvimą studentų klubų, organizacijų nariais. SMK ataskaitoje mini ESN organizaciją ir studentų atstovybę. Visuose analizuotose kolegijose galima rasti studentų atstovybę, kurios tikslas suburti iniciatyvius studentus ir atstovauti visų kolegijos studentų interesams. Tai galima suprasti kaip studentų ir kolegijos dėstytojų bei administracijos bendradarbiavimą. KVK iškelia savo vertybe akademinę laisvę, kurios mintis tiek studentų, tiek dėstytojų, tiek ir verslo bendradarbiavimas, siekiant atsakyti į iškilusius klausimus. KK minima, kad dėstytojų ir kolegijos darbuotojų ryšių palaikymas formuoja studento atsakomybę, o MK teigia, kad ji siekia mokytis bendradarbiavimo keliu. PK internetiniame tinklalapyje rasta informacija, kad vedamos diskusijos, kurių metu diskutuoja dėstytojai, studentai, o taip pat ir verslo atstovai. VK irgi nevengiama studentų ir dėstytojų bendradarbiavimo. Tad kolegijose yra norima ir stengiamasi palaikyti studentų ir dėstytojų bendradarbiavimą, tačiau kolegijų internetinėse svetainėse nėra informacijos apie tai, kiek studentai ir dėstytojai diskutuoja socialinės atsakomybės klausimais.

Iš tiesų įvertinti PRME principų atspindėjimą kolegijų internetiniuose tinklalapiuose labai sunku, ypač kai nėra tikslų nuorodų ar aprašymų, kaip turėtų būti suprantamas kiekvienas principas. Kadangi iš esmės nėra metodikos kaip sudaryti PRME principų įgyvendinimo ataskaitas, kiekviena kolegija galėtų savaip interpretuoti principus ir jų įgyvendinimą kolegijoje, todėl galima prieiti išvados, kad visos analizuotos kolegijos galėtų sudaryti PRME principų įgyvendinimo ataskaitas. Tik nuo pačios kolegijos priklausytų, kiek išsami ir plati būtų informacija bei kokių lygmeniu ji sietųsi su socialinės atsakomybės klausimais.

Taip pat paminėtina ir tai, kad 5 iš 10 analizuotų kolegijų: Socialinių mokslų kolegija, Kauno kolegija, Panevėžio kolegija, Šiaulių valstybinė kolegija ir Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla yra Jungtinių Tautų Pasaulinio Susitarimo narėmis. Jungtinių Tautų Pasaulinis Susitarimas yra didžiausia pasaulyje tvaraus verslo iniciatyva, kuri orientuojasi į žmogaus teises, darbuotojų teises, aplinką, antikorupciją ir stengiasi, kad verslas imtųsi veiksmų, kurie tenkintų visuomenės tikslus. Taigi šios kolegijos jau stengiasi būti socialiai atsakingomis. Be to, Kauno kolegija savo internetiniame puslapyje netgi turi atskirą skiltį apie socialinę atsakomybę, kurioje sakoma, kad kolegijos misija grįsta darnios plėtros principais, socio-ekonominės ir ekologinės darnos su aplinka ir visuomene siekimu. Įvertinus šiuos faktus, galima dar stipriau teigti, kad kolegijos sugebėtų sudaryti PRME ataskaitas, atspindinčias socialinės atsakomybės klausimus.

IŠVADOS

1. Atsakingo vadybos mokymo principai (PRME) yra orientuoti į socialinės atsakomybės, verslo etiškumo, tvarumo ir darnaus vystymosi klausimus. Jų taikymas mokslo įstaigose skatina atsakingos visuomenės ugdymą, kuriai rūpi aplinka ir visuomenės gerovė. PRME principai apima mokslo įstaigų tikslus, vertybes, jų mokymo programas, partnerystę su verslu ir diskusijas socialinės atsakomybės klausimais.
2. Tik Socialinių mokslų kolegija yra PRME tinklo dalyvė ir pateikia sudarytą PRME principų įgyvendinimo ataskaitą. Visos analizuotos kolegijos pateikia daugiau ar mažiau informacijos savo internetiniuose tinklalapiuose, susijusios su PRME principais. Penkios iš 10 analizuotų kolegijų yra Jungtinių Tautų Pasaulinio Susitarimo narėmis, kas rodo, kad šios mokslo institucijos kreipia dėmesį į žmonių ir darbuotojų teises, aplinkos išsaugojimą, antikorupcijos svarbą. Kauno kolegija netgi išskiria savo internetiniame tinklalapyje atskirą socialinės

atsakomybės skiltį, kuri reiškia rimtą kolegijos požiūrį į socialinės atsakomybės temos skleidimą visuomenėje.

3. Visose nagrinėtose kolegijose galima įžvelgti potencialą dalyvauti PRME tinkle ir sudaryti PRME principų įgyvendinimo ataskaitas, kadangi jų internetiniuose tinklalapiuose galima rasti su principais susijusios informacijos, kolegijos į savo studijų programas yra įtraukusios modulių, susijusių su socialine atsakomybe, yra dalyvaujama konferencijose, kuriose taip pat gali būti nagrinėjama ši šiuo metu aktuali tematika. Be to, įvertinus tai, kad nėra nustatytų gairių ataskaitų sudarymui, kolegijos galėtų principus interpretuoti savaip, todėl tai lengvina ataskaitos sudarymo galimybes. Taip pat, jei žvelgtume į perspektyvą ir kolegijų galimą norą dalyvauti PRME tinkle, tuomet kolegijos didintų informacijos kiekį, susijusį su socialinės atsakomybės klausimais.

LITERATŪRA

1. Alytaus kolegija. (2014). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://alytauskolegija.lt/lt/>
2. Escudero, M., Albareda, L., Alcaraz, J. M., Weybrecht, G., Csuri, M. (2012). *Inspirational Guide for the Implementation of PRME : Placing Sustainability at the Heart of Management Education*. ISBN 978-1-909201-01-9 (electronic). [žiūrėta 2016-10-09]. Prieiga per internetą: http://docplayer.net/7777787-Inspirational-guide-for-the-implementation-of-prme-placing-sustainability-at-the-heart-of-management-education.html#show_full_text
3. Godemann, J., Haertle, J., Herzig, C., ir Moon, J. (2014). United Nations supported principles for responsible management education: purpose, progress and prospects. *Journal of Cleaner Production*, 62, 16-23.
4. Kauno kolegija. (2016). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://www.kaunokolegija.lt/>
5. Klaipėdos valstybinė kolegija. (2016). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://www.kvk.lt/>
6. Lietuvos verslo kolegija. (2016). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://www.ltvk.lt/>
7. Marijampolės kolegija. (2016). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://www.marko.lt/>
8. Panevėžio kolegija. (2002 - 2016). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://panko.lt/>
9. Perry, M. ir Win, S. (2013). An evaluation of PRME's contribution to responsibility in higher education. *Journal of Corporate Citizenship*, 49, 48-70.
10. PRME Secretariat. (2016). Six Principles. [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://www.unprme.org/>
11. SMK University of Applied Social Sciences. Report on Progress 2012-2014 Principles of Responsible Management Education. [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://www.unprme.org/sharing-information-on-progress/search-reports.php?searchterms=smk&searchtype=AND&search=Search>
12. Socialinių mokslų kolegija. (2016). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <http://www.smk.lt/>
13. Stephens, J. C., Hernandez, M. E., Román, M., Graham, A. C., ir Scholz, R. W. (2008). Higher education as a change agent for sustainability in different cultures and contexts. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 9(3), 317-338.

14. Šiaulių valstybinė kolegija. (2016). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <https://www.svako.lt/>
15. Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla. (2014). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: www.ttvam.lt/
16. UN Global Compact Office. Principles for Responsible Management Education. Žiūrėta 2016-04-04: www.unglobalcompact.org
17. Vilniaus kolegija. (2014). [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą: <https://www.viko.lt/>

APPLICATION FEATURES AND POSSIBILITIES OF PRINCIPLES OF RESPONSIBLE MANAGEMENT EDUCATION IN LITHUANIAN COLLEGES

EDITA TUBUTYTĖ

Kaunas University of Technology

The Tutor – Lecturer J. Stankevičienė

SUMMARY

In the article „Application features and possibilities of principles of responsible management education in Lithuanian colleges” written by the student of Kaunas University of Technology Edita Tubutytė is presented the theoretical part about the initiative of principles of responsible management education, application of the principles, their importance. The practical part is the author’s research in which was analyzed the information about PRME in 10 websites of Lithuanian colleges. The aim was to find out if colleges could teach under the principles and report on the performance. The research suggests that colleges could install PRME principles and describe their progress of implementing the principles.

DARNUSIS TURIZMAS - ATEITIS AR ILIUZIJA?

ANTANAS ŪSAS

Lietuvos sporto universitetas

ANOTACIJA

Darnusis turizmas – turizmo plėtros ir planavimo koncepcija, skatinanti plėtoti turizmą išsaugant natūralią gamtą bei kultūros aplinką. Darnusis turizmas apima gamtinę – aplinkosauginę, socialinę ir ekonominę aplinką. Darniojo turizmo projektai prasidėjo senai tačiau didesnis dėmesys jiems skirtas, kai pasirodė pirmieji globaliniai klimato kitimo reiškiniai. Darnaus turizmo projektai apima įvairių geografinių zonų vietas, kurios yra tinkamos darniojo turizmo propagavimui. Ištirimo lygis lyginant su kitomis turizmo šakomis, yra mažas. Nedaug dėmesio skiriama darnaus turizmo tyrimui, taip yra todėl jog darnusis turizmas neatneša staigių greitų pajamų. Akademinėje bendruomenėje darnusis turizmas populiarėja, kaip tyrimo rūšis.

IVADAS

Turizmas yra viena patraukliausių, labiausiai augančių ir dinamiškiausių ekonomikos veiklos šakų pasaulyje. Pasaulio turizmo organizacijos (PTO) duomenimis, turizmas sugeba sukurti apie 130 mln. darbo vietų ir perspektyvos tik auga, sudaro apie dešimtadalį šalių nacionalinio produkto, jam tenka 7–8 proc. bendrųjų investicijų, o pagal PTO prognozę pasaulyje turizmo srantai pajamos iš turizmo didės vidutiniškai 5,4 % kasmet ir 2020 metais pajamos pasieks 1,56 bilijonus USD.

Dažnai darnioji turizmo plėtra apibūdinama kaip turizmas, kuris plečiamas ir palaikomas vietovėje (bendruomenėje tokiu būdu ir tokiu mastu, kad ji išlieka gyvybinga neribotą laiką ir nedaro neigiamo poveikio arba nekeičia ir aplinkos, netrukdo sėkmingai plėtrai, kitoms veikloms bei procesams (Butler, 1993).

Darbo tikslas – apžvelgti darnųjį turizmą.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti darnaus turizmo ypatumus.
2. Pateikti darnios plėtros tendencijas.
3. Apžvelgti darnaus turizmo ištirimo lygį.

Darniojo turizmo samprata ir jo vertinimas

„Ar galite prisiminti pojūtį, kuris užlieja tuomet, kai basomis brendate per rasotą žolę? Švelnu, gera – visas kūnas prisipildo energijos ir teigiamų emocijų. Į Lietuvą atklydę gamtos mylėtojai čia patirtus įspūdžius dažnai taip ir apibūdina: lyg pasivaikščiojimas basomis po rasotą žolę...” taip darnusis aprašomas Lietuvos turizmo informacinėje svetainėje (lithuania.travel.lt). Šitas apibūdinimas skirtas turistams pritraukti taip pat darniojo turizmo skatinimui. Aiškinamajame turizmo terminų žodyne terminas apibrėžiamas, kaip „Darnusis turizmas – turizmo plėtros ir planavimo koncepcija, skatinanti plėtoti turizmą išsaugant natūralią gamtą bei kultūros aplinką.“ Cernat L. and Gourdon J, (2007) Darnus turizmas apibrėžiamas kaip turizmas, kuris valdo išteklius taip, kad būtų patenkinti ekonominiai, socialiniai ir estetiniai poreikiai, išlaikant kultūrinį vientisumą, ekologinius procesus, biologinę įvairovę ir visas gyvybės palaikymo sistemas. Lietuvos turizmo plėtros strategijoje 2014-2020 metais, darnusis turizmas įstatymiškai apibrėžiamas „Darnusis turizmas – turizmo plėtros ir planavimo rūšis, kai skatinama

plėtoti turizmą išsaugant natūralią gamtinę ir kultūrinę aplinką. Tradiciškai darniojo vystymosi sąvoka apima ekonominio, aplinkosaugos, socialinio ir kultūrinio tvarumo aspektus, siekiant sukurti ne tik didesnę ekonominę naudą, bet ir geresnes gyvenimo sąlygas visuomenei, vietos bendruomenei.“. Apžvelgus tiek žodynų, mokslininkų ir įstatymuose reglamentuotus apibrėžimus galime teigi jog darnusis turizmas – turizmo šaka, tausojanti turizmo išteklius, kartu patenkinanti turistų norus ir lūkesčius, teikianti naudą tiek aplinkosauginiais, ekonominiais ir socialiniais aspektais.

Darnusis turizmas tapo svarbiausia šio ekonomikos sektoriaus vizija, kurios įgyvendinimui PTO kartu su Dž. Vašingtono universiteto Tarptautiniu turizmo studijų institutu sukūrė specialią internetinę svetainę www.dantei.org, kurioje pristatomi naujausi tyrimai, sėkmingiausi projektai, ataskaitos, moksliniai darbai susiję su darniuoju turizmu (Elliot S., 2006).

Darnusis turizmas, artimai asocijuojasi su kultūriniu turizmu, sveikatos turizmu, spa paslaugomos (naudojant atsinaujinančius išteklius) žaliuoju (ekologiniu) turizmu. Taip pat darnusis turizmas priskiriamas prie prioritetinių turizmo produktų, išskiriant prioritetinius turizmo plėtros regionus.

1 lentelė. Sąvokos asocijuojamos kartu su Darniojo turizmo sąvoka (sudaryta autoriaus naudojantis Lietuvos turizmo plėtros strategija 2014-2020)

Kultūrinis turizmas	Turizmo rūšis, kai keliaujama norint pažinti kultūrinę aplinką, taip pat kraštovaizdžius, kultūros ir gamtos paveldą, tradicijas, išskirtinį vietos gyvenimo būdą, įvykius, kultūros renginius, pramogas, vaizduojamąjį ir scenos menus, kitus kūrybinių ir kultūrinių pokyčių procesus
Prioritetiniai turizmo plėtros regionai	Daugiausia turistinių išteklių turinčios Lietuvos teritorijos, palankiausios plėtoti prioritetinius turizmo produktus
Prioritetiniai turizmo produktai	Vietos ir užsienio turistams patraukliausi turizmo produktai. Atsižvelgiant į vyraujančias turizmo paklausos tendencijas, Programoje prioritetiniai turizmo produktai yra šie: kultūrinis turizmas, verslo turizmas, sveikatos turizmas ir žaliasis (ekologinis) turizmas.
SPA (sveikata per vandenį) paslaugos	Kvalifikuotų specialistų tam įrengtose patalpose atliekamos ir (arba) prižiūrimos procedūros, kurioms atlikti gali būti naudojamas vanduo ir kurios skirtos fizinei ir psichinei sveikatai gerinti, atsipalaiduoti, gerai savijautai skatinti, kūnui gražinti ir lepinti.
Sveikatos turizmas	Turizmo rūšis, kai keliaujama siekiant pagerinti sveikatą – gauti asmens sveikatos priežiūros (sveikatinimo) ir (arba) sveikatingumo paslaugų
Turizmo produktas	Visuma paslaugų ir turizmo veiklos sąlygų, siūlomų turistui interesams kelionėje tenkinti.
Žaliasis (ekologinis) turizmas	Turizmo rūšis, kai pagrindinis kelionės tikslas – stebėti gamtos ir vietos kultūrinės apraiškas, nedarant neigiamo poveikio aplinkai ir suteikiant vietos gyventojams socialinės ekonominės veiklos galimybių. Žaliasis

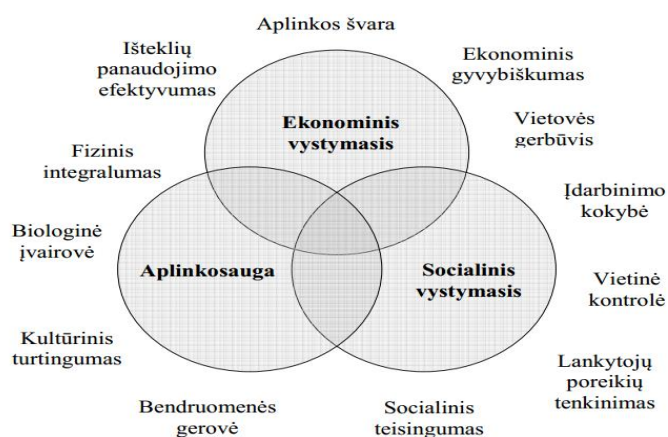
	(ekologinis) turizmas apima kaimo turizmo paslaugas, lėtąjį, edukacinį ir aktyvųjį turizmą (dviračių, vandens, pėsčiųjų, kitoki) ir keliavimą gamtinėje aplinkoje, naudojantis savo fizinėmis ir dvasinėmis jėgomis ar siekiant jas atgauti. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatyme ir jo įgyvendinamuosiuose teisės aktuose vartojama pažintinio turizmo sąvoka
--	--

Užsienio literatūroje naudojamas terminas „sustainable tourism“ jis verčiamas ir suprantamas, kaip darnusis arba tausojamasis, subalansuotas turizmas. Pagrindinis vertybė – bruožas „sustainable“ turizmo yra „noras puoselėti atsakingo naudojimo teorijas ir sukurti gerąjį globalų turistą. (Bramwell, B., & Lane, B. 2013). Subalansuotas ir tausojamasis turizmas turi skirtingus apibrėžimus. Subalansuotas turizmas apima socialinę atsakomybę, gamtos tausojimą ir vietinių gyventojų integravimą į turizmo valdymą ir plėtrą. „Pasaulinė Turizmo Organizacija (WTO), Pasaulinis Kelionių ir Turizmo komitetas (WTTC) ir Žemės Taryba (Earth Council) tausojamąjį turizmą apibrėžė taip: Tausojamojo turizmo plėtra tenkina dabartinius turistų bei juos priimančių regionų poreikius ir kartu saugo, bei didina ateities galimybes. Yra numatyta, kad išteklių turis būti valdomi taip, kad ekonominių, socialinių ir estetinių poreikių tenkinime būtų išlaikomas kultūrinis vientisumas, esminiai ekologiniai procesai, biologinė įvairovė ir gyvybės palaikymo sistemos“.

Subalansuoto turizmo produktai – tai produktai, kurie funkcionuoja harmonijoje su vietine aplinka, bendruomene, kultūra taip, kad pastarieji tampa naudos gavėjais, o ne turizmo plėtros aukomis.

Atsakingasis turizmas, neintensyvusis turizmas, mažiausio poveikio turizmas ir alternatyvusis turizmas yra sąvokos, kurios turi panašią reikšmę kaip Subalansuotas turizmas. Šiame modulyje jos yra įtraukiamos į „Subalansuoto turizmo“ terminą.

Darnusis turizmas apima gamtinę – aplinkosauginę, socialinę ir ekonominę aplinką. Marozienė (2010) pateikė darnaus turizmo schemą, kurioje išskyrė 12 ekonominės, socialinės ir aplinkos apsaugos įtakos tikslų.

1 pav. Darnaus turizmo vystymo tikslų ir pagrindinių principų santykis (Marozienė, 2010)

Valdžios institucijos į šiuos turizmo tikslus turėtų atsižvelgti darnaus turizmo planavimo procesuose. Ekonominiai, socialiniai ir aplinkos apsaugos principai turi būti tarpusavyje

subalansuoti, norint, kad būtų pasiekti ilgalaikiai darnaus vystymosi principai. Darnus turizmas parodo turizmo veiklos rezultatus ilguoju laikotarpiu, kadangi vietovėse, kuriose vystoma socialinė, ekonominė, gamtinė ir kultūrinė aplinka, yra sukuriama grynoji vertė (Marozienė, 2010). Lietuvos pažangos strategijos projekte „Lietuva 2030“ taip pat akcentuojama, kad visuomenės, ekonomikos ir valdymo pažangai pasiekti ir garantuoti darnų šalies vystymąsi, būtina švari ir saugi aplinka ir integrali šių sričių tarpusavio sąveika (Paulauskienė ir Baležentis 2012) Darnusis turizmas turi tapti tiek turizmo pramonės, tiek vietos bendruomenių, turizmo darbuotojų ir pačių turistų prioritetu. Tik tokiame kontekste galima pasiekti, kad vartotojai, vertindami alternatyvas, rinktųsi darniojo turizmo paslaugas (Anužis ir Anužienė 2011). Darniajam turizmui būtinas dėmesys iš visų visuomeninių struktūrų pradedant aukščiausiais šalies valdymo organų sprendimais baigiant visuomenės narių palaikymu ir įsitraukimu į darniojo turizmo puoselėjimą.

Darni plėtra

Kaip ir kiekviena turizmo šaka darnusis turizmas turi tam tikra ekonominį efektą, todėl jo plėtra arba traukimas yra neišvengiamas. Darniojo turizmo plėtra yra gana specifinė, ją riboja gamtos ištekliai, infrastruktūra, geografinė padėtis. Zinkevičiūtė (2008) Darni plėtra – esminis ilgalaikės plėtros reikalavimas, siekiant, kad dabarties socialinės gerovės poreikiai nebūtų tenkinami ateities kartų nuskurdinimo sąskaita, kad mes ateities kartoms paliktume neišeikvotus Žemės išteklius ir nesuniokotą aplinką. Grundey, (2008) Darni plėtra – laikoma plėtra, kuri tenkina dabarties poreikius ir leidžia ateinančioms kartoms patenkinti savuosius. Tradiciškai, subalansuotos plėtros sąvoka apima ekonominius, aplinkosaugos ir socialinius plėtros aspektus.

Darnios (tausojančios, subalansuotos) plėtros idėja buvo iškelta dokumente „Mūsų bendra ateitis“ (*"Our Common Future"*), visuotinai žinomame kaip Brundtlando ataskaita, paskelbta 1987 metais. Darna buvo apibrėžta kaip „dabartinės kartos poreikių tenkinimas, neaukojant būsimų kartų poreikių“ (WCED, 1987:43). Tuo norima pasakyti, jog darni (tausojanti, subalansuota) plėtra palieka ateities kartoms pakankamai išteklių kokybiškam gyvenimui. Pagrindiniai elementai siekiant šio tikslo - ilgalaikis planavimas bei visų žmonių dalyvavimas jame. Jakytė (2011) Darnųjį turizmą apibrėžia kaip, darniosios turizmo plėtros gaires ir valdymo praktika taikoma visoms turizmo formoms įskaitant mansinį turizmą ir įvairius turizmo nišų segmentus darnumo principai susiję su aplinkosauginiais, ekonominiais ir socialiniais-kultūriniais turizmo plėtros aspektais; tarp šių aspektų turi būti nustatomas tinkamas balansas, kad būtų garantuota ilgalaikė jų darna.

Darnios plėtros principų diegimas turizmo planavimo procese pastebėtas prieš keletą dešimtmečių, įsivyravus masiniam turizmui. Getz (1987) išskyrė keturias turizmo planavimo tradicijas, o. Hall (2000) minėtą klasifikaciją papildė susiformavusia nauja tradicija – darnios plėtros tradicija.

2 lentelė. **Turizmo vystymo tradicijų raida, XX a. – XXI a** (Cituota Baležečio ir Paulauskienės (2012) pagal Hall (2000).

Vystymo tradicija	Laikotarpis	Apibūdinimas
Skatinimas	Iki 1950 m.	Skatinimas dominavo gana ilgą laiką, kol neprasidėjo masinis turizmas. Šios tradicijos požiūriu turizmo plėtra yra natūralus procesas, generuojantis pajamas vietiniams gyventojams. Minėtos tradicijos ištakos pastebimos, kai turistų srautai pasaulyje buvo dar labai maži ir poveikis turizmo ištekliams buvo minimalus,

		todėl prasidėjo turizmo skatinimas.
Ekonominis augimas	1950–1970 m.	Vyravo nuostata, kad turizmo plėtra užtikrina ekonominį augimą, kuria naujas darbo vietas, skatina regionų plėtrą, tad buvo suteikiamos mokesčių lengvatos, skiriama parama įvairiems tyrimams, vykdoma aktyvi rinkodara, ekonominės naudos siekiai buvo svarbesni nei socialiniai ar ekologiniai (Dredge, 2007).
Teritorijų naudojimas	XX a., septintasis dešimtmetis	Sparti ir neplaningai vykdoma turizmo plėtra neigiamai veikia tam tikrą regioną ar vietovę, todėl buvo imta reguliuoti turistų srautus jautrioje vietovėse. Teritorijų naudojimo planavimas apjungė socialinių, kultūrinių procesų ir gamtinių išteklių naudojimo planavimą, tokiu būdu didžiausią dėmesį sutelkiant ekologinių problemų sprendimui. Tai buvo naujas požiūris į turizmo plėtrą, darnaus turizmo užuomazgos. Turizmo planavimas apima turistinės vietovės plėtrą (Farrell, 1987)
Bendruomenių vaidmuo	XX a. aštuntasis dešimtmetis	Didžiausias dėmesys buvo skiriamas turistinių vietovių ar savivaldybių planavimo prioritetams, nes turizmas jose ir vyksta, darydamas teigiamą arba neigiamą poveikį. Viena svarbiausių kliūčių šioje tradicijoje – planavimo proceso politinis požiūris ir tai, kad valdyme ir sprendimų priėmime tai yra žemiausia grandis.
Darnus vystymas	Nuo XX a. devintojo dešimtmečio	Šios tradicijos suformavimą sąlygojo spartus turistų skaičiaus didėjimas visame pasaulyje. Per pastaruosius 60 metų tarptautinių turistų skaičius išaugo nuo 25 iki 898 mln. t. y. daugiau nei 35 kartus. Todėl turizmo valdyme svarbiausiu uždaviniu tampa darnaus turizmo plėtra, į kurią turi atsižvelgti turizmo politikos formuotojai ir strategijų kūrėjai bei įgyvendinančios institucijos visuose turizmo valdymo lygmenyse: tarptautiniame, nacionaliniame ir vietiniame (savivaldybių) (Gartner, 1996).

Per pastaruosius pora dešimtmečių, darnaus ir ekologinio turizmo koncepcija išsivystė bei įgijo normatyvinį diskursą, t. y. teisės aktuose, strateginiuose planavimo dokumentuose akcentuojama gamtinės aplinkos išsaugojimo svarba, ekonominė, socialinė plėtra siejama su darnios plėtros principais. Ekologinio ir darnaus turizmo planavimas apima turizmo ir aplinkos planavimą, pastarasis yra susijęs su aplinkos apsauga, išteklių konservavimo procesais, poveikio aplinkai įvertinimu ir minimizavimu (Baležentis ir

Paulauskienė 2012). Apibendrinanti galima teigti, jog darni plėtra yra tam tikras rodiklis parodantis dabartinę darnaus turizmo padėtį globaliame kontekste.

Darnaus turizmo ištyrimo lygis

Darnusis turizmas, kaip atskira turizmo šaka tampa vis aktualesne tema dabartiniame turizmo kontekste. Deja dėl sąvokų nesutapimo ir dėl neapsisprendimo, dėl tam tikrų dalių kurios įeina ar neįeina į darnaus turizmo sudėtį sunku apskaičiuoti tikslų darnaus turizmo ištyrimo lygį.

Camus et al. (2012) bendrai apžvelgia darnų turizmą, teigia jog turizmas šiandien orientuotas į naujas turizmo formas ir jų plėtra susijusi su darnumo valdymu. Turizmo ekonominės problemos, rodo jog visi tiek turizmo organizacijos tiek vartotojai turi ribas savo plėtrai. Darnusis turizmas padės nustatyti gaires kurių negalima pažeisti jog nebūtų sutrikdyta ekonominė, socialinė ir gamtinė pusiausvyra ir nebūtų padaryta žala visoms vietovės sistemoms. Apskaičiuota jog 25 proc. kelionės kainos sudaro apgyvendinimas, darnusis turizmas padės sumažinti kelionės kainas Camus et al. (2012).

Georges et al. (2011) teigia jog „atskiri indikatoriai kurie kartais net nėra darnaus turizmo indikatoriai komplikuoja ekonominę padėtį darnaus turizmo vietovėje...“. Autoriai atlieką duomenų analizę, kuri apima 507 STI (darnaus turizmo indikatorius), apžvelgdami indikatorius autoriai nori surasti 20 pačių universaliausių, kurie leistų universaliai, tiek politiškai, tiek akademiškai suprasti darniojo turizmo prasmę.

Gossling et al. (2015) darnųjį turizmą aiškina kaip ekonominį aspektą. Autoriai analizuoja turizmo augimo procesus, iškelia pagrindinius augimo iššūkius darniajam turizmui. Gossling et al. (2015) interviu kuriame dalyvavo švedų turistai. Tyrimas buvo orientuotas į turistų elgesį, darnią plėtrą, rinkos žinias, elgesio kaita. Rezultatai parodė jog egzistuoja globali problema, sezoniškumas.

Cottrell et al. (2013) tiria ir aprašo darnumo dimensijas: aplinkosauginę, ekonominę, socialinę- kultūrinę ir institucinę, prognozuodami pasitenkinimo ribą, darnaus turizmo plėtroje. Autoriai atliko apklausą, Vokietijos Gamtos parke, buvo apklausti 306 respondentai. Dimensijos buvo pateiktos klausimų pavidalu respondentams, norint sužinoti jų nuomonę apie kiekvieną iš jų. Autoriai norėjo sužinoti ar visos 4 dimensijos teikia vienodą malonumą ar jos vienodai veikia vartotoją, ką vartotojas pirmiausia pastebi. Didžiausias dėmesys buvo skirtas ekonominiui dimensijai, tada sekė socialinė- kultūrinę ir aplinkosauginę dimensijas. Autoriai apibendrindami rezultatus teigia jog rezultatams didelės įtakos turi įvairūs veiksniai pradedant politika, baigiant vietos bendruomenė.

Iš pateiktų mokslinių straipsnių galima pastebėti jog darnusis turizmas analizuojamas įvairiais aspektais. Pastebėta, jog plataus masto darnaus turizmo tyrimai prasidėjo tik XXI amžiaus antrajame dešimtmetyje. Ištirimo lygis lyginant su kitomis turizmo šakomis yra ganėtinai menkas, tačiau dabartinės tyrimų tendencijos leidžia manyti jog akademinėje bendruomenėje ši turizmo šaka nebus užmiršta dar ilgai.

IŠVADOS

1. Darnusis turizmas – turizmo plėtros ir planavimo koncepcija, skatinanti plėtoti turizmą išsaugant natūralią gamtą bei kultūros aplinką. Darnusis turizmas apima gamtinę – aplinkosauginę, socialinę ir ekonominę aplinką. Kaip ir kiekviena turizmo šaka darnusis turizmas turi tam tikrą ekonominį efektą, todėl jo plėtra arba traukimas yra neišvengiamas. Ekonominiai, socialiniai ir aplinkos apsaugos principai turi būti tarpusavyje subalansuoti, norint, kad būtų pasiekti ilgalaikiai darnaus vystymosi principai.

2. Darni plėtra – laikoma plėtra, kuri tenkina dabarties poreikius ir leidžia ateinančioms kartoms patenkinti savuosius. Tradiciškai, subalansuotos plėtros sąvoka apima ekonominius, aplinkosaugos ir socialinius plėtros aspektus. Darni plėtra yra gana specifinė, ją riboja gamtos ištekliai, infrastruktūra, geografinė padėtis. Jos tendencija linkusi didėti, vis daugiau dėmesio skiriama darniajai plėtrai įvairiuose kontekstuose.

3. Ištirimo lygis lyginant su kitomis turizmo šakomis, yra mažas. Nedaug dėmesio skiriama darnaus turizmo tyrimui, taip yra todėl jog darnusis turizmas neatneša staigių greitų pajamų. Akademinėje bendruomenėje darnusis turizmas populiarėja, kaip tyrimo rūšis, nes mokslininkai pastebi turizmo pokyčius, kurie rodo jog darnusis turizmas taps vis svarbesne turizmo šaka. Taip nutiks dėl turizmo sezoniškumo ir globalinio klimato kitimo.

LITERATŪRA

- 1 *Aiškinamasis turizmo terminų žodynas*. (2009). (p. 22). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos
- 2 Anužis, A., & Anužienė, L. (2011). MODELING OF CHOICE IN SUSTAINABLE TOURISM SERVICES. *SOCIALINIAI MOKSLAI SOCIAL SCIENCES*.
- 3 Baležentis, A., & Paulauskienė, L. (2012). Eco-Tourism Development—from Promotion Towards Sustainability. *VADYBOS MOKSLAS IR STUDIJOS–KAIMO VERSLŲ IR JŲ INFRASTRUKTŪROS PLĖTRAI*, 25.
- 4 Bramwell, B., & Lane, B. (2013). Getting from here to there: Systems change, behavioural change and sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 21, 14.
- 5 Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528-546.
- 6 Camus, S., Hikkerova, L., & Sahut, J. M. (2012). Systemic analysis and model of sustainable tourism. *International Journal of Business*, 17(4), 365.
- 7 Cottrell, S. P., Vaske, J. J., & Roemer, J. M. (2013). Resident satisfaction with sustainable tourism: the case of Frankenwald Nature Park, Germany. *Tourism Management Perspectives*, 8, 42-48.
- 8 Elliot, R. S. (2006). *Antenna theory and design*. John Wiley & Sons.
- 9 Gössling, S., Ring, A., Dwyer, L., Andersson, A. C., & Hall, C. M. (2015). Optimizing or maximizing growth? A challenge for sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-22.
- 10 Grundey, D. (2008). Managing sustainable tourism in Lithuania: Dream or reality? *Technological and economic development Baltic Journal on Sustainability*, 14 (2), 119-127.
- 11 Hopenienė, R., Kamičaitytė, A. (2004). Tolydi turizmo plėtra: konkurencingos turizmo sistemos kūrimo prielaidos. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 29, 51-55.
- 12 Marozienė, I. (2010). *Darnaus turizmo vystymo gairės*. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“.
- 13 Tanguay, G. A., Rajaonson, J., & Therrien, M. C. (2013). Sustainable tourism indicators: Selection criteria for policy implementation and scientific recognition. *Journal of sustainable Tourism*, 21(6), 862-879.

SUSTAINABLE TOURISM - FUTURE OR ILLUSION?

ANTANAS ŪSAS

Lithuania Sport University

SUMMARY

Sustainable tourism - the concept of tourism development and planning, which allows save nature and cultural environment. Sustainable tourism includes a natural-environmental, social and economic environment. Sustainable tourism projects cover various areas of the geographical areas. There is not a lot of research about sustainable tourism, compared with other tourism species. Sustainable tourism does not bring drastic immediate income. In academic community, sustainable tourism is gaining popularity, as the study species.

SOCIALINIO DARBO BEI VAIKO GEROVĖS IR SOCIALINĖS APSAUGOS PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE.

EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF SOCIAL WORK PROGRAM STUDENTS, CHILD WELFARE AND SOCIAL SECURITY PROGRAMME STUDENTS

BE TĖVŲ GLOBOS LIKUSIŲ JAUNUOLIŲ SOCIALIZACIJA VISUOMENĖJE

NATALIJA GAVRILOVA

Kolpingo kolegija

ANOTACIJA

Kasmet visame pasaulyje likimo valiai yra paliekama milijonai vaikų, kurie auga be tėvų arba jiems yra iškilęs pavojus prarasti tėvų globą. Kasdieniniame gyvenime tokie vaikai susiduria su dideliais sunkumais, dažnai turinčiais ilgalaikių padarinių ir suaugus (Jungtinių Tautų sistema, 2009). Be tėvų globos likę jaunuoliai dažniausiai pagal galimybes yra apgyvendinami globos institucijose, globėjų šeimose arba šeimynose. Pagal Lietuvos teisinę bazę, dažniausiai sulaukę pilnametystės, tėvų globos netekę jaunuoliai privalo palikti globos institucijas, globėjų šeimas ir šeimynas bei pradėti gyventi savarankiškai. Tuo metu jų gyvenime bene svarbiausias tikslas - socializuotis visuomenėje. Šiame straipsnyje yra pristatomi 2014 m. atlikto tyrimo rezultatai apie tėvų globos netekusių jaunuolių socializacijos visuomenėje ypatumus.

IVADAS

Temos aktualumas. Kasmet visame pasaulyje likimo valiai yra paliekama milijonai vaikų, kurie auga be tėvų arba jiems yra iškilęs pavojus prarasti tėvų globą. Kasdieniniame gyvenime tokie vaikai susiduria su dideliais sunkumais, dažnai turinčiais ilgalaikių padarinių ir suaugus (Jungtinių tautų sistema, 2009) Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (2015), 2014 m. pradžioje Lietuvoje augo 532,647 vaikai. 2014 m. gruodžio 31 d. be tėvų globos buvo likę 9684 vaikai. Kiekvienais metais šis skaičius mažėja: 2012 m. – 10542, o 2013 m. - 10146. Tokį kryptingumą galima susieti su kasmet Lietuvoje gyvenančių vaikų skaičiaus mažėjimu. 2014 m. pabaigoje, kaip ir 2012 m. bei 2013 m. iš visų 9684 globojamų (rūpinamų) vaikų globojami (rūpinami) daugiausia buvo vyresnio mokyklinio amžiaus vaikai ir paaugliai. 2014 m. pabaigoje iš visų tėvų globos netekusių vaikų, 5681 vaikai buvo globojami šeimose, 3562 vaikai globos institucijose, 441 vaikai šeimynose. (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2015). Neskaitant tvirtėjančio darbo su socialinės rizikos šeimomis ir teikiamos socialinės pagalbos šiose šeimose augantiems vaikams, vis dar nemažai vaikų kasmet yra atskiriami nuo tėvų (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2014).

Kiekvienos brandžios visuomenės svarbiausią, esminį pagrindą sudaro savarankiškas ir atsakingas, iniciatyvus ir turintis išplėtotas socialinės ir asmeninės kompetencijos gebėjimus jaunimas. (Stripeikis ir Šidlauskaitė-Stripeikienė, 2011), (VŠĮ Vaikų laikinosios globos namai “Atsigręžk į vaikus”, 2007). Nuo to, kokia užaugs jaunoji karta, priklausys, kokia bus Lietuva tolimesnėje ateityje (Snieskienė ir Bumblauskaitė, 2005). Viena iš didžiausių spragų šiandieninėje Lietuvos vaikų socialinės globos srityje yra nepakankamas ir nesisteminis jaunųjų, paliekančių globos institucijas ir globėjų šeimas, rengimas savarankiškam gyvenimui. Deja, Lietuvoje nėra išvystytų paslaugų jaunuoliams po 18 metų, kurie palieka globą ir pradeda savarankišką gyvenimą. Pripažįstama nuostata, jog globos nutraukimas ir savarankiško gyvenimo pradžia – tai procesas, kuris neturi turėti suvokiamos pradžios ir pabaigos. Labai svarbu, kad ir pasibaigus globai jaunas žmogus gautų paramą ir pagalbą (Viešojo įstaiga Vaikų laikinosios globos namai “Atsigręžk į vaikus”, 2007). Kad tėvų globos netekusių vaikų perėjimas į suaugusiųjų gyvenimą nebūtų skausmingas ir sunkus, reikalingas nuoseklus, tęstinis, vaiko poreikius ir brandą atitinkantis savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas (Viešojo įstaiga Vaikų laikinosios globos namai “Atsigręžk į vaikus”, 2007).

Mokslinis naujumas. Socialinės rizikos grupei priklausantys vaikai socialinės komunikacijos magistrantų, doktorantų ir mokslininkų tam tikru atžvilgiu yra tiriama nuolat, kasmet (2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 ir kt.), (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008). Apžvelgus Lietuvos mokslininkų paskutiniųjų metų tyrimus, pastebėta, kad vieni iš jų analizuoja šeimoje ir mokykloje ugdomą vaikų ir paauglių savarankiškumą (Balčytis, 2001; Vaičekauskaitė, 2003), kiti mokslininkai (Braslauskienė, 2002; Vaitkevičius, Šlapkauskaitė, Daulenskienė, 2002; Goštautas, Pakrošnis, Čepukienė, 2004), pabrėždami savarankiškumo reikšmę, nagrinėja paauglių, gyvenančių globos įstaigose psichosocialinio prisitaikymo sunkumus ir auklėtinių žalingus įpročius. Tačiau neteko rasti tyrimų, analizuojančių jaunuolių savarankiškumo ugdymą globos institucijose, šeimose arba šeimynose (Snieskienė ir Bumblauskaitė, 2005). Gaila, bet Lietuvoje nėra pagrindų, norint įvertinti pasirengimą savarankiškam gyvenimui, trūksta tyrimų, įvertinančių jaunuolių po globos gyvenimo kokybę, sunkumus, su kuriais jie susiduria. Nė kiekviena globos institucija, šeima ar šeimyna palaiko santykius su buvusiais globotiniais, pradėjusiais savarankišką gyvenimą, atlieka jų pasirengimo savarankiškam gyvenimui ir gyvenimo kokybės tyrimus. Šių tyrimų trūkumas apriboja paslaugų jiems specializavimą ir pagalbos efektyvumą (VŠĮ Vaikų laikinosios globos namai “Atsigręžk į vaikus”, 2007).

Tyrimo problema. Tyrimo problema formuluojama klausimu: kaip tėvų globos netekusiems jaunuoliams, palikusiems globos įstaigas, šeimas arba šeimynas pavyksta socializuotis visuomenėje?

Tyrimo tikslas - išsiaiškinti be tėvų globos likusių jaunuolių socializacijos visuomenėje sritis ir veiksnius.

Uždaviniai:

1. Pateikti globos (rūpybos) reiškinio analizę.
2. Aprašyti be tėvų globos likusių jaunuolių sėkmingos socializacijos prielaidas visuomenėje.
3. Atskleisti be tėvų globos likusių jaunuolių socializacijos visuomenėje ypatumus.

Tyrimo objektas – be tėvų globos likusių jaunuolių socializacija visuomenėje.

Metodika ir organizacija. Darbe naudota mokslinė ir metodologinė literatūros analizė. Duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas (pusiau standartizuotas) interviu. Duomenų rinkimo instrumentas – atviri klausimai, duomenų analizės (apdorojimo) metodas – turinio analizės (content analysis) metodas (analizuojant pagal turinį).

Globos (rūpybos) reiškinių samprata

Vaiko globos sistema Lietuvoje formuojasi jau ilgą laikotarpį, atsižvelgiant į vaiko globos sistemos raidą, tačiau kaip tvirtina VšĮ Šeimos Santykių institutas (2012), remdamasis Išoraite (2007), vaiko globos teoriniai pagrindai pirmą kartą buvo suformuluoti 1998 metais, kuriant Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymą. Kvieskienės ir Indrašienės (2008) tvirtinimu, vietoje Lietuvos Respublikos Vaiko globos įstatymo, įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos Civiliniam kodeksui, šalia globos sąvokos atsirado rūpybos sąvoka (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008). Atsižvelgiant į Antanavičienės (2008) pastebėjimą, Lietuvoje vaiko globos ir rūpybos pagrindines nuostatas reglamentuoja Civilinio kodekso trečiosios knygos, XVIII skyriaus normos, o vaiko globos organizavimo tvarką Civilinio kodekso pagrindu nustato vyriausybės patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatai (Antanavičienė, 2008).

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (2000) 3.266 straipsnio trečia dalimi, Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatus, kuriuose *vaiko globa (rūpyba)* apibūdinama kaip „likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėto fiziniam ar juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai ir fiziškai augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turtinių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas jiems“ (Vaiko globos organizavimo nuostatai, 2002). Vaiko globos organizavimo nuostatuose (2002) *globojamas (rūpinamas) vaikas* yra toks vaikas, kuriam pagal įstatymų tvarką nustatyta globa (rūpyba), *vaiko globėjas (rūpintojas)* – fizinis asmuo, nenutrūkstamai gyvenantis Lietuvos Respublikos teritorijoje, kuris įstatymų nustatyta tvarka paskirtas laiduoti biologinių tėvų globos netekusio vaiko priežiūrą, auklėjimą, atstovavimą jo teisėms ir teisėtiems interesams (Vaiko globos organizavimo nuostatai, 2002). Remiantis Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (2000) III knygos XVIII skyriaus 3.248 straipsnio pirmąją dalimi, *vaiko globos tikslas* yra garantuoti jam tinkamas gyvenimo sąlygas, kurių dėka jis galėtų saugiai augti, vystytis ir tobulėti (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, 2000, 3.248 str.). Toliau Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (2000) pateikiami šie *vaiko globos (rūpybos) uždaviniai*: surasti vaikui globėją (rūpintoją), kuris rūpintųsi vaiku, jį auklėtų, prižiūrėtų, jam atstovautų ir gintų jo teises bei teisėtus interesus; atsižvelgiant į vaiko amžių, sveikatą ir išsivystimą, sudaryti jam tinkamas gyvenimo sąlygas; ruošti vaiką savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje“ (LR Civilinis kodeksas, 2000, 3.248 str.).

Be tėvų globos likusių jaunuolių sėkmingos socializacijos prielaidos visuomenėje

Socializacijos terminas, remiantis P. Bourdieu, anot Kvieskienės (2005) pirmą kartą panaudotas 1828 metais, kai Mead ir Cooley ketino paaiškinti, koku būdu individų elgsenai daro poveikį atitinkami socialiniai veiksniai. Tarptautinių žodžių žodyne (1985) *socializacija* apibūdinama kaip individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985). Kiekvieno asmens, nesvarbu jauno, vidutinio amžiaus ar senyvo, socializaciją lemia tam tikri atitinkami veiksniai ir sritys, kas sudaro pačią visuomenę. Kiekvienas socializacijos veiksnys VšĮ Šeimos Santykių Instituto (2009) teigimu turi savo rolę. Kartais jie tarpusavyje vienas kitą papildoma, kartais – prieštarauja vienas kitam. Asmeninis vaiko vaidmuo ne mažiau yra svarbus jo paties socializacijoje.

Pasak Kvieskienės ir Indrašienės (2008) globojamam (rūpinamam) vaikui labai svarbu yra įveikti socializacijos trikdžius: „išsiugdyti įgūdžius, įgyti žinių, kaip elgtis, suprasti visuomenę, kurioje gyvena, sužinoti įvairiausių elgesio taisyklių, suprasti visuomenės nuostatas ir vertybes, kurias pripažįsta visuomenė, išmokyti prisitaikyti prie socialinių taisyklių, reikšmingų kiekvienam

žmogui“ (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008, p. 10). Tėvų globą praradusio vaiko gyvenime bene svarbiausias tikslas – išmokyti gyventi su kitais tam tikroje aplinkoje (t.y. socializuotis).

Vaiko, paauglio ar jaunuolio adaptaciją globos vietoje bei socializaciją visuomenėje anot Snieskienės (1998) lemia tokie *pagrindiniai veiksniai*: ideologiniai – kultūriniai veiksniai, ekonominiai veiksniai, politiniai veiksniai, bendruomeniniai veiksniai, šeimos veiksniai, individualūs veiksniai (Snieskienė, 1998). Dauguma autorių (Snieskienė, 1998, Kvieskienė, 2005, Žukauskienė, 2007, Kvieskienė su Indrašiene, 2008, Berns, 2009, įskaitant ir VšĮ Šeimos Santykių Institutą, 2009, 2012) išskiria tokias pagrindines jauno žmogaus *socializacijos sritis ir veiksniai*, dar būtų galima įvardinti kaip dalyvius ir aplinką, kurie daro didžiausią poveikį jų socializacijai. Taigi, tai būtų: gyvenamoji aplinka - šeima (tėvai ar globėjai), mokymosi įstaiga (bendrojo lavinimo, profesinė ar aukštoji mokykla), bendraamžių, draugų grupė (aplinkiniai), darbo rinka (darbas bei darbo vieta), bendruomenė (tam tikros organizacijos, institucijos, įstaigos). Kiti autoriai dar išskiria tokias jauno žmogaus *socializacijos sritis ir veiksniai*, kaip bažnyčią (parapiją ir religiją), žiniasklaidą (visuomenės informavimo priemonės).

Vaikų padėtis visuomenėje kaip žinia yra vienareikšmiškai susijusi su socialinės politikos bei socialinės apsaugos sritimis. Norint įgyti supratimą, kaip yra svarstomi vaiko gerovės klausimai visuomenėje, visų pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į vaiko teisių apsaugos veiklą valstybėje (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008). Kvieskienė ir Indrašienė (2008) laikosi pozicijos, jog socializacijos neigiamus veiksniai dažniausiai tvarko ir taiso atitinkami profesionalai: pedagogai, socialiniai pedagogai, jaunimo, socialiniai darbuotojai, psichologai, psichoterapeutai ir kiti specialistai, bendradarbiaudami tarpusavyje ir derindami patikrintas teigiamos socializacijos metodų visumas (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008). Pastebima, jog paskutiniais metais vis efektyviau susiklosčiusią neigiamą socialinę padėtį visuomenėje padeda pertvarkyti nevyriausybinių organizacijų, institucijų, bendruomenės, kurių atstovai bei darbuotojai dirba pagal reglamentuotas kompetencijas, remdamiesi profesinėmis žiniomis ir įgūdžiais (Kvieskienė ir Indrašienė, 2008). Kalbant apie tėvų globos netekusių vaikų išlaikymą, visgi dėl to valstybė be tėvų globos likusių vaikų, besiruošiančių savarankiškam gyvenimui likimo valioje nepalieka ir anot VšĮ Vaikų laikinosios globos namų „Atsigręžk į vaikus“ (2007), Kvieskienės ir Indrašienės (2008), Matulevičiūtės, Kukauskos ir Montrimienės (2005) bei Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo (1994) teikia jiems atitinkamas socialines lengvatas bei garantijas: socialines išmokas ir pensijas, kurioms yra priskiriamos globos (rūpybos) išmokos, našlaičių pensija, šalpos našlaičių pensija, mokslui: paskolas gyvenimo išlaidoms ir dalinėms studijoms pagal tarptautines sutartis ir susitarimus, būstui: vienkartinę išmoką būstui įsigyti arba įsikurti.

Tyrimo metodologija

Tyrimo tipas ir jo pagrindimas. Tyrimo tipas – kokybinis tyrimas (angl. *qualitative research*) – empirinis tyrimas, pateikiantis rezultatus apie tyrimo objektą, paremtas kokybinių (išreikštų žodžių ar kitokių neskaitmeninių simbolių forma) duomenų sinteze (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Liubikienė (2002) remdamasi Creswell'u (1998) kokybinį tyrimą apibūdina kaip „suvokimo tyrinėjimo eigą, kuri yra aiškinama nusistovėjusiais metodologiniais papročiais ir kuri analizuoja bei svarsto socialinius arba žmonių klausimus. Tyrėjas daro „kompleksinį, holistinį vaizdą, analizuoja informacijos nešėjų žodžius, kitus požiūrius ir atlieka tyrimą natūralioje aplinkoje“ (Liubikienė, 2002, p. 51). Pagrindinė kokybinio tyrimo paskirtis – socialinių objektų interpretavimas ir nuspėjimas, kitaip sakant, „siekimas pagrįsto objekto priežastinius ryšius, jo funkcionavimo veiksniai“ (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008, p. 39). Kokybiu tyrimu dažniausiai siekiama padaryti mokslinį stebėjimą – „aprašyti pasirinktą pažinimo objektą, tai yra

gauti duomenų apie mažai tirtą socialinį reiškinį ar procesą ir šių duomenų pagrindu kurti hipotetinį, tolesniam tikrinimui skirtą objekto modelį“ (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008, p. 39). Kokybinis tyrimas neturėtų būti išsigelbėjimas, vengiant kiekybinio tyrimo, nes tyrėją turi dominti tai, ką jis analizuoja ir nagrinėja, jam turi būti įdomūs tyrimo klausimai ir esmė.

Tyrimo dalyviai/jų charakteristika. Tyrimui buvo taikyta tiesioginė atranka, kai apklausiami tyrimo objektą ir dalyką atitinkantys tiriamieji, su kuriais buvo tiesiogiai susisiekti. Tyrimo dalyvavo tik geranoriškai sutikę bendradarbiauti dalyviai, kurie buvo apklausiami naudojant interviu metodą. Tyrimo dalyvių grupė – mišri: 3 merginos ir 2 vaikinai, amžiaus cenzas – nuo 18 iki 24 metų, teritorija – Kauno miestas ir rajonas, sudėtis – iki 5 dalyvių. Tiriamieji, atsižvelgdami į savo patirtį bei išgyvenimus, atskleidė be tėvų globos likusių jaunuolių socializacijos visuomenėje ypatumus. Siekiant išsaugoti tyrimo dalyvių konfidencialumą, jų vardai neskelbiami viešai, vietoje jų naudojami tam tikri jų vardus užšifruojantys kodai. Konfidencialumas – „užtikrinimas, kad bus apsaugota nuo viešo informacijos paskelbimo (pvz., informacijos apie vaiko poreikius ar šeimos problemas)“ (Žalimienė, 2007, p. 24).

Duomenų rinkimo metodas. Duomenys buvo renkami naudojant *pusiau struktūruotą* (*pusiau standartizuotą*) interviu. Liubikienė (2002, p. 74) nurodo, jog interviu yra „labai geras priartėjimo prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibrėžimo ir realybės konstravimo (aiškinimo) būdas“. Taip pat tai yra viena svarbiausių duomenų rinkimo priemonių ir tuo pačiu viena įtaigiausių žmonių tarpusavio supratimo priemonių kokybiniame tyrimo (Liubikienė, 2002). Atliekant interviu, kartu vyksta ir stebėjimas: tyrėjas ne tik girdi, ką tiriamasis sako, bet ir mato, kaip jis kalba, jo mimikas, emocijas, kaip tuo metu elgiasi, jo veiksmus. Interviu taip pat padeda tyrėjui suprasti tiriamųjų vertybes, požiūrius, nuomones, įsitikinimus ir kt. (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). *Kryptingasis (dar vadinamas iš dalies struktūruotasis) interviu* Bitino, Rupšienės bei Žydžiūnaitės (2008) pastebėjimu priimtinausias atliekant kokybinius tyrimus, nes tyrėjas iš anksto numato būtinus ir galimus klausimus, gali turėti detalų interviu planą, tačiau negali interpretuoti interviu eigoje. Tokiam interviu taip pat yra būdingas tarp tyrėjo ir informanto griežtai neformalizuojamas pašnekesys, laisvesnė atmosfera. Tyrėjas interviu metu tiriamajam gali užduoti ir papildomų klausimų, dėl ko tokio interviu metu galima gauti kur kas detalesnių bei tikslesnių duomenų (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008).

Tyrimo instrumentas. Tyrimo dalyviams buvo pateikti penki pagrindiniai atviro tipo klausimai ir po jų dar keletas papildomų, padėsiančių jiems aiškiau suvokti, ko jų yra klausama.

Duomenų analizės metodas. Duomenys buvo analizuojami naudojant *turinio analizės* (*content analysis*) metodą. Turinio analizės metodas, anot Žukauskienės (2008) naudojamas socialiniuose moksluose bendravimo (komunikavimo) suvokimui bei susisteminti reikšmingus kiekybinius duomenis iš kokybinių duomenų, kurie susiję bendravimo atžvilgiu. Šis duomenų analizės metodas remiasi tokiais žingsniais: tyrimo technika atitinka komunikavimo modelį; atskleidžiamos žmonių patirtys ir nuostatos; nuosekliai nagrinėjamas teksto turinys; teksto interpretacija (išskiriamos kategorijos ir subkategorijos) (Žukauskienė, 2008).

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas.

Adaptacija vaikų globos namuose/globėjų šeimoje/šeimynoje.

Vienų tiriamųjų socializacija naujoje aplinkoje buvo nesudėtinga, didesnių sunkumų jiems socializuojantis patirti neteko, nes prisitaikyti padėjo toje aplinkoje esantys asmenys, juos palaikydami, skatindami ir motyvuodami. Kitų socializacija buvo kur kas sudėtingesnė dėl tam tikrų priežasčių, vienos iš jų, kitų asmenų nepalaikymas, priešiškus ir neigiamas požiūris į juos. Paprasčiausia socializuotis buvo B apklaustajai, kuri buvo globojama giminaičio (močiutės).

Pasak B apklaustosios močiutė ją palaikė ir stengėsi suteikti jai visą reikiamą paramą ir pagalbą: „...po to pagrinde gyvenau su močiute (...) močiutė, kuri mus labai prižiūrėjo, rūpinosi mumis ir mylėjo mus...”. Remiantis A ir C tyrimo dalyviais, jų socializacijos vaikų globos įstaigose procesas vyko labai skirtingai. A tyrimo dalyviui socializuotis vaikų globos namuose pavyko ganėtinai lengvai. Jis tvirtina: „...prisitaikyti vaikų namuose nepasakyčiau, jog man buvo labai sunku...“, nes jam tuo metu suteikė pagalbą ir palaikymą vaikų namų darbuotojai: „...prisitaikyti padėjo auklėtojos, dar kažkokie tai kiti darbuotojai...“. C tiriamajam tas pats procesas vyko kur kas sudėtingiau: „...visų pirma sekėsi sunkiai. Tikrai buvo ne lengva (...) labai stengiausi prisitaikyti, adaptuotis, bet man sunkiai sekėsi ...“, juolab kai iš vienos vaikų namų darbuotojos, jis gana dažnai susilaukdavo priešiško ir neigiamo nusistatymo: „...viena auklėtoja labai rėkdavo, šaukdavo, kartais net panaudodavo smurtą prieš mane...”. D informantė tvirtina, jog jos socializacijos procesas globėjų šeimoje buvo įvairiapusiškas: „...pirmi metai globėjų šeimoje buvo labai sunkūs (...) pirmus tris metus situacija buvo normali...”. Informantės pasisakymas apie jos buvusių globėjų palaikymą byloja, jog jos globėjai neigiamai bei priešiška buvo prieš ją nusiteikę ir nepalaikė jos adaptacijos proceso metu: „...ji prieš mane kartais netgi panaudodavo fizinį ir psichologinį smurtą (...) pasitaikydavo, jog mudvi netgi susimušdavome (...) dešimtbalėje sistemoje savo globėjus vertinčiau tik trim balais...”. D apklaustoji savo globėją kur kas labiau išskiria ir dažniau mini negu savo patėvį, kuris taip pat buvo jos globėjas. Na o E apklaustoji mini, jog jos socializacija globėjų šeimynoje taip pat buvo ne lengva, tačiau ją palaikančių asmenų dėka, ji galiausiai įstengė adaptuotis naujoje aplinkoje, kuri jai tapo jos vienintele šeima: „...mano adaptacija šeimynoje iš tiesų buvo ganėtinai sudėtinga (...) kurie prisidėjo prie viso mano socializacijos proceso šeimynoje (...) jaučiausi tarsi gyvendama tikroje savo šeimoje...“ (E).

Socializacija mokymo įstaigoje

Apklaustųjų mokymosi įstaigos bei specialybės pasirinkimas priklausė nuo tokių veiksnių, kaip ne/pasitikėjimo savimi: savo žiniomis, galimybėmis, sugebėjimais, renkantis mokymosi įstaigą bei ne/užtikrintumas dėl savo mokymo įstaigos ir specialybės pasirinkimo. Žinoma, kai kurie tiriamieji nesiekė aukštesniojo ar aukštojo mokslo dėl materialinių išteklių trūkumo. Vieni tiriamieji dėl mokymosi įstaigos, kurioje šiuo metu studijuoja ar mokosi jaučiasi užtikrinti: „...stoti į kolegiją nusprendžiau pati (...) nusprendžiau, jog mėginsiu stoti būtent į “Kauno kolegiją”...” (B), „...iš karto stojau į profesinę mokyklą (...) perstojau į kitą, Vilniuje esančią profesinę mokyklą...” (C), „...kolegiją, kurioje šiuo metu studijuojau, tvirtai ir ryžtingai pasirinkau pati...” (E). Taip pat tie patys ir kiti tiriamieji jautėsi neužtikrinti dėl savo tolesnio aukštesniojo ar aukštojo mokslo tęsimo ar siekimo bei mokymosi įstaigos pasirinkimo: „...galvojau pasibaigti vienuoliktą ir dvyliktą klases (...) svarsčiau apie profesinę mokyklą (...) supratau, jog aš net nežinau, kokią profesiją norėčiau pasibaigti, nesijaučiau dėl profesijos užtikrintas...” (A), „...profesinėje mokykloje, kurioje dabar mokausi kirpėjos kursų, man pasiūlė mano draugo mama...” (D), „...dar svarsčiau eiti mokytis į profesinę mokyklą, kažkaip keista atrodo...” (E). Taip pat kai kurie tyrimo dalyviai pabrėžia, jog jie nesirinko universitetinių studijų, nes nepasitikėjo savo galimybėmis, manydami, jog universitete studijuoja tik labiau išprusę ir išsilavinę studentai, dėl ko jiems ten būtų buvę labai sunku studijuoti: „...apie universitetą aš kažkaip net negalvojau, maniau, jog būtų pernelyg sunku studijuoti universitete...” (B), „...apie universitetą kalbos negalėjo būti, nesijaučiau tokia išprususi ir išmintinga universitetui...” (E). Dar kiti tiriamieji nesiekė aukštojo mokslo, manydami, jog jiems paprasčiausiai nepavyks įstoti į aukštąją mokyklą, jog jų nepriims, jog jie nebespės, jog jiems jau per vėlu ir pan., kas reiškia, jog kai kurie apklaustieji dėl tolimesnio savo išsilavinimo tikėjosi tik blogiausio, todėl nuleido rankas

ir pasidavė: „...norėjau stoti į kolegiją, bet maniau, jog jau per vėlu stoti, kad nebespėsiu ir kad niekur nepriims dėl mano mažų atestato ir brandos egzamino rezultatų...“ (D), „...man tai jau per vėlu, man tai jau nebegresia (...) viskas, šaukštai po pietų,...“ (A). Taipogi kai kuriuos iš apklaustųjų, pasibaigusius pagrindines ar vidurines mokyklas, materialinių išteklių trūkumas privertė ieškoti darbo ir pradėti dirbti vietoje to, jog jie ir toliau būtų siekę aukštojo mokslo: „...man jau norėjosi tų savo pinigų...“ (A), „...man pasidarė sunku pragyventi už tą pačią gaunamą našlaičio pašalpą, juolab sostinėje (...) finansiniai ištekliai pas mane buvo nepakankami...“ (C), „...norėjau būti finansiškai labiau apsirūpinusi...“ (D).

Socializacija tarp bendraamžių

Tyrimo dalyvių socializacija tarp bendraamžių labai priklauso nuo to, ar jie turi pakankamus socialinius įgūdžius ir komunikacinius gebėjimus, ar psichologiniai sunkumai nedaro blogos įtakos jų komunikavimui su bendraamžiais ir, žinoma, ar jie ar jiems pavyksta rasti bendrą kalbą bei užmegzti ryšį su bendraamžiais. Vieni tyrimo dalyviai mano, jog jiems jokių socialinių įgūdžių ir komunikacinių gebėjimų bendraujant su bendraamžiais ir kitais aplinkiniais kaip ir netrūksta, jog jiems puikiai sekasi rasti bendrą kalbą tarpusavyje ir palaikyti labai gerus arba bent jau normalius ryšius: „...savo bendravimu niekad nesiskundžiau (...) aš gan greitai su kitais randu bendrą kalbą (...) man bendrauti su kitais žmonėmis, ir jaunesniais, ir vyresniais, nėra kažkaip problemos...“ (A), „...bendrauju aš pati su visais noriai...“ (B), „...bendrą kalbą randu gana greitai ir lengvai ...“ (E). Kiti tiriamieji puikiai suvokia, jog tam tikrų socialinių įgūdžių bei komunikacinių gebėjimų jiems trūksta, dėl ko jie nesugeba rasti bendros kalbos su aplinkiniais, nevaržomai bendrauti su bendraamžiais: „...lankau man prieinamas paskaitas, kursus ir mokymus, kad išsiugdyčiau sau reikiamus bendravimo įgūdžius ir gebėjimus (...) kur kas lengviau bendrą kalbą randu su vidutinio amžiaus žmonėmis (...) bendraamžiai manęs nesupranta, nesugeba manęs perprasti...“ (C), „...su savo grupiokėm bendrauju, bet ne atvirai, o taip paprastai (...) su bendraamžiais bendrabutyje yra sunkoka bendrauti (...) su kambariokėm tarpysavyje mes sunkiai randame bendrą kalbą...“ (D). Viena tyrimo dalyvė atskleidė savo požiūrį į tam tikrus aplinkinius ir bendraamžius, su kuriais negalėtų ir nenorėtų bendrauti dėl atitinkamų priežasčių: „...negalėčiau bendrauti su labai pasikėlusiais ir pasipūtusiais bendraamžiais (...) tokie žmonės mane labai nervina ir veikia...“ (B). Ta pati apklaustoji paminėjo, jog pastaruoju metu kur kas dažniau susipažįsta ir palaiko ryšius su bendraamžiais užsieniečiais: „...vis dažniau susipažinu ir bendraudau su užsieniečiais...“ (B). Kita tiriamoji nurodė, jog ji ne itin sutaria būtent su bendraamžiais vaikiniais: „...kalbant apie bendraamžius vaikus, kažkaip retai kada randu bendrą kalbą su jais...“ (E). Kai kurie tyrimo dalyviai taip pat išskyrė tam tikrus savo psichologinius sunkumus, kurie įtakoja jų nesėkmingą socializaciją tarp bendraamžių ir kitų aplinkinių: „...labiausiai man trūksta konkretumo ir išsamumo, dėl ko atrodo, jog aš sakau vieną, o galvoju kitą...“ (C), „...mano globėja dažnai nuteikdavo mane prieš mano drauges (...) aš draugių beveik neturėjau (...) bendraamžių būryje man būdavo sunku suprasti jų replikas ir komentarus apie mano išvaizdą, sudėjimą (...) kurie mane žeidavo, dėl ko aš užsidarydavau savyje, stengdavausi nuo visų atsiriboti...“ (D), „...man bendraujant su bendraamžiais, labiausiai trūksta savikontrolės (...) esu ūmi ir impulsyvi (...) nesugebu suvaldyti savo pykčio ir agresijos...“ (E).

Socializacija darbo rinkoje

Atkreipiamas dėmesys, jog vienas tyrimo dalyvis dar nėra integravęsis darbo rinkoje, bet ateityje tikisi ir norėtų dirbti darbą pagal savo įgytą specialybę: „...*neesu niekur normaliai dirbusi ar ieškojusi darbo (...) darbo ieškotis galvoju pagal savo specialybę...*” (B). Keli respondentai užsiminė, kad dėl tokio aspekto nepasidomėję iki pat dabar manė, jog pagal šalies teisinę bazę jie negali dirbti oficialiai, nes kitaip jiems nutrūktų jų gaunama našlaičio pašalpa ir stipendija, todėl yra dirbę tik neoficialiai. Jie tvirtina, jog gali dirbti bet kokį darbą, bet nenorėtų būti įdarbinti legaliai: „...*oficialiai dirbti niekur negaliu (...) todėl ir neesu niekur normaliai dirbusi ar ieškojusi darbo...*” (B), „...*stengiuosi pasirinkti tokius darbus, kuriuose būtų galima dirbti neoficialiai...*” (D), „...*galiu dirbti bet kokį, žinoma tik ne vyrišką darbą (...) dirbau visur, kur tik mane priimdavo (...) visą tą laiką maniau, jog dirbti oficialiai negaliu...*” (E). Kiti tiriamieji taip pat minėjo, jog jie gali dirbti bet kokį darbą, kur tik jiems pavyktų įsidarbinti, ypač tie, kurie nesiekė jokio aukštesniojo ar aukštojo mokslo: „...*nesiieškau sau pačio prasčiausio darbo, pirmiau mėginu bandyti ieškoti kokio rimtesnio darbo...*” (A), „...*darbo ieškausi tokio kiek prieinamesnio sau pačiam, kur manydavau, jog mane tikrai priims...*” (C). Kalbant apie tyrimo dalyvių darbo paieškos būdus, pastebima, jog vieni darbo ieškosi internete, įvairiuose darbo skelbimuose: „...*darbo dažniausiai ieškausi per internetą...*” (A), „...*darbo ieškausi internete, įvairiuose skelbimuose...*” (C). Lygiai taip pat tiems patiems ir kitiems tiriamiesiems darbą pavyksta susirasti turint gerų pažinčių, kitaip sakant padedant draugams, pažįstamiems, artimiesiems: „...*draugai ir pažįstami pasiūlo labai gerų darbų...*” (A), „...*turėjau gerų pažinčių iš draugų pusės (...) darbą man padėjo susirasti viena draugė...*” (D). Vienas apklaustasis teigia, jog darbo ieškodavosi eidamas per įvairias įstaigas ir įmones ir siūlydamas joms savo darbo paslaugas: „...*eidavau per visokias įstaigas ir kausinėdavau darbdavių, ar jiems nereikia darbuotojų...*” (C), kitas apklaustasis taip darbo nėra ieškojęs jokių būdu, nes jam tai paprasčiausiai atrodo nepriimtina: „...*neeinu ten per visą “Akropolį” ir neklausinėju visų iš eilės, ar jiems reikia darbuotojų...*” (A). Dar viena tyrimo dalyvė tiksliai neįvardija savo darbo paieškos būdų, užsimindama, jog darbo ieškosi visais įmanomais būdais: „...*darbo ieškausi visaip, kaip tik įmanom...*” (E). Kas liečia tiriamųjų santykį su darbdaviais ir kolegomis, vieni tiriamieji savo darbdavius ir bendradarbius įvardija teigiamai, turėdami omenyje teigiamą ryšį ir gerus santykius su jais: „...*dauguma bendradarbių žiūrėdavo pakankamai geranoriškai į mane ir norėdavo padėti...*” (A), „...*puikiai sutariu su dabartiniu savo darbo kolektyvu...*” (E). Kiti tyrimo dalyviai savo bendradarbius ir darbdavius įvardija visaip, konstatuodami, jog visokių viršininkų ir kolegų jiems pasitaiko, tiek normalių ir žmogiškų, atsižvelgiančių į jų poreikius bei interesus, tiek savanaudiškų, siekiančių naudos tik sau, su kuriais yra sunku sutarti, tenka konfliktuoti: „...*dėl savo bendradarbių, kurie man nepatinka...*” (A), „...*darbuotojai būdavo reiklūs ir griežti (...) su bendradarbiais kai kuriuose darbuose sutardavau gerai, nekonfliktuodavau, pasitaikydavo, jog su kokiais keliais nesusišnekėdavau, nes jie manęs nemėgdavo ...*” (C), „...*pirmame darbe kolektyvas buvo puikus, antrame toks šiaip sau...*” (D), „...*daug visokių darbdavių esu mačiusi...*” (E).

Socializacija bendruomenėje

Kalbant apie tiriamųjų visuomeninę ir bendruomeninę veiklą, iš jų pasisakymų matyti, jog dauguma jų anksčiau bendruomenės gyvenime dalyvaudavo užsiimdami kokia nors visuomenine veikla: „...*mokykloje lankydavau įvairius būrelius ...*” (A), „...*būreliuose, kuriuose esu dalyvavusi...*” (B), „...*pirmame kurse svarsčiau apie savanorystę (...) „Avon“ imonė, „SalsaKaunas“ šokių studija, „Antika“ sporto klubas...*” (E). Tačiau šiuo metu ir anksčiau tie patys ir kiti apklaustieji nebeužsiima arba net neužsiimdavo jokia papildoma veikla dėl laiko

trūkumo (kas labiausiai yra akcentuojama) arba visai kitų priežasčių, kurios nesuteikia galimybės jiems užsiimti norima veikla: „...nelabai dalyvaudavau kokiuose nors būreliuose ar grupėse (...) man nebuvo įdomaus būrelio (...) nesistengdavau įsitraukti į jokią veiklą...“ (C), „...šiuo metu jokia papildoma veikla nebeužsiimu, nes nebeturiu tam laisvo laiko...“ (E). Viena apklaustoji, kaip ji pati teigė, šiuo metu net ir dirbdama bei mokydamosi profesinėje mokykloje vis dar spėja dalyvauti bendruomenės gyvenime lankydama sporto klubą: „...sporto salė „Puškino vidurinėje mokykloje“...“ (D). Aptariant tiriamųjų gebėjimą priimti jiems teikiamą pagalbą ir paramą iš išorės, kreipimasi pagalbos į tam tikras įstaigas ir organizacijas, visi tiriamieji vienareikšmiškai paminėjo PPKC (t.y. Psichologinės paramos ir konsultavimo centras, žiūrėti 6 lentelėje), kuriame aš esu atlikusi savo baigiamąją praktiką. Visi tyrimo dalyviai užsiminė, jog prie jų socializacijos visuomenėje PPKC specialistai prisidėjo ne mažiau negu kitų socialinių įstaigų ar organizacijų darbuotojai: „...tada lankiau PPKC...“ (A), „...esu dalyvavusi PPKC centre...“ (B), „...PPKC darbuotojai daug padėjo...“ (C), „...PPKC lektoriai ir specialistai man labai padėjo...“ (D), „...pirmame kurse dar lankiau PPKC...“ (E). Taip pat tie patys apklaustieji, turėdami omenyje savo socializaciją bendruomenėje bei kreipimasi pagalbos į kitas įstaigas ir organizacijas, nor ir ne žymiai, bet lygiai taip pat įvardija ir kitas savivaldybes, įstaigas ir organizacijas bei jų darbuotojus: „...mano bendruomenė susidaro iš nedaugelio asmenų ir kitų organizacijų...“ (A), „...PPKC darbuotojai nukreipė mane į kitas socialines įstaigas...“ (B), „...įstaigų ir organizacijų darbuotojai stengdavosi man padėti...“ (C). Viena tiriamoji tvirtina, jog kreipiantis į savivaldybes kai kurie darbuotojai būdavo kategoriškai nusiteikę: „...savivaldybių darbuotojai (...) bet ne visi (...) vieni netgi būdavo nepatenkinti...“ (D).

IŠVADOS

1. Lietuvos teisinėje bazėje pakankamai aiškiai yra apibrėžta tiek globos (rūpybos) samprata, tiek jos formos ir rūšys. Globos (rūpybos) vaikui nustatymo priežastys dažniausiai priklauso arba nepriklauso nuo tėvų valios, dėl ko tėvų globos netekusiems vaikams gyvenime tenka susidurti su daugybe įvairiausių sunkumų ir problemų. Taigi, vaiko globos (rūpybos) problema vis dar yra aktuali ir giliai įsišaknijusi mūsų visuomenėje, kuri neturi visiškos galios šios problemos išspręsti, kadangi yra pajėgi tik iš dalies išspręsti vaikų teisių pažeidimus ir kitas problemas, susijusias su šalies vaikais.

2. Be tėvų globos likę jaunuoliai dažniausiai pagal galimybes yra apgyvendinami globos institucijose, globėjų šeimose arba šeimynose. Taigi, pirminė jų socializacija visų pirmiausia vyksta būtent toje aplinkoje, kurioje jie yra globojami. Anksčiau ar vėliau, pagal Lietuvos teisinę bazę, dažniausiai sulaukę pilnametystės, tėvų globos netekę jaunuoliai privalo palikti globos institucijas, globėjų šeimas ir šeimynas bei pradėti gyventi savarankiškai. Tuo metu jų gyvenime bene svarbiausias tikslas - socializuotis visuomenėje: mokymosi įstaigoje (bendrojo lavinimo, profesinėje arba aukštojoje mokykloje, tarp bendraamžių (aplinkinių, draugų), darbo rinkoje (tarp bendradarbių, darbdavių) ir bendruomenėje (organizacijose, įstaigose ir pan.)

3. Pasirodo, jog ne visi globėjai (rūpintojai) yra tinkamai pasirenkę globoti svetimą vaiką. Taip pat yra suaugusiųjų, globojančių vaikus dėl asmeninės finansinės naudos, o vaikai yra apleidžiami. Dėl šių priežasčių kai kurie tėvų globos netekę jaunuoliai gyvendami globėjų šeimose ar šeimynose patiria didesnių sunkumų negu tie, kurie yra apgyvendinami globos institucijoje, nors visuomenėje yra skatinama alternatyvi globa šeimos aplinkoje. Taigi, vieniems be tėvų globos likusiems jaunuoliams, jų pasirengimas savarankiškam gyvenimui bei socializacija visuomenėje yra sudėtingas, ilgalaikis ir daug pastangų reikalaujantis procesas, tuo tarpu kitiems

be tėvų globos likusiems jaunuoliams socializacijos visuomenėje proceso metu didesnių sunkumų patirti netenka, sekasi kur kas paprasčiau.

LITERATŪRA

1. Berns, R.M. (2009). *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
2. Bitinas, T., Rupšienė, L., ir Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda. Socialinių mokslų kolegija.
3. Kvieskienė, G., Indrašienė, V. (2008). *Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose*. [metodinė priemonė]. Vilnius: Lodvila.
4. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
5. Esantis vyr. red ir sud: doc. dr. Leonavičius, V. (1998). *Vaikas visuomenėje ir jo socializacija*. Remtasi autoriais: Snieškienė, D. *Vaiko socializacija šeimoje* (p. 58-65).
6. Liuobikienė, I. (2002). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas. Sociologijos katedra.
7. Matulevičiūtė, D., Kukauskas, R., ir Montrimienė, V. (2005). *Atmintinė vaikų globėjams*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
8. Stripeikis, O., ir Šidlauskaitė-Stripeikienė, I. (2011). *Be tėvų globos likusių jaunuolių socializacijos ir integracijos į darbo rinką programa*. [metodinis leidinys]. Kaunas: Viešojo įstaiga Psichologinės paramos ir konsultavimo centras.
9. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
10. *Veiklos modelio „Vaikų socializacijos stiprinimas ir integracijos į darbo rinką galimybių didinimas“ vertinimas*. (2012). Kaunas: Viešojo įstaiga Šeimos santykių institutas.
11. *Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programa*. (2007). Vilnius: Viešojo įstaiga Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“.
12. Alternatyvios vaikų globos gairės. Jungtinių Tautų sistema. *Tarptautinis bendradarbiavimas teikiant paslaugas ir pagalbą vaikams ir šeimoms*. 2009 m. lapkričio mėn. 20 d. Seulas, Korėja.
13. Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262. Aktuali redakcija nuo 2014-01-08.
14. Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 89-1706. Aktuali redakcija nuo 2014-05-17.
15. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. *Statistika*. Vilnius. Prieiga internete: <http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/statistika-vta.html>
16. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *2014 metų veiklos ataskaita*. (Vilnius). Informacija atnaujinta 2015-03-18. Nr.5-2. Prieiga internete: http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2014%20M_%20VEIKLOS%20ATASKAITA%202015-03-18.pdf
17. Viešojo įstaiga Šeimos santykių institutas. (2009). *Vaikų socializacijos stiprinimas ir integracijos į darbo rinką galimybių didinimas*. Metodinė priemonė vaikų globos namų darbuotojams. Vilnius. Prieiga internete: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2009_Vaiku_socializacija.pdf
18. Antanavičienė, O. (2008). *Vaikus globojančių šeimų globėjų geroji patirtis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20090113_093842-13716/DS.005.0.02.ETD

19. Žukauskienė, R. (2008). *Kokybiniai ir kiekybiniai metodai*. Skaidrių paketas. Prieiga internete: <http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/kokybiniai-ir-kiekybiniai-tyrimai1.ppt>
20. Tarptautinių žodžių žodynas. (1985). Prieiga internete: <http://www.tzz.lt/>

YOUTH WITHOUT PARENTAL CARE SOCIALIZATION INTO SOCIETY

NATALIJA GAVRILOVA

Kolping University of Applied Sciences

SUMMARY

Every year in the world there are millions childrens, that are left alone. They live without parents or they are in danger of losing parental care. In everyday life these children face with major difficulties, that usually have long-term consequences when they grow up (United Nations system, 2009). Youth left without parental care usually are accommodated in social care institutions, foster families. So their primary socialization primarily take place in the environment where they are cared for. Sooner or later, according to Lithuanian legislation, full age youth that are left without parental care must leave care institutions, caregivers, foster families and start living independently. At the time of their life, perhaps the most important goal for them is socialization into the society.

The main problem of this work is formulated by a question: how parentless youth who had left care institutions , families , foster families manage to socialize into society? The main objective of this work - research about process of parentless youth socialization areas and factors. Work methods : analysis of scientific literature , semi- structured interviews, content analysis method .The study interviewed parentless young people, who up to their adulthood has been taken care of and now lives independently . Participants were mixed gender group: 3 girls and 2 boys, age limit - 18 to 24 years, the area - Kaunas city and district, composition - 5 participants.

It appears, that not all carers (parents) are well prepared to take care of someone else's child. There are also adults, who is caring children for personal financial gain, and in that way children are abandoned. For these reasons, some young people who have lost custody of her parents living in foster families experiencing greater difficulties than those who are housed in institutional care, although the society is promoting alternative care in a family environment. The participants , based on their expertise and experiences revealed features of parentless youth socialization into society. The study found that some parentless youth find that preparation for independent living and socialization in the society is a complex , long-term and laborious process , while other parentless young people socialization into society process experience easier and face difficulties without anxiety.

TARPASMENINIŲ KONFLIKTŲ SOCIALINIAME DARBE ANALIZĖ

GIN TARĖ GRUNEVA, SANDRA NEČIUŠKYTĖ, DEIMANTAS BALČIŪNAS

Utenos kolegija

Vadovė: Ramunė Ubeikienė

IVADAS

Lietuvoje socialinio darbuotojo kaip profesionalo veikla plėtojama tik pirmuosius dešimtmečius. Kuriami teisiniai dokumentai, reglamentuojantys socialinių institucijų veiklą, socialinio darbuotojo veiklos, kvalifikacijos kėlimo aprašai. Stebima socialinio darbo adresatų – klientų kaita ir jų poreikių dinamika. Sistemoje darbuotojas – klientas – aplinka neišvengiamai egzistuoja įtampų laukas ir kyla konfliktinės situacijos. Lietuvos ir užsienio šalių tyrimai atskleidžia socialinio darbo profesijos daugiasluoksnį pobūdį, socialinio darbuotojo vaidmens prieštarumą bei profesinių santykių sudėtingumą. Profesiniai konfliktai socialinio darbo praktikoje yra mokslinio tyrimo objektas, analizuojamas daugelio autorių. Konfliktai yra neišvengiami profesinėse ir klientų grupėse, kai nesutampa požiūris į pokyčius, į paslaugų poreikius, į pagalbos kilmę pagal teorinį modelį ar nukreiptą į individualius kliento poreikius, darbuotojo nenorą konfliktuoti, nors konfliktas yra neišvengiamas. Profesinių vaidmenų konfliktai, kylantys socialiniame darbe, sukelia stresą, emocinį išsekimą bei kitus sutrikimus.

Konfliktas yra neatskiriama kiekvienos gyvenimo srities dalis. Daugelis žmonių, o tuo pačiu ir socialinių darbuotojų, į konfliktus vis dar žiūri labai neigiamai ir stengiasi jų vengti bet kokia kaina, nesidomi jų prevencijos, sprendimo ar valdymo būdais. Daugelis organizacijų ir pavienių darbuotojų susiduria su problema – kaip teisingai valdyti ir spręsti iškilusius konfliktus, kad jie tarnautų darbo efektyvumo didinimui ir procesų tobulėjimui.

Socialinio darbuotojo ir kliento santykiai yra pagrindinė socialinio darbo proceso dalis. Socialinių darbuotojų profesionalūs santykiai suformuoja bendrus siekius ir yra orientuoti į bendravimą, o ne į konfliktą, tačiau kai vienu metu tenka atlikti keletą skirtingų vaidmenų, kai susikerta instituciniai, profesiniai, asmeniniai interesai ir vertybės, yra galimi konfliktai. (Klomanienė D., Klokmanienė L. 2014).

Konfliktų kyla kiekvieno individo kasdieniame asmeniniame gyvenime, profesinėje veikloje. Sociologas Dahrendorf, R. (1996) kaip pagrindinę žmonių konfliktų priežastį įvardijo faktą, kad vieni žmonės turi valdžią kitų atžvilgiu. Pagrindiniai konfliktai kyla tarp tų individų, kurie turi valdžią, ir tų, kurie jos neturi. Kompromiso strategijos atveju abi pusės linkusios nusileisti, kai interesai yra pernelyg skirtingi ir nesuderinami. Bendradarbiavimas konflikto situacijoje įmanomas, kai abi pusės siekia išsiaiškinti interesus, rūpinasi savo ir kitos pusės interesais. Teigiama, kad bendradarbiavimo strategija yra naudingiausia visiems konfliktuojantiems.

Vienas iš būdų, kaip išvengti konfliktų, yra atviras ir nuoširdus bendravimas. Veiksmingą bendravimą skatina bendravimo taisyklių laikymasis, jautrus ir mandagus priėmimas, dėmesingumas. Būtina paaiškinti klientui, kad socialinis darbuotojas nori padėti jam. Mažai įtakingam, nedaug galios turinčiam ir dar į bėdą papuolusiam žmogui labai vertingas dalykas, kad su juo kalbama pagarbiai ir rūpestingai (Sutton, C. 1999).

Norint išvengti konfliktų tiek tarp darbuotojų, tiek tarp darbuotojo ir kliento, būtina imtis tam tikrų veiksmų, kaip:

1. Leisti asmeniui išsikalbėti aktyviai jo klausantis;
2. Sukonkretinti, kuo tiksliai kitas žmogus yra nepatenkintas;
3. Sutikti, jog iš kito asmens pozicijos žiūrint gali atrodyti kitaip;
4. Pateikti savo nuomonę tikintis, kad išklaussys jus, nes jūs išklausėte;
5. Ieškoti abiemis priimtino konflikto sprendimo būdo (Raižienė, S., Endriulaitienė, A. 2008).

Prieš priimant sprendimą, kaip elgtis kilus konfliktui, socialiniam darbuotojui svarbu konfliktinėje situacijoje apginti savo interesus ir kiek įmanoma išsaugoti gerus santykius su žmogumi.

Socialinis darbuotojas atsako už tai, kad būtų sukurti palankūs santykiai ir pradėtas tolesnis bendravimo pagrindas. Jis turi būti atviras, sąžiningas klientui, paaiškinti galimus padarinius, jei nebus dirbama kartu. Labai svarbus neteisiamas požiūris ir empatija. Šis kitų žmonių supratimas labai juos guodžia, nes leidžia peržengti klientui vienatvę. Socialinis darbuotojas turi lavinti kliento situacijos vertinimo įgūdžius, kūrybiškai dirbti ne tik su pačiu asmeniu, bet ir jo šeima, o tam reikia bendravimo su šeima įgūdžių. Nuo to kaip socialinis darbuotojas vystys bendravimo procesą, priklauso probleminės situacijos pokytis (Klokmanienė D., Klokmanienė L. 2014).

Nuolatinis socialinių darbuotojų bendravimo įgūdžių tobulinimas yra būtinas procesas. Netgi tvirtai išmokę pagrindinius bendravimo įgūdžius ir gebėjimus, specialistai neretai daro rimtų klaidų savo praktikoje. Dažniausiai jos pasitaiko dėl nepakankamo lankstumo, per didelio rūpinimosi, apgaulingo pasitikėjimo savimi, nepakankamos kvalifikacijos.

Kad pavyktų išvengti konfliktinės situacijos, kaip nurodo Almonaitienė J. (2003), svarbu žinoti prieškonfliktinės situacijos požymius. Situacija vadinama prieškonfliktine, jeigu nesant priešpriešai (tikslų, interesų) išgyvenamos neigiamos emocijos. Norint išvengti konfliktų, reikia pakeisti požiūrį į situaciją ir elgesį joje, bei paveikti oponento elgesį. Svarbiausia laiku pastebėti, kad emocinė įtampa pasidarė per aukšta (pakinta mimika, gestikuliacija, veidas parausta, kinta kalbos tempas ir tembras). Tokiu atveju rekomenduojama nedelsiant „grįžti“ į normalią tarpusavio sąveiką: sąžiningai pripažinti, kas kur teisus, pajuokauti, pakeisti pokalbio temą, pasakyti, kad norima labiau išstudijuoti problemą ir prie jos grįžti kitą dieną – nurimus emocijoms (Almonaitienė J. 2003).

Norėdamas spręsti konfliktą pirmiausia žmogus pats turi jaustis ramus. Apimtas pykčio, asmuo konflikto konstruktyviai neišspręs. Norint suprasti kito jausmus, reikia kuo geriau pažinti save, savo mintis ir jausmus. Socialiniam darbuotojui labai svarbu empatinis bendravimas tam, kad suprastų kliento jausmus, poreikius, mintis. Bendraujant svarbus atgalinis ryšys: jei pašnekovas ko nesuprato, reikia grįžti prie to ir išsiaiškinti.

Dažna klaida – ne tik oponento kritikavimas, bet ir jo asmenybės puolimas. Svarbu oponentui leisti išsikalbėti, nepertraukinėti jo. Svarbu bendravimo partnerio niekada nestatyti į beviltišką padėtį: įžeistas ir pažemintas žmogus bus pasirengęs bet kokiame konflikte, nes svarbiausia išsaugoti savo orumą ir garbę. Svarbiausios sąlygos konfliktui išspręsti: konfliktą sukėlusios priežasties išsiaiškinimas; atviras ir efektyvus abiejų konfliktuojančių pusių bendravimas, savo klaidų pripažinimas, emocijų kontrolė, konflikto lokalizavimas (Bendravimo psichologija, 2001).

Kad ginčas neperaugtų į konfliktą, Lekavičienės R. (2010) nuomone, reikia žinoti bendravimo būdus, kai klientas elgiasi nekorektiškai:

- Nepagarbūs žodžiai, gestai, mimika. Pačioje pokalbio pradžioje vertėtų parodyti, jog tai yra pastebima. Tai reikia padaryti neaštrinant situacijos, žodžiu arba atitinkama laikysena.
- Per daug asmenišką požiūrį į situaciją. Argumentuotai parodyti, jog šis požiūris per daug subjektyvus, reikia pateikti kitus svarbius problemos aspektus.
- Sava nuomonė pateikiama kaip faktas. Paklausti iš kur gauta informacija, ar ji patikrinta,

kas ją galėtų patvirtinti.

- Neteisingai sudėliojami aspektai, sureikšminamos smulkmenos. Reikia aiškiai atskirti pagrindinius ir antraeilius dalykus, nustatyti prioritetus.
- Naudojama daug skambių žodžių: socialinis teisingumas, demokratija. Reikia išsiaiškinti kokie ketinimai iš tiesų slypi po šiais žodžiais.

Socialinių darbuotojų profesines situacijas galima apibūdinti kaip sudėtingas, dinamiškas ir prieštaringas. Socialinis darbas turi akcentuoti žmogaus vertę, orumą, ir pabrėžti, kad tikslas – skatinti socialiai atsakingą apsisprendimą. Neišspręsti vidiniai asmenybės konfliktai transformuojasi į tarpasmeninius konfliktus profesiniuose santykiuose. Konfliktinėse situacijose dažnai neišvengiama smurto. Sutton C. (1999) teigia, jog svarbu iš anksto, prieš atsiduriant galimoje smurtinėje situacijoje apie tai pagalvoti. Taip pat turėti tam tikrų gebėjimų norint susigaudyti smurtinėse situacijose ir gebėti tinkamai jose elgtis.

Socialinis darbuotojas, patirdamas konfliktus, dažnai negali išvengti ir streso. Žmogaus reakcijos į stresą priklauso nuo to, kiek sąmoningai ar nesąmoningai jis interpretuoja grėsmingą įvykį ar iššūkį. Stresą sumažinti padeda socialinė parama, pasireiškianti nuolatiniais kontaktais su draugais, turėjimas kam pasiguosti. Svarbu nustatyti tai, kas kelia stresą. Geras metodas, padedantis suprasti streso šaltinius – jų užsirašymas. Po to jau būdų paieška turint tikslą streso šaltinius apmalšinti. Stresas mažėja, jeigu yra sėkmingai reguliuojamas. Stresą reguliuoti padeda įvairūs sportas, įvairūs atsipalaidavimo pratimai, meditacija, joga, bėgimas, įvairūs užsiėmimai, nukreipiantys protą kitur.

Kaip teigia Kiaunytė A. (2008) stresą mažinti bei konfliktinėse situacijose sprendimo būdus surasti padėtų dalyvavimas supervizijose. Atsirandantys sunkumai socialinių darbuotojų veikloje, bendravime, mąstyme, kylanti vidinė įtampa skatina refleksijų ieškojimą, kaip spręsti iškilusias problemas. Tokių socialinių darbuotojų poreikį gali patenkinti supervizija – kaip profesinių santykių konsultavimo metodas. Supervizija – tai profesinio konsultavimo metodas, skatinantis ir padedantis žmogui apmąstyti ir pagerinti savo darbinę veiklą. Supervizijos paskirtis yra konsultavimo proceso metu padėti supervizuojamiesiems reflektuoti profesinę patirtį ir iš to mokytis spręsti konfliktus, plėtoti atitinkamų profesinių vaidmenų įgūdžius ar sustiprinti tų vaidmenų srities kompetenciją.

Tyrimo metodika

Kokybinio tyrimo – socialinių darbuotojų interviu duomenys buvo renkami planingai, gavus respondentų sutikimus dalyvauti tyrime, iš anksto suderinus laiką ir vietą su tyrimo dalyviais.

Instrumentas. Interviu sudarė 10 klausimų.

Tyrimo tikslas – ištirti tarpasmeninius konfliktus, kylančius socialinio darbuotojo veikloje.

Respondentai – 6 Utenos socialinės globos namų socialiniai darbuotojai.

Tyrimo laikas. Interviu tyrimas atliktas 2016 m. kovo – balandžio mėnesį.

Tyrimo rezultatai ir aptarimas

Visi atsakymai į klausimus pateikę socialiniai darbuotojai dirba Utenos socialinės globos namuose. Interviu buvo atliktas pateikiant respondentams atspausdintus klausimynus, iš kurių vėliau buvo atlikta analizė.

Konfliktų priežastys

Šiuo klausimu siekta išsiaiškinti, kokios priežastys lemia konfliktus, kylančius socialinio darbuotojo veikloje. Respondentai kaip dažną priežastį nurodo alkoholio vartojimą (žr. 1 lentelę). Taip pat dauguma respondentų akcentuoja skirtynes tarp konfliktuojančių pusių – skirtingą socialinę patirtį, skirtingus poreikius, interesus. Tai vadinamosios socialinės priežastys, kurios daugumos konfliktų tyrėjų apibūdinamos apskritai kaip vienos pagrindinių konfliktų priežasčių.

1 lentelė

Konfliktų priežastys

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIGINIŲ SKAIČIUS	ĮRODANTIS TEIGINYS
Konfliktų priežastys	Alkoholis	3	„Alkoholis“ „ dar kita - išprovokuoja alkoholio vartojimas“ „Alkoholio vartojimas“
	Skirtumai tarp konfliktuojančiųjų	6	„Skirtinga socialinė patirtis, skirtingi žmonių interesai“ „Kita - lemia skirtinga socialinė patirtis bei elgesys“ „Skirtingi poreikiai“

Konfliktų, kylančių su asmenų grupe, sprendimas

Respondentai konfliktus su grupe teigia sprendžiantys individualiu ir grupiniu pokalbiu bei greita, tinkama reakcija (žr. 2 lentelę). Siekiama, kad suprastas ar jaučiamas konfliktas neperaugtų į destruktivų elgesį, t.y. stengiamasi konfliktą išspręsti kuo ankstesnėje jo stadijoje.

2 lentelė

Konfliktų, kylančių su asmenų grupe, sprendimas

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIGINIŲ SKAIČIUS	ĮRODANTIS TEIGINYS
Konfliktų su grupe sprendimas	Individualus pokalbis	2	„Individualūs pokalbiai“, „Individualus<...> pokalbis“ „kartais užtenka pokalbių individualiai“

	Pokalbis ar darbas su grupe	3	„grupinis pokalbis“, „Priklausomai nuo konflikto pobūdžio - kartais užtenka pokalbių<...> grupėse, kartais pasitelkiame darbuotojų komandą, tenka įjungti ir gyventojų artimuosius.“ „darbas grupėse“
	Operatyvi reakcija	1	„Konfliktas sprendžiamas iš karto, kai tai įvyksta. Gyventojai nuraminami, išklausomos konfliktuojančios pusės, ieškoma geriausio sprendimo siekiant kuo greičiau sutaisyti ar bent jau išskirti konfliktuojančias puses“.

Teigiamas konflikto poveikis

Konflikto nauda, teigiamas jo poveikis tas, jog jis atveria galimybes geriau pažinti, daugiau sužinoti apie kito žmogaus poreikius ir jų tenkinimą, geriau pažinti vieniems kitus, viską išsiaiškinti ir tuo pagerinti tarpasmeninius santykius, pašalinti įvairius trūkumus, daug mažų konfliktų padaro mažiau tikėtiną didelį konfliktą (žr. 3 lentelę). Respondentai atsakydami į klausimą apie teigiamą konflikto poveikį, taip pat vardija įvairius pozityvius dalykus. Ryškiausiai išskiriamos trys teigiamos konflikto pasekmės – konfliktuose semiamasi patirties, išmokstama reaguoti ir mokomasi priimti sprendimus.

3 lentelė

Teigiamo konflikto poveikis

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIGINIŲ SKAIČIUS	ĮRODANTIS TEIGINYS
Teigiamas konflikto poveikis	Būdas rasti sprendimus	3	„Išsprendžiamos situacijos, problemos. Ramūs pokalbiai. Surasti sprendimo būdai.“ „Išsiaiškinamos, išsakomos nesutarimų priežastys, geriau pažįsta vieni kitus, jų nuomonę, konfliktų metu išsiaiškinamos ir pašalinamos veiklos ar kitos priežastys, veiklos trūkumai.“ „Konfliktuose gimsta tiesa.“
	Patirtis	2	„Išmokstama reaguoti į panašias situacijas ir nedaryti tų pačių klaidų.“ „Tik iškilus konfliktams išmokstama jų išvengti ar pozityviai juos spręsti. Patirtis svarbiausia.“
	Suteikia pasitikėjimo	1	„Suteikia pasitikėjimo.“

Neigiamas konflikto poveikis

Dažnai besikartojantys ir nesprendžiami konfliktai turi didžiulę neigiamą įtaką darbo atmosferai bei produktyvumui. Ypač neproduktyvūs yra konfliktai, kurių pagrindas yra pažeistos konfliktuojančiųjų emocijos. Konflikto dalyviai mažiau mąsto apie reikalo esmę, daugiau – apie

kovą. Konfliktuojantieji visada kaltina oponentus ir neabejoja savo teisumu. Dažnai konflikto dalyviai patys negali išspręsti konfliktinės situacijos be pašalinių pagalbos (Bagdonas, Bagdonienė 2000). Atsakydami į klausimą apie neigiamą konflikto poveikį, beveik visi respondentai mini stresą, kurį patiria po konflikto, taip pat blogas emocijas, pyktį, lydinčius beveik kiekvieną konfliktinę situaciją (žr. 4 lentelę). Mokslinėje literatūroje minimi šie neigiami konflikto padariniai: kai kurie žmonės jaučiasi nugalėti ir pažeminti; įsiviešpatauja nepasitikėjimas ir įtarumas; jaučiamas stiprus emocinis ir fizinis stresas, kuris pablogina darbo kokybę (Jucevičienė, 1996).

4 lentelė

Neigiamas konflikto poveikis

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIGINIŲ SKAIČIUS	ĮRODANTIS TEIGINYS
Neigiamas konflikto poveikis	Blogos emocijos	3	„Pyktis, neigiamos emocijos pablogina santykius, problemos būna neišspręstos ir jos kaupiasi, didėja įtampa, didėja nesutarimai.“ „Blogos emocijos.“ „Kartais sukelia baimę, suvokiant, kad tuo metu negali jo išspręsti.“ „Neigiamai veikia dvasinę savijautą, emocinę būseną.“
	Stresas	4	„Konfliktas bet koku atveju sukelia stresą“, „Didžiausias neigiamas konflikto poveikis yra stresas, dažnai esantis įvairių ligų paūmėjimo priežastimi.“ „Žmogus patiria stresą ir ilgai negali nusiraminti.“ „Konfliktuojantys gyventojai sukelia stresą ir aplinkiniams.“

Kas lemia konfliktų valdymo efektyvumą Jūsų organizacijoje?

Jei konfliktas yra valdomas efektyviai, jis gali būti labai naudingas darbo efektyvumui, tačiau, kuomet yra blogai organizuojamas valdymas, jis gali paskatinti priešingą elgesį, ir tuomet pralaimi visos pusės. Taigi labai svarbu efektyviai valdyti konfliktus (žr. 5 lentelę). Atsakydami į klausimą apie konfliktų valdymo efektyvumą, respondentai nurodė, jog įtakos turi ir tinkama aplinka.

5 lentelė

Konfliktų valdymo efektyvumą lemiantys veiksniai

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIGINIŲ SKAIČIUS	ĮRODANTIS TEIGINYS
------------	---------------	-------------------	--------------------

Kas lemia konfliktų valdymo efektyvumą	Žmonių savybės, patirtis	4	„Priklauso nuo joje dirbančių žmonių savybių ir jų tarpusavio sąveikos.“ „Darbuotojų patirtis.“ „Pirmiausia vadovavimas, darbuotojų patirtis, gyventojų supratingumas.“ „Taip pat dalyvaujame mokymuose, seminaruose, kur įgyjama žinių, konfliktų valdymo būdų ir pan.“
	Tinkama aplinka	1	„Tinkamos darbo aplinkos formavimas.“
	Komandinis darbas	1	„Dirbama komandoje, esant problemų sudėtingumui, bendradarbiaujame ir su policijos pareigūnais.“ „Geras komandinis darbas.“

Konfliktų įtaka socialinio darbuotojo darbo efektyvumui.

Svarbiausia yra tai, kad ir kokie konfliktai iškiltų organizacijose, konstruktyvūs ar destruktivūs, svarbu ne vengti jų, o spręsti, pasirenkant tinkamiausią strategiją pagal konflikto pobūdį. Respondentų atsakymai į klausimą, kokią įtaką konfliktai daro socialinio darbuotojo darbo efektyvumui, vienareikšmiškai nurodo, kad tai – neigiama įtaka. Dauguma nurodo, jog konfliktai sutrikdo darbą, sukelia stresą, taip pat minima, kad taip prarandamas brangus darbo laikas (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Konfliktų įtaka socialinio darbuotojo darbo efektyvumui

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIGINIŲ SKAIČIUS	ĮRODANTIS TEIGINYS
Konfliktų įtaka socialinio darbuotojo darbo efektyvumui	Apsunkina darbą	4	"Apsunkina darbą.", "Neigiamą, sukelia stresą." "Nesusikaupimas darbui, slogi atmosfera darbe." "Neigiamą, nes sutrikdo dienos darbo ritmą".
	Atima daug laiko	1	"Konfliktų sprendimas atima daug brangaus laiko"

Konfliktų socialinio darbuotojo veikloje mažinimas

Interviu atsakymai parodė, kad vienu svarbiausių veiksnių, padedančių sumažinti konfliktus, socialiniai darbuotojai laiko atsakingumą (žr. 7 lentelę). Taip pat buvo minimi tokie veiksniai kaip konflikto atpažinimas, vienas respondentų nurodo konfliktinių situacijų refleksiją. Reflektuoti ypač padeda supervizija, kuri gali padėti mažinti stresą bei surasti sprendimo būdus konfliktinėse situacijose.

7 lentelė

Konfliktų socialinio darbuotojo veikloje mažinimas

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIGINIŲ SKAIČIUS	ĮRODANTIS TEIGINYS
------------	---------------	-------------------	--------------------

Kaip galima sumažinti konfliktus socialinio darbuotojo veikloje	Konflikto atpažinimas	1	"Gebėjimas spręsti konfliktus, atpažinti iš išreikštų jausmų, išsiaiškinti tikruosius poreikius ir norus, ieškoti problemos sprendimų ir priimti juos. Ieškoti kompromisų."
	Refleksija	1	"Dirbti prevencinį darbą, numatyti galimas situacijas iš anksto ir planuoti intervenciją, atlikti iškilusių konfliktinių situacijų refleksiją."
	Atsakingumas	2	"Manau, būtinas didesnis supratingumas, brandumas tiek iš gyventojų, tiek ir darbuotojų pusės." "Kiekvienam atsakingai, pareigingai atlikti paskirtus, turimus darbus."

IŠVADOS

1. Bendravimas ir konfliktų sprendimas yra sudėtingas ir daugialypis reiškiny. Kai kurie konfliktai kyla, kai tarpusavyje sąveikaudami žmonės yra skirtingos asmenybės, skirtingai reaguojančios bei skiriasi jų bendravimo būdas. Kiti konfliktai kyla dėl skirtingos asmeninės nuomonės, skirtingo siekiamo tikslo. Todėl norint išvengti konfliktų tiek tarp darbuotojų, tiek tarp darbuotojo ir kliento, būtina imtis tam tikrų veiksmų: vengti konfliktinės situacijos, mėginti susitarti, siekti kompromiso ar alternatyvių sprendimų, koncentruotis į faktus, o ne į emocijas.
2. Ištyrus tarpasmeninius konfliktus, kylančius socialinio darbuotojo veikloje paaiškėjo, kad:
 - Dažniausiai socialinio darbuotojo veikloje kyla tarpasmeniniai konfliktai, kuriuos sukelia skirtingi poreikiai, interesai. Dažna konflikto priežastimi tampa tai, jog socialinio darbuotojo klientai vartoja alkoholį;
 - Tarpasmeninius konfliktus darbuotojai stengiasi spręsti individualiais ar grupiniais pokalbiais;
 - Konfliktas gali turėti tiek neigiamą, tiek teigiamą poveikį. Kaip teigiamas konflikto pasekmės, apklaustieji nurodė patirtį, būdą sprendimams priimti bei galimybę įgyti pasitikėjimo. Neigiamas konflikto poveikis – stresas ir blogos emocijos;
 - Konflikto valdymo efektyvumą lemia socialinio darbuotojo patirtis ir gebėjimas laiku atpažinti kylantį konfliktą;
 - Konfliktas socialinio darbuotojo veiklos efektyvumui daro neigiamą poveikį, nes sukelia stresą bei apsunkina darbą;
 - Tarpasmeninius konfliktus sumažinti padėtų atsakingumas, konflikto atpažinimas bei refleksija.

LITERATŪRA

1. Almanaitienė J., Antanaitienė D., Ausmanienė N. ir kt. (2001). Bendravimo psichologija Kaunas: Technologija.
2. Barvydienė, V., Beresnevičienė, D., Lekavičienė, R. ir kt. (1996) Psichologija studentui. Kaunas: Technologija. 166 p. ISBN 9986-13-408-0.
3. Dahrendorff, R. (1996). Modernusis socialinis konfliktas. Vilnius: Pradai.

4. Kiaunytė, A. (2008) Socialinių darbuotojų konfliktų sprendimo strategijos ir supervizija. Specialusis ugdymas, Nr. 1 (18). Šauliai: Šiaulių universitetas. 202 p.
5. Klokmanienė D., Klokmanienė L. (2014). Suaugę socialinės rizikos žmonės. Socialinis darbas. Studijų knyga. Panevėžio kolegija.
6. Ražienė, S., Endriulaitienė, A. Efektyvus komandų formavimas: principai, metodai, įgūdžiai. Vilnius, 2008.
Sutton, C. (1999). Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilniu

SOCIAL WORK IN UGANDA

NADJA SOPHIE SAADATI JAFARABADI

Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt (Germany)

Supervisor: Dr. Monika Pfaller-Rott

ANNOTATION

During my bachelor studies of social work with a focus on international and intercultural social work at the Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, I came to take my practical semester in Uganda. Thus I worked in a regional non-governmental-organization (NGO) that was founded by a local group of women called “Riamiriam Civil Society Network Karamoja”. For my 6 months internship I was involved in the fields of Good Governance, Peace Building, Advocacy and Human Rights. The area of Karamoja in Uganda is one of the most vulnerable places in entire East Africa - therefore I made impressive experiences, which I want to share.

STRUCTURE

1. Development Aid or Development Cooperation?
2. Social Work in Uganda
 - a. A Short History of Uganda
 - b. The Colonial Background of Uganda
 - c. Social issues in Uganda
 - d. Riamiriam Civil Society Network Karamoja
3. Conclusion

1. Development Aid or Development Cooperation?

In Post-Colonialist times the cooperation between a Global North Country and a Global South Country has been called Development Aid or Foreign Aid for centuries. Nowadays this seems to be politically inappropriate. More and more scientists and researchers in the current years refer to Development Cooperation. Why is that and why now? It seems the global south countries lose their influence in the game of free global markets – How can there be the talk of Development Cooperation?

Uganda is one of these global south countries. The Western World cooperates with these countries in Human Rights, in Development issues, but is it really cooperation in these cases? These questions are certainly too huge to be accurately addressed in this paper.

The article therefore focuses on the history of Uganda and its colonial legacy, which highly influences the National NGO Policy of this East African country. The last chapter will address the experiences made by the author in the Karamojong NGO “Riamiriam Civil Society Network Karamoja”.

2. Social Work in Uganda

The history of the “Pearl of Africa” – as Winston Churchill once called Uganda (cf. Reference, 2016) is to a huge extent coining to its social problems and therefore something that has to be taken into account when looking at this country's professional social work. Hence the following chapter will focus on Uganda's history.

a. A Short History of Uganda

Starting from the 15th century, aristocracies, which are typical for Uganda, developed. Up to today they still exist in the former manner. The kingdom of Buganda, for instance, which also contains the capital Kampala, stated a leading role back then. In the beginning of the 18th century, the area of today's Uganda had already been dictated by two ethnical majorities: The Bantu tribes in the south and east and Nilotic nomads in the north and the west. However, even amongst the Bantu tribes and amongst the Nilotic nomads there are grave differences in ethics and cultures. These often used to be and still are the cause of martial disputes between different tribes.

Around 1860 British scientists who came to the country on the trace of protestant and catholic missionaries detected the source of the Nile in the area of today's Jinja. (cf. Lübbert, 2012, p. 116 ff.) For Uganda its colonial times were gravely coining, thus they are outlined in the following chapter; this is why it is continued with the history after Uganda's independence.

The first dictator past Uganda's independence was Obote, who came to force in February 1966 by overriding the constitution and dismissing the president. Despotism and repression were daily businesses in politics during Obote's period of power. Idi Amin, who was the leader of the military under Obote took advantage of a stay abroad of him. He declared his presidency in January 1971. Idi Amin led the country with the force of the military – political actions were prohibited and many human rights were overridden. 1972 he commanded all Asians to leave the country and thus chased more than 70,000 of them into exile to England, Canada and the USA. Their businesses were handed over to Africans most of them were his loyalties. Many of the new owners ruined their businesses through mismanagement and lack of knowledge. This contributed to dereliction of the Ugandan economy at the time. According to information of amnesty international, almost 400,000 people lost their lives during the period of power of Idi Amin.

The tyrant, who himself was a Muslim, primarily ordered the homicide of Christians, who were the majority with around 70% of the population. Plus, around 30,000 Karamojong were killed because Idi Amin thought they were primitive. An invasion of Tanzanian troops put him to flight in 1979, after eight years of reign of terror. After a short period of transitional government, the old dictator Obote came back to power. Opponent groups began a guerilla war, as the National Resistance Army under the current president Yoweri Museveni. After Museveni's coming into power in 1986, Uganda consolidated with him quickly winning the trust of the western World. He for instance invited back the Asians who had to leave the country under Idi Amin and promised them to give them back their properties. In the end, Museveni's regime also is a dictatorship, which can be seen in his continuously counterfeit elections since his coming into power. (cf. Lübbert, 2012, S. 117 ff.)

b. The Colonial Background of Uganda

There have been certain economic characteristics of colonialism in East Africa, like the expropriation of land, or the exploitation of labor, that will now be depicted elaborately. Before

the colonization of Africa, land was communally owned, people used it, but they didn't own it themselves. For the colonial masters, however, land was just a commodity, no different from any other economic factor of production, that was to be sold and bought, and therefore was to be privately owned. Colonialist thought they knew what's best for the native people and therefore they tried to act in the 'best interest' of them, without even taking notice of what the natives considered right or wrong. As the colonial settlers didn't have adequate manpower to work the land themselves, however, they started exploiting labor as well. The African workers were paid extremely low wages, while working under treacherous conditions. Some colonial powers, like Germany, introduced forced labor, and many people lost their lives due to the terrible working conditions. Some native people managed to become landlords during the colonial phase, and produced cotton for export, as the owners of about 4000 estates in the biggest kingdom of nowadays Uganda 'Buganda'. Moreover, the colonial powers came to introduce tax-systems in order to pay the governments. One of the main disadvantages of this introduction of taxes was, firstly, that the taxes didn't benefit the natives at all, and secondly, that the taxes had to be paid in the specific European currency. Therefore Maasai people (mainly from nowadays Tanzania and Kenya) were forced to sell parts of their livestock to be able to pay the taxes.

Uganda and Kenya back then mainly grew coffee and cotton; main parts of these productions came directly to the British 'mother country' through export. Because of this, formerly prosperous areas came to face famines, as the main attention was laying on the cash crops, whereby food crops were neglected. Furthermore, African landlords were not allowed to plant these cash crops themselves. The prices of the crops were in the end set by the parasternal monopoly of the colonial government (cf. Boehnen, 1985, pp.332-335).

Before the colonial phase started in Africa, there has been trade between different groups of people, so to say across borders. This came to an abrupt end with the start of colonialism in Africa. The different African countries became isolated, as British colonies just interacted with Britain; German colonies just interacted with Germany and so on. Even up to today it is easier to fly from any bigger city in Europe to Africa, than to fly in between African countries. When taking a closer look at colonialism, it becomes apparent that the colonial powers didn't have African interests on their minds, even if they claimed so. One-crop economies for instance, made the change to independence immensely difficult for many countries in Africa. Colonialists often described native Africans as being lazy. Africans that got the opportunities to benefit themselves however, mainly made a great job. Some examples would be cotton producers in Uganda - these people worked hard and were able to benefit from it. People who were forced to work often rebelled, which created a picture of laziness beneath the colonial powers. In order to fix the problem of 'lazy Africans' the British brought Indian workers to East Africa on ten-year contracts. For the Indian settlers, this was a great opportunity as they could start their businesses on an almost pristine ground, which was no longer possible in India at the time. British colonialists again favored the Indian settlers and therefore the discrepancy between the natives began to grow, whilst the Indian settlers managed to dominate the local economies of British East Africa. This, amongst other things, resulted in the expulsion of all Asians, as it has been outlined before (including those who had taken up Ugandan citizenship) from Uganda in the early 1970s under Idi Amin. In the end, however, the colonialists didn't manage to modernize their colonies, which emphasizes the fact, that there was no point on really helping the 'poor Africans', and the main attendance during the colonial period lay on helping one's self through exploitation of land and labor, and the like. The lack of industrialization of former African colonies underlines that ultimately (cf. Khapoya, 2010, pp.125-134).

Despite the numerous bad impacts colonialism had on Africa, there have also been certain improvements that came along with this development. The introduction of western medicine has been able to save thousands of lives so far, and the establishment of formal education had its impacts on the people. The beginning of small infrastructures like roads and railways began in the colonial time. Some authors also speak of the Christianization (and Islamization) as a benefit, as it managed to build a common ground for the various ethnic groups that come together in Africa. The creation of different countries might also contribute to a simplified political participation of the people, whereas the creation of artificial boundaries (as it has been done between Uganda and Kenya for instance) has already lead to many political conflicts and therefore to much suffering in different African states. Moreover the colonial times came around with many more disadvantages for Africa, than benefits. Not least the absent confidence in themselves that numerous former colonies faced after colonialism and to some extent still face; alongside with a loss of confidence in their institutions and heritage still affects Africa and therefore make African countries dependent (cf. Khapoya, 2010, pp.135, 136) - if not dependent on their former colonialists, then now possibly on 'new colonial powers' such as the IMF. The phase of colonialism, according to Boahnen lasted less than one hundred years for most parts of Africa, from the 1880s to the 1960s (cf. Boahnen, 1985, p. 782). But is that really the case? Is colonialism really over - or did it just change its appearance? The scale of this paper doesn't allow the pursuance of these questions; therefore Social issues of Uganda and social work will be in focus in the next chapters.

c. Social issues in Uganda

Uganda belongs to the 50 poorest countries in the world, the Human-Development-Index put the East African country on position 157 out of 182 analyzed countries in 2009. (cf. Lübbert, 2012, p. 125) According to UN-data Uganda above all belongs to the group of 'least developed countries', which currently consists of 48 of the world's countries. (cf. UN, 2013).

Uganda is also counted among the most indebted poor countries; it however got generous debt cancellations time and again in the last years. Furthermore, this country counts as one of the most corrupt in the world - which is not even denied by any political leader of the country. (cf. Lübbert, 2012, p. 125)

After numerous armed conflicts in the province of Karamoja with different opponents from Kenya, but also from Uganda, the government decided in 2000 to disarm the Karamojong. The rebels of the Lord's Resistance Army (LRA) under Joseph Kony fight against the government ever since Museveni came to power. They are mainly sited in Northern Uganda and use extraordinary brutal methods and a huge amount of child soldiers. Since 2008 Uganda has been counted as safe and also the Northern Part of the country can be visited again, as Joseph Kony and his LRA was chased to the Democratic Republic of Congo and the disarmament of the Karamojong has been successful. (cf. Lübbert, 2012, p.125 ff.)

The draft law of 2009 against homosexuals gained attention in the entire world. Should Uganda kill the gays or kill the Bill?“ (Civil Society Coalition, 2013, S.1) This question has been posed in endless political debates and on the private level for years in Uganda. „The object of this Bill is to establish a comprehensive consolidated legislation to protect the traditional family by prohibiting (i) any form of sexual relations between persons of the same sex; and (ii) the promotion or recognition of such sexual relations in public institutions and other places through or with the support of any Government entity in Uganda or any non governmental organization inside or outside the country. (Civil Society Coalition, 2013, p.1)

Respective homosexuality, there is still a long way to walk in the direction of human rights. It seems to be courteous to be opposed to homosexuality in Uganda. There are more issues in social life in Uganda, however:

Compulsory education is fixed in the constitution, up to today, though, about 40% of primary teachers are not educated satisfactorily, plus the occupation of teachers has a really bad reputation. The rate of school enrollments in primary schools lays around 90%, in secondary schools it is around 15%. There is hardly any difference between the enrollment numbers of girls and boys. Since 1995 the number of university students has more than doubled. (cf. Lübbert, 2012, p.141) In Karamoja, the situation is much more grave, which is due to the poorness of the area. Parents oftentimes cannot pay the comparatively high school fees. That often comes along with the people having many children (many a time more than 8 per woman) and polygamy according to culture. Thus it is often very difficult to send all kids to school, above all the schools oftentimes are too far away to be able to reach them by walking. Plus kids in the school age often have the task to herd animals, which is hard to combine with school as well. The literacy rate of Uganda after all is around 70%, with an upward trend. Moreover, the rate of infant mortality and maternal mortality rates are strikingly high. The average life expectancy in 2010 was 53.1 years, the childhood mortality rate in 2011 was 62 per 1000 live births, and the maternal mortality rate in the same year was 430 per 100,000 live births. Especially the effects of the HIV / AIDS epidemic are serious. It is the most common cause of death in Uganda before tuberculosis and malaria. (cf. Lübbert, 2012, p.141) The number of HIV-infected people is estimated to be up to 2 million Ugandans, which accounts for 17.6% of the population and is more than one in six Ugandans.

Ugandan population growth in 2011 was at a high of 3.2%, if this does not change significantly in the coming years, the population would have doubled by 2050, which would lead Uganda to a real population explosion. (cf. Lübbert, 2012, p.137) This problem also stands out above all in the rural areas of Uganda and thus to a large extent in Karamoja, where polygamy is still a cultural asset and completely normal. Polygamy also leads to further problems: HIV / AIDS can spread more rapidly and catches whole families, gender problems, high numbers of children through competition between women. The woman who has the most children is tendentially preferred by the husband, whereby all women try to get the most children. This in turn leads to a rising rate of child mortality because often there is not enough food for everyone and so on. For real, sustainable development, there is also a huge need of change in polygamy in Karamoja.

d. Riamiriam Civil Society Network Karamoja

The organization Riamiriam Civil Society Network Karamoja, headquartered in Moroto near the border to Kenya, is a network that links and interconnects various actors in Karamoja. Most of these actors are NGOs. The name of the organization is groundbreaking for their work: Riamiriam means meeting place on Nakaramojong, the language of Karamojong. The vision of the network is an informed, dignified and articulate Karamoja. Its goal is a vibrant civil society in Karamoja where the Citizens civil expression is enhanced. Riamiriams mission is to facilitate and strengthen civil society organizations in Karamoja to enable them to address issues of human rights, environment, security and gender equity through improved coordination, capacity building, research and information sharing, lobby and advocacy. Civil society organizations as well as the general public in Karamoja and all peace activists in the region should benefit from the work of the network.

The focus of the organization is on the coordination of peace actors, advocacy by sharing information at radio talkshows and meetings. It regularly publishes peace newsletters, and member

organizations are trained on peacebuilding, conflict resolution and human rights. Furthermore, Riamiriam CSN Karamoja allows public dialogues on appropriate topics. The network also collects and analyzes inter alia security incidents and supports cross-border activities such as Tegla Loroupe peace race and Lokirima peace accord. The key phrase of Riamiriam CSN Karamoja is that all peace activists must act in harmony and conformity. Uncoordinated, incoherent efforts cannot bring the desired results, which are so important in Karamoja at the time. In Karamoja, there is a great need to revive traditional, traditional mechanisms for the peacebuilding projects so that the traditional, local people can be brought in and become part of the process. (cf. Riamiriam CSN Karamoja, 2011, p.29 f.)

All in all, Riamiriam CSN Karamoja is a network that unites the different peace activists and NGOs, through facilitating collaboration. In the 2-year peacebuilding project Akimorikin ("get together" in Nakaramojong) for instance, the organization came up with a concept to positive peace in the region through security committees that are led by the local people. The project was financed by US-AID, with the support of the International Rescue Committee (IRC) based in Moroto. Sub-county security committees (SCSCs) are anchored in Ugandan law; therefore there must be one in each sub-county. Uganda is built according to a federal system. The sub-counties have different tasks, for instance security. The sub-county security committees were set up to build early warning and early response systems to improve the security situation in the individual sub-counties.

In the project the members, as well as the general public, are trained. First of all, the tasks of the members and the committee are explained to them. Later in the project, the members of the SCSCs in Karamoja are still being trained in topics such as early warning, early response, communication skills, gender integration, do no harm, conflict mapping and analysis and conflict prevention and management. The project is regularly evaluated, not only members of the SCSCs are interviewed but also people in the villages and in the cities in order to see how far it is known that the SCSCs exist and what to expect from them.

Riamiriam CSN Karamoja is known as an active and accurately working organization that carries weight even outside of Karamoja. The NGO's partners are major stakeholders in politics, culture and church leaders. That's how Riamiriam can make its influence work for the people of Karamoja.

3. CONCLUSION

Social work in Uganda is as old as development aid or development cooperation. Yet there is still a long way to go before the human rights situation in Uganda is acceptable. This is mainly due to historical reasons, such as the colonization of England, the riots and wars during Obote, Idi Amin or Museveni in the form of guerrilla wars or warlike clashes in and around Karamoja, or the cruel incidents caused by Joseph Kony and his Lord Resistance Army. Uganda's colonial legacy and its history of dictatorship and poverty have coined this country.

Although also the culture of Uganda or the many different ethnic groups in Uganda favor human rights violations such as homophobia or polygamy. The NGOs are still struggling with some difficulties, not least with the corruption. Some NGOs in Uganda do excellent work, which again is destroyed by corruption or similar problems. There are many reasons for today's social inequality between global north and global south countries. But there is still hope for a better future.

REFERENCES AND LITERATURE LIST

1. Boahnen, A. A. (ed.) (1985): *General History of Africa VII. Africa under Colonial Domination 1880-1935*. Berkeley: University of California Press.
2. The Civil Society Coalition on Human Rights and Constitutional Law (2013): *Uganda's Anti-Homosexuality Bill – The Great Divide*. Kampala.
3. Khapoya, V. B. (2010): *The African Experience. An Introduction*. Englewood Cliffs, NJ: Pentice Hall.
4. Lübbert, C. (2012): *Handbuch für individuelles Entdecken – Uganda Ruanda*. Bielefeld: Reise Know-How Verlag.
5. Reference (2016): *Why is Uganda called the Pearl of Africa?* Online on the internet: <https://www.reference.com/history/uganda-called-pearl-africa-ca9b1e1f48f02107> (last access: 06/11/2016).
6. Riamiriam Civil Society Network Karamoja (2011): *Inventory of Karamoja Peace Actors*. Moroto.
7. UN (2013): *Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings*. Online on the Internet: millenniumindicators.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm (last access: 15/09/2015).

SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE AUGANČIŲ VAIKŲ PSICHOSOCIALINĖS PROBLEMOS LIETUVOJE

EGLĖ JASULEVIČIŪTĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė: socialinio darbo mgr., edukologijos dokt., lekt. R. Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje analizuojama vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, psichosocialinės problemos bei jų sprendimo būdai Lietuvoje. Straipsnyje analizuojamos tėvų priklausomybės nuo alkoholio pasekmės vaiko raidai. Mokslinių šaltinių analizė atskleidė, kad tėvų priklausomybės nuo alkoholio problema Lietuvoje yra labai sena ir sunkiai sprendžiama. Tai yra viena iš pagrindinių vaikų traumuojančių problemų šeimoje. Mūsų šalyje kovojama tik su pasekmėmis, retai yra pastebimi pirmi šeimos krizės ženklai. Taip pat trūksta didesnio dėmesio prevencinėms priemonėms. Straipsnyje taip pat aptariama smurto šeimoje samprata, jo priežastys ir padariniai vaikui.

IVADAS

Temos aktualumas. Kiekvieną dieną galima perskaityti ar išgirsti apie socialinės rizikos šeimą ir apie tokių šeimų problemas, dažniausiai - girtaujančius tėvus bei jų paliktus vaikus. Lietuvoje tokios neigiamos ir verčiančios sunerinti žinios jau tampa kasdienybe. Tokios antraštės kaip „Nužudė savo ką tik gimusį kūdikį“, „Tėvas nužudė savo vaiką“ ar „16 metų mergina pagimdė namie, kai tuo metu tėvai girtavo“ žiniasklaidoje aprašomos beveik kiekvieną dieną.

Pagal oficialiosios statistikos portalo pateiktus duomenis, Lietuvoje 2015 m. buvo 9 757 socialinės rizikos šeimos, jose iš viso augo 19 043 vaikai. Ir nors pastebima, kad šis skaičius kasmet mažėja, visgi jis išlieka labai didelis. Socialinės rizikos šeima - tokia šeima, kurioje auga vaikų (iki 18 metų) ir kurioje bent vienas iš tėvų:

- piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ir toksinėmis medžiagomis;
- yra priklausomas nuo azartinių lošimų;
- dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų;
- naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ir seksualinę prievartą;
- gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams.

Lietuvoje priskiriama prie socialinės rizikos šeimų ir tie atvejai, kuriose auga vaikai iš globos namų ar priskirta globa nepilnamečiams (Socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl šeima įrašoma į socialinės rizikos šeimų sąrašą – vieno iš tėvų arba abiejų priklausomybė nuo alkoholio. Alkoholizmas - rimta ir labai paplitusi liga, kuri dvasiškai, emociškai ir fiziškai, neigiamai veikia visus šeimos narius. Alkoholizmas yra liga, kurios pasekmės lieka visam gyvenimui. Leliūgienė (2007) teigia, kad vaiko, augusio smurtauojančioje ir alkoholiu piktnaudžiaujančioje šeimoje, padariniai atsiliepia ir ateityje. Vaikai, matę tėvų smurtą ir alkoholizmą, auga su kaltės ir gėdos jausmu, todėl išsivysto nepilnavertiškumo kompleksas. Tokie vaikai labiau linkę į depresiją ir į savižudybes, linkę nusikalsti, įsivelti į muštynes, konfliktus. Vaikai, kilę iš socialinės rizikos šeimų, yra mažiau ugdyti, prasčiau mokosi, prastai sukoncentruoja dėmesį ir yra labiau pažeidžiami aplinkos.

Suaugusiųjų priklausomybę nuo alkoholio nagrinėjo Leliūgienė (2002), Bulotaitė (2009). Tėvų alkoholizmo problemą bei įtaką jų vaikams analizavo Bulotaitė (2003), Sniečkus (2013). Su kokias sunkumais susiduria vaikai, kurių tėvai yra priklausomi nuo alkoholio, nagrinėjo Nasvynienė (2005), Eimutienė (2009). Socialinės rizikos šeimas ir jų problemas nagrinėjo tokie mokslininkai kaip Black (1981), Nissen (1997), Tamulienė (2008). Pastebima, kad vis dar trūksta diskusijų apie vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, psichosocialines problemas, jų sprendimo būdus bei socialinių įgūdžių ugdymą. Šiame straipsnyje keliamas šis **problemnis klausimas**: kokios yra pagrindinės vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, psichosocialinės problemos?

Straipsnio tikslas – apibūdinti pagrindines vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, psichosocialines problemas Lietuvoje.

Uždaviniai:

1. Aprašyti socialinės rizikos šeimų situaciją Lietuvoje.
2. Apibūdinti vaikų, augančių nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, psichosocialines problemas.
3. Aptarti smurto šeimoje pasekmes vaikams.

Socialinės rizikos šeimų situacija Lietuvoje

Pagal oficialios statistikos pateiktus duomenis per paskutinius penkerius metus Lietuvoje socialinės rizikos šeimų sumažėjo iki 1 147 šeimų, kuriose gyvena 4 292 vaikai. Nors skaičiai ir mažėja, problema vis tiek išlieka didelė ir skauda mūsų valstybėje.

Švedaitė ir Gvaldaitė (2005) rizikos šeimas apibūdina kaip problemines ir nedarnias. Tokiose šeimose vaikai auga sunkiomis sąlygomis, dažniausiai neprižiūrėti, nemylimi. Įvardijami pagrindiniai socialinės rizikos veiksniai: nedarbas, pajamų nelygybė ir skurdas, švietimo problemos, nenoras priimti pagalbą, nemokėjimas prisitaikyti prie kintančių poveikių, taip pat nemokėjimas paskirstyti lėšų. Rizikos veiksniams priskiriamas ir vaikas, kuris tampa pasikartojančio smurto liudininkas. Šios šeimos, kurios patenka į socialinės rizikos sąrašą, tampa priklausomos nuo valstybės mokamų išmokų.

Socialinės rizikos šeimose dažnai vyksta muštynės, bernai, fizinis smurtas prieš vaikus. Leliūgienė (1997), Miškinis (2003) nurodo, kad girtavimas yra viena iš pagrindinių smurto šeimoje priežasčių. Vaikai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, susiduria su daugybe problemų, tiek fizinių, tiek psichologinių, tiek dvasinių.

Lietuvoje pagrindines socialinės rizikos šeimų problemas - besaikis alkoholio vartojimas ir nenoras priimti pagalbą. Pagalba skiriama visai šeimai, stengiamasi daugiausia dėmesio skirti vaiko gerovei ir jų priežiūrai. Suvokiama, jog alkoholizmas ir smurtas artimoje aplinkoje nėra tik šeimos problema. Visos šios problemos - tai visos valstybės ir visuomenės problema.

Vaikų, augančių nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, psichosocialinės problemos

Kaip teigia Žukauskienė (2012), vaiko raidai labai didelę įtaką turi asmens ryšys su socialine aplinka. Galima daryti prielaidą, kad vaikas, augęs netinkamoje aplinkoje ir matęs traumuojantį pavyzdį, sunkiai gali atsispirti tokiam negatyviam pavyzdžiui.

Vienas seniausiai alkoholizmo problemą nagrinėjančių mokslininkų yra Nissen (1997), jis alkoholizmą įvardija kaip klatingą ir lėtą, netgi mirtiną ligą. Autorius pateikia duomenis, jog kiekvienas asmuo, sergantis alkoholizmo liga, paveikia net 4-5 žmones iš aplinkos, ir tai dažniausiai yra šeimos nariai. Taip pat verta atkreipti dėmesį į Nacionalinės tabako ir alkoholio

koalicijos pateiktą pranešimą (2010), kad su alkoholiu susiejama daugiau kaip 50 įvairių ligų, socialinių ir ekonominių negrįžtančių pasekmių.

Besaikio alkoholio vartojimui tėvai neįstengia pasipriešinti, taip kankindami savo atžalas. Vaikai turi iškęsti kartu su kitais šeimos nariais ligos pasekmes ir emociniu atžvilgiu patys tampa ligoniais. Tokiose šeimose dažniausiai yra kelios pagrindinės nerašytos taisyklės: 1) šaltumas; 2) tylėjimas; 3) neigimas; 4) izoliacija (Nissen, 1997).

Bulotaitė (2009) teigia, kad kiekvienas vaikas skirtingai priima tėvų priklausomybę nuo alkoholio. Galima atpažinti nevienodas vaikų reakcijas: vieni vaikai meluoja, kiti prašo pagalbos, tretie patys pasiduoda negatyviam pavyzdžiui ir seka tėvų pėdomis. Socialinės rizikos šeimų, kuriose vartojamas alkoholis ar narkotinės medžiagos, vaikams sunkiausia atsiriboti – tokie vaikai yra įbauginti, dažnai net „savaime“ meluoja ar yra verčiami meluoti, labai retai pripažįsta, jog jų tėvai geria. Vaikai, kurie turi savo šeimoje bent vieną narį, kuris piktnaudžiauja alkoholiu, gali tapti šeimos „sergėtojais“. Tokioje šeimoje dažnai neatsižvelgiama nei į vaiko amžių, nei į lytį – jis dažnai turi didelę atsakomybę šeimoje. Šių vaikų vaikystė jau būna prarasta, kadangi jie patys turi rūpintis savo girtaujančiais tėvais, jaunesniais broliais ar seserimis, saugoti vienas kitą ar net namus. Dažnai tokiose šeimose slepiamos problemos tiek nuo mokyklos pedagogų, tiek nuo draugų, artimųjų ar pažįstamų: „visų šeimos narių jausmai užgniaužti iš baimės, kad vėl psichologinės žaizdos bus atvertos, neparodoma nei meilės, nei pykčio, nei džiaugsmo, nei sielvarto“ (Gudžinskienė ir Gedminienė, 2010, p. 11). Stengiamasi išlaikyti geresnį šeimos įvaizdį nei jis yra.

Socialinės rizikos šeimose net elementariausi šeimos poreikiai, tokie kaip maistas, drabužiai, saugumas, pagarba yra užgniaužti ir nustelbti alkoholikų tėvų pakilimų ir nuosmukių. Vaikai iš tokių šeimų yra mažiau ugdyti: jie dažnai nemoka tvardyti pykčio, nesugeba valdyti emocijų, nesugeba gerbti kito žmogaus, nejaučia atsakomybės už savo veiksmus ir kalbas, dažniau keršija ir vadovaujasi pačiais primityviausiais instinktais.

Smit (1991) nuomone, vaiko raidai dar didesnę žalą padaro jei šeimoje girtauja ne tik tėvai, bet ir seneliai ar vyresni šeimos vaikai. Galima pastebėti, kad šeimoje girtauja net kelios šeimos kartos. Vaikai mato ne tik tėvų, bet ir visos kartos pavyzdį. Moksliškai įrodyta, kad vaikai, gimę girtaujančioje šeimoje, turi didelę riziką patys tapti priklausomais nuo kvaišalų, azartinių žaidimų, alkoholio ar netgi tapti darboholikais. Kiti vaikai patenka į padidintą priklausomybių faktorių. Augę nuo narkotikų ar alkoholio priklausomoje šeimoje, matę netinkamą elgesį, vaikai gali turėti daugiau emocinių ar psichinių problemų.

Visuomenė pradėjo rodyti didelį dėmesį suaugusių alkoholikų vaikams. Išsamiai šią problemą pateikė Wiotitz (1999). Jis atkreipė dėmesį, jog alkoholikų vaikai neturi amžiaus. Vaikai, augę tokioje aplinkoje, kurioje buvo piktnaudžiaujama alkoholiu, lieka nebrandūs, išauga nepasitikintys savimi, menkai vertinantys save, irzlūs, jautriai reaguoja į aplinkos dirgiklius.

Nuo alkoholio priklausomoje šeimoje augantiems vaikams tampa sunkiau mokytis, sukoncentruoti dėmesį, patys gali pradėti demonstruoti nusikalstamą elgesį, įsivelti į muštynes, pradėti vogti. Tokie vaikai iš tėvų perima ne tik blogo elgesio modulį, bet ir nuotaiką, pvz., nuolatinį dirglumą, įniršio ir agresijos priepuolius, greitą susierzinimą. Socialinis darbuotojas, pedagogas būtinai turi pažinti visos šeimos, kurioje auga vaikas, problemą: nepulti vaiko teisti ar daryti išankstines išvadas. Vaikams, augantiems nuo alkoholio priklausomose šeimose, būtina plataus rato pagalba.

Smurto šeimoje pasekmės vaikams

Kaip teigia Sniečkus (2013), tėvai, kurie yra patekę į socialinės rizikos šeimų sąrašą, retai domisi ir rūpinasi vaiku, dažnai už menkus nusižengimus naudoja labai griežtas fizinės bausmės, terorizuoja savo vaikus, emociškai juos žlugdydami.

Pagal LR Nacionalinę smurto prieš vaikus prevenciją (2011), smurto pobūdis gali būti įvairus: smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis vaiko kūnui: išoriniam paviršiui ir vidaus organams. Kiek lengviau yra pastebimas fizinis smurtas, kuris skirstomas į du epizodus, tai yra – vienkartinis smurtas ir pasikartojantys fiziniai veiksniai. Tėvai, naudodami fizinės bausmės, dažnai mano, jog fizinis smurtas yra tik priemonė „tinkamai“ išauklėti vaiką, todėl dažna socialinės rizikos šeima smurtą argumentuoja teigdami, kad „vaiką tik auklėjo“ (Kvieskienė, 2003).

Yra nuomonių, kad smurto sąvoką reikia pakeisti „prievartos“ terminu. Vaikai, patyrę smurtą iš artimiausių žmonių ir nesulaukdami šeimoje ramybės, tampa irzlūs, agresyvūs, uždari, baikštūs, nepasitikintys socialine aplinka. Nervinė įtampa atsiliepia psichinei ir fizinei vaiko sveikatai, tokie vaikai dažnai skundžiasi galvos, pilvo skausmais, pykinimu, šlapinasi į lovą (Pūras ir Ulevičiūtė, 2010).

Vienas iš sunkiausiai pastebimų smurto formų yra seksualinis smurtas. LR Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijoje (2011) išskiriamos tokios seksualinės prievartos formos: suaugusio asmens tenkinami seksualiniai poreikiai, susiję su daiktų kišimu į lytinius organus, vaiko neleistinas glostymas, bučiavimas, siekiant seksualiai pasitenkinti, kalbėjimas su vaiku seksualaus pobūdžio kalba.

Paplitusi nuomonė, kad seksualinę prievartą dažniausiai patiria mergaitės paauglystėje. Tai visiškai klaidinga nuomonė, nes dažniausiai tik vyresnio amžiaus vaikai ieško pagalbos ir apie tai kalba. Įvairiais tyrimais įrodyta, kad seksualinę prievartą patiria viena iš keturių mergaičių ir vienas iš šešių berniukų. Iš šitų išaiškintų atvejų iki 40 proc. vaiką išnaudojo vienas iš tėvų, o likusius 50 proc. vaikų išnaudojimo atvejais tai buvo daroma iš artimos aplinkos esančio asmens, kuriuo vaikas pasitiki (Kairienė, 2013).

Seksualinio smurto pasekmės vaikams būna ilgalaikės. Sunaikintas vaiko pasitikėjimas suaugusiais, jie dažnai jaučiasi išduoti net pačių artimiausių žmonių. Užaugę vengia artimesnių santykių - ypatingai tai būdinga berniukams.

Gilligan (2007) išskiria pagrindines priemones, kurios gali padėti atpažinti smurtą artimoje aplinkoje:

- visuomeninis švietimas;
- geresnės specialistų žinios;
- visokeriopa pagalba aukai, konsultavimas;
- rizikos grupėse esančių vaikų stebėjimas.

Smurtas prieš vaikus yra globalaus lygmens problema, turinti sunkių padarinių vaiko fizinei ir psichinei sveikatai ir raidai. Nepaisant plataus problemos paplitimo, į viešumą iškyla tik pavieniai atvejai prieš smurtą. Pasauliniai tyrimai įrodė, kad smurto mastai, apie kuriuos pranešama žiniasklaidoje, neatitinka realybės (Žukauskienė 2012). Todėl labai svarbu, kad kiekvienoje valstybėje būtų įdiegtos tinkamos prevencinės priemonės (pvz., visuomeninis švietimas, specialistų žinių gilinimas, rizikos grupėse esančių vaikų stebėjimas) bei suteikiama pagalba jau nukentėjusiems vaikams.

Apibendrinant galima teigti, jo pagrindinė problema ta, kad nėra laiku suteikiama pagalba socialinės rizikos šeimoms, ypatingai jose augantiems vaikams. Problemą (pvz., alkoholizmą, smurtą) šeimoje pradedama spręsti tik jau gerai jai įsišaknijus, todėl nėra lengva išspręsti sunkios

šeimos padėties. Dirbant su socialinės rizikos šeimomis, taikomi įvairūs socialinio darbo metodai: socialinis darbas su šeima, individualus konsultavimas, darbas su vaikais grupėmis, savipagalbos grupės, socialinis darbas su bendruomene. Tačiau darbą su socialinės rizikos šeimomis apsunkina jų nenoras priimti pagalbą ir kategoriškas atsisakymas bendradarbiauti su valstybinėmis institucijomis ar NVO.

IŠVADOS

1. Nors socialinės rizikos šeimų situacija Lietuvoje gerėja ir jų skaičius mažėja, vis dar išlieka labai aktualu kalbėti apie šiose šeimose augančių vaikų psichosocialines problemas. Dažnai šie vaikai slepia psichologinį, fizinį, seksualinį smurtą, vykstantį jų šeimoje. Jie slepia tėvų nesėkmes, jų besaikį alkoholio vartojimą. Vaikas, augantis socialinės rizikos šeimoje, dažnai pats turi pasirūpinti savimi, priimti sprendimus, neatitinkančius jo amžiaus.
2. Vaikai, augantys nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, susiduria su įvairiomis psichosocialinėmis problemomis. Tokie vaikai linkę į depresiją tiek vaikystėje, tiek ir saugus. Jie yra lengviau įtraukiami į nusikalstamą veiką. Tokie vaikai susiduria su sunkumais mokymosi procese, jiems sunkiau sukonzentruoti dėmesį, stokoja socialinių įgūdžių.
3. Smurto šeimoje pasekmės vaikams yra kompleksinės. Vaikai, kurie patiria smurtą šeimoje, dažnai skundžiasi somatinio pobūdžio skausmu. Dažniausiai pasireiškia nerimo protrūkiai, tampa uždari, baikštūs. Užaugę vengia artimesnių santykių, sunkiau pasitiki žmonėmis, jų savivertė žema.

LITERATŪRA

1. *Alkoholio vartojimas ir padariniai*. Internetinis Narkotikų tabako ir alkoholio kontrolės portalas, žiūrėta 2016-10-27, prieiga per internetą: <http://ntakd.lrv.lt/lt/statistika-ir-tyrimai/alkoholio-vartojimas-ir-padariniai>,
2. Bulotaitė, L. (2009). *Priklausomybių anatomija*. Vilnius: Tyto alba.
3. Gedminienė, R. (2010). *Socialinio pedagogo darbas su vaikais, augančiais alkoholio vartojimo problemų turinčiose šeimose*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
4. Grinevičiūtė, K. (2011). Fizinės bausmės vaikams: baudžiamasis teisinis vertinimas. *Socialinių mokslų studijos*, 3(2), 721-736.
5. Gudžinskienė, V., Gedminienė, R. (2010). Socialinės pedagogikos pagalba vaikams, augantiems alkoholio vartojimo problemų turinčiose šeimose. *Socialinis ugdymas*, 13 (24), 8-37.
6. Gvaldaitė, L., Švedaitė, B. (2005). *Socialinio darbo metodai*. Vilnius Vilniaus universitetas.
7. Kairienė, B. (2013). *Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
8. Kvėdaravičiūtė, I. (2007). Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo sprendžiant socialines „gatvės vaikų“ problemas. *Pedagogika*, 88 131-137.
9. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
10. Oficialus Statistikos portalas, žiūrėta 2016-11-06, prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles4>.

11. Rimkus, V., Žemgulienė, S. (2013). Socialinės rizikos šeimų socialinio tinklo ir jo teikiamo socialinio palaikymo aspektai. *Tiltai*, 1 169-187.
12. Woititz, G. (1999). *Suaugę alkoholikų vaikai*. Vilnius: Vaga.
13. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija*. Vilnius. Margi raštai.

THE PSYCHOSOCIAL PROBLEMS OF CHILDREN WHO ARE RAISED IN THE SOCIAL RISK FAMILIES IN LITHUANIA

EGLĖ JASULEVIČIŪTĖ

Kolping University of Applied Sciences

The Tutor: lect. R. Bagdonaitė-Stelmokienė, social work master, PhD student of education sciences

SUMMARY

The present article analyses the psychological and social problems of children who live in the social risk families in Lithuania. The study also discusses how such issues are usually solved. After presenting the concept of violence within family as well as its root causes and consequences, the analysis shows the relationship between children and their parents who abuse alcohol. In addition, the implications of such parents' habits on the development of children are observed and overviewed. The survey of various sources indicates that the issue of parents' alcohol abuse in Lithuania is deep-rooted and difficult to eradicate. The constant parents' drunkenness remains one of the main factors that traumatize children of any given family. Even though a lot of effort is put into combating these social issues, it seems that when it comes to Lithuania, the first signs of crisis are neglected as there is more emphasis on the aftermath. Moreover, there is a lack of attention directed at the preventative measures. Finally, this small scale study provides with the analysis of and draws a conclusion about the Lithuanian children's problems and their repercussions.

GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ PAAUGLIŲ EMOCINIŲ GEBĖJIMŲ RAIŠKA

GIEDRIUS JONYS

Lietuvos sporto universitetas/ Kauno vaikų globos namai „Atžalynas“

Vadovas prof. dr. R. Malinauskas
Konsultantė lekt. R. Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Emocinė inteligencija yra vienas iš esminių sėkmingos paauglių socializacijos požymių. Šiame straipsnyje analizuojami vaikų globos namuose gyvenančių paauglių emociniai gebėjimai, aptariamos jų psichikos, sveikatos ir elgesio problemos, kurias lėmė neigiama jų ankstyvoji patirtis, biologinių tėvų globos netekimas bei gyvenimas institucinėje globoje. Straipsnyje pristatomi 2016 m. atlikto empirinio tyrimo rezultatai, leidę atskleisti ir įvertinti Kauno miesto vaikų globos namuose gyvenančių paauglių emocinius gebėjimus, tokius kaip: savęs vertinimą, savikontrolę, savigarbą bei pasitikėjimą savimi.

IVADAS

Šiandieninėje visuomenėje stengiamasi užtikrinti vaikų globos namų globotinių socialinę ir psichologinę gerovę bei garantuoti tinkamą globojamų vaikų socializaciją. Samašonok ir kt. (2006) atliktų tyrimų rezultatai atskleidė, kad vaikų atskyrimas nuo jų biologinių tėvų labai dažnai įtakoja netinkamo elgesio sustiprėjimą, stabdo jų socialinių įgūdžių raidą. Tėvų globos netekusiems vaikams, augantiems globos namų įstaigose, paprastai būdingas didesnis agresyvumas, menkavertiškumas, nepasitikėjimas savimi, nervingumas, blogėjanti jų psychosocialinė sveikata, silpnėjanti emocinių gebėjimų raiška. Užsienio autoriai Farruggia ir Germo (2015) nurodo, kad paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, yra didesnėje socialinės rizikos grupėje, dėl dažnesnių jų netinkamo elgesio apraiškų. Radzevičienė (2000), Juodraitis (2004), Indrašienė, Kvieskienė (2008), Samošonok (2009) taip pat tyrinėjo tėvų globos netekusių vaikų ir paauglių socialinės adaptacijos problemas. Atlikti tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinės ir emocinės kompetencijos neturėjimas labai dažnai trukdo į savarankišką gyvenimą išėjusiems jaunuoliams integruotis naujoje aplinkoje. Tėvų globos netekusių vaikų socialinėmis ir psichologinėmis problemomis domėjosi daugelis įvairių mokslininkų, tokių kaip Černeckienė (2007), Leliūgienė (2003), Kvieskienė (2000, 2003, 2007), našlaičių vaikų problemos yra nagrinėjamos ir aptariamos įvairiuose teisiniuose dokumentuose: Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (1992), Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (2000), Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996) ir kt., tačiau vis dar per mažai yra tyrinėta paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų raiškos ypatumai.

Tyrimo problema - literatūroje dažniausiai nagrinėjami globos namuose gyvenančių paauglių socialiniai gebėjimai ir įgūdžiai (Malinauskas, 2011). Todėl lieka neatsakytas **problematis klausimas**: kaip reiškiasi globos namuose gyvenančių paauglių emociniai gebėjimai?

Tyrimo tikslas - atskleisti paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų raišką.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų skirtumus pagal amžiaus grupes (15–16 m. ir 17–18 m.).
2. Atskleisti paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų skirtumus pagal lytį.

Hipotezės:

Probleminio klausimo iškėlimas leido suformuluoti šio **tyrimo hipotezes**: 1) 17–18 m. globos namuose gyvenančių paauglių emocinių gebėjimai geresni nei 15–16 m. paauglių, gyvenančių globos namuose; 2) globos namuose gyvenančių merginų gebėjimai geresni nei vaikinių, gyvenančių globos namuose. Hipotezės formuluojamos remiantis duomenimis, kuriais nustatyta, kad vyresnių globos namuose gyvenančių paauglių esminių socialinių įgūdžių lygis aukštesnis nei jaunesnių paauglių, gyvenančių globos namuose bei globos namuose gyvenančių paauglių merginų socialinių įgūdžių lygis aukštesnis nei vaikinių (Malinauskas, 2011).

Tyrimo metu buvo taikyti šie metodai:

1. Teoriniai: psichologinės, pedagoginės, socialinės mokslinės literatūros, švietimo dokumentų pasirinkta tyrimo tema studijavimas, analizė, lyginimas ir jos apibendrinimas.
2. Empiriniai: kiekybinė struktūruota anketinė apklausa.
3. Statistiniai: kiekybinių tyrimo duomenų aprašomoji analizė ir jų apdorojimas, taikant SPSS programinį paketą.

Praktinė tyrimo reikšmė. Globos namuose gyvenančių paauglių emocinių gebėjimų raiška yra itin svarbus indikatorius globojant ir auginant jaunąją kartą. Tinkamai bendraudami ir elgdamiesi su tėvų globos netekusiais vaikais, galima profesionaliau ir efektyviau jiems padėti išvengti daugelio problemų ne tik ankstyvojoje paauglystėje, bet ir vėlesniame jų gyvenime. Šio tyrimo duomenys suteikia naujų žinių emocinių gebėjimų ugdymo srityje, kurias galėtų panaudoti vaikų globos namų specialistai, dirbantys su paaugliais, netekusiais savo tėvų globos.

Globos namuose gyvenančių paauglių emocinių gebėjimų raiška

Pastaruoju metu Lietuvoje itin didelis dėmesys yra skiriamas vaikams, augantiems globos namų įstaigose. Statistikos departamento duomenys (2015) rodo, jog kasmet apie trys tūkstančiai vaikų Lietuvoje netenka savo tėvų globos ir patenka į įvairias globos namų įstaigas. Kasmet vaikų, netekusių savo tėvų globos, į šias įstaigas patenka daugiau negu jas palieka. Vieni vaikai sugrįžta pas savo biologinius tėvus, kiti yra įvaikinami, o didžioji dalis vaikų, sulaukę pilnametystės, yra pradėję savo savarankišką gyvenimą. Būtent todėl vaikų globos namuose yra stengiamasi užauginti ir tinkamai išugdyti vaikus, kurie sugebėtų lengvai adaptuotis šiuolaikinėje visuomenėje, kurie gebėtų efektyviai užmegzti ir palaikyti stabilius, tvirtus emocinius ir socialinius santykius su kitais žmonėmis bei, kurdami savo šeimas, sugebėtų tinkamai auklėti ir ugdyti savo pačių jaunąsias atžalas.

Užsienio šalių atlikti moksliai tyrimai atkleidė, kad vaikai ir paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, turi daug daugiau psichikos ir sveikatos problemų, nei paprastai kiti šeimose gyvenantys vaikai, turintys ankstyvesnius neigiamus patyrimus ir išgyvenimus (Pilowsky, 1995). Lyginant su kitais vaikais iš panašių socialinių ir ekonominių sluoksnių, vaikai, gyvenantys vaikų globos namuose, turi daug didesnių ir rimtesnių emocinių sutrikimų. Fontanella ir kt. (2015) atlikti tyrimai atskleidė, kad tarp 42 proc. ir 80 proc. vaikų, patenkančių į globos namų institucijas, turi emocinių ir elgesio problemų. Vaikų globos namų globotiniai daug dažniau pasižymi mažesniu kompetencijos lygiu, ateities tikslų neapibrėžtumu, socialinių įgūdžių stoka, emocinio vystymosi sulėtėjimu, elgesio problemomis labiau nei tai būdinga kitiems pilnose šeimose gyvenantiems vaikams ir paaugliams.

Palmer, Donaldson ir Stough (2002, 2004), Furnham ir Petrides (2003, 2006), Anderson (2002), Harrod ir Scheer (2005) atliktų tyrimų rezultatai atskleidė, kad didesnio emocinio intelekto paaugliai, gyvenantys pilnose šeimose, yra daug labiau laimingesni, pasitikintys savimi bei labiau patenkinti savo asmeniniu gyvenimu, jie daug geriau sugeba adaptuotis naujoje aplinkoje, pažangiau ir stropiau mokosi, be pateisinamos priežasties nepraleidinėja pamokų nei tie, kurių emocinis intelektas yra žemesnis, t.y. vaikų, gyvenančių globos namų įstaigose. Taip pat Petrides, (2006), Reift, Hatzes ir kt. (2001) atliktų tyrimų rezultatai parodė, kad žemesnio emocinio intelekto paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, daug dažniau būna uždaresni, agresyvesni, nepasitikintys savo jėgomis, dažniau patiriantys neigiamas emocijas ir pyktį. Tokie paaugliai taip pat nereguliariai lanko mokyklą, turi didesnių bendravimo, elgesio, emocijų bei dėmesio koncentracijos įvairių sunkumų. Bettmann ir kt. (2015) teigia, kad tokių vaikų išgyventos neigiamos ankstyvosios patirtys turi ilgalaikių pasekmių jų asmenybės funkcionavimui, intelektiniams procesams bei socialiniams santykiams.

Lietuvos mokslininkų dėmesys paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų tyrimams taip pat nemažėja. Samašonok ir kt. (2006) atliktų tyrimų rezultatai atskleidė, kad vaikų atskyrimas nuo jų biologinių tėvų labai dažnai įtakoja netinkamo elgesio sustiprėjimą, stabdo jų socialinių įgūdžių raidą. Tėvų globos netekusiems vaikams, augantiems globos namų įstaigose, paprastai būdingas didesnis agresyvumas, nepasitikėjimas savimi, menkavertiškumas, nervingumas bei blogėjanti psichosocialinė sveikata.

Apibendrinant galima teigti, kad ne tik yra svarbu įvertinti vaikų globos namuose gyvenančių paauglių įvairius sunkumus skirtingose srityse, bet ir nustatyti šių vaikų emocinius gebėjimus, tokius kaip: savęs vertinimą, savikontrolę, savigarbą, ir pasitikėjimą savimi. Tai reikalinga ne tik įvertinant globos namuose gyvenančių paauglių emocinę būseną ir atsparumą, bet ir planuojant tinkamus bei efektyvius pagalbos būdus sėkmingesniame paauglių prisitaikyme šiandieninėje visuomenėje.

Tyrimo metodologija

Tyrimo tipas – kiekybinis. Anot Kardelio (2002, p.273), kiekybinis tyrimas apibūdinamas kaip „struktūrizuotas, paremtas mokslinė hipoteze tyrimas, kuriame yra taikomi matematinės statistinės analizės būdai, o taip pat kiekybinis tyrimas yra labiau struktūrizuotas ir iš anksto suplanuotas, kadangi tyrimo metodai bei duomenų matavimo priemonės dažniausiai jau būna sukonstruotos dar prieš atliekant tyrimą“.

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 88 respondentai nuo 15 iki 18 metų amžiaus paaugliai, gyvenantys Kauno miesto vaikų globos namuose (48 vaikinai ir 40 merginų).

Tiriamųjų skaičius atrankinems visumoms lyginti buvo nustatomas pagal formulę: $n_{1,2} = 2 \times t^2 \times \sigma^2 / \Delta^2$, ($n_1=n_2$) (Kardelis, 1997). Šiuo atveju: $n_{1,2} = 2 \times 2^2 \times 0,5^2 / 0,15^2 = 88$. Čia n – atvejų skaičius, t – atrankinių grupių vidurkio skirtumo patikimumo rodiklis (95 procentų patikimumui vidurkių skirtumo patikimumo rodiklis $t = 2$), σ – vidutinis kvadratinis nukrypimas (0,5 – iš ankstesnių tyrimų); Δ – leistinas netikslumas, kuris pasirinktas 0,15. Būtent todėl tyrimo metu buvo sukonstruota 88 tiriamųjų imtis.

Tiriamieji atrinkti iš Kauno miesto vaikų globos namų bendro sąrašo, taikant tikimybinės sisteminės atrankos procedūras – t.y. atsitiktinės dvipakopės serijinės atrankos principu. Pirma buvo atrinkti vaikų globos namai. Paskui buvo atrinkti visi 15-18 metų amžiaus paaugliai iš pasirinktų Kauno miesto vaikų globos namų įstaigų. Tyrimas atliktas 2016 metais.

Duomenų rinkimo ir analizės metodai

- *Empiriniai*: tyrimo metu sukonstruota kiekybinė struktūruota anketinė apklausa. Anketos pradžioje buvo pateikti demografiniai klausimai apie tiriamojo duomenis - lytį ir amžių. Toliau buvo pateikiami 4 klausimynai, tinkantys pasirinktiems kintamiesiems išmatuoti ir pasižymintys gera vidine konsistencija (Schutte savęs vertinimo klausimynas, Savikontrolės skalė, Kognityviųjų gebėjimų vertinimo klausimynas, Madifikuota V. Stolino metodika, skirta pasitikėjimo savimi nustatymui).
- *Statistiniai*: kiekybinių tyrimo duomenų aprašomoji analizė ir jų apdorojimas vyko taikant SPSS programinį paketą.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Šiandieninė situacija Lietuvoje ir dažnos mokslinės diskusijos skatina vis aktyviau domėtis bei plėtoti paauglių emocinių gebėjimų raiškos ypatumus, kadangi tyrimų, kuriais būtų siekiama įvertinti ir atskleisti paauglių, gyvenančių globos namuose, savikontrolės, savigarbos, pasitikėjimo savimi ir savęs vertinimo rodiklius, nėra daug. Būtent todėl šiuo tyrimu buvo siekiama atskleisti paauglių, gyvenančių Kauno miesto vaikų globos namuose, savęs vertinimo, savikontrolės, savigarbos ir pasitikėjimo savimi raiškos ypatybes pagal jų lytį ir amžiaus grupes.

Tyrimo metu buvo keliamos hipotezės, kad 17–18 m. globos namuose gyvenančių paauglių emocinių gebėjimai geresni nei 15–16 m. paauglių, o gyvenančių globos namuose merginų gebėjimai yra geresni nei vaikų, gyvenančių globos namuose. Šios tiriamųjų amžiaus grupės buvo pasirinktos tikslingai, dėl to, kad šiame paauglystės laikotarpyje dažniausiai yra pasiekiamos emocinių ir elgesio sunkumų aukščiausios ribos (Broberg ir kt. 2001). Tyrimo rezultatai išsikeltas hipotezes patvirtino tik iš dalies, kadangi atlikto tyrimo metu buvo gauti tik du statistiškai patikimi skirtumai, kurie liudija, kad vyresni globos namuose gyvenantys paaugliai geriau geba remtis savo emocine patirtimi nei jaunesni, ir kad globos namuose gyvenančios merginos labiau pasitiki savimi nei globos namuose gyvenantys vaikinai.

Kiti šiame tyrime vertinami ir analizuojami emocinių gebėjimų rodikliai statistiškai reikšmingai neišsiskyrė.

Tyrimo metu atlikta Grasmick ir kt. (1993) savikontrolės skalė parodė, kad paauglių, gyvenančių globos namuose, savikontrolės vertinimas pagal lytį ir jų amžiaus grupes statistiškai reikšmingai nesiskiria. Remiantis Berk (2003) savikontrolės užuomazgos pastebimos jau dviejų metų vaikų elgesyje, kurios augant tik tvirtėja ir stiprėja. Tačiau tam, kad paauglys tinkamai elgtųsi, jis turi save suvokti kaip savarankišką ir nuo niekieno nepriklausantį asmenį. Kalbos suvokimas turi būti išvystytas taip, kad jis suprastų jam duotus nurodymus, atmintis, kad išsaugotų ir prireikus atgamintų įdiegtas taisykles, o informacijos apdorojimo sistema turi padėti pritaikyti jas tam tikroje situacijoje. Taip pat paauglys turėtų turėti bendrą supratimą apie savo gyvenimą ir tolimesnę ateitį. Augant savikontrolė turėtų tik tvirtėti. Berk (2003) tvirtina, kad savikontrolės įgūdžiai iš dalies priklauso nuo biologinių veiksnių, tokių kaip temperamentas, ir didele dalimi nuo paauglio artimiausios supančios aplinkos, pavyzdžiui nuo jo auklėjimo. Mokslininko Junger ir kt. (2010) atlikta studija parodė, kad savikontrolė iš dalies netiesiogiai yra susijusi su vaikų auklėjimu, paauglių emocijomis ir elgesio problemomis, kas iš dalies ir patvirtina gautus šio tyrimo rezultatus, kad toje pačioje globos namų aplinkoje gyvenančių 15-18 metų vaikų ir merginų savikontrolės lygis nesiskiria.

Kitas atliktas savigarbos tyrimas pagal Rosenberg (1989) metodiką atskleidė, kad nėra patikimo skirtumo tarp globos namuose gyvenančių vaikų ir merginų pagal jų lytį ($p > 0,05$).

Vaikinių savigarbos rodiklis buvo nereikšmingai didesnis ir labai nežymiai skyrėsi nuo merginų. Remiantis Ramanauskiene ir kt. (2003), vaikinių savigarba ir savęs vertinimas yra daugiausiai susijęs su jų santykiais su bendraamžiais, tą taip pat, antrina ir dauguma kitų autorių, kurie teigia, kad paauglystėje savigarba ir savęs vertinimas yra labai stipriai susijęs su bendraamžiais ir jų įvertinimu (Urberg, 1997; Hampson ir kt., 2001). Moksliniuose darbuose labai dažnai nurodoma, kad savigarba gali būti aukšta arba žema, kurią labai stipriai įtakoja aplinka, kurioje formuojasi asmenybė. Anot Almonaitienės ir kt. (2005, p. 158), „savigarba, veikiamą mūsų kintančios aplinkos ir patyrimo, formuojasi per visą gyvenimą“.

Kai kurie savigarbą supranta kaip bendrą savęs suvokimą, o kiti kaip kompetenciją moksle, kompetenciją sporte, socialinę kompetenciją, fizinę išvaizdą ar tam tikrą socialinį elgesį (Harter, 1998). Kitų mokslininkų (Mirzaei, 2012) atliktų tyrimų rezultatuose teigiama, kad aukštas savigarbos lygis sumažina neigiamą socialinį elgesį ir padidina teigiamą socialinį elgesį, o žemas savigarbos lygis padidina neigiamą ir sumažina teigiamą socialinį elgesį. Minėtų tyrimų išvados neprieštarauja šio tyrimo rezultatams.

Paauglių, gyvenančių globos namuose, savigarbos vertinimų skirtumai pagal amžiaus grupes buvo statistiškai nereikšmingi, išskyrus tai, jog 15-16 metų paauglių savigarbos rodiklis buvo nereikšmingai žemesnis už 17-18 metų paauglių savigarbos rodiklį.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo rezultatai atskleidė, jog tiek pagal lytį, tiek pagal amžių ryškių savigarbos skirtumų tarp paauglių, gyvenančių globos namuose, nenustatyta.

Toliau analizuojant paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų raišką, tyrimo metu buvo siekiama atskleisti tėvų globos netekusių paauglių pasitikėjimo savimi lygį, kadangi asmuo, kuris save labiau gerbia, pasitiki savo jėgomis, teigiamai save vertina ir tiki tuo ką daro, gali lengviau įveikti bet kokius gyvenime iškylančius sunkumus. Kaip teigia Šniras ir Malinauskas (2005, p. 23), „vienas svarbiausių asmenybės įgūdžių yra pasitikėjimas savimi. Kiekvienas individas skiriasi vienas nuo kito savo pasitikėjimo savimi lygiu. Tas lygis apibūdina jį kaip nepakartojamą unikalią būtybę“. Įvertinus šio tyrimo rezultatus, drąsiai galima teigti, kad 15-16 m. ir 17-18 metų paauglių, gyvenančių globos namuose, pasitikėjimas savimi pagal lytį reikšmingai skiriasi. Tyrimo rezultatai liudija, kad merginos labiau savimi pasitiki nei tyrime dalyvavę vaikinai, tačiau vertinant pasitikėjimą savimi tarp skirtingų amžiaus grupių jokių statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Nors kitų mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad pasitikėjimas savimi atskleidžia sistemingą pokytį tuomet, kai yra reikšmingas ryšys tarp amžiaus tarpsnių, gyvenimiškos patirties ar situacijos (Thornton ir Ryckman, 1991). Trzesniewski ir kt. (2002) atlikti tyrimai atskleidė, kad nuo 9 iki 90 metų amžiaus tarpsniuose pasitikėjimas savimi labai kinta: tai didėja, tai mažėja. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad vaikinių pasitikėjimas savimi nuo 9 metų mažėja, tačiau pasiekus 18-19 gyvenimo metus, vėl pradeda didėti, o sulaukus 69 metų - mažėti. Autoriai taip pat savo tyrime pabrėžė, kad moteriškos lyties atstovių pasitikėjimo savimi lygis įprastai yra žemesnis už vyriškos, tačiau šis tyrimas atskleidė tai, jog pasitikėjimas savimi reikšmingai skiriasi pagal lytį ir kad 15-18 metų amžiaus tarpsnyje globos namuose gyvenančios merginos yra savimi labiau pasitikinčios nei vaikinai. Tai patvirtina Trzesniewski ir kt. (2002) gautus tyrimo rezultatus, jog šiame amžiaus tarpsnyje vaikinių pasitikėjimas savimi būna šiek tiek sumažėjęs.

Taip pat šiame tyrime buvo atliekamas paauglių, gyvenančių globos namuose, savęs vertinimas pagal lytį ir amžių. Šiuo tyrimu buvo siekiama išmatuoti įprastinio individo elgesį bei gebėjimus suprasti, valdyti ir panaudoti kylančias emocijas. Analizuojant Schutte emocinių gebėjimų savęs vertinimo klausimą, emociniai gebėjimai buvo suskirstyti į gebėjimą remtis

savo emocine patirtimi, gebėjimą įvertinti emocijas, gebėjimą suprasti ir analizuoti emocijas bei gebėjimą valdyti savo emocijas.

Remiantis Martišauskiene (2010), paauglystės laikotarpyje labai stipriai formuojasi paauglių hierarchinė savęs vertinimo sistema: dauguma paauglių stabiliausiai vertina savo jautrumą grožiui ir žmogui, orumą, iš dalies ir sąžiningumą, ištikimybę, o nestabiliausiai - altruizmą, atsakingumą, pareigų vykdymą, nenuolaidžiavimą atleidumui, interesų derinimą bei solidarumą. Šniras ir Malinauskas (2005, p. 25) nurodo, kad „savęs vertinimas susijęs su vidiniu įsitikinimu apie savo kompetenciją ir savo kaip žmogaus vertę“.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad 15-16 m. ir 17-18 metų paauglių, gyvenančių globos namuose, gebėjimas remtis savo emocine patirtimi reikšmingai neišsiskyrė, tačiau analizuojant tų pačių amžiaus grupių paauglių, gyvenančių globos namuose gebėjimą remtis savo emocine patirtimi išsiaiškinta, kad yra tik vienas patikimas skirtumas pagal amžių: vyresni paaugliai geriau geba remtis savo emocine patirtimi nei jaunesni. Šiuos tyrimo rezultatus galima palyginti su Akilaičio ir Malinausko (2014) atliktu tyrimu, kurio metu buvo siekiama atskleisti mokinių emocinių gebėjimų raišką per kūno kultūros pamokas. Tyrimo metu paaiškėjo, kad vyresni 17-18 metų mokiniai pasižymi didesniais sugebėjimais pasinaudoti savo emocine patirtimi nei jaunesni.

Šių tyrimų rezultatus patvirtina ir Bar-On (2007) atlikto tyrimo duomenys, kurie atskleidė, jog vyresniojo amžiaus grupių tiriamieji pasižymi labiau išplėtotais emociniais gebėjimais nei jaunesnio amžiaus tiriamieji, o respondentai, kuriems yra nuo 31 iki 40 metų, dažniausiai pasižymi aukščiausiais emociniais gebėjimais. Goleman (1998) taip pat tvirtina, kad bręstant žmogui, kartu su jo amžiumi ir įgyjama patirtimi, tuo pačiu vystosi jo emociniai gebėjimai bei intelektas. Pagal kitus emocinių gebėjimų vertinimo parametrus daugiau šiame tyrime nebuvo nustatyta jokių statistiškai reikšmingų skirtumų.

Nustatytus skirtumus būtų galima paaiškinti tuo, kad paauglystės laikotarpiu labai dažnai vyksta intensyvus savęs suvokimas, savojo įvaizdžio formavimasis, gyvenimo tikslų ieškojimas, vertybių sistemos formavimasis. Paauglių savęs vertinimas yra nepastovus, nuolat kintantis ir susijęs su jų egocentriškumu bei dažniais emocijų svyravimais (Želvys, 1995). Be to, anot Harter (1989), šio amžiaus tarpsnio paaugliai patiria didelį stresą dėl sumišimo savęs suvokimo procese, o tai labai mažina jų atsparumą kylančiam stresui. Dėl šių ir kitų priežasčių gali formuotis paauglio realybės neatitinkantis požiūris į save, būtent dėl to ir gali išsiskirti merginų ir vaikų savęs vertinimas tam tikrose amžiaus grupėse. Taip pat, nereiktų pamiršti ir tai, jog tyrime dalyvavo paaugliai gyvenantys vaikų globos namuose, kurie yra laikinai arba visam laikui netekę savo biologinių tėvų globos, o tokie paaugliai, kaip teigia Petrides (2006), Reift, Hatzes ir kt. (2001), yra žemesnio emocinio intelekto, daug dažniau būna uždaresni, agresyvesni, nepasitikintys savo jėgomis, dažniau patiriantys neigiamas emocijas ir pyktį negu kiti vaikai, gyvenantys savo biologinėse šeimose. Farruggia ir Germa (2015) teigimu, yra plačiai pripažįstama, kad vyresniojo amžiaus paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, yra didesnės rizikos grupėje dėl dažnesnių jų netinkamo elgesio apraiškų, tokių kaip agresijos, alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimo.

Siejant kitų autorių panašius duomenis su šio tyrimo rezultatais, būtų galima teigti, kad paauglių, gyvenančių globos namuose, savęs vertinimas yra labai nepastovus ir kintantis. Taip pat šiuos tyrimo rezultatus galėjo nulemti aplinka, kurioje buvo atliekami tyrimai, t.y. vaikų globos namų institucijos, kuriose paaugliai dažniausiai būna uždari, nelinkę per daug atvirauti ir atvirai reikšti savo jausmus.

Šis tyrimas atskleidė, kad paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, emociniai gebėjimai ir savęs vertinimas vis dar yra pakankamai silpni, kuriuos reikėtų ir toliau tikslingai tobulinti.

Apibendrinant būtų galima teigti, kad savikontrolės, savigarbos, pasitikėjimo savimi bei savęs vertinimo rodikliai gali turėti pakankamai svarbios ir reikšmingos įtakos paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų raiškos tobulinimui ir jų vertinimui atlikti. Šio tyrimo rezultatais galėtų pasinaudoti globos namuose dirbantys specialistai.

IŠVADOS

1. Įvertinus paauglių, gyvenančių globos namuose emocinių gebėjimų skirtumus pagal amžiaus grupes buvo nustatytas vienas patikimas skirtumas pagal amžių: vyresni paaugliai geriau geba remtis savo emocine patirtimi nei jaunesni ($p < 0,05$). Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, buvo nustatyta, kad 52 proc. vyresnių (17-18 metų) paauglių geriau remiasi savo emocine patirtimi nei jaunesni globos namuose gyvenantys paaugliai.
2. Analizuojant paauglių, gyvenančių globos namuose, emocinių gebėjimų skirtumus pagal lytį, buvo nustatytas vienas patikimas skirtumas, jog merginos statistiškai labiau pasitiki savimi nei vaikinai ($p < 0,05$). Tyrimo metu buvo atskleista, kad 54 proc. merginų, gyvenančių globos namuose yra būdingas didesnis pasitikėjimas savimi nei vaikinams.

LITERATŪRA

1. Akelaitis, A., Malinauskas, R. (2014). Vyresniojo mokyklinio amžiaus mokinių emocinių gebėjimų raiška per kūno kultūros pamokas. *Mokslas ir edukaciniai procesai*, 2 (19), 5-9.
2. Anderson, A., Bushman, B. (2002). *Human Aggression*.
3. Almonaitienė, J., Antinienė, D., Ausmainienė, N., Lekavičienė, R., Matulienė, G., Ruibytė L., Vasiliauskienė, Z. (2005). *Bendravimo psichologija*. Kaunas: KTU leidykla Technologija.
4. Bar-On, R. (2007). Reuven Bar-On. org : *Age differences in EQ-i and EQ-i:YV scores*. Peržiūrėta 2016, balandžio 10, adresu: <http://www.reuvenbaron.org/bar-on-model/essay.php?i=24>.
5. Berk, L. E. (2003). *Child development (6th ed.)*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
6. Bettmann, J.A., Mortensen, J.M., Akuoko, K, O. (2015). Orphanage caregivers' perceptions of children's emotional needs. *Children and Youth Services Review*, 49, 71–79.
7. Broberg, A. G., Ekeröth, K., Gustafsson, P. A., Hansson, K., Hagglof, B., Ivarsson, T. (2001). Self-reported competencies and problems among Swedish adolescents: A normative study of the YSR. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 10, 186-193.
8. Černeckienė, J. (2007). *Socialinė pedagogika: studijų knyga*. Marijampolė: Marijampolės kolegijos leidybos centras.
9. Farruggia, S., P., Germo, G., R. (2015). Problem behavior among older youth in foster care: Examining gender. *Children and Youth Services Review*, 48, 20–30.
10. Fontanella, A., Gupta, L., Steelesmith D., Valentine S. (2015). Continuity of care for youth in foster care with serious emotional disturbances. *Children and youth Services Review*, 38-43.
11. Furnham, A., Petrides, K. (2003). Emotional intelligence and happiness. *Social Behaviour and Personality*, 815–824.
12. Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
13. Grasmick, G., Charles R., Robert J., Bursik Jr., Bruce J. (1993). Testing the Core Empirical Implications of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 5-29.

14. Harter, S. (1989). *Adolescent self and identity development*. In: *At the Threshold: The Developing Adolescent*. Cambridge: S. Feldman & G. Elliot., New York: Harvard University Press. UK.
15. Harrod, N, Scheer, S. (2005). An exploration of adolescent emotional intelligence in relation to demographic characteristics. *Adolescence*, 505-512.
16. Hampson, S.E., Sevenson, H.H., Burns, W.J., Slovic, P., Fische, K.J. (2001). Risk perception, personality factors and alcohol use among adolescents. *Personality and individual differences*, 30, 167-181.
17. Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: ŠU.
18. Junger, M., Margit, K. (2010). Cognitive ability and self-control in relation to dietary habits, physical activity and bodyweight in adolescents. *International journal of behavioral nutrition and physical activity*, 7 (22), 45-57.
19. Kvieskienė, G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius: VPU leidykla.
20. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius. VPU leidykla.
21. Kvieskienė, G. (2007). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: VPU leidykla.
22. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex leidykla.
23. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
24. Lietuvos Respublikos konstitucija (1992). Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.
25. *Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas* (2000). Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas.
26. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 1996-04-12, 33-807.
27. Lietuvos Statistikos departamentas (2015). *Lietuvos vaikai*. Peržiūrėta 2016, vasario 18, adresu: <http://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai/?articleId=2563404>.
28. Malinauskas, R. (2011). *Rizikos grupės vaikų socialiniai įgūdžiai*. Monografija. Kaunas: LKKA.
29. Mirzaei, S. H. (2012). Relationship between self-esteem and social skills in high school boy students. *Indian journal of education and information management*, 5(11), 48-52.
30. Martišauskienė, E. (2010). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškiny*s. Vilnius: VPU leidykla.
31. Pilowsky, D. (1995). *Psychopathology Among Children Placed in Family Foster Care*. Psychiatry Services, 46, 906–910.
32. Palmer, B., Donaldson, C., Stough, C. (2002). *Emotional intelligence and life satisfaction*. *Personality and Individual Differences*, 1091—1100.
33. Petrides, K., Frederickson, Sangareau, Y., Furnham, A. (2006). *Trait emotional intelligence and children's peer relations at school*. *Social Development*, 537-547.
34. Radzevičienė, L. (2000). Ankstyvojo amžiaus deprivuotų vaikų psichosocialinės raidos bruožai. *Pedagogika*, 45, 92-100.
35. Reiff, H., Hatzes, N., Bramel, M., Gibbon T. (2001). The relation of LD and gender with emotional intelligence in college students. *Journal of Learning Disabilities*, 66-78.
36. Rosenberg, M. (1989). Self-Esteem and Adolescent Problems: Modeling Reciprocal Effects. *American Sociological Association*, 1004-1018.
37. Ramanauskienė, R., Valantinas, A., Endriulaitienė, A. (2003). Paauglių savęs vertinimo bei santykių su bendraamžiais ir tėvais sąveikos ypatumai. Ugdymo proceso linkmės. Nr.3, 91-95, Kaunas: VDU.
38. Samašonok, K. (2009). *Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvaus elgesio ugdymas(sis)*. Daktaro disertacija. Šiauliai: ŠU.

39. Samašonok, K., Žukauskienė R., Gudonis V. (2006). Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinių strategijų ir elgesio bei emocinių problemų ypatumai. *Socialinis darbas*, 5(2), 47–54.
40. Šniras, Š., Malinauskas, R. (2005). *Moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas*. Studijų knyga. Kaunas: LKKA.
41. Thornton, B., Ryckman, R. M. (1991). Relationship between physical attractiveness, physical effectiveness, and self-esteem: a cross-sectional analysis among adolescents. *Journal of adolescence*, 4 (1), 85–98.
42. Trzesniewski, K. H., Tracy, J. L., Gosling, S. D., Robins, R.W., Potter, J. (2002). Global self-esteem across the lifespan. *Psychology and aging*, 17, 423–434.
43. Urberg, K.A., Degirmencioglu, S.M., Pilgrim, C. (1997). Friend and group influence on adolescent cigarette smoking and alcohol use. *Developmental psychology*, 33 (5), 834-844.
44. Želvys, R. (1995). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: valstybinis leidybos centras.

EXPRESSION OF EMOTIONAL SKILLS AMONG FOSTER HOME RESIDENTS - ADOLESCENTS

GIEDRIUS JONYS

Lithuanian Sports University/ foster home „Atžalynas“ in Kaunas

The Tutor prof. dr. R. Malinauskas
Consultant lect. R. Bagdonaitė - Stelmokienė

SUMMARY

Emotional intelligence is one of the essential features of a successful socialization of teenagers. This article analyzes the foster home residents adolescent emotional skills, discussed in the mental health and behavioral problems, that led to their negative early experiences, biological parents' custody loss and life in institutional care. This article presents empirical research results have allowed to reveal and evaluate Kaunas children foster homes, living in adolescent emotional skills, like self-esteem, self-control, self-esteem and self-confidence.

GATVĖS VAIKAI: PRIEŽASTYS IR SOCIALINĖS PAGALBOS GALIMYBĖS

INETA LADUKAITĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė: socialinio darbo mgr., edukologijos dokt., lekt. R. Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariama „gatvės vaikų“ fenomeno samprata ir charakteristika, tapimo „gatvės vaiku“ priežastys ir socialinės pagalbos galimybės jiems. Netinkamas elgesys su vaikais, jų išnaudojimas, smurtas, nuolatinis tėvų alkoholio vartojimas arba didelis užimtumas gali iššaukti vaikų emocines problemas. Dėl to vaikai gali rinktis didžiąją dienos dalį praleisti gatvėse, kuriose jie randa užsiėmimą, gali būti laisvi ir nevaržomi. Tačiau į gatvę išėję vaikai dažnai pradeda vagiliauti, elgetauti ir vartoti psichotropines medžiagas. Tad yra būtina nuolatinė diskusija apie socialinės pagalbos galimybes šiems vaikams, siekiant, kad jie galėtų gyventi pilnavertiškus gyvenimus ir nebebūti gatvėse.

IVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikinėje visuomenėje žiaurus kasdieninis elgesys su vaikais, patyčios, smurtas prieš juos deja tapo įprastu reiškiniu. Visas šis netoleruotinas elgesys matomas ne tik mokykloje ar gatvėje, bet ir pačioje artimiausioje vaiko aplinkoje – šeimoje. Nesaikingai suaugusiųjų vartojamas alkoholis ar kitos psichotropinės medžiagos iššaukia negatyvų elgesį su vaikais, bedarbybę, maisto stygių namuose, taip pat smurto naudojimą prieš savo atžalas. Svaigindamiesi suaugę savęs nekontroliuoja, visą savo neviltį bei nusivylimus „išlieja“ vaikui. Tokie tėvai dažniausiai išnaudoja savo vaikus, jais nesirūpina, todėl tokie veiksniai palieka gilius pėdsakus vaiko raidoje bei elgesyje. Visa tai lemia vaiko apsisprendimą savo dienas leisti gatvėse, užsiimant draudžiama veikla, bandant gauti dėmesio bet kokiais būdais (Kvedaravičiūtė, 2007). Kvieskienė ir Merfeldaitė (2001) teigia, jog „gatvės vaiko“ sąvoka apibūdinama ne visur vienodai, nes tai priklauso nuo žmonių požiūrio į šiuos vaikus. Pavyzdžiui, Neapolyje šie vaikai vadinami „scugnizzo“ (nuolat judantis), Peru – „frutero“ (vaisių paukštis), Kolumbijoje – „gamin“ (berniūkščiai), Ruandoje – „saligoman“ (bjaurus berniukas), Zaire – „moineausc“ (žvirbliai). Kvedaravičiūtė (2007) tokius vaikus kategorizuoja į tris grupes: „vaikai gatvėje“, „vaikai iš gatvės“ ir „gatvės vaikai“.

Lietuvoje apie „gatvės vaikus“ yra mažai kalbama, dažniausiai lietuviai šiuos vaikus vadina tiesiog „elgetaujančiais vaikais“, kurie prašo pinigų gatvėse ar vagiliauja. Dažniausiai tokie vaikai yra stebimi policijos. Statistikos departamento duomenimis, policijos profilaktinėje įskaitoje 2015 metais įregistruoti 214 nepilnamečių (202 vaikinai ir 12 merginų), kurie laiką praleidžia gatvėje ir elgetauja ar vagiliauja. Tuo tarpu 2014 metais į policijos įstaigas iš visų pristatytų nepilnamečių 9 buvo elgetaujantys, 120 – vaikataujantys. Iš šių skaičių matoma, kad elgetaujančių vaikų yra daugiau negu merginų. Dažnai tokie vaikai yra pardavinėjami, išnaudojami ir mušami.

Tyrimo problema. Kvieskienė ir Merfeldaitė (2001) analizavo „gatvės vaiko“ atskirties ir

reintegracijos problemas. Kvedaravičienė (2007) apžvelgė nevyriausybių organizacijų vaidmenį, sprendžiant šių vaikų socialines problemas. Kontautienė, Melnikova ir Šilininė (2007) apibūdino „gatvės vaikų“ gyvenimo ypatumus ir sociopedagoginės pagalbos teikimo jiems galimybes. Boakyje-Boaten (2008) apžvelgė išgyvenimo gatvėje aspektus. Makofane (2014) analizavo, su kokiais iššūkiais susiduria įvairių profesijų atstovai, padedantys „gatvės vaikams“. Aleksienė ir Lissauskienė (2016) identifikavo socialinio darbo, kaip rekreacinės veiklos organizavimo, dirbant su gatvėje laiką leidžiančiais jaunais žmonėmis, ypatumus. Šiame straipsnyje siekiama atsakyti į pagrindinius **tyrimo klausimus**: kokios yra pagrindinės tapimo „gatvės vaiku“ priežastys bei kokios galimos socialinės pagalbos galimybės šiems vaikams?

Tikslas: apibūdinti socialinės pagalbos galimybes „gatvės vaikams“, išryškinant tapimo „gatvės vaikais“ priežastis.

Uždaviniai:

1. Pateikti „gatvės vaikų“ sampratą ir charakteristiką.
2. Išryškinti pagrindines tapimo „gatvės vaiku“, priežastis.
3. Identifikuoti socialinės pagalbos priemones „gatvės vaikams“.

Darbo rengimo metodai : mokslinės literatūros analizė.

„Gatvės vaikų“ samprata ir charakteristika

Prieš apibūdinant pagrindines tapimo „gatvės vaiku“ priežastis, būtina apžvelgti šių vaikų sampratą ir pateikti jų charakteristiką.

Kvedaravičiūtė (2007) pateikia tokias „gatvės vaikų“ kategorijas:

1. Vaikai, kurie palaiko santykius su šeima, dirba gatvėse, lanko mokyklas ir vakarais grįžta į namus, vadinami „vaikai gatvėje“. Jie gatves pasirenka dėl slegiančios atmosferos namuose ir asmeninės erdvės trūkumo.
2. Vaikai, kurie labai retai kontaktuoja su tėvais, dažniausiai nelanko mokyklos ir pragyvena užsidirbdami gatvėje, į kurią patenka dėl smurto, tėvų svaigųjų medžiagų vartojimo, nepriežiūros, vadinami „vaikai iš gatvės“. Namais jie laiko vietą, kurioje vyrauja baimė ir skurdas.
3. Vaikai, visiškai nebendruojantys su šeima (arba jos nebeturintys), patyrę smurtą ir prievartą, ieškodami saugumo ir pastogės gyvena gatvėje, vadinami „gatvės vaikais“. Gatvę jie vadina savo namais. Tokius vaikus dažnai galima pamatyti grupuotėse ir apsvaigusius nuo įvairių narkotinių medžiagų.

Kiekvienas žmogus yra unikalus savo charakteriu ir bruožais, visi yra skirtingi, bet tuo pačiu ir panašūs. Ne išimtis yra ir „gatvės vaikai“, kurie turi savitą gyvenimo būdą, manieras bei išvaizdą. Gatvę, kaip saugiausią prieglobstį, pasirinkę vaikai iš ten mokosi įvairiausių dalykų, todėl formuojasi tam tikras elgesys, kuris jiems padeda išlikti gatvėse. Kontautienės, Melnikovos ir Šilienės (2007) atliktas stebėjimas leido sudaryti „gatvės vaikų“ paveikslą:

- netvarkinga, nešvari apranga, dažniausiai vaiko dydžio neatitinkantys drabužiai;
- nerami laikysena (nuolat trina rankas, tampo drabužius), „lakstančios“, neramios akys;
- didelė nuotaikų kaita;
- minčių nerišlumas, gausus necenzūrinių žodžių vartojimas;
- melavimas, liūdnu nebūtų situacijų nepažįstamiems pasakojimas, taip manipuliuojant suaugusiųjų emocijomis, siekiant pastarųjų užuojautos ir materialinės naudos;
- nuolankumo demonstravimas, viliantis materialinės naudos;

- atvira neapykantos, pykčio išraiška praeivių atžvilgiu, pastariesiems atsisakius suteikti materialinę paramą (pinigais, maisto produktais ir pan.);
- rūkymas ir alkoholio vartojimas;
- destruktivus elgesys.

Boakyje-Boaten (2008) didelį dėmesį skyrė gatvėse gyvenančioms mergaitėms. Teigiama, kad kai kur merginos tam, kad išgyventų, turi apsauginį „draugą“ - vyrą, kuriam dažnai už apsaugą turi atsilyginti seksu. Dažniausiai tai vienintelis šansas išlikti gatvėse. Dauguma merginų užsidirbti išmoksta užsiimdamos prostitucijos veikla, tad jos dažniausiai yra mušamos, fiziškai, seksualiai ir emociškai išnaudojamos. Todėl daugelis merginų užsikrečia įvairiomis lytiniu keliu plintančiomis ligomis, tampa nėščios arba yra žalojama jų bendra sveikata.

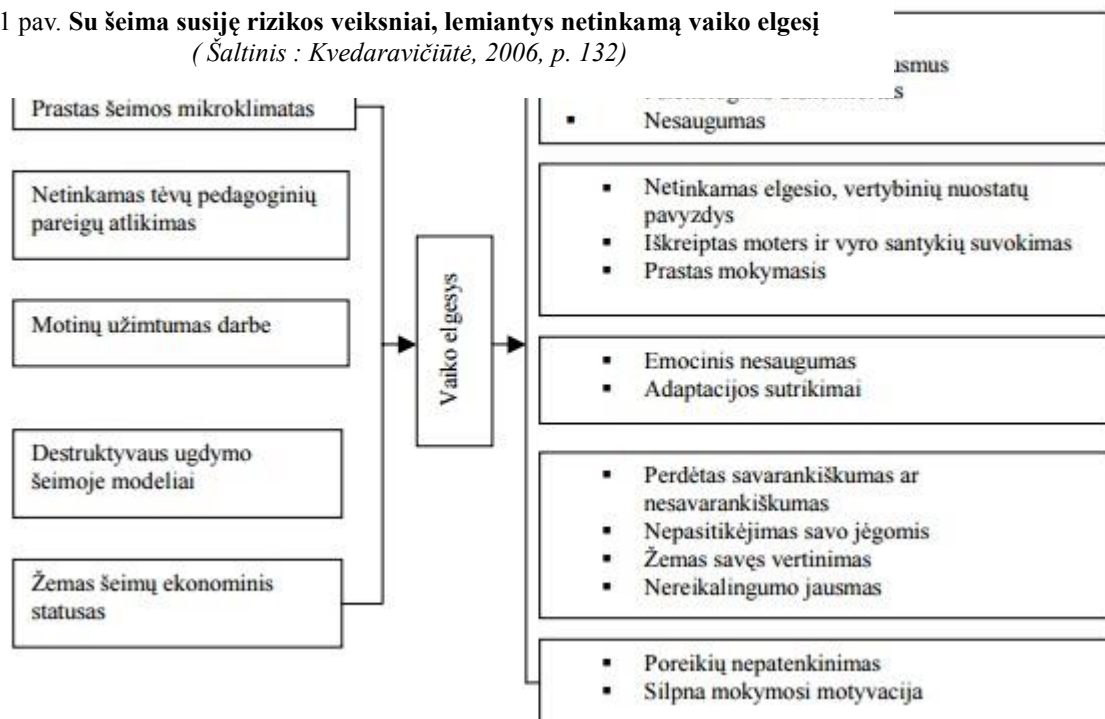
Apibendrinant galima teigti, kad nors kiekviena šalis „gatvės vaikus“ vadina vis kitaip, taip parodydami savo požiūrį į juos, yra aišku viena, kad „gatvės vaikų“ sąvoka išlieka panaši: „gatvės vaikai“ – tai vaikai, kurie yra pabėgę iš namų, elgetauja, gatvę laiko savo namais arba ten praleidžia didžiąją dalį savo laiko. Visi „gatvės vaikai“ nors ir yra skirtingi, tačiau turi labai panašius bruožus. Bandant apsaugoti save, dažniausiai jei naudoja smurtą vieni prieš kitus, reiškia agresiją, save bando apsaugoti gaunant iš aplinkinių gailesčio, yra emociškai sužaloti vaikai, kurie saugūs jaučiasi tik gatvėje, nes tai – jų vienintelis geriausias prieglobstis, norint būti laisvam ir daryti tai, ko trokšta širdis. Sunkiausia gatvėse – mergaitėms, tam, kad išgyventų, jos turi parduoti savo kūną už pinigus ar už kažkokią paslaugą, užsiimti prostitucija, dažnai jos yra įvairia išnaudojamos.

Tapimo „gatvės vaiku“ priežastys

Kiekvienas vaikas auga pagal tam tikrą vertybių sistemą, kurią dažniausiai perima iš tėvų, nes jie – didžiausias ir geriausias pavyzdys augantiems vaikams. Tačiau ne visi vaikai gali pasigirti gerais tėvais, o ypač tie, kurie yra gimę socialinės rizikos šeimose. Augant vaikai pasirenka, kokį kelią jie eis per gyvenimą, todėl būti ar gyventi gatvėje irgi yra pasirinkimas. Vieni vaikai išeina iš namų, nes prieš juos naudojamas smurtas ir jie yra išnaudojami ar tėvai vartoja alkoholį, kiti gatvėje gyvena, nes tėvai yra mirę arba gyvena skurdžiai, ir vaikai išeina į gatves, kad uždirbtų šeimai pinigų. O dar kiti vaikai pasirenka didžiąją laiko dalį praleisti gatvėje, nes tiesiog namuose jiems nėra ką veikti, tėvai ilgai dirba ir neskiria pakankamai dėmesio. Kitaip tariant, vaikų pasirinkimas būti gatvėje yra nulemiamas įvairių socialinių, ekonominių ir visuomeninių veiksnių. Kvedaravičiūtė (2006) pateikia pagrindinius su šeima susijusius rizikos veiksnius, kurie gali lemti netinkamą vaiko elgesį (žr. 1 pav.).

1 pav. Su šeima susiję rizikos veiksniai, lemiantys netinkamą vaiko elgesį

(Šaltinis: Kvedaravičiūtė, 2006, p. 132)

Pirmame paveiksle nurodoma, kaip kiekvienas veiksnys savaip daro įtaką vaiko elgesiui, jo charakteriui bei vertybėms. Šie veiksniai dažniausiai koreguoja vaikų emocijas, didina nepasitikėjimą (arba per didelį pasitikėjimą) savimi, jie jaučiasi nesaugūs, nemylimi ir nereikalingi. Mažėja vaikų motyvacija mokytis, didėja noras būti savarankiškiems, todėl vaikai išeina į gatves tam, kad pasijautų geriau. Dėl šių minimų pasekmių, vaikai tampa emociškai uždari, nebemoka reikšti savo jausmų ir tampa abejingi. Visais atvejais, kuomet vaikas neturi tinkamo auklėjimo ar priežiūros, didėja rizika perimti netinkamas vertybes ar elgesio normas.

Šadzevičius (2010) išskiria esmines 5 priežastis, kodėl vaikai renkasi savo laiką leisti gatvėse:

1 priežastis. Šeimoje vyraujanti bloga ekonominė padėtis (skurdas, bedarbystė). Vaikai išeina į gatves tam, kad galėtų bent jau minimaliai prisidėti prie šeimos išlaikymo. Jie nuolat grįžta ir miega namuose. Kitaip nei kitos vaikų kategorijos, šie vaikai dažniausiai eina į gatves uždarbiauti tam, kad galėtų padėti šeimai arba patenkinti savo poreikius. Tačiau jeigu šeima pati yra elgetaujanti, galimai ir vaikas gyvens tokį patį gyvenimą.

2 priežastis. Netinkamas elgesys su vaiku namuose, išnaudojimas, jo per stiprus baudimas (kuris tėvams atrodo normalus, nes jie linki vaikui gero) ir smurtavimas lemia vaiko pasirinkimą išeiti į gatvę. Ten vaikas jaučiasi saugesnis ir laisvesnis, gatvėje jis gali verstis pats.

3 priežastis. Vaikai, kurie yra netekę tėvų arba išvaryti iš namų už netinkamą elgesį.

4 priežastis. Pabėgę iš vaikų globos institucijų, kuriose jautėsi lyg kalėjime, nepatenkinti taisyklėmis ir ten keliamomis sąlygomis. Gatvėje tokie vaikai jaučiasi laisvesni ir nevaržomi.

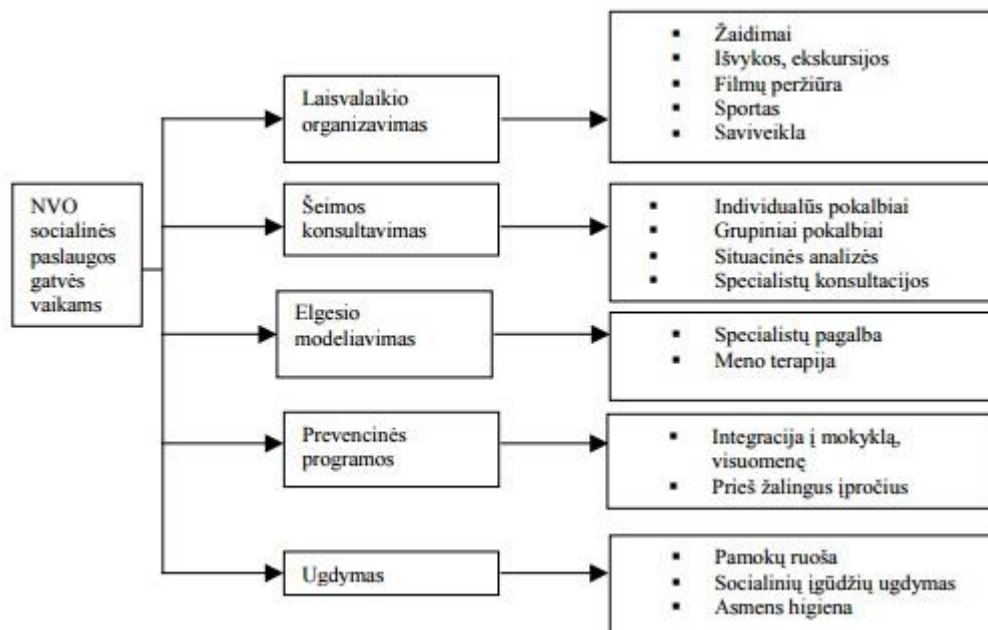
5 priežastis. Kai kurie vaikai renkasi gatvę tiesiog iš nenoro lankyti mokyklą ir neturėjimo ką veikti, noro patirti įvairių nuotykių.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad vaikai gatvę pasirenka dėl įvairiausių priežasčių: skurdo, išnaudojimo, smurto šeimoje, tėvų užimtumo ir pan. Visi šie faktoriai yra labiausiai susiję su šeimos, kurioje vaikai auga, padėtimi. Noras būti savarankišku ir gauti daugiau laisvės vaikus skatina gyventi arba bent jau didesnę dienos dalį praleisti gatvėse.

Socialinės pagalbos priemonės „gatvės vaikams“

Esant tokiai situacijai, kuomet „gatvės vaikai“ patiria smurtą, prievartą, yra išnaudojami, elgetauja ir savo dienas leidžia gatvėse, jiems reikalinga visokeriopa pagalba iš aplinkos. Esant sunkumams, „gatvės vaikai“ neturi kur kreiptis arba tiesiog nedrįsta, todėl socialinė pagalba jiems turi būti laisvai prieinama ir būti jų artimoje aplinkoje.

Kvedaravičiūtė (2007) akcentuoja NVO teikiamas paslaugas vaikams, kurios patenkintų esminius vaikų poreikius, padėtų socializuotis visuomenėje, įtvirtinti tinkamas vertybes. Taip pat autorė pažymi, kad šių vaikų šeimoms (jeigu su jomis dar palaikomas ryšys arba tėvai yra gyvi) reikalingi užsiėmimai, kurie padėtų pagerinti tėvystės įgūdžius (žr. 2 pav.).

2 pav. NVO teikiamų socialinių paslaugų „gatvės vaikams“ klasifikacija

(Šaltinis: Kvedaravičiūtė, 2006, p. 133)

Antrame paveiksle pavaizduota NVO teikiamų paslaugų klasifikacija, kuri parodo, ko labiausiai reikia „gatvės vaikams“. Vaikams reikalingas laisvalaikio organizavimas, ugdymas ir pan., tam, kad gatvėje vaikai praleistų kuo mažiau laiko.

Visuomenės gerovės požiūriu labai svarbu identifikuoti šiuolaikines problemas, su kuriomis susiduria „gatvės vaikai“, jas analizuoti. Kadangi „gatvės vaikai“ turi turėti saugią ir nevaržomą aplinką, kurioje jaustųsi gerai ir saugiai, užsiimdami mėgstama veikla. Socialiniai darbuotojai neturėtų užsidaryti savo kabinetuose ir laukti, kol klientai ateis pas juos, tačiau turėtų patys eiti į gatves, t.y. ten, kur renkasi „gatvės vaikai“. Tokiu būdu socialiniai darbuotojai galėtų pažinti gatvės kultūrą, užmegzti geresnę ryšį su jaunimu, bandant juos ištraukti iš gatvės. Taip būtų galima pasiekti geresnių rezultatų, dirbant su „gatvės vaikais“.

Aleksienė ir Lissauskienė (2016) nurodo, kad gatvės jaunimo darbuotojas Lietuvoje yra visiškai nauja socialinio darbo sritis, kurioje dar tik bandoma įsitvirtinti. Kitose ES šalyse labiau orientuojamasi į darbą su jaunimu jų neformalioje aplinkoje – gatvėje, kur jie leidžia savo laisvalaikį. Didžiojoje Britanijoje darbas gatvėje skirstomas į darbą gatvėje su gatvės jaunimu (ang. *detached youth work*) ir darbą su gatvės jaunimu laisvalaikio užimtumo centruose (ang. *outreach youth work*). Pirmuoju atveju dirbama su jaunais žmonėmis ten, kur jie dažniausiai veikia, antruoju atveju bandoma paskatinti jaunimą lankytis kokioje nors vietoje, kur su jais dirbama. Prancūzijoje ir Vokietijoje taikomas modelis, kai gatvėje dirba gatvės animatoriai, pedagogai ir darbuotojai. Tai rodo, kad pasiektas aukštas profesionalumo lygis šioje srityje ir valstybėms svarbus jaunimas, kuris leidžia laiką gatvėje. Taip pat suvokiama, kad neformalioje aplinkoje tikslingai galima įgalinti jaunimą pasiekti efektyvių rezultatų. Šią gerąją kitų Europos šalių patirtį, dirbant su „gatvės vaikais“, būtų galima įtvirtinti ir Lietuvoje.

Kvieskienė ir Merfeldaitė (2001) pažymi mokyklų svarbą, bandant padėti „gatvės vaikams“. Jos teigia, jog mokyklose reiktų ugdyti mokinių asmenybę, kuriant teigiamą atmosferą. Kai kurie „gatvės vaikai“ tiesiog bėga iš mokyklų, nes šiems yra per sunku mokytis arba jie visai nemoka skaityti arba rašyti, todėl jiems ugdymo programos turi būti patrauklios, ugdančios savarankiškumą ir pasitikėjimą. Mokytojas turi tapti ugdymo koordinatoriumi, stebėtoju ir analizuotoju. Labai svarbus kontaktų palaikymas ir bendradarbiavimas su tėvais (jeigu jie yra) ir su kitomis socialinėmis institucijomis.

Reikia didelį dėmesį skirti vaikų laisvalaikiui ir kur jie jį praleidžia, todėl labai naudingas ir svarbus žingsnis būtų socialinių – kultūrinių priemonių kūrimas. Įvairūs vaikų kambariai, centrai, sporto salės, baseinai, žaidimų aikštelės, jų įkūrimas padėtų vaikams nebeieškoti užsiėmimų gatvėse. Taip pat išpopuliarinus įvairius gatvės šokius, renginius bei sporto šakas, vaikai galėtų savo nuolatinėje aplinkoje – gatvėje, užsiimti įdomia ir įtraukiančia veikla, kuri skatintų pozityvumą. Vaikų teisių tarnybos ir kitos institucijos, turinčios darbo patirties su vaikais, galėtų koordinuoti darbą su „gatvės vaikais“.

Makofane (2014) turi griežtą nuomonę apie „gatvės vaikų“ sąvokos vartojimą ir teigia, kad taip vadinami vaikai jaučiasi nepatogiai. Todėl socialiniai darbuotojai yra įgalioti užtikrinti šių vaikų teises ir apsaugoti juos nuo bet kokios smurto formos. Pagalbai vaikams, socialiniai darbuotojai, padedami bendruomenės narių ir jaunimo lyderių, turėtų skatinti antidiskriminacinę praktiką.

Apibendrinant galime teigti, jog „gatvės vaikams“ reikalinga visokeriopa pagalba juos ugdant bei leidžiant save išreikšti per įvairias veiklas, taip pat užtikrinant jiems saugumą. Labai svarbu jų nevaržyti ir neversti kažkur eiti ar kažko daryti, tačiau būtina jiems priminti jų pareigas. Pastebima, kad Lietuvoje populiarėja darbas su jaunimu gatvėse, tad svarbu, jog socialiniai darbuotojai padėtų „gatvės vaikams“ būtent ten, kur jie jaučiasi saugiausiai.

IŠVADOS

1. Terminas „gatvės vaikai“ nėra vienareikšmiškai apibrėžtas. Tačiau dauguma autorių „gatvės vaikus“ išskiria į tris grupes: vaikai gatvėje, vaikai iš gatvės ir gatvės vaikai. Šie vaikai įvairiose šalyse vadinami skirtingai, priklausomai nuo visuomenės požiūrio į juos. „Gatvės vaikais“ laikomi tokie vaikai, kurie yra pabėgę iš namų, elgetauja, gatvę laiko savo namais arba ten praleidžia didžiąją dalį savo laiko. „Gatvės vaikai“ išsiskiria savo netvarkinga apranga, yra nuolat neramūs, pasižymintys didele nuotaiku kaita. Taip pat šie vaikai linkę vagiliauti, dažnai įsivelia į muštynes tam, kad išliktų gatvėje. Tokie vaikai moka manipuliuoti žmonėmis, sukelti jiems gailestį ir užuojautą. Šie vaikai dažniausiai svaigina save įvairiomis narkotinėmis medžiagomis, nes tai padeda jiems atsipalaiduoti, rasti užimtumą, nejausti alkio.
2. Tapimo „gatvės vaiku“ priežastys įvairios, tačiau labiausiai susijusios su šeimos mikro klimatu. Nuolatinis tėvų alkoholio vartojimas, smurtas ir išnaudojimas vaikus „veja“ į gatvę, nes ten jie jaučiasi saugesni nei namuose. Tačiau yra ir tokių vaikų, kurie gatvėje praleidžia tik dalį savo laiko, nes namuose tiesiog nėra ką veikti, tėvų didelis užimtumas. Ne maža dalis vaikų yra tie, kurie į gatvę išeina uždirbti šeimai pinigų, nes skurdas neleidžia pilnavertiškai gyventi. Tad tapimą „gatvės vaiku“ nulemia įvairūs ekonominiai, socialiniai ir visuomeniniai veiksniai.
3. Remiantis kitų šalių patirtimi, dirbant su „gatvės vaikais“, galima išryškinti keletą socialinės pagalbos šiems vaikams priemonių. Pagrindinė iš jų – socialinis darbas su

jaunimu gatvėje. Socialinių darbuotojų darbas gatvėse yra geriausia perspektyva, bendraujant su „gatvės vaikais“, nes tada vaikai jaučiasi saugūs ir nevaržomi. Dirbdamas gatvėje, socialinis darbuotojas įgauna daugiau pasitikėjimo iš jaunimo. Taip pat didelį vaidmenį atlieka vaikų ir jaunimo dienos centrai, kitos NVO, kuriose yra rengiamos įvairios veiklos, užsiėmimai, vyksta jaunimo ugdymas. Svarbu pabrėžti ir mokyklos vaidmenį, kurioje socialiniai pedagogai gali suteikti visą reikiamą pagalbą vaikams. Svarbu akcentuoti ir darbą su „gatvės vaikų“ tėvais (jeigu jie gyvi), nes vaikai viską „nešasi“ iš namų. Tėvams vertėtų skiepyti naujas vertybes bei rengti jiems tėvystės įgūdžių ugdymo programas, kurios padėtų suartėti su vaiku ir galbūt „ištraukti“ jį iš gatvės.

LITERATŪRA

1. Aleksienė, V., Lisauskienė, D. (2016). Socialinis darbuotojas kaip rekreacinės veiklos organizatorius, dirbantis su gatvėje laiką leidžiančiais jaunais žmonėmis. *Visuomenės sveikata*, 83-91.
2. Boakyje – Boaten, A. (2008). Surviving in the Streets; the Story of a Street Girl from Ghana. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(18), 244-249.
3. Kontautienė, R., Melnikova, J. ir Šilienė, S. (2007). „Gatvės vaikų“ gyvenimo ypatumai ir sociopedagoginės pagalbos teikimo jiems galimybės. *Socialinė pedagogika*, 4(41), 1-16.
4. Kvedaravičiūtė, I. (2007). Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo sprendžiant socialines „gatvės vaikų“ problemas. *Pedagogika*, 88, 131-137.
5. Kvieskienė, G. ir Merfeldaitė, O. (2001). „Gatvės vaiko“ atskirties ir reintegracijos problemos. *Socialinis ugdymas*, 4, 90-101.
6. Lietuvos statistikos departamentas. (2013). *Nepilnamečių nusikalstamumas*. Vilnius. Paimta 2016-11-02 iš Lietuvos statistikos departamento tinklapio: <http://osp.stat.gov.lt>
7. Makofane, M. (2014). A conceptual analysis of the label „street children“: challenges for the helping professions. *Social work*, 50(1), 134-146.
8. Šadzevičius, V. (2010). *Visuomenės problema – gatvėje elgetaujantys vaikai*. Paimta 2016-11-03 iš tinklapio: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/visuomenes-problema-gatveje-elgetaujantys-vaikai/5474>

STREET CHILDREN: THE REASONS AND THE OPPORTUNITIES OF SOCIAL SUPPORT

INETA LADUKAITĖ

Kolping University of Applied Sciences

The Tutor: lect. R. Bagdonaitė-Stelmokienė, social work master, PhD student of education science

SUMMARY

The article discusses the "street children" concept and characteristics as well as the reasons of becoming a street child and social support importance for them. Negative behavior with children, exploitation, violence, constant parental alcohol consumption or their high employment is the main aspects that result in children emotional problems. As a result, children are choosing life in the streets or spend most of the day in the streets, where they can find an occupation, be free and unfettered. However thefts, begging and drugs encourage such children seek for social security and help in order to live an ordinary life and stay away from the street life.

The purpose of article: *to describe the possibilities of social support to "street children", highlighting becoming a "street children" causes.*

Article methods: *analysis of scientific literature.*

Conclusions:

- 1. The concept "street children" is defined differently. Most often "street children" are divided into three main groups: "children on the streets", "children of the streets" and "children in the street". "Street children" are considered those children who have escaped from the house, begging, they call the street as their home, or they spend most of their time there. "Street children" is distinguished by its cluttered clothing, characterized by extreme mood swings.*
- 2. The child becoming "street child" is influenced by various factors. The most impact is done by closest child's environment – family. Poor microclimate of family, mothers' busyness at work, destructive nurture models of family and low economic status of family influences the child to become a "street child".*
- 3. Based on the experience of other countries, working with "street children", it is possible to highlight a number of social welfare measures for these children. Key among them - social work with young people on the street. Social workers work on the streets is the best prospect of dealing with a "street children", because then they feel safe and unfettered. The significant role perform children's and youth day centers, other NGOs, which are developed in a variety of activities and a youth education.*

SOCIALINIO DARBO STUDIJŲ PATIRTIS ERASMUS+ PORTUGALIJOJE

LORETA VASILEVIČIŪTĖ
JULIJA GODLEVSKAJA

Utenos kolegija

Vadovės: Lidiya Kondrašovienė
Žydra Kuprėnaitė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje bus atskleidžiama socialinio darbo studijų Portugalijoje patirtis, išvelgiant socialinio darbuotojo veiklos kryptis, socialinio darbo specifiką Portugalijos kolegijoje – Escola Superior De Educação. Taip pat pabrėšime pagrindinę paskaitą „Stebėjimas“ ir pristatysime šios paskaitos pasirinktą stebėti institutą (Jose Regio mokyklą) bei jame vyraujančias tris pagrindines programas: 1. CPCJ – vaikų apsaugos programa. 2. TEIP- prevencinė programa skirta pataisyti blogą elgesį bei skatinti tėvus integruotis į įvairius užsiėmimus. 3. GAAF – parama mokiniui bei šeimai. Papasakosime apie mūsų dalyvavimą visuomeninės veiklos pagalbos renginyje „Laikas padėti“, kuriame buvo aukojamos įvairios higienos priemonės, skirtos senyvo amžiaus žmonėms.

INTRODUCTION

Through the Erasmus+ program we wanted to see and experience the differences between Utena College and Escola Superior De Educação De Portalegre institution. Seeing that both countries are unique, it was very interesting to compare them and improve our english skills. Many times we thought that this experience will be useless to us because at first it was really hard to adapt to the environment and the language barrier. However, it ended to be very useful and exciting for our social work studies.

Object: Social work study experience Erasmus+ Portugal.

Objective: To review the social work study experience Erasmus+ Portugal.

Methods:

1. Observation
2. Information sources analysis

ESCOLA SUPERIOR DE EDUCAÇÃO DE PORTALEGRE (ESEP)

While being in Portugal in a very small city called Portalegre, me and Julija had to study in the college of Escola Superior De Educação. During one of the lectures, we had to work with a first course students who have been very kind to us, they often offered their help if we had any communication problems, if we got lost or needed anything. Even though they are not very good at english and it is hard for some of them to speak with us, they always tried their best to make sure that me and Julija are not left out and always involved in a conversation. One of the first course student, a girl that we became extremely good friends with (Sara), bought an english language dictionary so that she could train herself and improve her skills because she did it not only for herself, but also for us, that is why we were quite suprised and of couse at the same time

happy. She became our very close and dear friend and we still communicate with her through facebook. The other few friends we made only spoke in portuguese so Sara often performed as a translator because the city was small and only the older people, professors and other erasmus students or students that came from other countries not by erasmus program were fluent in english, but in the capital city Lisbon almost every person we met spoke english so the difference was very high.

We also had lectures with a third couse studens of social work and we were supried because while in our country Linhuania we have twelve or seven social work students in Portugal Poetalegre ESEP college there are fifty or even sixty people studying this and it is only one group, other groups that work and come only for exams are even bigger because apparently this specialty is popular among them and If you speak their language it's even better.

On the other hand, even if it is popular in their country to study this and then work with people, help them and so on, it is also risky because there is mass of people that graduating but can't find the job cause it's just too many of them with diploma of social work bachelor degree.

In ESEP college you can study:

- Journalism and communication
- Social service social work
- Tourism and travel
- Monitoring of children and youth
- Sociocultural animation applied to gerontology
- Arts and cultural promotion
- Nature guides
- Social and community intervention, supervision

SOCIAL WORK SPECIFICS

Social workers can not be entirely optimists also they should not be afraid of their own feelings and certainly they should not fear the feelings of others. This is exactly what the social worker of Jose Regio school Helena M. did.

Helena has her own principles and values. She is very kind, respectful, tolerant, loves to play with children as if she herself is their mother, children likes it when she listens to them and helps them to solve problems or conflicts. They look up to her and they aim to be better, to do better, to be honest, benovelent, diligent, fair, not to lie and keep the promise if they made one.

All that Helena wants is for them to grow up as good people and she tries very hard to make sure that they do not succumb to any posible crimes.

ESCOLA JOSE REGIO

We had a one lecture called observatory. It was like practice because we had to go the our chosen institution observe and work with a social worker and children. Our friend Debora chose the school of Jose Regio because at first we had problems communicating. In the end everything turned out fine.

We liked this type of lecture and we often thought that it would be very good if our country did the same thing. I had to observe the space and Julija had to write about group dynamics.

Through all our meetings with social worker in Jose Regio school i watched the space and how the social worker interacts with children in it. The space itself is informal and it alows the employees to engage in less structured conversations. They can get to know each other, talk about

their hobbies, interests. It helps them to have more personal connection to people and most importantly the children.

The Social workers Office is not that big and she also shares it with social animator. The space is filled with drawings and things that children might need. Their connection is like a friend to a friend or a sister to a younger sister. It was quite lovely to watch the children come and go, in and out of social workers Office, because they look up to her the same way someone would look up to a sister, a friend and they often use informal word 'you' to ask social worker for something or to even borrow her umbrella when it's raining.

Even though there's a language barrier between a social worker and us, she still tried to talk to us in English so we wouldn't be left out, she also said she will try to improve her English more for our sake. She was very kind, friendly and caring. Maybe that's why children in that school are the same as her, because they have a role model they can look up to as they grow.

It's true to say that children also tried very hard to interact with us despite the language difficulties. They invited us to play cards and spoke to us in English at least a couple of words and I saw that they wanted to communicate with us all and spend time with us because they were quite happy with us visiting them in the school. To me, it seemed that they all wanted our attention, to be with them, to play with them, because when it was time for them to go back to their classes they were disappointed and very sad, it looked like they wanted to stay with us a bit more.

When social worker showed us the school we saw that there was a lot of cabinets for children to study, plenty of resting areas and most importantly there was a room where children can do their homework if it's too hard for them to do it at home. In this room there's always a one or two teachers and children can come at any time and ask them to help them with their homework.

On the other hand, just as there is a room for good kids that want help with their studies, there also is a room for bad kids who makes too much noise, cause an uproar or throw things in the middle of the class and then pretends that they do not care at all. That is why near the class room is a room for bad kids to be in about 10 minutes and if necessary more. If their behaviour changes they are asked to come back to the class and continue where they left off, but if behaviour stays the same then they have a detention and have to sit and do that work after classes ends.

What is done in Jose Regio school, everything is for children, to help them improve their studies, to succeed in life. School involves parents to help out with the events, so that they would know how their children are doing, how they do in classes. Invitations from school to parents is because they need to come for also good things and not only bad, to just solve the problem and leave after.

The school itself is decorated with children paintings on the walls to express their creativity, feelings. Also they all can participate in story writings. Age does not matter, everyone can write a story and it is embedded in a book with all the other stories. After they collect the stories and children illustrate them, they make books out of them and it is at the library for everybody to take and read if they want to. Also the best story is chosen and then it is read aloud to all.

Moreover, the library has a movie room. The children can come to the library to study, to rest and read books to relax or just simply go to the movie room near the couches and watch something of their choosing. If that does not satisfy them they can go to the first floor where is canteen and stay in the resting area where everybody plays with cards or makes something from paper that later will be displayed in school at some sort of event.

For those who have problems or speech and language disorders, there is also a room with a teachers to help. They can come to the room and teachers help them to train so that they can hold

meaningful conversations, do not feel left out in class, understand others, to learn to read and comprehend, Express thoughts through spoken or written words.

Children with communication disorders frequently perform poorly or insufficiently, they struggle with reading, have difficulty understanding and expressing language, misunderstand others, avoids attending school and have difficulty with tests. Which is way it is very important to train children and to help them with their spelling and other problems so for that to happen social worker must cooperate with audiologist and child's parents, classroom teachers, special education teachers. They can help them in individual or small group sessions, in classrooms.

Also what i really liked about the school is that while the social worker and teachers wears comfortable or casual clothes, the other workers always wears a blue sweaters so that when children need help they can spot them very fast in the crowd of students.

While waiting for the social worker it was nice watching these workers with blue sweaters to escort children to one place they need or the other, to wait for them to arrive at school and then when classes ends to safely see them out or wait with them until they parents arrive.

GROUP DYNAMICS BY JULIJA

First thing that I noticed is that a social worker who is working in Jose Regio school is very friendly, enjoyable, interacts and is very friendly. I observed how she was communicating with children.

When me, Loreta and Debora went to the school we sat in social workers room and we talked about the school. During the entire meeting a social worker was very warm and even though she does not speak in English very well, she tried to speak with me and Loreta in English. Near the social workers room was a resting area. In this place there were a lot of tables and benches. Also there were a lot of kids of different ages. As I saw that the children were very active and noisy. It was very interesting to see how they communicate with each other. I saw that children like a social worker very much because they always come to her and embrace her and they were very happy as she was. When I watched the kids and how they are playing with each other, a social worker suggested for us to join and play cards with them.

They were playing an interesting game named “Kames”. We were just standing near table and watched. The children were very fast, vigorous, and active, they really enjoyed this game of cards and one boy asked us if we wanted to play, so I said yes, but Debora and Loreta didn't play at first and then joined us later.

About the game: these kinds of games are playing with partner so social worker was my partner of this “Kames” game. Before playing social worker and I had to think of a sign, so we did it and then we started the game. A young boy mixed (game participated 4 people , it means 2 couple) cards and gave us four cards to each other and then he put four opened cards on the table and near this cards he put a full deck of cards and then a game was started. Playing this game of cards you need to collect four equal cards, so you give away cards that you do not need and pick up a card from the table that you need and you need to do that very fast because there is a chance of others seeing your cards.

When I saw that they were playing very fast, social worker and I were surprised how they played because they were extremely quick and after this they would win. I was speechless for their activity. Me and social worker laughed and smiled and asked them how they did it so fast. The first few times a boy in a pair with a girl won, but then I said to him that I want to mix cards, so I mixed the cards and gave to players four cards and we were playing again. I tried to be fast too so when I have gathered four same I showed a sign to my partner (social worker) and we won for the

first time. And then others were surprised by us, also they did not see our sign so it was a plus to us. It was very interesting to play with them because they were very friendly, active and funny.

Also at 19-04-2016 me, Loreta and Debora were at Intermarche shop. In this shop was carried out a beautiful action in order to help the older people. With the name of “A tempo de ajudar”. This a Associação Coração Delta along with young children were helping to collect the necessary items for older people. A social worker from Jose Regio School suggested for us to go to Intermarche shop and to join the campaign which had intent to help the older people. To us it was very interesting because we saw young children who were very vigorous, willing to help and brave. In Intermarche shop were eight young children with one social worker and historical teacher. The main persons were children. In shop was a big poster about this action to help older people also there were a list what the older people needed, for example: hygiene items needed, toothpaste, diapers for older and etc ...

When the buyers come to the shop, one or two of children come to them and show the list of items and ask them to help with what they can. Of course there were a lot of people who simply ignored the kids, but as we saw most of people helped wanting nothing in return. Some of children were standing near the poster and marked the things on the list that people bought and gave them. The others were standing near shipment in which there were donated things by people. This action was very beautiful and children were very pleasant, brave and helpful. It was just one minus that me and Loreta do not understand the Portuguese language because we wanted to help, but we cannot do this, we just observed how young people worked giving their best.

CHILDREN PROTECTION AT JOSE REGIO SCHOOL

In Schools there are various programs to help children with their experienced problems.

At Jose Regio school there is a CPCJ commission to protect young children. When abuse happens the school have to inform the CPCJ, for bullying and similar cases, negligence the school tries various solutions involving family, associations, neighbours.

If that does not help they try CPCJ, but if they also unable to solve the problem then it is passed down to the court. For example, one student does not want to go to the school, director talks with the social worker, then they prepare themselves for a talk with child's parents and child himself. For the meeting to happen the social worker must call the parents and if they are unable to answer the call or does not want to come, she goes to their home. If the child's situation can not be solved they must inform CPCJ. If the problem is not solved by CPCJ it is taken to the court.

Also there is a TEIP program. When in school happens a conflicts (fights, full of violence), and if it repeats far too many times, the school use a discipline TEIP that means no violence to correct behaviour. After the fight the persons that fought must talk to social worker or social animator to explain why they did it, give reasons and so on. TEIP also has an objective which is to integrate parents into caring about education of their children, to involve them in activities, parties so that they would come to school of their children not for only bad reasons, but also good.

Further more, the GAAF program exists and it is a cabinet of support for students and families. Also PIEF institution for those who do not want to study, go to college or university. It is Professional Arts and Knowledge school in which they can sew, cook, do gardening.

CONCLUSION

1. Escola Superior De Educação De Portalegre is a very good place to go to especially for the Erasmus students to get the experience and improve their skills.

2. Jose Regio school has 3 main programs and 1 institution for children: child protection program, prevention program for bad behavior correction and to encourage parents to integrate into a variety of activities, support for student and family program, institution for children who do not want to attend school.

REFERENCES

1. <http://www.esep.pt/> (Seen on 2016 november 6)
2. http://www.esep.pt/novos_cursos/index.php (Seen on 2016 november 2)
3. <http://www.esep.pt/historia.php> (Seen on 2016 november 4)
4. http://www.ipportalegre.pt/html1/1O%20Polit%C3%A9cnico/6Rela%C3%A7%C3%B5es%20Externas%20e%20Coopera%C3%A7%C3%A3o/general_information_maio2015.pdf (Seen on 2016 november 6)

SOCIAL WORK STUDY EXPERIENCE OF THE ERASMUS+ IN PORTUGAL

**LORETA VASILEVIČIŪTĖ
JULIJA GODLEVSKAJA**

Utena University of Applied Sciences

The Tutors : Lidija Kondrašovienė, Žydra Kuprėnaitė

SUMMARY

This report / article will be disclosed about a social work study experience in Portugal, perceiving the social worker's activities, social work specifics in the Portuguese College - Escola Superior de Educação. Also we will emphasize the main lecture which is "Observatory" and we will present this lectures selected Institute (Jose Regio school) and its prevailing three main programs: 1. CPCJ - child protection program. 2. TEIP- prevention program designed to correct bad behavior and encourage parents to integrate into a variety of activities. 3. GAAF - support for the student and family. We will tell you about our participation in a social activity event called "Time to Help", which offered various hygiene products for the elderly.

INTERNATIONAL STUDENTS' SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE

ONLINE LEARNING APPROACH AT LCC INTERNATIONAL UNIVERSITY. ACCESSING STUDENTS' LEVEL OF SATISFACTION, EXPECTATIONS AND PERCEPTIONS

DIANA BURNASHEVA

*LCC International University
in Partial Fulfillment of the Requirements for the Bachelor of Arts Degree*

INTRODUCTION

Technologies are playing crucial part in how businesses operate nowadays. The same applies to the higher education institutions. To stay competitive in the market and to keep up with the changes that development of technologies brings to the higher education, universities should pay close attention to the adaptation of the new learning approaches. Online learning due its accessibility of technologies, flexibility and affordability have become popular throughout universities, and it is believed that the volume of the online courses will only continue growing in the future. (Rhonda, Waid, Carmen, 2009) Online learning provides opportunities for more and more students to continue their education and is considered to be more cost-effective and convenient than traditional educational settings. (Richarson, Swan, 2003) Moreover, through on-line or blended delivered classes students are getting prepared for the lifelong learning which is now essential for the competitive and digital-driven world. (Adam, Adam, 2009) It is also suggested that adaptation of online classes on the long run may become competitive advantage for the university. (Adam, Nel, 2009) Additionally, the pressure on the universities and colleges to improve the quality of their classroom experiences has been increased with the appearance of Massive Open Online Courses (MOOC). (Selingo, Wildavsky, 2015) MOOC has created many conversations among higher education representatives on how to better integrate technologies on campuses to improve learning experience of “new generation of students.” (p.6, Selingo, 2015)

LCC International University is starting to introduce fully online learning approach to their undergraduate students. However, the perceptions and expectations of the students' toward the introduction of the new approach were not fully investigated, as well as, students' satisfaction with already completed online classes. According to Nebic (2011) “continuous and careful monitoring of learner's satisfaction is important for the success, feasibility and viability of online learning.” (p.1) This research will try to fill that gap, and investigate the readiness of the students to adopt new learning approach, their attitudes and expectations, and the factors which attributed to the students' satisfaction with already completed online classes. In addition, the findings of the aspects which students enjoyed and found useful in online classes will help to work on the drawbacks and to improve the quality of the future online classes. Moreover, the attitude of the instructors toward teaching online classes who have both experiences in online and face-to-face mode of delivery will be explored.

Relevance of the Topic

LCC International University in its strategic plan 2012-2017 sets the goal of “Promoting online content paired with F2F interaction.” (p.7) Over the past year, from the fall semester 2015 till the spring semester 2016, LCC has suggested four classes which were taught online. Among them are: Organizational Behavior (BUS 350) that was taught during fall 2015 and spring 2016, Evolutionary Psychology (PSY 358) and Methods of Psychological Assessment (PSY 370). The numbers of classes which will be taught online are expected to grow at the LCC International University. The list of recommendations about implementation of online classes was developed in the report “*A framework for the effective and strategic use of online education*” prepared by a task force of LCC faculty members in 2011. Among the recommendations are “*to decide on the choice of courses that should/could be offered online; to administer a survey of students’ enrolled at LCC in order to find out their expectations for online courses; to keep a systemic track of student satisfaction with online learning.*” (p.13) The goal of the present research corresponds with the earlier developed recommendations. The present research attempts to explore students’ attitude toward online learning approach, level of students’ satisfaction with already completed online classes and provide LCC with the recommendations for the classes that could be suggested online in the future, as well as recommendations for the quality improvement of already excited online classes.

Research goal, questions and objectives

Research goal. The present research aims to examine factors which contributed to students’ satisfaction with online classes, as well as to explore general attitude of LCC students toward online learning approach and their willingness to adopt it.

Research objectives. The research objectives of the present research are the following:

1. To examine the level of students satisfaction with completed online classes at LCC International University;
2. To explore the attitude that students of LCC have toward online classes, and to what extent they are considering taking them;
3. To provide the list of practical recommendations for LCC on how the online learning environment could be improved at university.

Research Methods

This explanatory study utilizes a deductive approach, which means that theories were developed before the data collection. This approach was chosen since it allows testing the already existed theories that have been discovered by earlier researchers on the different settings. Several research strategies are utilized in the present research, such as case study and survey strategies. Survey strategy is considered to be cost-effective and thus doesn’t limit the research in terms of financial and time resources. In addition, survey strategy allows data collection from the large portion of the population in cost and time effective manner. (Lewis, Saunders & Thornhill, 2007, p.138) Quantitative and qualitative data was collected through a case study of college students studying at LCC International University.

Definitions of the key terminology

LCC – LCC International University, Klaipeda, Lithuania

Online learning – is an “education in which instruction and content are delivered primarily over the Internet.” (Watson, Kalmon, 2005)

Blended learning – is “a formal education program in which a student learns at least in part through online delivery of content and instruction with some element of student control over time,

place, path, and/or pace and at least in part at a supervised brick-and-mortar location away from home.” (Staker, Horn, 2012)

Student satisfaction- is “a student’s subjective evaluation of the various outcomes and experiences with education and campus life” (Elliott & Shin, 2002, p. 198)

Organization of the document

The present research study is designed in the following manner. Chapter 1, Introduction, directs a reader to the purpose and the focus of the study, presents relevance of the topic, research goal and objectives, and outlines definitions of the key terminology used in the document. Following chapter 2, Literature Review, examines literature which is relevant and useful to the present research. Chapter 3, Methodology, discusses methodology for the present research, its approach and strategy. The Methodology is followed by the Empirical Findings, chapter that provides findings of the research. The Discussion is the last chapter that discusses the findings of the research, provides list of recommendations to LCC, and highlights research’s limitations and further research suggestions.

Literature review

Higher education is adopting itself to the new forms of the knowledge delivery through the extensive use of technologies. Distance learning is getting more and more attention from students, university leaders and society as a whole as more convenient and cost-effective form of education. How will the face of the higher education change in the near future with the use of technologies? Will transformation be needed in how universities do their business? Will online education substitute traditional forms of the knowledge delivery or will it compliment it? These are the questions that are important for the higher education institutions to answer. In the second chapter of my research project I will attempt to address some of the questions through the critical review of the relevant literature. In addition, this section defines online learning and its features, examines students’ satisfaction, perceptions and expectations of online learning based on the studies done before, and helps to develop the theoretical framework for the further research. Additionally, literature review highlights the scope of Massive Online Open Courses (MOOC) and its possibilities for the higher education.

Overview of online learning

The terms distance education and online learning are often used interchangeably, although the research done by Moore, Dickson-Deane and Galyen (2011) shows some differences between the terms based on its characteristic, as well as the difference in usage in various countries. Even though there might be some slightly differences in definitions, the role of technology in how knowledge is delivered and gained is something that underlines all these terms. Distance education described by many authors as “teaching and planned learning in which teaching normally occurs in a different place from learning, requiring communication through technologies as well as special institutional organization.” (p.2, Moore & Kearsley, 2012) The present research study will primarily concern with online courses as a part of university programs. Online course is considered to be so, if “80% of the course content is delivered online.” (p.11, Allen & Seaman, 2015), and students are physically present in the university or some other organization on the very limited basis in cases of exams or some other social events. (Staker & Horn, 2012) There are some key elements of online courses, including, but not limited to, web pages, print materials, course readings, audio, video, images, online discussions and peer reviews. (Best Practices in Online Teaching Strategies, 2009) The number of students enrolled in at least one online class was growing steadily over the years. However, the recent report on online

learning “*Grade Level: Tracking Online Education in the United States*” shows only 3.7% growth in the online classes enrolment, which is the slowest increase rate in comparison to previous thirteen years. Even though the rapid growth of online courses has been moderated, it still plays and will continue playing considerable role in the higher education. The literature highlights benefits that online learning approach brings to the students and educators, such as flexibility and convenience of the course delivery, possibility to manage the pace (Kamsin, 2005), affordability and accessibility of technology (Rhonda, Waid & Carmen, 2009) On the other hand, lack of motivation for students, poor communication (Millington, Hanisch, 2011), technology issues and cultural acceptance (Kamsin, 2005) are among the main drawbacks of online education.

STUDENTS’ SATISFACTION AND STUDENTS’ PERCEPTIONS OF ONLINE LEARNING

Review of the literature reveals different positive and negative aspects concerning students’ attitude toward online learning. Some factors influencing student satisfaction were additionally reviewed.

According to Elliott and Shin Student (2002) satisfaction is “a student’s subjective evaluation of the various outcomes and experiences with education and campus life” (p. 198)

Kuo, Belland, and Schroder (2013) identified predictors of student satisfaction as interaction, which consist of “learner-learner interaction, learner-instructor interaction, and learner-content interaction” (p.18), internet self-efficacy and self-regulating learning. These predictors were tested on 111 students enrolled in online classes at College of Education at a western university. The results of the survey show that “learner-instructor interaction and learner-content interaction significantly contributed to student satisfaction while learner-learner interaction was a poor predictor of student satisfaction.” (p.30)

60 students in the study done by Asfour (2012) were surveyed in order to find out level of satisfaction considering particular factors, such as “online statistics, online instruction, communication and assessment.” Participants strongly agreed that suggested factors influenced their level of satisfaction with online classes. Additionally, this study shows overall students satisfaction with online delivery.

Concerning the demographics of the students who generally satisfied with the online classes Davis (2014) found out that “older students tended to be less satisfied with online courses than younger students.” (p.80) Study done by Asfour (2012) confirms that “the younger the participants, the more satisfied with using technology in e-learning.” (p.35)

Research study conducted by Dobbs, Waid and Carmen (2009) on students’ perception of online courses shows that students learned about the same or more in online courses than in traditional face-to-face setting. This study was conducted through the self-administered survey of 180 students enrolled in upper criminal justice and division criminology courses in the Southwest University. Over 50% of the respondents said that they preferred delivery of the course online, where 35.2% preferred traditional classes. Among the reasons for choosing online course students highlighted flexibility of the hours, job and family related responsibilities, health-related reasons, and that the course was only offered online. In general, the view toward online courses by students was favorable. In one of the article written by Alvin and Michael (2001) it is noted that online chats are considered to be as a platforms for the open and lively discussions, where students who are usually shy in the traditional setting can freely express their ideas online. As a result, interaction between students and instructors is believed to increase. Convenience, independence and permanent access to the course materials were also highlighted as positive aspects of online

learning in the study done by Waha and Davis (2014). In the same study it was noted that “online engagement is valued when it is well designed.” (p. 179)

Palmer and Holt (2009) in their study found out the aspects influencing satisfaction of the students with fully online classes. According to the research students’ satisfaction was primarily influenced by the level of students’ ability to learn and communicate online, their understanding on what are the requirements of the course, as well as students’ own opinion on how well they were performing against those requirements. Ongoing, well planned communication between instructors and students, quick feedback, inclusion of compulsory tasks to enhance regular interaction with course materials, as well as students need to be competent with the technologies are among the suggestions developed by the researchers.

41 undergraduate students enrolled in online and blended classes were surveyed by Bassou and Davison (2007). The study was aimed to investigate students’ positive and negative experiences in both modes of the content delivery. Blended learning is defined by Staker and Horn (2012) as “a formal education program in which a student learns at least in part through online delivery of content...and at least in part at a supervised brick-and-mortar location away from home.” (p.5) Both online and blended classes met students expectations; however, the fully online approach got more negative feedbacks. Face-to-face interaction with peers and professors, socializing during the classes, presence of the instructor for the additional explanation of the tasks are the factors which students were lacking in the fully online classes. In addition, “technology hiccups and feeling lost in cyberspace” were stated as negative aspects of fully online approach. (p.3) Students served by Yakkov and Yablon (2003) experienced difficulties in online classes with accepting shifted paradigm from the instructors as a knowledge facilitators to the instructor as a provider of the tools assisting students “to become an independent learners.” (p.52) Alvin and Michael (2001) in their article also noted negative aspect of online classes, such as students’ feelings of loneliness and isolation while taking online courses. Bates (2015) also suggests that fully online course delivery is “more suitable for experienced students with a strong motivation to take such courses”, since online learning requires great self-motivation and self-discipline from learners. (p.4) From what Bates suggests, it might be concluded that online courses would be better offered to students during their junior or senior years, when they develop higher sense of discipline and motivation to complete the course.

Examining the sense of community between face-to-face, blended and fully online classroom settings Rovai and Jordan (2004) concluded that the greatest sense of community among students was created in the blended courses. While combining the benefits of the online learning approach without losing crucial component of face-to-face interaction with instructors and peers, blending learning creates more vigorous education experience. (Rovani & Jordan, 2014)

Miller and Young-Jones (2012) in their investigation of academic disintegrity and cheating have surveyed 639 students in both online and face-to-face types of classes. Their findings suggest that students taking both online and face-to-face classes cheat more in online courses, whereas those students who had only online classes were less likely to cheat. Another study suggests that “dishonesty in a single online class is not greater than estimates of cheating in a traditional class.” (p.13, Grijalva, Clifford, Kerkvliet, 2002) Surveying 635 undergraduate and graduate students Wattson and Sottile (2010) found out that cheating in online classes is no greater than in traditional classes. However, students in online classes had higher rate (23.3% to 18.1%) of “obtaining answers from someone else and using instant messaging during a test or quiz” than in traditional face-to-face classes. (p.11)

Halford (2013) administered Higher Education Survey on the faculty attitudes toward online education. Results of the study shows that more than a fifth of the faculty confirms that online learning can produce learning outcomes comparable to on-campus setting. In addition, there is general belief among the faculty that “online classroom is the most effective at conveying content, but less so in addressing individual student needs.” (p.5) Bolliger and Wasilik (2009) conducted similar study on faculty perspective toward online learning, where they obtained result from 102 participants. This research shows that faculty valued student-related issues, such as flexible and convenient access to the courses. Additionally, over the half of the participants agreed that the workload is much higher in the online courses. Almost similar results revealed the research work done by Ilgu and Jähren (2015) on the “Faculty Perspectives on Benefits and Challenges of Hybrid Learning.” Among the highlighted by the faculty advantages of online course delivery are the self-paced learning and flexibility. It was also mentioned in the study, that faculty faced with challenges in the conversion of the course, which were though overcome through the support of the college department.

From reviewing the literature it becomes evident that online classes have its negative and positive aspects, and students and faculty have different perceptions of online learning approach.

MASSIVE ONLINE OPEN COURSES (MOOC)

Distance education is providing opportunity not only for students enrolled in the universities to increase their knowledge, but also for the wide range of people from various geographical regions and professional backgrounds who want to continue their lifelong learning outside the institutions. The pressure on the universities and colleges to improve the quality of their classroom experiences has been increased with the appearance of Massive Open Online Courses (MOOC). (Selingo, Wildavsky, 2015) In addition, MOOC created many conversations among higher education representatives on how to better integrate technologies on campuses to improve learning experience of “new generation of students.” (p.6, Selingo, 2015) Jansen and Schuwer (2015) give the following definition of the MOOC: “online courses designed for large numbers of participants that can be accessed by anyone anywhere as long as they have an internet connection, are open to everyone without entry qualifications, and offer a full/complete course experience online for free.” (p.4) Participants of the MOOC might not necessary be enrolled in university, they do not pay tuition for such courses and typically there are no credits given for the completion of MOOC. (Allen & Seaman, 2015) First MOOCs were introduced in Canada in 2008 (Daniel, Cano, Gisbert 2015), and since then MOOC gained popularity in the USA, and in 2013 it appeared in Europe, through such platforms as FutureLearn, Inversity, UNEDcoma and so on. (Jansen & Schuwer, 2015)

The main aim of the recently published report “*Institutional MOOC strategies in Europe*” (2015) by Jansen and Schuwer is to strengthen and develop network on open education cooperation and on Massive Online Open Courses in Europe. Some statistical data and findings were taken from this study. According to this report attitude toward MOOC by European institutions is positive, which might be attributed to the better funding for higher education and MOOC by European commission. Out of 67 institutions that participated in the survey, for the mentioned above report, 71, 7% of the institutions offering MOOC or is planning to offer; this is on 13, 7% greater than in previous years. Such increase in rate indicates growing interest and acceptance of MOOCs by the European institutions. Around 80% of institutions in Europe agree that “MOOCs are important for institutions to learn about online pedagogy”, as well as they confirm that “MOOCs are a sustainable method for offering courses.” (p.4, Jansen, Schuwer) Institutional objectives on MOOCs in Europe differ from United States. The primary objectives of

using MOOC by institutions in the USA are the recruitment of new students and “increasing the visibility of the institution” (p.34, Allen, Seaman), whereas for European institutions objectives are: “reaching new students and creating flexible learning opportunities.” (p.4, Jansen, Schuwer) Developers of the report see the great opportunities of open resources for educating large amount of people in flexible manner, and they call “to embrace the possibilities the open and online education movement offers.” (p.5, Jansen, Schuwer)

MOOC provides learners with a great opportunity to increase their knowledge in wide range of disciplines, but it is still cannot be considered as a strong competitor which can substitute traditional educational programs. Bates in his book “*Teaching in Digital Age*” (2015) describes MOOC as a supplement to the formal education, but not as replacement. He points out that “MOOC have not been able to demonstrate that they can lead to transformative learning, deep intellectual understanding, evaluation of complex alternatives...and without greater emphasis on expert-based learner support and more qualitative forms of assessment, they probably never will.” (p. 47)

CONCLUSION

The following, Literature review chapter, contains relevant information regarding the research topic of the present study on the student’s attitudes and perceptions toward online learning approach. First section of the chapter gives an overview of online education, and talks about benefits and drawbacks of online delivery of the content. Further, examination of similar studies reveals both negative and positive attitudes of the students toward online education. In addition, perspective of the faculty adds information to the following chapter. Moreover, this section helps to build theoretical framework for the developing of hypothesis for the present research work. The next section looks on the growing trend of the Massive Online Open Courses (MOOC) and its possibilities for the higher education. Lastly, the cost analysis of the online courses provides information on the costs which should be taking into account by the institutions when deciding on the implementation of online courses.

Methodology

The present research aims to examine factors which contributed to students’ satisfaction with online classes, as well as to explore the general attitude of LCC International University students toward online learning approach and their willingness to adopt it. Based on the research objectives the present study is exploratory in nature. Flexibility and adaptation to change are among the advantages of the exploratory research. (Lewis, 2007) The following chapter covers the methodology used in the research, what approach and strategy was utilized and how the data was analyzed. In addition, this chapter discusses the data collection methods which are going to be used in the research, such as questionnaires, semi-structured interviews and focus group interviews.

Research Approach

This explanatory study utilizes a deductive approach, which means that theories were developed before the data collection. This approach was chosen since it allows testing the already existed theories that have been discovered by earlier researchers on different settings. Also, taking into consideration time restrictions, the deductive approach can be completed faster, and considered to be the low-risk strategy. (Lewis, Saunders & Thornhill, 2007, p.121)

Research Hypothesis

To meet the first objective three hypotheses were developed.

STUDENTS ARE SATISFIED WITH ONLINE CLASSES AT LCC

There are a lot of researches done on measuring students' satisfactions with online learning. The results of these researches show that students are generally satisfied with online delivery of the content and instruction. Research study done by Dobbs, Waid and Carmen (2009) mentioned earlier in the literature review section revealed that surveyed 180 students are generally satisfied with online classes. Study done by Asfour and Lakota (2012) confirms the same. Therefore, I can assume that students completed online classes at LCC are satisfied as well with its content and delivery.

Learner-Content Interaction is significant predictor of students' satisfaction with online classes

This hypothesis is developed based on the several studies done previously. According to Kuo, Walker, Belland, and Schroder (2013) "learner-content interaction was the strongest predictor of student satisfaction." (p. 30) The same is confirmed in the study done by Murray, Pérez, Geist, and Kennesaw "*Student Interaction with Online Course Content: Build It and They Might Come*" (2012), where they found positive relationship between course content and student satisfaction.

Learner-Learner Interaction is insignificant predictor of students' satisfaction with online classes

Kuo, Walker, Belland, and Schroder (2013) in their study highlight that "Learner-learner interaction was not a significant predictor for student satisfaction." (p. 31) To meet the second objective two hypotheses were developed.

Students of LCC have positive attitude toward online learning

This hypothesis is based on the results from surveyed 348 students in Libya by Rhema and Miliszewska that show students' positive attitude toward online learning, "they felt confident in using computers, enjoyed using ICTs in their studies, and would be interested in studying courses that used e-learning." (p. 175) The research work done by Dobbs, Waid and Carmen (2009) results with the same conclusion, that students who are proficient in using technologies in general are favorable to online classes.

Research Strategy

Several research strategies are utilized in the present research, such as case study and survey strategies. A case study as a research strategy was chosen in the present research to explore students' attitudes toward online learning approach at LCC International University and students' satisfaction with already completed online classes. LCC International University is a private liberal arts institution located in Klaipėda, Lithuania (lcc.lt) The case study strategy was chosen for the number of reasons. Verschuren (2003) in his article gives the following definition of the case study: "it is the strategy that can be qualified as holistic in nature, looking at only few strategically selected cases, observed in their natural context in an open-ended way...and aimed at description and explanation of complex and entangled group attributes, patterns, structures of process." (p. 137) He also suggests to use the case study approach when exploring "the phenomena which is highly complex and embedded in their cultural context." (p.137) Case study strategy is used when there is need to generate answers for such questions as "why?", "what?" and

“how?”, and is mostly used in the exploratory and explanatory research. (Lewis, 2007) Therefore, based on the objectives of the research to explore the perceptions and expectations of students enrolled at LCC toward online learning approach, as well as on its exploratory nature, the case study strategy in the present study is considered to be useful. In addition, a single, holistic case of LCC International University was chosen, as it gives the opportunity „to observe and analyze a phenomenon that few have considered before” (Lewis, 2007, p.140), and explore the attitudes of all students toward online learning of the particular university. Moreover, case study strategy allows the researcher to use several methods of the data collection, such as interviews, questionnaires, observations or documentary analysis (Lewis, 20017), which in terms foster the validity of the data collected. (Denscombe, 1998) Lastly, many researches which were done previously on the similar topic apply case study strategy, like the study done by Palmer and Halt (2009), or Miller and Young-Jones (2012).

In addition survey strategy is utilized in the present research as a part of a case study. This strategy is considered to be cost-effective and thus doesn't limit the research in terms of financial and time resources. In addition, survey strategy allows data collection from the large portion of the population in cost and time effective manner, and perceived as authoritative (Lewis, Saunders & Thornhill, 2007, p.138) Moreover, survey strategy gives researcher more control over the process and time. (Lewis, 2007)

Research Methods and Procedures

Kothari (2004) defines the research methods as “behavior and instruments used in selecting and constructing research technique.” (p. 7) The present research combines qualitative and quantitative data collection procedures in the mixed-method design. According to Johnson and Turner (2003) combination of various methods allows deeper and stronger analysis. Following section outlines the steps that were taken in order to complete objectives and test the hypothesis of the present research.

The data for testing first, second and third hypotheses to meet the first objective of the present research was gathered through the self-administered questionnaires distributed to students of LCC who had completed online classes during the past two years. Further, one focus group interview was conducted in order to gain qualitative data and more insights on the factors which contributed to the success (if any) of online classes.

Step 1. Quantitative data was collected through self-administered questionnaires that were distributed online to the students of LCC who had taken online classes during the past two years. Questionnaires helped to generate a primary data from a large population in efficient and effective manner (MacDonald, 2009) Based on the previous researches done on the similar field it might be concluded that questionnaires are the commonly used tool for measuring students attitudes to and satisfaction with online learning.

Questionnaire for accessing student satisfaction is the combination of several questionnaires used before for the purpose of measuring students' satisfaction. The questions on students' demographics were taken from the study of Davis (2014) *"Measuring Student Satisfaction in Online Math Courses"*, and compromised the first part of my questionnaire. In her work *"The Use of Survey Research to Measure Student Satisfaction in Online Courses"* Strachota (2006) developed the tool for measuring student satisfaction with online classes, which consist of four constructs: Learner-Content Interaction (LC Interaction), Learner-Instructor Interaction (LI Interaction), Learner-Learner Interaction (LL Interaction), Learner-Technology Interaction (LT

Interaction) and General Satisfaction. This compromised the second part of the questionnaire. A five point Likert Scale with strongly disagree; disagree; neutral; agree; and strongly agree items was used. According to Irani and Lundy (2005) Likert Scale is the frequently used approach in accessing online education.

Step 2. After the survey one focus group interview was conducted. Focus group consisted from 6 people: 3 students attended Organizational Behavior Class, 3 other students had both Methods of Psychological Assessments Class and Evolutionary Psychology. The purpose of the focus groups was attainment of the deeper insights on the experiences students had during on-line classes, what were the drawbacks and where the improvements could be made. Questions for the focus group interviews were based on the results of the survey conducted during the first step. Triangulation was used in this is case, meaning that “different data collection techniques will be used in order to ensure the data are telling you what you think they are telling you.” (p.139) Focus group was chosen since if it is well performed, allows to gain complex and deep responses, and group interactions and nonverbal communications help identify what people are really thinking and feeling. In addition, group members can build on the thoughts of each other and probe new questions, which otherwise may not have been occurred. (Barbour, 2005)

The data for testing hypothesis four and five to meet the second objective of the research was gathered through the self-administered questionnaire distributed to all full-time students of LCC.

Step 3. Questionnaire for accessing student attitude toward online learning tools was obtained from the study done by Odeshi (2014) “*Attitude of Students towards E-learning in South West Nigerian Universities: An Application of Technology Acceptance Model.*” The questionnaire consists of 5 sections where one section gives the opportunity for the students to leave own comments and thus allows to gain additional qualitative data. Additionally, questions about the preferences on the mode of the course delivery, as well as students’ suggestions on the classes that could be taught online, were added by the researcher.

Step 4. In order to collect additional findings for the research self-administered interviews were sent to four instructors who had experience in both teaching online and face-to-face classes. Interviews were aimed on exploring the time spent on the preparation and delivery of online classes in comparison to traditional classes, on assessing general attitudes of the faculty toward online learning, and additionally to find out the negative and positive sides of teaching online from the faculty perspective. In semi-structured interviews the list of the questions is prepared beforehand with the possibilities to change the questions if necessary. (Lewis, 2007) This method is of particular interest since it allows gain new insights and gives opportunity to interviews to “explain or build on their responses.” (Lewis, 2007, p.315)

Partly questions for the interviews were adapted from the questionnaire used in the study done by Freeman (2015) “*Instructor time requirements to develop and teach online courses.*” In addition, questions on obtaining information on online class effectiveness, as well as its negative and positive sides were partially derived from another several studies. From the study done by Lloyd, Byrne, McCoy (2012) “*Faculty-Perceived Barriers of Online Education*” and research work done by Bolliger and Wasilik, where they assessed factors influencing faculty satisfaction with teaching online classes.

Data Analysis

The same data analysis techniques were utilized as in the research from where the questionnaires were derived. Quantitative data was processed and analyzed through Statistical Package for the Social Sciences (SPSS). Additionally descriptive statistics was used to look for the central tendencies, as well as correlation analysis to investigate relationship between dependent and independent variables. Multiple regression analysis was used in order to explore “whether predictor variables significantly predict student satisfaction.” (Kuo, Walker, Belland, Schoder, 2013, p.24) The qualitative data was analyzed through the categorization, looking for the key words and patterns.

EMPIRICAL FINDINGS

The quantitative and qualitative data presented in the following chapter was collected through the four stages. During the first stage of the data collection process online questionnaires were sent to 94 students of LCC who have taken online classes in the past two years. After analyzing responses obtained during the first stage, the list of specifying questions was created for the focus-group interview. One focus-group with six participants from three different online classes was conducted, which compromised the second stage of the research strategy. During the third stage of the data collection process online questionnaire measuring students’ attitudes toward online learning were sent to 422 full-time students of LCC International University. The fourth stage was conducted in order to obtain additional findings which were exploring attitudes of instructor on teaching online classes comparing to face-to-face classes.

Students’ Satisfaction with Online Classes Completed at LCC International University

In the past two years LCC has offered four fully online classes, two classes of Organizational Behavior (BUS 350) taught during the fall semester 2015 and the spring semester 2016, class of Evolutionary Psychology (PSY 358) and the class of Methods of Psychological Assessment (PSY 370). During the fall semester in 2015 40 students were registered for the Organizational Behavior class. During the spring semester in 2016 26 students were registered for the Organizational behavior class, 11 students were registered for the Evolutionary Psychology class and 24 students attended Methods of Psychological Assessments Class. There were seven students who had both PSY 358 and PSY 370 classes. Therefore, the total population who had taken online classes at LCC comprised 94 students. Questionnaire measuring students’ satisfaction with taken online classes was sent to those 94 students online via students’ e-mail. The reminder to participate in the survey was sent several times. Out of 94 students 49 respondents filled out the survey, which comprises 52% response rate. The tools measuring student satisfaction with online classes developed by Strachota (2006) in her work “*The Use of Survey Research to Measure Student Satisfaction in Online Courses*” served as a basement for the questionnaire of the first stage of the data collection process.

Demographics

49 students participated in the survey. There is only one missing response on the question about GPA, since the answer was not compulsory for that particular question.

Table 1 that can be found in Appendixes D describes demographic characteristics of the participants. The highest amount of the respondents is at the age between 20 and 23 years (81.63%). Almost a quarter of the responses come from male students, and the rest from female. Students from Lithuania comprise 32.7% of responses, students from Moldova and Ukraine share the same percentage -16.3%, and students of Kazakhstan are among 10.2% of the participants.

Small amount of the respondents comes from the students of Russia, Latvia, Belarus, Germany, USA, Albania and China. 73.47% students are on the International Business Administration Program and 22.45% are from Psychology department; 4.08% of students come from English Department, for whom online classes could be viewed as an elective. The data shows that 68 % of respondents are on their senior year, 10% are juniors, and 4% are sophomore students. Since the research is targeting students who had classes during 2015-2016 years, there are some respondents who had online class, but already graduated. There are 8% of the alumni who participated in the survey. The answer on the level of GPA was not compulsory, and one responded decided to omit it. 64.58% of responses have GPA equal or higher than average, 8.33% have GPA of 10 or higher, and 27.08% have GPA from 6 to 8. It could be concluded that respondents have good academic performance.

Descriptive Analysis

Table 2 represents descriptive statistics of four constructs and general satisfaction, its average scores. The descriptive analysis of the data was done through SPSS program. Students were asked to indicate their agreement with the provided statements. A five point Likert Scale with strongly disagree; disagree; neutral; agree; and strongly agree items was used. As a result, students had the highest level of interaction with Technology (LTI- 3.8), Content (LCI – 3.5) and fellow learners (LLI – 3.4) interaction, whereas interaction with the Instructor was relatively low comparing to the others (LII – 3.27). The results show that general satisfaction of students with online courses at LCC is relatively low (2.9). Therefore, **the first hypothesis that students of LCC are satisfied with online classes is rejected.**

Table 2
Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
LC Interaction	49	1.50	4.83	3.5374	.73146
LI Interaction	49	2.20	4.40	3.2776	.51286
LL Interaction	49	2.00	4.50	3.4252	.47148
LTI	49	2.43	5.00	3.8105	.69092
GS	49	1.67	4.17	2.9190	.65213
Valid N (listwise)	49				

When viewed separately, all four constructs positively correlate with the student's satisfaction with online classes. These Pearson correlation coefficients are described on the Table 3. Both LC Interaction ($r=.728$, $p < .01$) and LI Interaction ($r=.593$, $p < .01$) constructs are greatly correlated with students' satisfaction with online classes. Whereas, LL Interaction construct (.466) has the lowest correlation with satisfaction. Thus, **the second hypothesis stating that LC Interaction is significant predictor of students' satisfaction with online classes has been accepted.**

Table 3

Correlations

		LC Interaction	LI Interaction	LL Interaction	LTI	GS
LC Interaction	Pearson Correlation	1	.560**	.518**	.426**	.728**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.002	.000
	N	49	49	49	49	49
LI Interaction	Pearson Correlation	.560**	1	.395**	.326*	.593**
	Sig. (2-tailed)	.000		.005	.022	.000
	N	49	49	49	49	49
LL Interaction	Pearson Correlation	.518**	.395**	1	.342*	.466**
	Sig. (2-tailed)	.000	.005		.016	.001
	N	49	49	49	49	49
LTI	Pearson Correlation	.426**	.326*	.342*	1	.545**
	Sig. (2-tailed)	.002	.022	.016		.000
	N	49	49	49	49	49
GS	Pearson Correlation	.728**	.593**	.466**	.545**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.001	.000	
	N	49	49	49	49	49

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Multiple regression analysis was used in order to explore “whether predictor variables significantly predict student satisfaction.” (Kuo, Walker, Belland, Schoder, 2013, p.24) After the regression analysis it can be seen that LC Interaction ($t=4.225$) is the most significant predictor in explaining satisfaction of the student with online class. LI ($t=2.608$) and LT ($t=2.167$) are significant predictors as well. Analysis shows that LL Interaction doesn’t have significant contribution to the prediction of students’ satisfaction. Therefore, **the third hypothesis stating that LL Interaction is insignificant predictor of students’ satisfaction with online classes has been accepted.**

Table 4
Coefficients

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.624	.322		1.938	.059
	LC Interaction	.649	.089	.728	7.271	.000
2	(Constant)	-.022	.381		-.059	.954
	LC Interaction	.540	.092	.606	5.853	.000
	LI Interaction	.271	.098	.287	2.772	.008
3	(Constant)	-.535	.436		-1.225	.227
	LC Interaction	.431	.102	.483	4.225	.000
	LI Interaction	.247	.095	.261	2.608	.012
	LT Interaction	.302	.139	.237	2.167	.036

a. Dependent Variable: GS

Previously, it was shown that LL Interaction when viewed separately has positive, but not as

significant correlation as other constructs with General Satisfaction of the students. During the multiple regression analysis it appeared that LL Interaction has even smaller significance when viewed together with the rest three constructs. This difference can be attributed to the problem of multicollinearity, meaning that independent variables can also correlate between each other and have slight effect on the final outcome. Table 5 illustrates that result.

Table 5
Excluded Variables

Model		Beta In	T	Sig.	Partial Correlation
1	LT Interaction	.271 ^b	2.346	.023	.327
	LL Interaction	.122 ^b	1.041	.303	.152
	LI Interaction	.287 ^b	2.772	.008	.378
2	LT Interaction	.237 ^c	2.167	.036	.307
	LL Interaction	.076 ^c	.681	.500	.101
3	LL Interaction	.046 ^d	.426	.672	.064

a. Dependent Variable: GS

b. Predictors in the Model: (Constant), LC Interaction

c. Predictors in the Model: (Constant), LC Interaction, LTI

d. Predictors in the Model: (Constant), LC Interaction, LTI, LI Interaction

Additionally, the open ended question allowed gathering qualitative data on how the online classes could be improved at LCC. The full list of the comments could be found in the Appendix F.

Focus-group interview. Qualitative Data Findings

Focus-group interview was conducted during the second stage of the research, after the data from the survey was collected and analyzed. The list of the questions for the focus-group was prepared in order to support or refute the data that was collected from the first survey. The questions were concerning learner-content interaction, communication between the instructor and students, communication between peers and general satisfaction with the course. Additionally, what were the drawbacks of the online classes and what can be done in order to improve them, were discussed during the focus-group. The transcribed data from the focus-group can be found in the Appendix G of the following document.

Three students from the Organizational Behavior class and three students who had both Methods of PSY Assessment class and Evolutionary PSY class were selected to participate in the focus-group. The focus-group was 35 minutes long and all the discussion was recorded on the phone's audio recorder. Prior to the beginning of the discussion participants were debriefed about the purpose of the research, their rights as participants, additionally the ground rules of the focus-group discussion were established. The positive environment was established during the joint lunch over the pizzas that moderator has provided. As a result, it was easier to facilitate more open and honest discussion.

Questions were similar to the survey that was done during the first stage. When asked about the communication between student and professor responses were diverse. For each class communication with professor was different. Some of the responses included:

06SP: “I knew that **I can always reach my professor**. The professor from the Evolutionary Class was very open to having Skype chat, Skype conversation. So, we used to Skype to each other and talk about, even how the day go.”

One of the participants opposed to that:

05VE: “I had some issues with the same instructor. He wasn't responding to e-mails for three days. Some **assignments and instructions were not clear**. We kind of lost from the track.”

During the discussion we talked about the challenges that students faced during the class. Some challenges were concerning the communication as well.

02TA: “I guess some of us had a **miscommunication** with some professors in terms of setting up the time. I was trying to reach and set the conversation time with the professor, but he wasn't always responding and it was **hard to agree** on a convenient time for both of us.”

One of the participants highlighted the important role of the professors and proposed that it would be beneficial if professor in the class could share his expertise and personal knowledge more:

05VE: “He could **give us his expertise**, share his own professional experience.”

However, the major concern was the content of the lectures. Students from the psychology class were complaining about the lack of video-recorded lectures. In the organizational behavior class students were missing the part where the professor would share more of his expertise and experience. Additionally, some supplementary material as articles, case studies and projects were missing.

06SP: “All the other professors from online classes were **videotaped** themselves and sent us the video to watch the lectures. And with ____ class we didn't have anything like that.” That comment was supported by all the participants of the mentioned class.

03RI: “I think that this is one of the major parts if you have an online class you still need to have lectures.”

Students from the organization behavior commented on the content as well:

05VE: “Yes, we had lectures. But in terms of the **content lectures were poor**.”

Talking about positive aspects of online learning students noticed its flexibility and opportunity to learn independently on the own pace. For the one participant of the focus group online class was an opportunity to have the class and finish studies on time even during studying abroad:

06SP: “For me when I was studying abroad one semester it was very useful to have online classes because I could take all the credits that I had to take for that semester.”

The other mentioned positive aspects of online classes:

03RI: “I think the clearest one is that you actually can **concentrate on the tasks**, on learning that subject when you have your own time when you are not stressed about sitting through the class”

01CR: “I also think its more **independent study**. So, you decide on when and what to do.”

06SP: “It gives a big amount of **flexibility** for those who cannot be physically present at the university.”

Some dispute arises when moderator asked the question on whether students can learn the same in online class compared to face-to-face. One responded agreed that it depends only on the quality of content of the lecture and professionalism of the instructor. Some students were disagreeing arguing that the lack of the live discussion can't make any online class better.

Exams were difficult for one class and were alright for another. The difficulty was concerning the lack of appropriate time to complete all the tasks. When asked about cheating from internet, students agreed that it's almost impossible, again because the time available for

completion of the task is very limited. Students from Organizational Behavior class wished to make course material available one week ahead, so to have more time for preparation to the quizzes.

Students were asked about the way how online classes could be improved at LCC. Some of the suggestions were the following:

03RI: *“To make **video lectures** mandatory”*

02TA: *“I would say that maybe once in two weeks, or once a month have **live sessions** with the professor through the Skype with all the students in the class.”*

04NT: *“Throughout the semester having at least one time **individual Skype session**.” “To post **better topics for the discussion** for the blog posts, where students can actually do their own research and share that knowledge with other fellow students.”*

Closing up question was about whether LCC should offer more online classes or not.

04NT: *“I think it would be great if they had **offered more**, but they have to make sure that they are good professors and that they know all the technical stuff, and that they fulfill the expectations as well.”*

One of the participants suggested that online classes could be cheaper than face-to-face, which was supported by three other participants. 04NT commented, that *“a lot of universities in the USA offer online classes, and they are usually cheaper.”*

Students' Attitudes towards Online Learning Approach at LCC International University

Online questionnaire measuring student's attitude towards Online learning approach at LCC was sent to 422 full-time students. The link to the survey together with the letter encouraging participation and explaining the purpose of the research was sent around 5 times to the student e-mails during two weeks. 127 students filled out the survey, which comprises around 30% of the response rate.

Demographics

Table 13 that can be found in the Appendix B summarizes demographic characteristics of respondents. 40.9% of the students are between 16-19 years old. The majority are female – 67.7% and 32.3% of male respondents. Students from 17 countries filled out the survey, among which the highest rate of responses is from Lithuanian students (25.2%), Ukrainian (22%) and Russian (14.2%). Unfortunately, the responses are not equally distributed among students of all levels of studies. The highest number of responses is from seniors (29.1%) and the lowest are from prime students (5.5%) There are responses from students of each department; however, again they are not equally distributed. 44.9% of students who study International Business and Administration filled out the survey, and only one participant from Theology department.

Descriptive Analysis

However, if talking about the preferences on the format of the classes, the majority indicated that they prefer traditional face-to-face format of delivery (52.8%). Only 3.9 % would prefer online classes more and 43.3% would like to have hybrid classes. Figure 1 represents those findings.

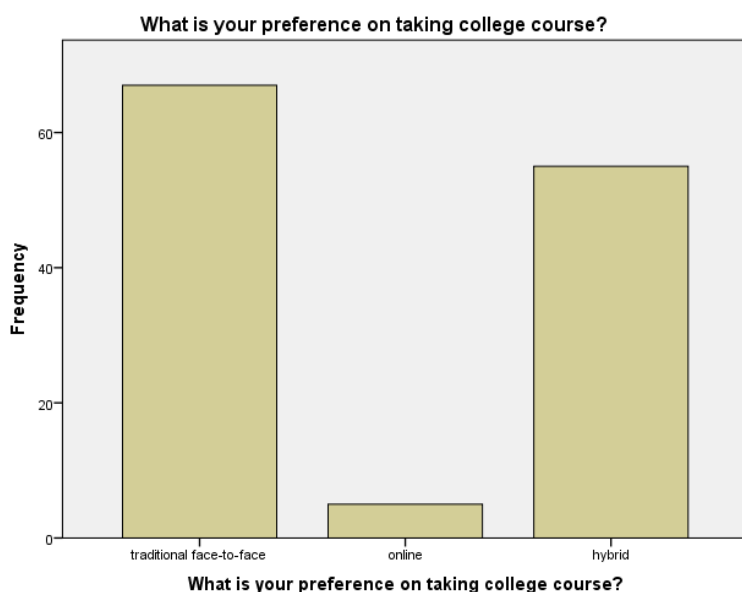

Figure 1. Preferences

On the question “Would you like to have more online classes?” responses were almost equally distributed. 33.9% of the students don’t want to have more online classes, 35.4% would like to have more, and 30.7% are not sure about it.

Among which the most frequently suggested classes that could be taught online were History, Management, Organizational Behavior, Marketing, Business Spreadsheets and Conflict Analysis.

Another surprising finding was that 90.6% of the respondents are not familiar with Massive Open Online courses (MOOC) and have never used it. Those remaining percent who are familiar with MOOC indicated such platforms as Coursera, edX, Khan Academy, Poverty Lab and Peer to Peer University.

DISCUSSION

The fifth chapter of the present research discusses the main findings of the study, correspondence of the findings with previously done researches on the similar topic, as well as suggests practical recommendations for LCC International University on how online learning environment in the university could be improved. Lastly, limitations and further research suggestions are provided.

Analysis of the findings

The present study was aiming to examine factors which contributed to students’ satisfaction with online classes, as well as to explore general attitude of LCC students toward online learning approach and their willingness to adopt it. The objectives of the research were to examine the level of students’ satisfaction with completed online classes at LCC, to explore the attitude that students of LCC have toward online classes and to provide the list of practical recommendations for the management of LCC on how the online learning environment at university could be improved.

During the first stage of the data collection process online questionnaire measuring students’ satisfaction with completed online classes were sent to 94 students of LCC who was taking online classes over the fall semester 2015 and spring semester 2016. The results of the first

survey show that general satisfaction of the students who had online classes at LCC is relatively low (mean=2.91). During the focus-group among the most frequently mentioned issues that led to the dissatisfaction with online classes were poor quality of the course content and unsatisfactory communication with the instructors.

According to the results, LC Interaction is the top predictor of the students' satisfaction with online classes, following by LI and LT Interactions as second and third strong contributors to the students' satisfaction. This corresponds with several research works done before. Strachota (2006) in her study *“The use of research to measure student satisfaction in online courses”* stated that “63.8% of online satisfaction was predicted based on learner-content interaction” (p.5). Furthermore, According to Kuo, Walker, Belland, and Schroder (2013) also “learner-content interaction was the strongest predictor of student satisfaction.” (p. 30). The same is confirmed in the study done by Murray, Pérez, Geist, and Kennesaw *“Student Interaction with Online Course Content: Build It and They Might Come”* (2012), where they found positive relationship between course content and student satisfaction. Furthermore, LL Interaction appeared to have less significant contribution to the prediction of the student satisfaction with online classes.

The third stage of the data collection process revealed that the general attitude of the students toward online learning is quite neutral, both of those who have taken online classes and those who have not. From the focus-group can be noticed that students were not completely negative about the classes that they had, but still some unsatisfactory issues were present. Among which are bad design of the content of some online classes, miscommunication with the professors, limited amount of time to finish the exams and the lack of live discussions. During the focus-group on the question whether LCC should offer more online classes, students responded positively, but noted that university should make sure that professors are competent and have sufficient skills with technologies to teach the class online.

The majority of the surveyed full-time students indicated that they prefer traditional face-to-face format of delivery (52.8%) over online classes (3.9%), and 43.3% would like to have hybrid classes. The responses on the question “would you like to have more online classes?” responses were almost equally distributed between yes, no and not sure. Additionally, only a little portion of respondents knew about MOOCs (9.4%) and had an experience using the platform. The conclusion could be drawn that students who had not taken any online classes have neither positive, nor negative attitude toward online learning at LCC, and further investigation in this area is needed. Therefore, **the fourth hypothesis stating that students of LCC have positive attitude toward online learning has been rejected.**

Practical recommendations for LCC

Based on the findings of the present research following recommendations were developed for LCC International University on how the online learning environment could be improved.

1. As a result of the survey, Learner-Content Interaction is proved to be the highest predictor of students' satisfaction with online classes. During the focus-group interview students were mentioning the importance of the quality and the organization of the course content as well. Recommendations for the improvement of the course content can be as follow: making sure that the guidelines for the assignments are clear; the lectures are presented by the instructor, video recorder and left for the users to access them at any time (with the slides along them); more creative and engaging tasks and projects.

2. Learner-Instructor Interaction proved to be the second strongest predictor of the students' satisfaction with online classes. Therefore, the instructors should make better commitment in ensuring proper communication between him/her and the students. Regular communication with students, timely feedback, clearance of the assignments and expectations, sharing own expertise and knowledge are among the recommendations for the instructors who teach online. One of the participants suggested monthly Skype one-on-one live sessions with the students and with the group in general that would foster better communication. Additionally, LCC should make sure that professors have sufficient technical skills to teach online, since it also can become an obstacle for the efficient communication with the students.

3. As the results of the present research show, only 9.4% are familiar with MOOC and had an experience in using the platform for the educational purposes. Many educators are critical in using MOOC in educational purposes; however the advantages that MOOC offers can complement, rather than replace teaching process. To enhance learning environment, experiments in teaching at LCC can be made, in terms of offering MOOC courses in the “Flipped classrooms.” Oremus (2013) in his article was mentioning the success of couple universities in using such strategy to improve learning experience of the students. Students were watching lectures offering by MOOC, and later were discussing unclear parts, were involved in the projects and were doing their “homework” in the class together with professor. Oremus noted that this strategy helped professors to focus their time on “the rest of the educational experience—the individualized, hands-on instruction and collaboration that no MOOC can provide.” (p. 6)

Incorporating MOOC by professors in their face-to-face classes will help to improve attitude of the students toward online learning in general as well, and will give students useful skills for the life-long learning, that is considered to be essential in the modern world.

Limitations and suggestions for further research

One of the major limitations of the present research is the small sample size of the students who had online classes at LCC. 49 students is not the most reliable size for getting accurate results. Additionally, the low response rate from all full-time students of LCC stands as a limitation of the study. The distribution of the papered copies of questionnaires to obtain higher rate of responses can be suggested for the further studies.

Reliability of the instruments measuring attitude of the students toward online learning can be questionable as well. The distributed questionnaire was measuring students' attitude toward e-learning tools, not online learning in general. The additional questions were added by the researcher and its reliability was not measured. For the further research development of more reliable and unbiased instrument for measuring student attitude could be suggested. Additionally, the distinction in the questionnaire between those who had online classes and those who had not should be made.

Furthermore, the attitude of the instructors toward and faculty satisfaction with teaching online could be accessed as well. According to Consortium (2002) the satisfaction of the faculty is of the same importance as the satisfaction of the students, and compromise one of the five pillars of quality. In order to improve learning and teaching environment at the university perspective of both students and instructors should be taken account.

Lastly, budgeting and finances are among the main considerations which are taking into account by the educational organization, while deciding on the implementation of online classes. Therefore, the proper cost-analysis of online classes and it's comparison with the cost of face-to-

face classes could be of a high importance for the educational institutions and can be suggested for the further research.

REFERENCES

- Adam, S., & Adam, S. (2009). Blended and online learning: Student perceptions and performance. *Interactive Technology and Smart Education Interactive Tech & Smart Ed*, 6(3), 140-155.
- Allen, E., & Seaman, J. (2015). Grade level: Tracking Online Education in the United States. *Babson Survey Research Group and Quahog Research Group, LLC*. Retrieved from <http://www.onlinelearningsurvey.com/reports/gradelevel.pdf>
- Alvin, W., & Michael, N. (2001). Online lectures: Benefits for the Virtual Classroom. *T.H.E. Journal*, V29 n1(P17-18).
- Al-Asfour, A. (2012). Examining Student Satisfaction Of Online Statistics Courses. *Journal of College Teaching & Learning (TLC) TLC*, 9(1), 33.
- A Joint Report from Indiana University, Purdue University, and Ball State University to the Indiana Commission for Higher Education. (2011). Retrieved from http://online.iu.edu/_assets/docs/iche-costspricing.pdf
- Bassou, M., & Davison, M. (2007). Students' positive and negative experiences in hybrid and online classes. *College Student Journal*, 41(1).
- Barbour, RS. (2005). "Making sense of focus groups." *Medical Education*. 39(7), 742-750.
- Bates, T. (2015). *TEACHING IN A DIGITAL AGE*.
- Best Practices in Online Teaching Strategies. (2009). *The Hanover Research Council*. Retrieved from <http://www.uwec.edu/AcadAff/resources/edtech/upload/Best-Practices-in-Online-Teaching-Strategies-Membership.pdf>
- BERTEA, P. (2009). MEASURING STUDENTS' ATTITUDE TOWARDS E-LEARNING. A CASE STUDY. *The 5th International Scientific Conference E Learning and Software for Education*. Retrieved from <https://adlunap.ro/else2009/papers/979.1.Bertea.pdf>.
- Bishop, T., & SchWeber, C. (2000). UMUC'S ONLINE MBA PROGRAM: A CASE STUDY OF COST-EFFECTIVENESS and the IMPLICATIONS FOR LARGE-SCALE PROGRAMS. *University of Maryland University College*.
- Bolliger, D. U., & Wasilik, O. (2009). Factors influencing faculty satisfaction with online teaching and learning in higher education. *Distance Education*, 30(1), 103-116. doi:10.1080/01587910902845949
- Brubaker, G., Kaun, J., McCarthy, T., Zacharova-Nausédè, N., & Ramonienè, L. (2011). *A FRAMEWORK FOR THE EFFECTIVE AND STRATEGIC USE OF ONLINE EDUCATION* (Rep.).
- Carey, T., & Trick, D. (2013). How Online Learning Affects Productivity, Cost and Quality in Higher Education: An Environmental Scan and Review of the Literature. Toronto: Higher Education Quality Council of Ontario.
- Daniel, J., Vázquez Cano, E., & Gisbert, M. (2015). The Future of MOOCs: Adaptive Learning or Business Model? *RUSC. Universities and Knowledge Society Journal*, 12(1). pp. 64-73. doi <http://dx.doi.org/10.7238/rusc.v12i1.2475>
- Davis, Antoinette M., "Measuring Student Satisfaction in Online Math Courses" (2014). Theses and Dissertations--Curriculum and Instruction. Paper 10. http://uknowledge.uky.edu/edc_etds/10

- Denscombe M., *The Good Research Guide: For Small Scale Research Projects*, Buckingham: Open University Press, 1998, vii+247 pp. (ISBN 0-335-19805-8).
- Drennan, J., Kennedy, J., & Pisarski, A. (2005). Factors affecting student attitude toward flexible online learning in Management Education. *Journal Of Educational Research*, 98 (6), 331-338
- Elliott, K. M., & Shin, D. (2002). Student satisfaction: an alternative approach to assessing this important concept. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24(2), 197- 209.
- Final Report to the Joint Legislative Program Evaluation Oversight Committee* (Rep. No. 2014-15). (2014). North Carolina General Assembly. Retrieved from http://www.ncleg.net/PED/Reports/documents/OccLic/OccLic_Report.pdf
- Freeman, L. (2015). Instructor Time Requirements to Develop and Teach Online Courses. *Online Journal of Distance Learning Administration*, XVIII(1), 79-97. Retrieved from <http://www.westga.edu/~distance/ojdla/spring181/freeman181.html>
- Grijalva, T., Clifford, N., & Kerkvliet, J. (2006). Academic Honesty and Online Courses. *College Student Journal*, 40(1).
- Hansson, B., & Hjeltens, T. (2005). Cost Effectiveness and Cost-Efficiency on Online Learning. *Quality, Interoperability, and Standards in E-learning*, 20(2). doi:10.1080/02680510500094140
- Halfond, J. A. (2013). Wallflowers at the Revolution: Evolving Faculty Perspectives on Online Education. *New England Journal Of Higher Education*, 3.
- Hjeltnes T. and Hansson A. (2005) Cost effectiveness and cost-efficiency in online learning. *QUIS*, 20(2). Retrieved from http://www2.tisip.no/quis/public_files/wp7-cost-effectiveness-efficiency.pdf
- Ilg, A., & Jahren, C. (n.d.). Faculty Perspectives on Benefits and Challenges of Hybrid Learning. *2015 ASEE Annual Conference and Exposition Proceedings*.
- Jansen, D., & Schuwer, R. (2015). Institutional MOOC strategies in Europe. *European Union-funded Project HOME* -. Retrieved from http://eadtu.eu/documents/Publications/OEenM/Institutional_MOOC_strategies_in_Europe.pdf
- Johnson, R. B. & Turner, L. A. (2003). Data collection strategies in mixed methods research. In A. Tashakkori, and C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (pp. 297–319). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jung, I. (2003). Cost-Effectiveness of Online Education. In Moore, M. & Anderson, W. (Eds.) *Handbook of Distance Education*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp.717-726
- Kamsin, A. (2005). Is E-Learning the Solution and Substitute for Conventional Learning? *International Journal of The Computer, the Internet and Management*, 13(3), 79-89. Retrieved from http://www.ijcim.th.org/past_editions/2005V13N3/ijcimv13n3_article7.pdf
- Kothari, C. R. (2004). *Research methodology*. New Dheli: NEW AGE INTERNATIONAL (P) LIMITED.
- Kuo, Y., Walker, A., Belland, B., & Schroder, K. (2013). A Predictive Study of Student Satisfaction in Online Education Programs. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 14. doi:10.1093/acprof:oso/9780195378061.003.0025
- Lewis, P., Saunders, M., & Thornhill, A. (2007). *Research methods for business students* (4th rev. ed.).

- LCC International University Strategic Plan 2012-2017 (Publication). (n.d.). Retrieved from https://www.lcc.lt/uploads/doc/Strategic_Plan_2012-2017_Summary.pdf.
- Lloyd, S., Byrne, M., & McCoy, T. (2012). Faculty-Perceived Barriers of Online Education. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 8(1). Retrieved from http://jolt.merlot.org/vol8no1/lloyd_0312.pdf
- MacDonald, S., & Headlam, N. (2009). Research Methods Handbook Introductory guide to research methods for social research. *Centre for Local Economic Strategies*. Retrieved from <http://www.cles.org.uk/wp-content/uploads/2011/01/Research-Methods-Handbook.pdf>
- Millington, A., Hanisch, J., Combes, B., & Carroll, M. (2011). Online LIS education: Towards the right balance of flexibility and engagement. *The ALTC Priority Project Re-conceptualising and Re-positioning Australian Library and Information Science Education for the Twenty-first Century*.
- Miller, A., & Young-Jones, A. (2012). Academic Integrity: Online Classes Compared to Face-to-Face Classes. *Missouri State University*.
- Moore, J. L., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2011). E-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same? *The Internet and Higher Education*, 14(2), 129-135.
- Moore, M., & Kearsley, G. (2012). Distance Education: A Systems View of Online Learning, Third Edition. *Wadsworth, Cengage Learning*. Retrieved from https://www.cengagebrain.com.mx/content/moore20992_1111520992_02.01_chapter01.pdf
- Murray, M., Pérez, J., Geist, D., & Kennesaw, A. (2012). Student Interaction with Online Course Content: Build It and They Might Come. *Journal of Information Technology Education: Research*, 11. Retrieved from <http://www.jite.informingscience.org/documents/Vol11/JITEv11p125-140Murray1095.pdf>
- Nebic, Z., Nemcanin, D., & Živic-Butorac, M. (2011). Blended E-Learning in Higher Education: Research on Students' Perspective. *Issues in Informing Science and Information Technology*, 8. doi:10.4018/978-1-4666-9577-1.ch008
- Oremus, W. (2013). Free Online Courses Are an Unsustainable Gimmick. Available at http://www.slate.com/articles/technology/technology/2013/09/spocs_small_private_online_classes_may_be_better_than_moocs.html
- Palmer, S., & Holt, D. (2009). Staff and student perceptions of an online learning environment: Difference and development. *Australasian Journal of Educational Technology*, 25(366-381).
- Rhonda, D., Waid, C., & Carmen, A. (2009). Students' Perceptions of Online Courses: The Effect of Online Course Experience. *Quarterly Review of Distance Education*, V10 n1(P9-26).
- Rhema, A., & Miliszewska, I. (2014). Analysis of student attitudes towards e-learning: The case of engineering students in Libya. *Issues in Informing Science and Information Technology*, 11, 169-190. Retrieved from <http://iisit.org/Vol11/IISITv11p169-190Rhema0471.pdf>)
- Richardson, J. C., & Swan, K. (2003). EXAMINING SOCIAL PRESENCE IN ONLINE COURSES IN RELATION TO STUDENTS' PERCEIVED LEARNING AND SATISFACTION. *JALN*, 7(1).
- Rovai, A., & Jordan, H. (2004). Blended Learning and Sense of Community: A comparative analysis with traditional and fully online graduate courses. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 5(2).

- Rumble, G. (2001). THE COSTS AND COSTING OF NETWORKED LEARNING. *JALN*, 5(2).
- Ruth, A., Lundy, L., Telg, R., & Irani, T. (2005, September). Trying to relate: Media relations training needs of agricultural scientists. *Science Communication*, 27(1), pp. 127-145
- Verschuren P. (2003) Case study as a research strategy: Some ambiguities and opportunities, *International Journal of Social Research Methodology*, 6:2, 121-139, DOI: 10.1080/13645570110106154
- Selingo, J., & Wildavsky, B. (2015). The learning Evolution. How Technology Is Transforming the Classroom of Tomorrow. *Echo360*. Retrieved from http://echo360.com/sites/default/files/The_Learning_Evolution_2015_0.pdf
- Staker, H., & B. Horn, M. (2012). *Classifying K–12 Blended Learning* (Rep.). Innosight Institute.
- Strachota, E. (2006). The Use of Survey Research to Measure Student Satisfaction in Online Courses. *Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education*. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.103.5136&rep=rep1&type=pdf>
- Waha, B., & Davis, K. (2014). University students' perspective on blended learning. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 36(2), 172-182.
- Watson, J. F., & Kalmon, S. (2005). Keeping pace with K–12 online learning: A review of state-level policy and practice. Naperville, IL: Learning Point Associates
- Watson, G., & Sottile, J. (2008). Cheating in the Digital Age: Do Students Cheat More in Online Courses? *Online Journal of Distance Learning Administration*, 8(1).
- Wentling, T., & Park, J. (2002). Cost Analysis of E-learning: A Case Study of A University Program. *University of Illinois at Urbana-Champaign*. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.86.5844&rep=rep1&type=pdf>
- Whalen, T. & Wright, D. (1999). Methodology for Cost-Benefit Analysis of Web-Based Tele-Learning: Case Study of the Bell Online Institute. *American Journal of Distance Education*, 13(1), 24-44.
- Yaacov J. Katz, Yaacov B. Yablon, (2003) "Online university learning: cognitive and affective perspectives", *Campus-Wide Information Systems*, Vol. 20 Iss: 2, pp.48 – 54
- Zuluaga, C., Morris, E., & Fernandez, G. (2002). COST-EFFECTIVE DEVELOPMENT AND DELIVERY OF 100% ONLINE I.T. COURSES. *School of Computer Science and Information Technology*.

THE IMPACT OF TERRORISM ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) IN NIGERIA

DAN CHEPTEA

LCC International University, Klaipeda, Lithuania

Advisor: Femi Odebiyi

ABSTRACT

Terrorism has become more common during the past years. This article describes the terrorism's influence on a macro economical factor, FDI, on Nigeria. First, Nigeria, being "attacked" by the Boko Haram's acts of terrorism, has been compared with other developing and developed countries that were economically affected by terrorism. Next, using three different regression models, the necessary collected data has been analyzed. One of the models has shown that the foreign investors get significantly influenced by terrorism in the region.

INTRODUCTION

Terrorism is an "occurrence" happening and affecting people from both developed and developing countries. According to dictionary.com, terrorism means "the use of violence and threats to intimidate or coerce, especially for political purposes" (Dictionary.com, 2016). The violence committed can involve kidnapping, wounding, mass destruction, and even killing. Terrorism, in general, can have some consequences on different industrial spheres in a certain country. Taking the example of transport industry, Thissen suggests that a terrorist attack results with both, direct costs, such as damages of transport infrastructure, and indirect costs, such as large raises in cost for travelers (Thissen, 2004). After the terrorist attack on twin towers in New York on September 11, 2001, some other following sectors have got affected due to the mass destruction. It has been found that terrorism has had effects on security – increasing the security checks and "giving up some freedoms"; also, the employment gets affected by involving labor discrimination (Kondrasuk, 2005). This infers that some employers from, for example Middle East, or some regions from Africa, lose their possibilities to get employed in Western countries that have been affected by terrorist attacks.

Nigeria is a West African country suffering from terrorism, more specifically – domestic terrorism. According to FBI (Federal Bureau of Investigation), domestic terrorism involves actions that "(i) intimidate or coerce a civilian population; (ii) influence the policy of a government by intimidation or coercion; or (iii) affect the conduct of a government by mass destruction, assassination, or kidnapping (Federal Bureau of Investigation, n.d.). Mainly, the domestic terrorist attacks in Nigeria are performed by a local terrorist organization – Boko Haram. Its violence on "security forces, government officials, politicians, Christians, critical Muslim clerics, traditional leaders, the UN presence, bars and schools," has started to be in action since the leader, Mohammed Yusuf and his comrades have got executed. Boko Haram's view is portrayed to be against "westernization" of Nigeria, since the name of the particular terrorist group means "Western education is forbidden." Furthermore, Boko Haram is "an Islamic sect that believes in establishing an Islamic state in the north with strict adherence to Islamic law called Sharia" (Durotoye, 2015).

Due to the presence of terrorism of Boko Haram in Nigeria, different microeconomic and macroeconomic factors have been affected in the country. This research is conducted concentrating on one of the macroeconomic factors – foreign direct investment (FDI). Robinson (2015), claims that the Nigerian economy, being Africa's largest and one of the fastest growing in Africa, has had a rate of growth of 4.9% in 2015. A reason for conducting the research concentrating on FDI, is because there is “a high dependency ratio between the FDI, the Nigerian oil sector, and the gross domestic product (GDP)” (Jansler & Lofton, n.a.). Looking at how does terrorism affect the FDI, Powers and Choi argue that when a terrorist attack occurs in a certain country, “the amount of FDI [in this country] can expect to receive decreases” (Powers & Choi, 2012). This statement is supported that terrorism leads to political, economic and regional instability and that it is a threat to investors' confidence in the economy by decreasing it (Akpan, Onwuka, & Onyeizugbe, 2012). According to the Vision of Humanity, the Global Terrorism Index shows a slow increasing from the year of 2002 up to 2015, from 3.86/10.0 to 9.213/10.0. Looking at the FDI, the World Bank shows it as a main increase until the year of 2009 and a steep decrease from 2011. There is a minor upward and downward between 2009 and 2011. From the year of 2011, being the year of the highest amount of FDI (8.841 billion USD) during the 2002-2015-time period, it decreased by the year of 2015, FDI showing an amount of 3.064 billion USD. Considering a case of negative effects of terrorism on FDI in Kenya, an East-African country, where terrorist activities occur as well, a study shows that “terrorism activities decrease the foreign investor' confidence, which decrease the FDI” (Kinyanjui, 2014). This study, however, is going to be focused on the relationship between terrorism and FDI in Nigeria.

Purpose of Research:

The first purpose of this research is to find out what is the correlation between terrorism and FDI in Nigeria. The second purpose is to explore how the effects of the Boko Haram's acts of terrorism affect the FDI in Nigeria. Lastly, the third purpose is to see whether FDI in Nigeria is influenced by the terrorism or not.

Research Question

What is the terrorism's influence on foreign direct investment (FDI) in Nigeria? There are going to be conducted two main hypotheses.

H₀: Foreign Direct Investment (FDI) is influenced by terrorism in Nigeria.

H₁: Foreign Direct Investment (FDI) is not influenced by terrorism in Nigeria.

Definitions of Terms

Domestic terrorism – involves actions that “(i) intimidate or coerce a civilian population; (ii) influence the policy of a government by intimidation or coercion; or (iii) affect the conduct of a government by mass destruction, assassination, or kidnapping” (Federal Bureau of Investigation).

Foreign Direct Investment, or FDI – “a type of investment that involves the injection of foreign funds into an enterprise that operates in a different country of origin from the investor” (Foreign Direct Investment (FDI), 2010).

Terrorism – “the use of violence and threats to intimidate or coerce, especially for political purposes” (Dictionary.com, 2016).

The direct costs of terrorism – “the immediate losses associated with a terrorist attack and encompass the value of damaged structures, lives lost, injuries sustained, lost wages, destroyed goods, cleanup, and reduced commerce” (Sandler, 2014).

The indirect, or secondary costs of terrorism – “attack-related subsequent expenses such as higher insurance premiums, enhanced security costs, counterterrorism expenses, and lost future commerce” (Sandler, 2014).

Literature Review

Terrorism has affected a several number of countries throughout the years. There have been studies conducted related to the FDI getting affected by the terrorism. Also, it has been discovered that terrorism has brought large amount of direct and indirect effects. The direct effects are in the form of losses of human life; destroyed buildings, technology, etc. The indirect ones portray the increased security costs; expenses used for counterterrorism; lost negotiation or cooperation, such as importing or exporting, or investing in the affected country, etc. Bandyopadhyay et al. (2011), states that there are two dimensions of terrorism. First, the political dimension is about avoiding peaceful and democratic ways and making demands to the government by involving acts of violence and threat. The second dimension, the economic one, is mainly about the reduction of the economic growth of the attacked country. This dimension is more based on the developing countries that are more dependent on FDI (Keefer & Loayza, 2008). FDI is an important factor for economic growth because when the foreign investments come into a developing country, the economy of that country rises. A reason for it is the increased amount of new jobs created, usually offering higher wages for the citizens of the host country (ECONOMYWATCH, 2010).

This literature review is going to consist of three major parts. First part is going to have an overlook of terrorism's effects on FDI in developed and developing countries. The second part is going to contain general consequences of terrorist attacks done by Boko Haram in Nigeria. Finally, the third part is about a comparison of trends in FDI in Nigeria and two other developing and developed countries.

IMPACT OF TERRORISM ON FDI IN DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES

Generally, the FDI in a certain country can get influenced by several factors, including macroeconomic and political stability, technology, labor force, or taxations (Barry and O'Mahony, 2004). Relating to the issue of terrorism, the FDI gets affected and distinguished by three forms of terrorism: domestic, transnational, and total terrorism (Bandyopadhyay, Sandler, & Younas, 2011).

Colombia, a South American state, has suffered by the acts of terrorism since 1980. According to a graph shown in the article, starting from the beginning of the 21st century the terrorism faced a decline together with an increase in FDI. However, the graph also shows that even though terrorism slightly increased back in 2006, the FDI increased its number as well (Bandyopadhyay & Younas, 2014). Colombia, like Nigeria, faces domestic terrorism as well. The “authors” of domestic terrorism in Colombia are the Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC). Their first goal has been to install a Marxist regime, and to overthrow the government. Later, after being attacked by the right-wing paramilitary forces, their goal changed to drug trading to raise money for their own sake (BBC, 2013). A factor showing the increase in FDI in Colombia is related to Colombian – U.S. having a better relationship. The Colombian government struggling to defeat the FARC, has been receiving aid from the U.S. government. “The two countries now turned to an increasingly commercial phase in their relations, with the U.S. – Colombia Free Trade Agreement and a sharp increase in U.S. foreign direct investment (FDI) [...]

from 2010 to 2011, U.S. FDI in Colombia increased by 7 percent, and from 2011 to 2012, FDI increased by an additional 15 percent” (Meacham, Farah, & Lamb, 2014, p. VI).

Another case represents a research study done on how terrorism affects two main economic factors, tourism and FDI in Northern Ireland. Talking about both points, it is found that the implications of terrorism on FDI and tourism reaches a cost of minimum of 3.69 million pounds sterling. To find the relationship between these three variables, terrorism, tourism and FDI, there is a formula used using variables, such as change in the number of fatalities, time and magnitude of the impact of a terrorist attack, and constant coefficients (Muckley, 2011). A general statement about a negative effect of terrorism done in Northern Ireland is that the FDI dropped due to the start of violence in the region (The Portland Trust, 2007). However, Muckley (2011), states that after conducting his study, there are findings that state that the Northern Ireland peace dividend is not getting influenced by the explanatory variables or terrorism, tourism, and FDI (Muckley, 2011). This conclusion suggests that terrorism has not had a negative influence in all the sectors relating to FDI as constant coefficients showed in the used formula. It has also been found a lower bound on the cost of terrorism with regard to FDI in Northern Ireland, rising from 2.94 million pounds sterling in 2000 to 3.69 million pounds sterling in 2009 (Muckley, 2011).

Greece is another developed country being attacked by domestic terrorism both, in the end of the second half of the 20th century and the beginning of the 21st. The study mentions about the investor's confidence level to decrease, meaning that the investors seek another place to invest (Agrawal, 2011). Due to the lack of recent evidence of FDI getting affected by terrorism in Greece, I have used information from 1996. It has been discovered, using the vector auto-regression (VAR) methodology and quarterly terrorism data, that due to terrorist attacks, the FDI has been decreasing 11.9 percent annually during the 1968-1991 time frame (Enders & Sandler, 1996). The terrorist organizations that have affected the FDI in Greece by reducing it, were, first, “the 17th of November” and “the Revolutionary Popular Struggle”. They were both “extreme left-wing movements” (Frey, Luechinger, & Stutzer, 2007). The National Counterterrorism Center (n.d.), mentions that these two organizations have been present during the second half of the twentieth century. Also, moving to the 21st century, there is another generation of three new terrorist groups, Evolutionary Struggle (EA), Conspiracy of Fire Nuclei (SPF), and Sect of Revolutionaries (SE), their targets being the US Embassy, the Greek government, and the Greek police respectively. There has been done a study about the U.S. FDI in the Organization of Economic Cooperation and Development (OECD) countries as well. Enders et al. (2006) mentions that Greece, has been one of the OECD countries with largest declines of specifically, U.S. FDI stocks – 5.7 percent for the period of 1989-1990.

Looking at a developing country, Kenya, Kinyanjui (2014), has found that in the second half of 20th century the country has been highly attractive to foreign investors. This continued until the appearance of corruption, government malfeasance, or poor infrastructure has been threatening the investors, making them seek another place to invest. FDI continues to be an important factor for this particular country's economic growth. In 2008, the FDI into Kenya reached 26.4 percent, taking one fourth from its total inflows. The article mentions that there are several factors affecting the FDI into a country, such as “infrastructure bottlenecks [...], labor productivity [...], and labor costs” (Kinyanjui, 2014). However, this specific article is concentrated on one individual dependent and independent variable – FDI and terrorism, respectively, in an individual country, Kenya. The methodology used for the research is showed in the form of hypotheses, with a null and an alternative one. Additionally, there is multiple regression model formula used to test the relationship between terrorism and FDI. After conducting the test, it has been discovered that

at the 95 percent confidence interval the terrorism affects FDI at a significant level. Also, it is added that terrorism decreases investor's confidence. Were (2015), adds that the FDI has been hit by terrorist attacks in Kenya, reducing it to 5% of GDP. This has been mentioned after an attack of the Islamic group called Al-Shabaab has struck in the Spring of 2015.

The same authors that did a study on Greece, have conducted one on a West European country, Spain. Abadie and Gardeazabal (2003), have mentioned that VAR methods have been used to find out the ultimate effect of terrorism on FDI in Spain. Despite the appearance of innovation in technology, infrastructure, etc. the period from 1976 until 1991 has been a period of decline in FDI by 13.5 percent, and the reason of it being terrorism. The terrorist group responsible for it is Euskadi ta Askatasuna (ETA) having the goal of achieving the independence for a Basque state in northern Spain and southwestern France. It is mentioned that during the years of 1994-2003 the cost of ETA's terrorism has reached \$11 billion (Council on Foreign Relations, 2008). Moore et al. (2005), gives an example of a terrorist attack by ETA, in the Basque region of Spain, saying that this terrorist attack has been directed to FDI. This means that FDI has been the major sector being affected by it. The authors also support Enders' and Sandler's results stating that the FDI has had a reduction of \$488.9 million.

Another study has been done on a developing country, Pakistan. Haider and Anwar (2014), claim that since NATO has intervened in Afghanistan, Pakistan faced a largely increasing number of terrorism. This has happened due to Afghan Taliban with their allies from Pakistan fighting with the NATO army. In the article, it is discovered that according to Central Bank of Pakistan, relying on Global Terrorism Database, a macroeconomic indicator shows that "Pakistan lost 33% of its real national income over [the 1973 and 2008] period" (Haider & Anwar, 2014). For this purpose, there has been a study made testing if frequent terrorist attacks in Pakistan have any impact on FDI in the region. The methodology used in the study consists of using time series data for net FDI flows to Pakistan and fatalities resulting from terrorist violence. The data in this particular study is used from the State Bank of Pakistan, which represents, first, the flow of FDI and, second, the total FDI inflows in Pakistan. It covers the period of July 2001 to November 2011. Another data used represents the terrorism related fatalities in Pakistan. The data is used on a time frame from January 2003 to October 2011, from South Asia Terrorism Portal (SATP). The model used is ARMAX, which is used to determine the impact of terrorism on 10 industrial sectors plus the total net foreign direct investment (NFDI) inflows. The study is about determining "whether the impact varies by industrial sector" (Haider & Anwar, 2014, p.13). After the study has been conducted, the results have come positive. The ARMAX models results show that casualties have led terrorist attacks to have negative impact on the total flow of net foreign direct investment (NFDI) into Pakistan. The conclusion to this study shows a result where terrorism enacts additional costs and creates inefficiencies that makes the desire to invest in this country to decline.

Looking at a highly-developed country, the USA, terrorism has been a major issue in this country as well. Sandler et al. (2006), has done a study about seeing the effects of terrorism on the level of composition of American assets abroad. The first part of the study has used time-series methods to see the behavior of the USA's FDI flows immediately before and after the terrorist attack on September 11, 2001. After using the Hausman-Taylor method, the results show that "9/11 had little lasting influence on the location of these FDI flows" (Enders, Sachsida, & Sandler, 2006). The second part examines the effect that transnational terrorist attacks against the USA's interests in other certain countries has had on the stock of U.S. FDI in 69 countries. The results portray that the attacks have had a small impact on U.S. FDI stocks in the OECD countries, but

have had no important consequence on these stocks in non-OECD countries. Also, a finding is that terrorist attacks with no deaths have had a little impact on FDI than those that involve casualties and deaths. Another interesting information that the article shows is that there is “a small negative influence of transnational terrorist incidents on economic growth in developing countries, but not in the OECD countries” (Enders, Sachida, & Sandler, 2006). A study done by Jackson, (2008) reveals that the 9/11 terrorist attack on the World Trade Center twin towers has been one of the factors that led to a decrease of percentage of growth from 31.5 in FDI into the U.S. in 2000 to 6.9 percent by the end of 2001. Also, according to Table 2.0.1, the author of this study states that the investment percentage fell to -1.25, but increased back starting from 2003.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
FDI	1,256,867	1,343,987	1,327,170	1,395,159	1,520,316	1,594,488	1,789,087
% of change	31.5	6.9	-1.25	5.1	9.0	7.53	12.2

Table 2.0.1

Source: US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, National Income and Product Accounts Table, last updated January 9, 2008.

Consequences of Terrorist Attacks of Boko Haram in Nigeria

Boko Haram, being an extremist Islamic organization putting emphasis on their orientation that states that Western education is forbidden, has been the main actor of a large number of attacks in churches, schools, and police departments (Gillespie, 2014). Their aim has been to create an Islamic state in Nigeria. One of the main consequence that the terrorism in Nigeria has led to, is the instant drop in FDI. Gillespie, (2014) also claims that the FDI has dropped 21% during a period of one year due to the attacks. He also says that the decline of FDI in Nigeria has created a domino effect internationally. Another consequence that the author of this report states is that the terrorist attacks of Boko Haram have made the suffering Nigerian citizens to move to other more peaceful areas to live, mainly to the southern part of the country. This creates a dilemma that says that the peaceful areas where people move to are areas “that have nothing in terms of sustainable economic activity that would allow a person or a family to survive” (Gillespie, 2014). The “emptying” of the Northern part of Nigeria has been hitting the profitability of the businesses. Also, the banks have been closing because of the reduced economic activity. In addition to that, the employees of these organizations ask to be “reassigned” to the peaceful areas of the country.

A research done by Nkwede, Abah, and Nwankwo, (2015) shows that Boko Haram's acts of terrorism has affected Nigeria socio-economically as well. The research describes a list of affected socio-economic fields. The first consequence claims that terrorism in Nigeria has led to shortage of food in the region. Another effect that the authors state, supports the statement of Gillespie, which talks about migration out of the affected northern area of Nigeria. Businesses remain abandoned. Also it supports his claim about decrease in FDI by stating that Nigeria loses the opportunity to get investments from abroad therefore loses the opportunity to increase the number of job placements. The authors have found out that together with Boko Haram's attacks there appears the risk of dehumanization of Nigeria's citizens. The emphasis is put especially on

the increase of rape of women and even children. The next effect is that terrorism deteriorates the economy of Nigeria by affecting negatively the social-economic sector. The main concentration is on security enforcement rather than other spheres. The schools' attendances are also impacted by Boko Haram. Because of the underdevelopment in the northern region of Nigeria, which is also caused by this terrorist organization, less children attend schools. This, therefore, leads to an increase in illiteracy. Besides the economic impacts, Boko Haram's terrorist attacks have a negative psychological effect on Nigeria's people as well. The fear in the citizens has increased leading to their possible "thought" that nobody is safe in the country. Terrorism does not affect only the country's citizens, but the tourists as well. The same psychological effect on them leads to a decrease in tourism sector, therefore leading to Nigeria losing its economic, and socio-cultural benefits from this sphere. All these effects the authors state, bring to the destruction of Nigeria's "corporate image", decreasing its reputation in the entire world.

Equally important, a study done by Awojobi (2014), is supported by Nkwede, Abah, and Nwankwo, stating about dehumanization of children and women. Boko Haram has kidnapped a large number of female school students, especially in Borno (250 female students). The terrorist group uses the kidnapped girls as a "human shield in order for the military not to attack [Boko Haram's] location in the Sambia forest" (Awojobi, 2014, p. 148). This gets to the conclusion that, as Awojobi says, Boko Haram's main targets are schools, and churches. Besides them, the terrorist group concentrates on attacking markets, clinics and mosques as well. Because of the attacks, banks and markets do not respect their schedule due to the fear of the potential attacks.

A conclusion is that all the effects of Boko Haram's acts of terrorism narrows to one of the main effects – effects on security. Shuaibu et al. (2015), take into the consideration the places being attacked and make the conclusion that one of the main spheres being under threat is the Nigerian national security. The authors have used a qualitative research method where they question the security agents of Nigeria. Also, the authors use analytic approach to analyze the data collected. One of the findings that the authors have reached, paying attention to the attacks and their effects in every sphere that the previous researchers have described, is that the security organizations have modified their tactics of combat operations and their approaches to security. The moments when the security forces have lost the war with terrorism in Nigeria, have made people lose their trust and hope in national security. Another highlight is that one of the respondents has said that the effect of terrorism on security is minimal, and the reason is the increase in the number of men wanting to serve for the country.

Trends in FDI Nigeria Comparing with Other Two Developing and Developed Countries

Nigeria is a West-African country with abundance of resources attracting investors. Danja (2012), has claimed that FDI in Nigeria has been rising from US\$2.23 billion in 2003 to US\$9.92 billion in 2005. However, the article also states that FDI decreased to US\$9.44 billion in 2006. After the small decline, starting from 2007, the FDI into the country has started to rise again. "Nigeria has seen strong compound growth in FDI projects of close to 20% since 2007" (Africa by numbers, 2014, p. 6). The article shows that Nigeria attracts the most capital because of the amount of oil resources the country possesses. Nigeria has reached a rise in telecommunications, products, construction, and business services as well. Akinmulegun (2012), says that FDI in Nigeria has not been stable with its downwards and upwards into the country. The author says that the Structural Adjustment Programme (SAP) has helped to direct the FDI into Nigeria on a positive direction. The country benefits of a large amount of capital investment from a list of developed countries. The top three ones are the U.S., South Africa, and the U.K. respectively

(Africa by numbers, 2014). The main sectors of investments that come from the three listed countries are in telecommunications, consumer products, and automotive. Nigeria has had an increase in FDI due to “the seriousness with which the Nigerian government had handled any issue relating to FDI attraction to the nation” (Akinmulegun, 2012, p. 149). However, the main pull factor that is significant to boost the FDI into the region are the natural resources, specifically the oil. Danja (2012), says that in general, other pull factors of FDI into Africa, besides the natural resources, are large and growing markets, geographic proximity, supply of cheap labor, etc.

Comparing to Kenya, on the other hand, this particular east African country does not attract FDI, in terms of long-term capital inflows. The reason to this would be the project loans the country has taken. Being one of them, the defense loans has increased their value from \$527 million in 2010 to \$1,449 million in 2012 (Kinyanjui, 2014). Yet, the trend in FDI in Kenya remains unstable from 2010 to 2012. It has had a sharp decrease from \$729 million in 2007 to only \$96 million in 2008. Afterwards, the direction of the FDI has been fluctuating throughout the following years. The year 2010 has had an FDI of \$177 million, but a decrease has occurred in 2011. Later, in the next year, the investments have raised again up to \$164 million. The elections that have happened in 2014 in Kenya have brought to the expectation of an increase in FDI. This is similar to the Nigerian case, already having a strong government that attracts FDI into the country.

According to the Department of Commerce and the President’s Council of Economic Advisers, (2013), the U.S. is number one country worldwide being the top attractive destination for investments. The reason of being so attractive is because of the following pull factors, “an open investment regime, a large economy with big and diverse consumer markets, a skilled labor force, community colleges, incorporating skill-development missions, the world’s top research universities, predictable and stable regulatory regime, including appropriate intellectual property protections, adequately capacitated infrastructure, and new sources of energy” (The Department of Commerce & The President’s Council of Economic Advisers, 2013, p. 3). The findings in the article state that, even though the U.S. is the top attractive country for investments, the FDI fluctuate on a time frame from 1997 to 2012. The gaps making the FDI decline are the 9/11 attack in 2001 and the Global Financial Crisis in 2008-2009. After some time has passed after the both “events” have occurred, the FDI has been rising again. According to Trading Economics, the FDI in the U.S. has remained changing throughout the recent months as well. The FDI growth from 1984 to 2004 has happened due to the development of chemical manufacturing and transportation that generate investment today (Pasha & Crabtree, 2013). In general, even though the FDI has been changing its trend recently, it is extremely important for the country – giving the opportunity of opening new jobs, increasing the living standards of the American citizens, and bringing innovations into the country.

After observing the trends of Nigeria, additionally comparing with a developing and a developed country, one can see that each country can have whether different or similar factors that change a country’s FDI direction. However, this study emphasizes the focus on the effects of terrorism on FDI in Nigeria. The comparison of developed and developing countries and their cases of the effects of terrorism on their FDI, the general effects of terrorism in Nigeria, and the trends in the FDI in Nigeria paralleling with other two developed and developing countries, when combined, will help identify and ultimately focus on the effect of terrorism that takes place in Nigeria and how does it impact the investments from abroad.

METHODOLOGY

The study will analyze the effects of terrorism acts done by Boko Haram on the foreign direct investment (FDI). Three models, the Multiple Regression, Simple Linear Regression, and Second Order Polynomial Regression, are used for testing and analyzing the variables used for this study. Based on the Multiple Regression Model formula, there have been collected data for four independent variables, Global Terrorism Index (GTI), No. of Terrorist Attacks (NTA), Injuries, and Deaths in Nigeria. Therefore, one of the two following hypotheses has been accepted: H_0 : Foreign Direct Investment (FDI) is influenced by GTI, NTA, Injuries, and Deaths.

H_1 : Foreign Direct Investment (FDI) is not influenced by GTI, NTA, Injuries, and Deaths.

Based on the Simple Linear Regression and Second Order Polynomial Regression formula, one following hypotheses has been accepted as well:

H_0 : Foreign Direct Investment (FDI) is influenced by GTI.

H_1 : Foreign Direct Investment (FDI) is not influenced by GTI.

Research Approach and Design

The type of research used in this study is exploratory research, defined as problem investigation where little information exists (“What is Exploratory Research? Definition and Meaning,” n.d.). As there is a large variety of models that can be used in this sort of research, three models have been used, therefore testing the hypotheses by the F-test in the ANOVA table for all three models. For choosing a final statistical software, I have made a comparison between SPSS and R. Both of them have the necessary statistical tools, however R is free to be used. Also, I have more experience using R than SPSS software. So, the final software that will be used for the F-test is R.

Since there is a large number of articles described in the literature review about FDI getting affected by terrorism, I am using the deductive approach to scientifically investigate whether the theory that “FDI is influenced by terrorism” applies to Nigeria’s case or not. Blackstone (2014), says that a deductive approach is “whatever phenomenon he or she is studying, and then tests hypotheses that emerge from those theories.” In my case, I am testing the previously mentioned hypotheses and come up with an ultimate answer, by accepting only one from each two hypotheses, from each model. For finding out the response to my research question, there is only quantitative secondary data collected and analyzed, such as the yearly amount of FDI in billions of USD in Nigeria, Nigerian Global Terrorism Index, the number of terrorist attacks, deaths, and injuries.

The secondary data has been collected from a number two of credible sources, such as the Vision of Humanity by the Institute for Economics and Peace, and the World Bank. These are the sources where the data about the independent (variables of terrorism in Nigeria) and dependent (variable of FDI in Nigeria) have been imported from. Finally, the data has been included in the formulas of all three considered models, and tested.

Study Method

In order to find out the answer to my research question, which is “What is the terrorism’s influence on foreign direct investment (FDI) in Nigeria?”, I am looking at the study of Solomon Kinyanjui (2014), where he has used the Multiple Regression Model as well, for the case of Kenya. The multiple regression model used in my research study looks as follows:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \varepsilon, \text{ where}$$

Y = the dependent variable, the Foreign Direct Investment (FDI) in Nigeria;

β_0 = the Constant (the value of Y when $X = 0$), or the Y intercept;

β_1 = the slope for X_1 , the change in Y for each 1 change in X_1 ;

X_1 = the score for GTI in Nigeria, for predicting the Y value;

β_2 = the slope for X_2 , the change in Y for each 1 change in X_2 ;

X_2 = the score for NTA in Nigeria, for predicting the Y value;

β_3 = the slope for X_3 , the change in Y for each 1 change in X_3 ;

X_3 = the score for Deaths in Nigeria, for predicting the Y value;

β_4 = the slope for X_4 , the change in Y for each 1 change in X_4 ;

X_4 = the score for Injuries in Nigeria, for predicting the Y value;

ε = the value of an unobserved error term that is mutually independent and equally distributed.

Additionally, I am analyzing the correlation between the FDI and the GTI only, using two other models. One of them, the second model, the Simple Linear Regression Model, is presented in the formula below.

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \varepsilon, \text{ where}$$

Y = the dependent variable, the Foreign Direct Investment (FDI) in Nigeria;

β_0 = the Constant (the value of Y when $X = 0$), or the Y intercept;

β_1 = the Slope for X_1 , the change in Y for each 1 change in X_1 ;

X_1 = the score for GTI in Nigeria, for predicting the Y value;

ε = the value of an unobserved error term that is mutually independent and equally distributed.

The third model, the Second Order Polynomial Model, is portrayed in the formula as:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2^2 + \varepsilon, \text{ where}$$

Y = the dependent variable, the Foreign Direct Investment (FDI) in Nigeria;

β_0 = the Constant (the value of Y when $X = 0$), or the Y intercept;

β_1 = the Slope for X_1 , the change in Y for each 1 change in X_1 ;

X_1 = the score for GTI in Nigeria, for predicting the Y value;

β_2 = the Slope for quadratic X_2 , the change in Y for each 1 change in X_2^2 ;

X_2^2 = the quadratic score for GTI in Nigeria, for predicting the Y value;

ε = the value of an unobserved error term that is mutually independent and equally distributed.

A study done on Pakistan, shows the use of ARMAX model to analyze “the impact of terrorism on FDI flows to individual industrial sectors, in addition to the impact on total FDI flows” (Haider & Anwar, 2014, p. 13). Ten top-industries were selected to notice if the impact level depends by the sector. Due to the absence of data regarding FDI in separate individual industrial sectors in Nigeria, the total amount of FDI is used, which will be the only dependent variable.

Variables Used

First, the dependent variable, the FDI, is collected from the World Bank Database, which is presented in the form of yearly amount of FDI in US dollars. Secondly, the independent

variables, the GTI, NTA, Deaths, and Injuries, are taken from the Vision of Humanity by the Institute for Economics and Peace website database until the year of 2014. The data for the same independent variables, for the year of 2015 is looked up in the article of Global Terrorism Index 2015 published by the Institute for Economics and Peace as well.

The variables are selected for the time period of 14 years (2002-2015) when conducting the study. They are analyzed in R-statistics after being collected from secondary sources. The hypotheses tests are performed using the regression analyses.

Research Question

What is the terrorism's influence on foreign direct investment (FDI) in Nigeria?

Research Hypotheses

The two main hypotheses are presented below. However, there are presented more specific hypotheses that have been mentioned earlier, and that are purposed for each model used for analysis.

H₀: Foreign Direct Investment (FDI) is influenced by terrorism in Nigeria.

H₁: Foreign Direct Investment (FDI) is not influenced by terrorism in Nigeria.

Conclusion

In this chapter, the method of the research that will be conducted in the study, has been discussed. There is a number of credible secondary sources where the data is going to be collected from. An ultimate programming language has been selected to test the relationship between the variables. There are two hypotheses formed and to be tested using three different models.

Empirical Findings

This chapter has been divided into two sections, where the first one describes about the findings in the replicated example, called “The Impact of Terrorism on Foreign Direct Investment in Kenya”, and the second explains the results of the research study with the analyzed data on Nigeria. In both sections, there have been found significant results regarding the relationship between FDI and terrorism.

THE REPLICATED RESEARCH EXAMPLE - KENYA

For finding out the correlation between the terrorism and FDI in Kenya, there was data collected, such as No. of terrorist attacks, injuries, casualties, FDI, and the rate of growth of FDI, collected on a period of 16 years, from 1998 to 2013. The selected period of time for research is of 4 years, 2010 – 2013. The data has been collected from Nation Media Reports and UNCTAD website. The secondary data is portrayed in the Table 4.1.1.

Year	Terrorist Attacks	Deaths	Injuries	FDI (Millions USD)	% rate of FDI
2010	3	10	56	2282	7.80%
2011	13	14	71	2617	12.80%
2012	25	60	308	2876	9.01%
2013	15	93	274	N/A	N/A

Table 4.1.1: Secondary Data collected on Kenya

The analysis has been made by using the variables of Terrorist Attacks, Deaths, and Injuries, and using a general term, as terrorism. Therefore, a multiple regression model was used,

presented as $Y = a + \beta_1 X_1 + \varepsilon$, where Y is the FDI variable, and X are the terrorism variables. The null and alternative hypotheses are presented below:

H_0 : There is no relationship between terrorism and FDI in Kenya

H_1 : There is a relationship between terrorism and FDI in Kenya

R	R Square	Adj. R Square	Std. Error of the Estimate
0.992051	0.984164	0.968329	1.960299

Table 4.1.2: Multiple Regression Model (Kenya) Summary Results

According to Table 4.1.2, the R Square shows 98% of the variance in the FDI due to the presence of terrorism. The adj. R Square, meaning as a model with a closer goodness of fit, explains that terrorism significantly affects the FDI.

	Std. Error	t-value	Sig. Pr(> t)
(Constant)	12.11578	-6.72098	0.009
Terrorism	0.004654	7.883455	0.008

Table 4.1.3: ANOVA (Kenya)

The ANOVA Table 4.1.3 reveals that the analyzed Terrorism variables are significant, having a p-value less than 0.05. Therefore, the terrorism explains the variation in the dependent variable, the FDI. This concludes that the null hypothesis that says there is no relationship between terrorism and FDI in Nigeria, has been rejected.

The Current Research Example – Nigeria

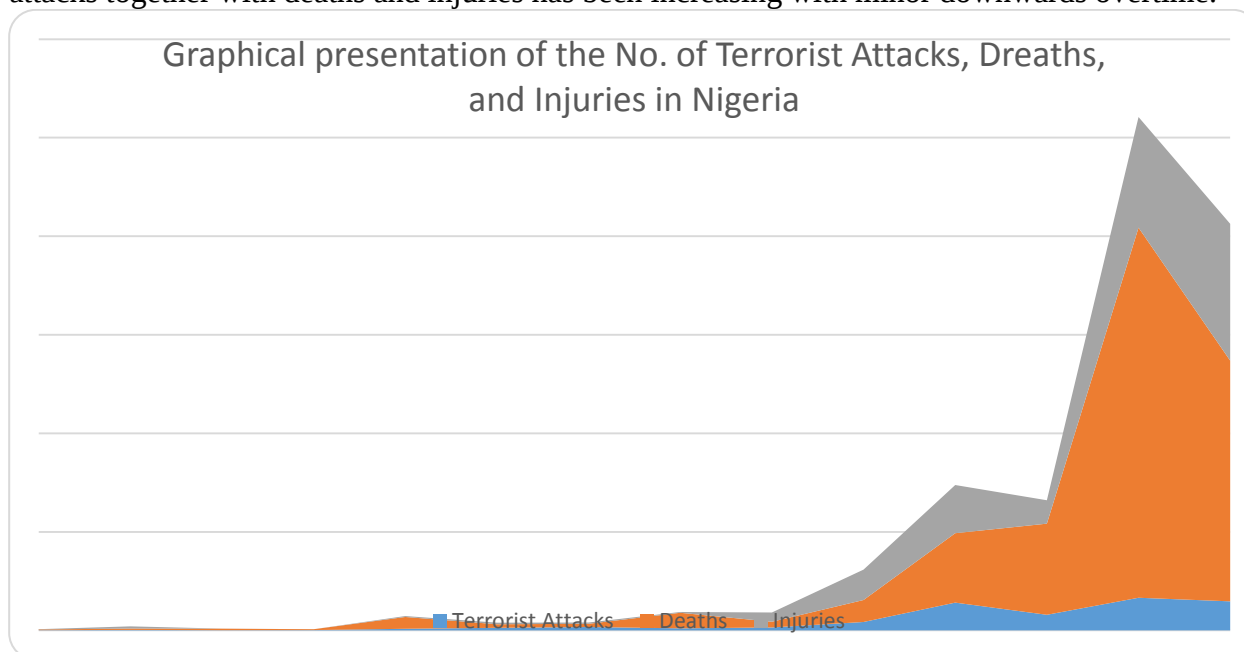
This part talks about the results of the methods used to find the relationship between the dependent variable, which is represented by the FDI into Nigeria, and the independent variables, shown as Global Terrorism Index, Number of Terrorist Attacks, Deaths, and Injuries. The data of all variables has been collected on a period of 14 years, from 2002 to 2015. The main two reasons of collecting data from this period of time are, first, it has been the only available period of time that was accessible in the World Bank and the “Vision of Humanity” database, and second, there is a fluctuation in FDI even though there has been a slight increase of terrorism in the region during the last decade. For finding out the necessary results, three methods have been used. The first method is portrayed in the Multiple Regression Model. For finding a more specific relationship, another method has been analyzed, called Simple Linear Regression Model. After reaching unexpected results, the Second Order Polynomial Regression Model is applied as well for seeing the different results as well. All three models have been used to see the different relationship between the independent and dependent variables. There is data of all the collected variables presented in the Table 4.2.1 below.

Year	Global Terrorism Index (out of 10.0)	FDI (Billions USD)	Terrorist Attacks	Deaths	Injuries
2002	3.86	1.874	4	14	6
2003	4.36	2.005	9	28	44
2004	4.39	1.874	4	30	2
2005	4.22	4.983	6	17	0
2006	5.83	4.854	32	240	19
2007	5.71	6.035	52	72	32

2008	5.79	8.197	68	65	26
2009	6.44	8.555	41	316	16
2010	6.31	6.026	59	116	188
2011	6.95	8.841	170	446	617
2012	7.96	7.07	563	1409	978
2013	8.2	5.563	316	1850	475
2014	9.21	4.656	662	7512	2246
2015	9.213	3.064	589	4886	2777

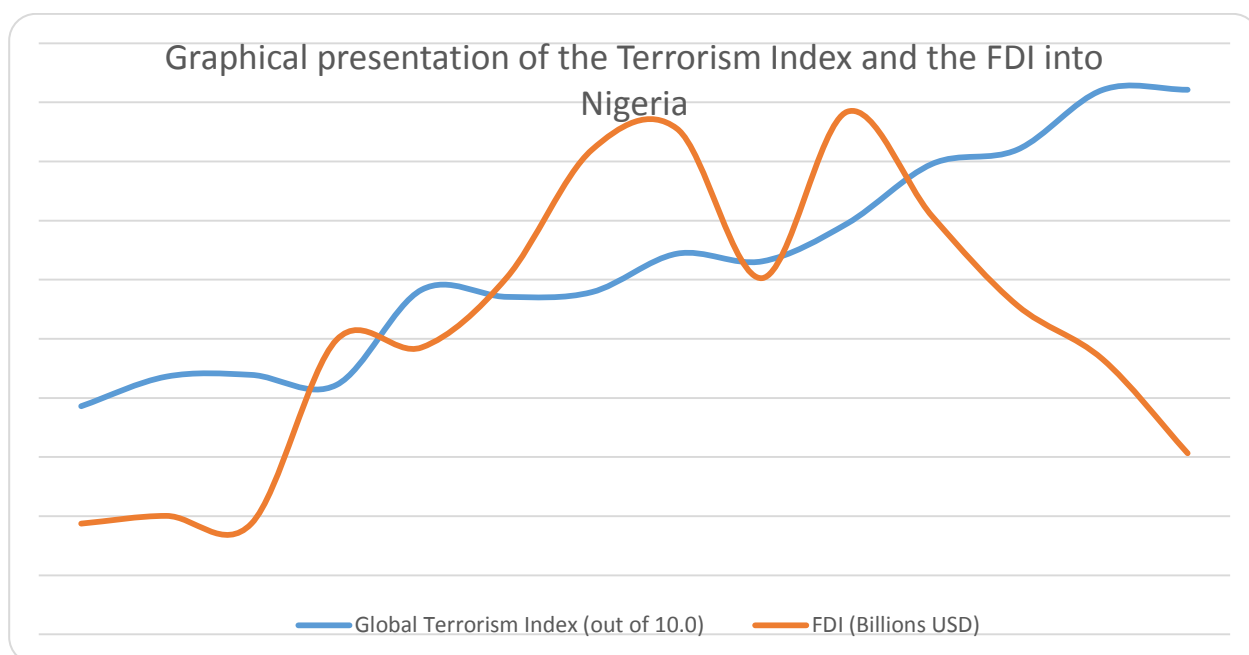
Table 4.2.1: Secondary Data collected on Nigeria

To begin with, there was collected almost the same data as in the researched study that has been replicated. The dependent variable's data collected is shown in the FDI flows into Nigeria in each year from 2002 to 2015. Regarding the independent variables, unlike in the replicated study, the growth rate of the FDI has been excluded due to the reason of including the flows of FDI in each year, which already indicates the yearly decrease or increase of FDI. The Global Terrorism Index (GTI) has been included, showing the score of terrorism out of 10.0 points, maintaining Nigeria in top 10 the most affected countries by terrorism. One of the main findings is portrayed in the following graph below, Graph 1.0. It shows the direction of the slopes of three different independent variables. One can see that starting from the year of 2002, the number of terrorist attacks together with deaths and injuries has been increasing with minor downwards overtime.

Graph 1.0

The next graph shows the change of FDI being influenced by the GTI in Nigeria. In order to find out the way FDI changes, GTI has been selected as providing “a comprehensive summary of the key global trends and patterns in terrorism” for over the last 14 years (Global Terrorism Index Report, 2014, p. 6). Mainly, the Graph 2.0 shows that even though the score of the GTI has been increasing over time, the FDI's slope has been oriented towards a general increase as well, until the year of 2009, additionally showing another increase from 2010 to 2011. However, the decrease of FDI is portrayed from 2009 to 2010, and from 2011 to 2015.

Graph 2.0

In order to find definite and specific results, three different models have been analyzed, the Multiple Regression, the Simple Linear Regression, and the Second Order Polynomial Regression Models.

The first model that has been analyzed is the Multiple Regression Model, which is defined as “the simultaneous combination of multiple factors to assess how and to what extent they affect a certain outcome” (Multiple Regression, 2016, para. 1). In this particular study, it shows the relationship between FDI and Terrorism Index, No. of Terrorist Attacks (NTA), Deaths, and Injuries. FDI is portrayed in the number of billions of US dollars. The GTI shows the terrorism score out 10.0. “The GTI is an attempt to capture the direct effects of terrorist related violence, in terms of its physical effect” (Global Terrorism Index Report, 2012, p. 8). Even though Global Terrorism Index on Nigeria holds the direct effect, such as, material damages, or harming or taking away people’s lives, the additional data of the no. of terrorist attacks, deaths, and injuries have been included, besides the GTI, into the model as well. The reason is to find out what is the relationship between all the variables. The idea of the variables being interrelated between themselves has been considered.

The first purposed two hypotheses, have been formed as:

H₀: FDI is influenced by GTI, NTA, Deaths, and Injuries

H₁: FDI is not influenced by GTI, NTA, Deaths, and Injuries

After the following Multiple Regression Model, $FDI = \beta_0 + \beta_1 * TI + \beta_2 * NTA + \beta_3 * Deaths + \beta_4 * Injuries + \epsilon$, has been analyzed, a number of conclusions can be drawn. The Table 4.2.2 explains that the main point that has been discovered is the FDI is influenced only by the GTI shown with the asterisk “*” sign having a p-value of 0.0159. This happens when GTI is included into the formula together with other mentioned independent variables. The table results that all four independent variables explain about 58.4% of variance of FDI. The adjusted R-squared has an image of a “more correct” goodness of fit, showing a percentage of 39.9, which means that all of the independent variables taken together do not significantly influence the FDI. Considering the independent variables separately, the p-value of

the independent variable (GTI) shows that the Global Terrorism Index's role is important in change in FDI.

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)		
(Intercept)	- 4.9606775	3.3886476	-1.464	0.1773 0.0159		
GTI	1.9316385	0.6516597	2.964	*		
NTA	-0.002409	0.0067087	-0.359	0.7278		
Deaths	- 0.0004886	0.0006028	-0.811	0.4385		
Injuries	- 0.0017887	0.0017639	-1.014	0.337		
Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1 Residual standard error: 1.871 on 9 degrees of freedom Multiple R-squared: 0.5846, Adjusted R-squared: 0.3999 F-statistic: 3.166 on 4 and 9 DF, p-value: 0.06969						

Table 4.2.2: Multiple Regression Model Summary Results

After finding out that only one independent variable (GTI) is significant in explaining the variation in the dependent variable, FDI, another model has been put into analysis, the Simple Linear Regression Model, where the relationship between FDI and GTI has been identified. This model has been used to identify if it “describes the relationship between the independent variable and dependent variable as a straight line [or not]” (Statistical Sampling and Regression: Simple Linear Regression, n. d., para. 5).

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	2.5555	2.4002	1.065	0.308
GTI	0.4276	0.3663	1.167	0.266
Residual standard error: 2.382 on 12 degrees of freedom Multiple R-squared: 0.102, Adjusted R-squared: 0.02713 F-statistic: 1.363 on 1 and 12 DF, p-value: 0.2658				

Table 4.2.3: Simple Linear Regression Model Summary Results

The purposed hypotheses have been presented as they follow:

H_0 : FDI is influenced by GTI

H_1 : FDI is not influenced by GTI

The Simple Linear Regression Formula, presented as $FDI = \beta_0 + \beta_1 * TI + \epsilon$, has shown different, and at the same time, significant results. According to the R results showed in Table 4.2.3, it is explained that GTI has no relationship with the FDI, having a p-value higher than 0.05. The multiple R-squared indicates an amount of 0.102, which means that GTI results in 10.2 % of variance of FDI. The number shown in the Adjusted R-squared is even smaller, being 0.02713, portraying 2.71 % of variance of FDI. Comparing with the previous model, the p-value from the performed Simple Linear Regression model shows that a single variable taken, GTI, produces very slight, or almost no changes in FDI on the period of 14 years. Therefore, there is no linear dependence in this case.

After conducting the both models, the Multi-Collinearity between the independent variables has been tested.

GTI	NTA	Deaths	Injuries
5.130432	9.915099	6.795979	9.26403

Table 4.2.4: VIF of the Independent Variables

The Table 4.2.4 indicates that there is a Multi-Collinearity problem, where the variance inflation factors (VIF) of GTI, NTA, Deaths, and Injuries are above 5. This explains that there is a intercorrelation between the independent variables. Mainly, the “VIF measure how much the variance of the estimated regression coefficients are inflated as compared to when the predictor variables are not linearly related” (What is a Variance Inflation Factor (VIF), 2016, para. 1). The VIF have been analyzed to see the multicollinearity that exists in regression analyses.

The next step that has been taken represents the Second Order Polynomial Regression Model. There have been used the same hypotheses as for the Linear Regression Model.

H_0 : FDI is influenced by GTI

H_1 : FDI is not influenced by GTI

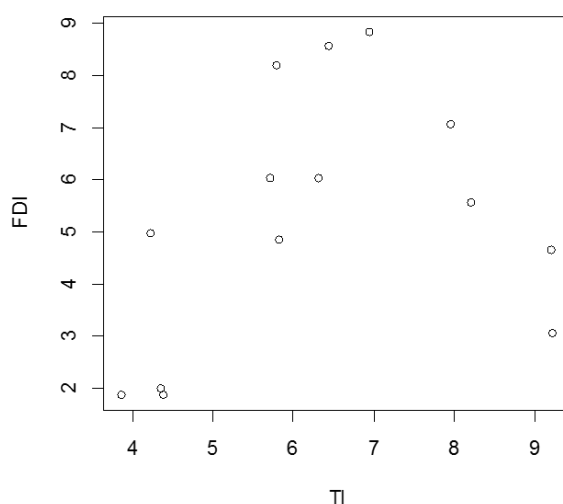
According to Indian Institute of Technology Kanpur, the polynomial model is used to make an approximation of a complex nonlinear relationship (Shalabh, n.d.). The model uses the quadratic equation being as a second order polynomial having 2 variables: $ax^2 + bx + c = 0$. In this case the equation is presented as follows: $FDI = \beta_0 + \beta_1 * TI + \beta_2 * TI^2$. The formula explains the relationship between the FDI and GTI.

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	-23.7197	5.6173	-4.223	0.001430 **
GTI	9.0537	1.7975	5.037	0.000380 ***
I(GTI^2)	-0.6573	0.136	-4.834	0.000524 ***
Residual standard error: 1.407 on 11 degrees of freedom Multiple R-squared: 0.7126, Adjusted R-squared: 0.6603 F-statistic: 13.64 on 2 and 11 DF, p-value: 0.001051				

Table 4.2.5: Second Order Polynomial Regression Summary Results

After observing the Table 4.2.5, one can see that GTI and the GTI polynomial of second degree are extremely significant. The p-value, 0.001051, being less than 0.05, shows that there is a relationship between this independent variable and its polynomial of second degree with the FDI. The multiple R-squared draws the conclusion that there is 71.26 % in variance in FDI. The adjusted R-squared portrays a goodness of fit of 66.03 % in variance in FDI.

The independent (GTI) and dependent variable (FDI) have been plotted in the following graph, Graph 3.0.

Graph 3.0: The Plotted Independent Variable (GTI) and Dependent Variable (FDI)

One can see that according to the graph above, there is a slight image of a parabola facing downwards, explaining the prediction that FDI has been increasing to a point where the foreign investors got significantly affected by the terrorism. As a consequence, there is a downward direction of FDI, meaning that the foreign investors have been losing their trust and security in their investments.

Model 1: $FDI \sim GTI + NTA + Deaths + Injuries$

Model 2: $FDI \sim GTI$

Model 3: $FDI \sim GTI + I(GTI^2)$

Model	Res.Df	RSS	Df	Sum of Sq	F	Pr(>F)
1	9	31.495				
2	12	68.085	-3	-36.59	3.4852	0.063421
3	11	21.791	1	46.294	13.2289	0.005425

Table 4.2.6: ANOVA of all three considered models

“Analysis of Variance (ANOVA) consists of calculations that provide information about levels of variability within a regression model and form a basis for tests of significance” (ANOVA for Regression, 1997, para. 1). In this particular research study, the ANOVA table has been used to compare the variance between all three implemented models. The Table 4.2.6 explains that the implementation of the third model has resulted in the only p-value to be less than 0.05, which means that the third model explains the variation in FDI into Nigeria better. On a significance level of 95%, it explains that GTI has significant effects on FDI, therefore rejecting the alternative hypothesis.

DISCUSSION

After implementing three regression analyses, it has been found that the Second Order Polynomial Regression Model has provided with the result that FDI is influenced by the GTI in Nigeria. It has shown that there is a nonlinear relationship between the FDI and the GTI between

the years of 2002 and 2015. This model has been performed after it has been discovered that the independent variables that were used in the Multiple Regression Model are correlated between each other.

As mentioned in the literature review, it is known that there is little or major influence of terrorism effects on FDI in different developing and developed countries. In order to find out what is the relationship between FDI and terrorism in a seriously affected country by it, such as Nigeria, a research study has been proposed. The key reason of conducting this research is the observation of the level of FDI increasing continuously together with the level of terrorism in Nigeria until the year of 2009 and 2011. Despite the result of the existence of the relationship between FDI and GTI, it has been observed that if the terrorism continues in the region, the investors risk to stop contributing to the Nigerian economy, therefore deteriorating it. Recently, Fox News has claimed that the Nigerian Security forces have mentioned they killed the second leader of Boko Haram, Abubakar Shekau, which later was a misunderstanding, and maintain their further fight with the terrorist group (Nigeria claims it killed Boko Haram leader in raid, 2016). The president Buhari that came into office in May, 2015, has been reporting that the Military is in a process of defeating of Boko Haram, and that has been observed how people move back to their neighborhoods. Before that, the president has given a deadline to defeat the group until the end of 2015 (Nigeria Boko Haram: Militants 'technically defeated' – Buhari, 2015). All this information reveals some changes that have been done in fighting terrorism in Nigeria. Therefore, there is a suggestion of further research regarding the relationship between terrorism and FDI, considering two consequences, first, the increase of Boko Haram's number of attacks after an attempt to kill its second leader, or, second, the president's aim to mobilize and increase the military by reorganizing and reequipping in fighting the terrorist group.

The period of time, from 2002 to 2015, that has been analyzed has shown that the amount of FDI in Nigeria is affected by the terrorism in a long-run. This means that after the year of 2011 the amount of FDI in each year started declining. This is the image that the second order polynomial model reveals in the shape of a parabola orienting downwards. Comparing to the replicated example, according to the data collected in a table on a period of 15 years, from 1998 to 2012, the element of FDI that gets affected in the long-run as well by the terrorism in the region of Kenya, is its rate. Even though the slope is orienting upwards, it has some fluctuations over the years.

Regarding Nigeria, after analyzing all three models, they show three different results. The first model, the Multiple Regression, portrays that all considered independent variables, GTI, NTA, Deaths, and Injuries show a different relationship with the dependent variable, FDI. This tells that all taken together, the independent variables, except the GTI, do not influence the foreign investors to contribute to the growth of the Nigerian economy. They would get influenced by the GTI because it defines all other considered independent variables together, which later showing a multicollinearity. They take into consideration all the negative consequences of the terrorism, making them not to take risk in investing in Nigeria. Another consequence, as it is mentioned in the literature review, the investors are not willing to invest in the few areas of Nigeria that are not affected by the terrorism. A main cause is that those areas are extremely poor and are not economic-friendly, where banks are being closed as well.

The second model, the Simple Linear Regression, has shown that the GTI, not considering separately the other independent variables, does not influence the FDI. The two main purposed reasons are that, first, the amount of FDI increases as well as decreases, and second, a multicollinearity problem has been discovered between all the selected independent variables. An

explanation would be that the NTA, Deaths, and Injuries are considered as indicators of GTI in Nigeria.

The final step, after analyzing the third model – the Second Order Polynomial Regression has shown that the FDI gets influenced by the GTI in a non-linear way. This explains the point when the FDI is affected in a long-term basis, showing a 2/3 (66.02%) of variance in the FDI during the indicated time period of 14 years. The minor terrorist attacks have not affected the foreign investors until the year of 2009, when Boko Haram has done several bombings in public institutions, churches, schools, police stations, etc. in the cities of Maiduguri, Yobe, Bauchi and Kano. The bombings “brought economic activities in the region at a low ebb” (Akani, 2013, p. 220).

Besides the majority of the variance in FDI being because of terrorism, there are some other factors that influence it. Some of the other factors that affect Nigeria’s FDI are described to be of economic and demographic nature by a financial writer, Todd Shriber. From the economic point of view, the credit ratings in the country are very flexible. According to Standard & Poor, the BB- score reveals that the rating is a non-investment grade, or in other words, a “junk rating”, where Nigeria has higher borrowing costs (Shriber, n.d.). From the other side, an investment grade rating would make a country more attractive for investment. Another argument is that a large number of partners have the majority of their interest in Nigerian energy sector. This shows that the foreign investors prefer to invest in oil and gas industry more than in others. Therefore, “Nigeria faces economic challenges when crude tumbles” (n.d., para. 3). From the demographic point of view, Nigeria face infrastructure problems. Due to the reason of wealth going into some of the businessmen’s “pockets”, the government has not been able to put emphasis on proper infrastructure. The country lacks high quality roads and highways for the means of basic commerce (n.d.). A key motor that can make the FDI whether stable or even increasing, while the military is in the process of defeating Boko Haram since the coming of the new president, the government has to start its their first step by improving quality of life in the region. This would be defined as creating access to a better environment for investment, such as improving roads infrastructure and accessibility to electricity in poorer areas, and eliminating the corruption. Also, the government should concentrate in improving the development of other economic sectors as well, that can attract foreign investors in the near future.

Due to some limitations that have been met while doing the research, such as a relatively short time period, or inaccessibility of data for FDI in different economic sectors, a further future research is suggested on this topic. A suggestion would be to analyze the data on a longer time period, whether considering the FDI’s yearly amount in different Nigerian economic spheres or not, and whether using the same models or not.

LITERATURE

- Abadie, A., & Gardeazabal, J. (2003). The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country. *American Economic Review*, 93(1), 113-132. Retrieved March 16, 2016, from <http://www.hks.harvard.edu/fs/aabadie/eccp.pdf>
- Africa by numbers: A focus on Nigeria* (pp. 1-10, Rep.). (2014). Retrieved March 16, 2016.
- Agrawal, S. (2011). *The Impact of Terrorism on Foreign Direct Investment: Which Sectors are More Vulnerable?* (Unpublished senior’s thesis). Claremont McKenna College. Retrieved March 16, 2016, from http://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=cmc_theses

- Akani, C. (2013, August 13). 2011 Terrorism Act in Nigeria: Prospects and Problems. *Online International Journal of Arts and Humanities*, 2(8), 218-223. Retrieved November 8, 2016, from <http://onlineresearchjournals.org/IJAH/pdf/2013/oct/Akani.pdf>
- Akinmulegun, S. O. (2012). Foreign Direct Investment (FDI) Trends in Developing Nations: Nigeria Experience in a Globalization Era. *International Business and Management*, 4(1), 146-156. Retrieved March 16, 2016.
- Akpan, P. L., Onwuka, E. M., & Onyeizugbe, C. (2012). TERRORIST ACTIVITIES AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN NIGERIA: AN EARLY WARNING SIGNAL. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 69-77. Retrieved February 16, 2016.
- ANOVA for Regression. (1997). Retrieved October 25, 2016, from <http://www.stat.yale.edu/Courses/1997-98/101/anovareg.htm>
- Awojobi, O. N. (2014). The Socio-Economic Implications of Boko Haram Insurgency in the North-East of Nigeria. *International Journal of Innovation and Scientific Research*, 11(1), 144-150. Retrieved March 16, 2016.
- Bandyopadhyay, S., & Younas, J. (2014). Terrorism: A Threat to Foreign Direct Investment. *Doing Business Abroad*, 10-11. Retrieved March 15, 2016, from https://www.stlouisfed.org/~media/Files/PDFs/publications/pub_assets/pdf/re/2014/d/terrorism.pdf.
- Bandyopadhyay, S., Sandler, T. M., & Younas, J. (2011). Foreign Direct Investment, Aid, and Terrorism: An Analysis of Developing Countries. *SSRN Electronic Journal SSRN Journal*. Retrieved March 15, 2016, from <https://research.stlouisfed.org/wp/2011/2011-004.pdf>.
- Barry, F., & O'Mahony C. (2004). Making Sense of the Data on Ireland's Inward FDI. *Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland*. Vol. XXXIV, pp. 28-65.
- Blackstone, A. (2014). *Principles of Sociological Inquiry: Qualitative and Quantitative Methods*. Saylor.org.
- Council on Foreign Relations. (2008, November 17). Basque Fatherland and Liberty (ETA) (Spain, separatists, Euskadi ta Askatasuna). Retrieved March 26, 2016, from <http://www.cfr.org/separatist-terrorism/basque-fatherland-liberty-eta-spain-separatists-euskadi-ta-askatasuna/p9271>
- Danja, K. H. (2012). Foreign Direct Investment and the Nigerian Economy. *American Journal of Economics ECONOMICS*, 2(3), 33-40. Retrieved March 16, 2016.
- Dictionary.com. (2016). Retrieved February 16, 2016, from <http://dictionary.reference.com/browse/terrorism>
- Durotoye, A. (2015). Economic Consequences and Management of Boko Haram Insurgency in Nigeria. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3(6), 1247-1270. Retrieved February 8, 2016, from <http://ijecm.co.uk/wp-content/uploads/2015/06/3675.pdf>
- Economics in Peacemaking: Lessons from Northern Ireland. (2007). *The Portland Trust*. Retrieved March 15, 2016, from http://www.portlandtrust.org/sites/default/files/pubs/epm_northern_ireland.pdf
- ECONOMYWATCH. (2010, June 29). Benefits of Foreign Direct Investment. Retrieved March 22, 2016, from <http://www.economywatch.com/foreign-direct-investment/benefits.html>
- Enders, W. & Sandler, T. (1996). Terrorism and Foreign Direct Investment in Spain and Greece, *International Review for Social Sciences*. Vol 49.
- Enders, W., Sachida, A., & Sandler, T. (2006). The Impact of Transnational Terrorism on U.S. Foreign Direct Investment. *Political Research Quarterly*, 59(4), 517-531. Retrieved March

- 16, 2016, from http://research.create.usc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1035&context=published_papers
- Exploratory Research. (n.d.). In *Business Dictionary online*. Retrieved March 21, 2016, from <http://www.businessdictionary.com/definition/exploratory-research.html>
- Foreign Direct Investment (FDI). (2010, June 29). In *Economy Watch online*. Retrieved February 16, 2016, from <http://www.economywatch.com/foreign-direct-investment/definition.html>
- Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) [Chart]. (n.d.). In *The World Bank*. Retrieved October 25, 2016, from <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=NG>
- Frey, B. S., Luechinger, S., & Stutzer, A. (2007). Calculating Tragedy: Assessing The Costs Of Terrorism. *Journal of Economic Surveys J Economic Surveys*, 21(1), 1-24. Retrieved March 16, 2016, from https://www.bsfrey.ch/articles/466_07.pdf.
- Gillespie, A. (2014, June). Boko Haram and its Impact on the Nigerian Economy. Retrieved March 15, 2016, from http://www.tabj.co.za/features/june14_features/boko_haram_and_its_impact_on_the_niger_ian_economy.html
- Global Terrorism Index [Map]. (n.d.). In *Vision of Humanity*. Retrieved October 25, 2016, from <http://visionofhumanity.org/#page/indexes/terrorism-index/2014/NGA/OVER>
- Global Terrorism Index. (2012). *Institute for Economics and Peace*, 8. Retrieved October 15, 2016.
- Global Terrorism Index. (2014). *Institute for Economics and Peace*, 6. Retrieved October 15, 2016.
- Haider, M., & Anwar, A. (2014). Impact of Terrorism on FDI Flows to Pakistan. *SSRN Electronic Journal SSRN Journal*, 1-30. Retrieved March 16, 2016.
- Jackson, O. A. (2008). The Impact of the 9/11 Terrorist Attacks on the US Economy. 1-27. Retrieved March 16, 2016, from <http://fmuniv.edu/pdf/OliviaJackson911andUS-Economy.pdf>
- Jansler, N., & Lofton, M. (n.d.). The Rise of Boko Haram and its Economic Implications. *SCARR Student Center for African Research and Resolutions*, 1-3. Retrieved February 16, 2016.
- Keefer, P., & Loayza, N. (2008). *Terrorism, economic development, and political openness*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Kinyanjui, S. (2014). The Impact of Terrorism on Foreign Direct Investment in Kenya. *IJBA International Journal of Business Administration*, 5(3), 154. Retrieved February 12, 2016.
- Kondrasuk, J. N. (2005). A US view of terrorism. *Disaster Prevention and Management*, 14(5), 644-656.
- Meacham, C., Farah, D., & Lamb, R. D. (2014). Colombia: Peace and Stability in the Post-Conflict Era. *Center for Strategic & International Studies*, 1-75. Retrieved March 15, 2016, from http://csis.org/files/publication/140304_Meacham_Colombia_Web.pdf
- Muckley, C. B. (2011). Terrorism, Tourism and FDI: Estimating a Lower Bound on the Peace Dividend in Northern Ireland. *Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland, XL*, 116-132. Retrieved March 15, 2016.
- Multiple Regression. (2016). In *Techopedia*. Retrieved October 19, 2016, from <https://www.techopedia.com/definition/27369/multiple-regression>
- National Counterterrorism Center | Groups. (n.d.). Retrieved March 26, 2016, from http://www.nctc.gov/site/groups/greek_domestic.html

- Nigeria Boko Haram: Militants 'technically defeated' - Buhari. (2015, December 24). Retrieved November 06, 2016, from <http://www.bbc.com/news/world-africa-35173618>
- Nigeria claims it killed Boko Haram leader in raid. (2016, August 23). Retrieved November 6, 2016, from <http://www.foxnews.com/world/2016/08/23/nigeria-claims-it-killed-boko-haram-leader-in-raid.html>
- Nkwede, J. O., Abah, E. O., & Nwankwo, O. U. (2015). Effects of Boko Haram Insurgency on The Socio-Economic Development in Nigeria. *International Journal of Sustainable Developmen*, 59-71. Retrieved March 16, 2016.
- Pasha, T., & Crabtree, R. (2013). Foreign Direct Investment in the United States. *International Trade Administration*, 1-17. Retrieved March 16, 2016.
- Powers, M., & Choi, S. (2012). Does transnational terrorism reduce foreign direct investment? Business-related versus non-business-related terrorism. *Journal of Peace Research*, 49(3), 407-422. Retrieved February 16, 2016.
- Profiles: Colombia's armed groups - BBC News. (2013, August 29). Retrieved March 15, 2016, from <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-11400950>
- Richardson, H. W., Gordon, P., & Moore, J. E. (2005). *The Economic Impacts of Terrorist Attacks*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Robinson, J. (2015, February 25). The 20 Fastest-Growing Economies This Year. Retrieved March 26, 2016, from <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-02-25/the-20-fastest-growing-economies-this-year>
- Sandler, T. (2014). The analytical study of terrorism: Taking stock. *Journal of Peace Research*, 51(2), 257-271. Retrieved February 16, 2016.
- Shalabh. (n.d.). Polynomial Regression Models. In *Regression Analysis*. Retrieved October 23, 2016, from <http://home.iitk.ac.in/~shalab/regression/Chapter12-Regression-PolynomialRegression.pdf>
- Shriber, T. (n.d.). Factors Affecting Foreign Investments in Nigeria. Retrieved November 07, 2016, from <http://finance.zacks.com/factors-affecting-foreign-investments-nigeria-8264.html>
- Shuaibu, S. S., Salleh, M. A., & Shehu, A. Y. (2015). The Impact of Boko Haram Insurgency on Nigerian National Security. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 5(6), 254-266. Retrieved March 16, 2016.
- Statistical Sampling and Regression: Simple Linear Regression. (n.d.). Retrieved November 8, 2016, from http://ci.columbia.edu/ci/premba_test/c0331/s7/s7_6.html
- The Department of Commerce & The President's Council of Economic Advisers. (2013). Foreign Direct Investment in the United States. 1-13. Retrieved March 16, 2016.
- The FBI Federal Bureau of Investigation. (n.d.). Retrieved February 16, 2016, from <https://www.fbi.gov/about-us/investigate/terrorism/terrorism-definition>
- Thissen, M. (2004). The indirect economic effects of a terrorist attack on transport infrastructure: A proposal for a SAGE. *Disaster Prevention and Management*, 13(4), 315-322. Retrieved February 16, 2016.
- United States Foreign Direct Investment (2013-2015). (n.d.). Retrieved March 16, 2016, from <http://www.tradingeconomics.com/united-states/foreign-direct-investment>
- Were, A. (2015, April 12). This is exactly what terrorist attacks are costing Kenya. Retrieved March 26, 2016, from <http://www.businessdailyafrica.com/Opinion-and-Analysis/This-is-exactly-what-terrorist-attacks-are-costing-Kenya/-/539548/2683424/-/11jolfy/-/index.html>

What is a Variance Inflation Factor (VIF). (2016). In *Minitab*. Retrieved October 19, 2016, from <http://support.minitab.com/en-us/minitab/17/topic-library/modeling-statistics/regression-and-correlation/model-assumptions/what-is-a-variance-inflation-factor-vif/>

BALTIJOS ŠALIŲ VERTYBINIŲ POPIERIŲ BIRŽŲ TENDENCIJOS

LINA SAKALAUSKAITĖ

DOVILĖ GIRTAITĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė doc. dr. Rasa Norvaišienė

ANOTACIJA

Reguliuojamą vertybinių popierių apyvartą Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje organizuoja vertybinių popierių biržos Nasdaq Tallinn, Nasdaq Riga ir Nasdaq Vilnius. Straipsnyje analizuotos 2006-2015 m. Baltijos šalių vertybinių popierių biržose sudarytų akcijų ir obligacijų sandorių skaičiaus, rinkos kapitalizacijos, apyvartos bei indeksų tendencijos. Gauti tyrimo rezultatai rodo, jog ekonominė krizė labiausiai paveikė akcijų rinkos kapitalizaciją bei apyvartą, taip pat po krizės sumažėjo skirtumai tarp Baltijos biržose esančių indeksų reikšmių, šis pokytis sumažino atskirtį ir pagerino Baltijos rinkų konkurencingumą. Atlikta analizė parodė, jog norint investuoti į akcijas, geriausios sąlygos yra Talino biržoje, norint investuoti į obligacijas, geriausios tendencijos Latvijos rinkoje.

IVADAS

Pasak Pekarskienės ir Pridotkienės (2010), nuo finansų rinkos funkcionavimo sėkmės priklauso kitų ekonomikos sektorių veikla, todėl vertybinių popierių birža yra labai svarbi valstybės finansų sistemos dalis. Reguliuojamą vertybinių popierių apyvartą Baltijos šalyse organizuoja vertybinių popierių birža „Nasdaq“. Vertybinių popierių biržos Vilniuje, Rygoje, Taline, siekdamos palengvinti prekybą ir sumažinti prekybos sąnaudas, pritraukti daugiau investuotojų, suformavo bendrą Nasdaq Baltijos rinką. Nors bendra rinka sukurta tam, kad suvienodinti ir supaprastinti prekybą vertybiniais popieriais, tačiau žvelgiant į skirtingų šalių rinkų pokyčius galima pastebėti, jog Baltijos šalyse tendencijos yra nevienodos. Finansų rinkas analizavo eilė mokslininkų (Bonaci, Strouhal, Mustata (2012); Söderlind, Svensson (1997); Ammann, Kind, Wilde (2003)), kurie siekė nustatyti investavimo tendencijas, finansinių instrumentų pasirinkimo motyvus skirtingose valstybėse. Galima pastebėti, jog atliekami tyrimai finansų rinkų tema buvo ir yra aktualūs iki šių dienų.

Darbo tikslas. Atlikti Baltijos šalių vertybinių popierių rinkų tendencijų analizę.

Tyrimo objektas. Baltijos šalių vertybinių popierių rinkų tendencijos.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti Baltijos šalių vertybinių popierių biržų tendencijas bei pokyčius;
2. Įvertinti, kurioje biržoje investuotojams yra geriausios perspektyvos.

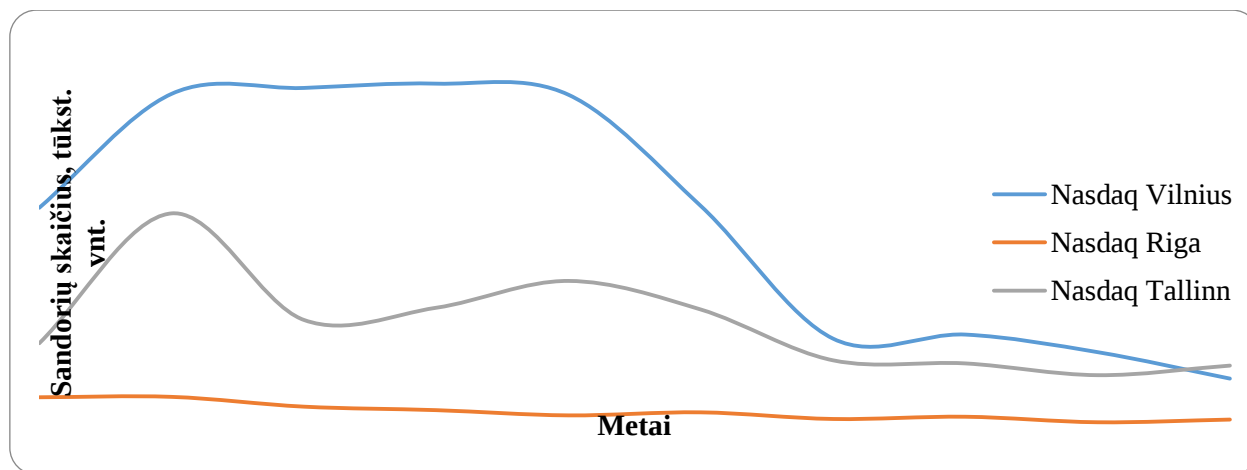
Tyrimo metodai. Sisteminė mokslinės literatūros bei oficialių internetinių šaltinių analizė, palyginamoji statistinių duomenų bei grafinė analizė.

Baltijos šalių biržos. Reguliuojamą vertybinių popierių apyvartą Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje organizuoja vertybinių popierių biržos Nasdaq Tallinn, Nasdaq Riga ir Nasdaq Vilnius. Baltijos biržos priklauso biržų operatoriai Nasdaq, kuri yra didžiausia vertybinių popierių prekybos

technologijų ir informacijos paslaugų tiekėja pasaulyje. Baltijos šalių vertybinių popierių biržose galima prekiauti tokiais vertybiniais popieriais: bendrovių akcijomis, skolos vertybiniais popieriais, pasirašymo teisėmis, priemonėmis, kurios patvirtina dalyvavimą investicinėje kintamojo kapitalo bendrovėje, išvestinėmis finansinėmis priemonėmis, depozitoriumo pakvitavimais dėl akcijų. Nasdaq Baltijos rinkos oficiali vertybinių popierių biržų prekybos valiuta yra euras. Prekyba vyksta elektroninėje biržos prekybos sistemoje INET. Baltijos valstybių vertybinių popierių biržos taiko dvi prekybos sistemas: Genium INET, per šią sistemą vyksta prekyba skolos vertybiniais popieriais, taip pat atliekamos specialiosios procedūros; INET Nordic - sistema prekybai akcijomis. Nors Baltijos šalių biržos vykdo sandorius pagal vienodus reikalavimus, tačiau vertybinių popierių rinkų tendencijos šalyse skiriasi.

Baltijos vertybinių popierių biržose sudarytų sandorių skaičius, rinkos kapitalizacija, apyvarta

Sudarytų akcijų bei obligacijų sandorių skaičius skirtingose biržose priklauso nuo valstybės esančių acinių bendrovių skaičiaus, jų patrauklumo investuotojams, ekonominio ciklo bei kitų veiksnių. Baltijos šalių biržos suvienodino investavimo reikalavimus, siekdama padaryti sandorių sudarymą paprastesnį ir prieinamesnį kitose Baltijos rinkose. Nors finansinė krizė Baltijos šalių vertybinių popierių rinkoms turėjo didelį poveikį, tačiau sudarytų sandorių skaičių biržose paveikė tik Estijos rinkoje. 1 paveiksle galima pastebėti, jog sandorių sudarymo skaičius nuo 2010 m. iki 2012 m. sparčiai mažėjo tiek Lietuvos, tiek ir Estijos rinkose. Latvijoje sudaromų sandorių skaičius analizuojamu laikotarpiu išliko pakankamai pastovus, palyginus su kitomis Baltijos rinkomis. Nuo 2012 m. iki 2015 m. galima pastebėti, jog sandorių skaičius visose rinkose išliko gan pastovus. Nuo 2006 m. iki 2015 m. sandorių skaičiaus atskirtis sumažėjo tarp Baltijos rinkų. Nuo 2006 m. iki 2015 m. sudarytų sandorių skaičius Lietuvos, Latvijos ir Estijos rinkose atitinkamai sumažėjo 71,90 proc., 46,38 proc. ir 21,88 proc.

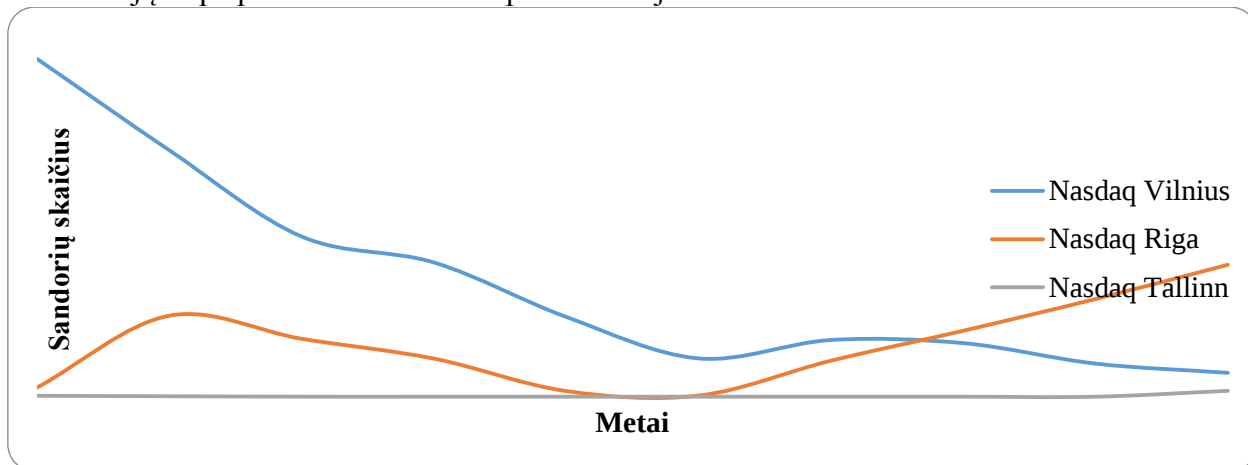

1 pav. Baltijos rinkose sudarytų akcijų sandorių skaičius 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Baltijos rinkose sudaromų obligacijų sandorių skaičius yra ženkliai mažesnis už sudaromų akcijų sandorių skaičių. Atlikus analizę galima pastebėti, jog obligacijų sandorių skaičius ir jų kitimo tendencijos Baltijos rinkose yra skirtingos. 2 paveiksle matyti, jog obligacijos visu analizuojamu laikotarpiu Estijos rinkoje nebuvo populiarios, šioje rinkoje obligacijų sandorių nebuvo sudaryta 2008-2014 m. Lietuvos rinkoje 2006-2015 m. matoma obligacijų mažėjimo

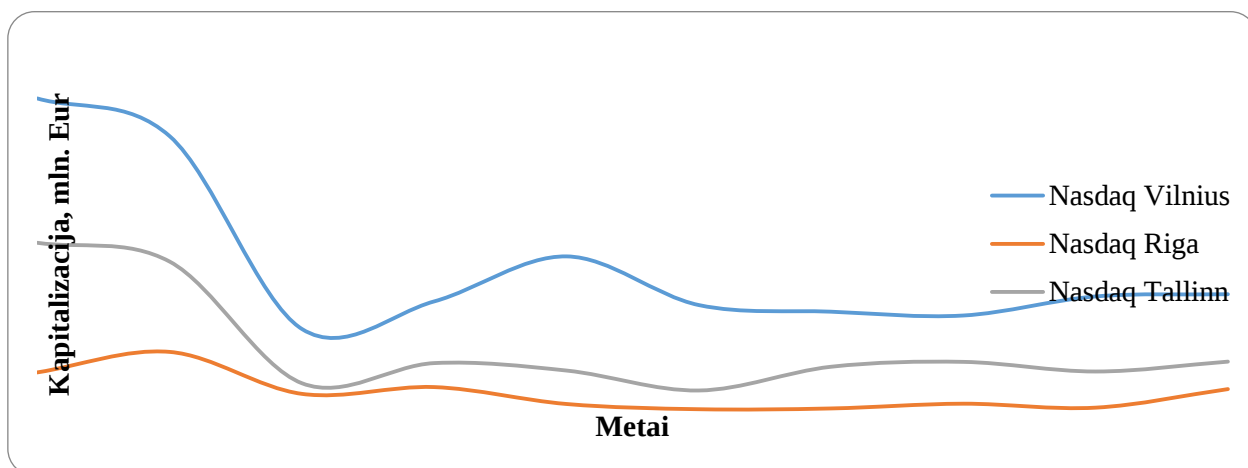
tendencija, o Latvijos rinkoje nuo 2011 m. skolos vertybinių popierių sudarytas sandorių skaičius pradėjo didėti. Galima daryti išvadą, jog obligacijų sandoriai Estijos rinkoje nėra populiarūs, Lietuvos rinkoje šių sandorių populiarumas vis mažėjo, o Latvijos rinkoje obligacijų populiarumas investuotojų tarpe pastaraisiais metais sparčiai didėjo.

2 pav. Baltijos rinkose sudarytų obligacijų sandorių skaičius 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Rinkos kapitalizacijos rodiklis svarbus kiekvienai įmonei, kuri nori pritraukti naujų potencialių investuotojų, nes šis rodiklis parodo rinkos dydį. 3 paveiksle pavaizduota Baltijos biržose prekiaujamų akcijų rinkos kapitalizacija. Visose Baltijos rinkose kitimo tendencijos buvo panašios. Nuo 2007 m. iki 2008 m. visų trijų šalių rinkų kapitalizacijos dydis sumažėjo dėl ekonominės krizės. Sudarytas akcijų sandorių skaičius krizės metais ženkliai sumažėjo tik Estijos rinkoje, tačiau kritusių rinkos kapitalizaciją labiausiai lėmė ne sandorių skaičius, o kritusios akcijų kainos. Nors nuo 2008 m. rinkos kapitalizacija pradėjo didėti visose Baltijos rinkose, tačiau iki krizinio laikotarpio lygio nepasiekė.

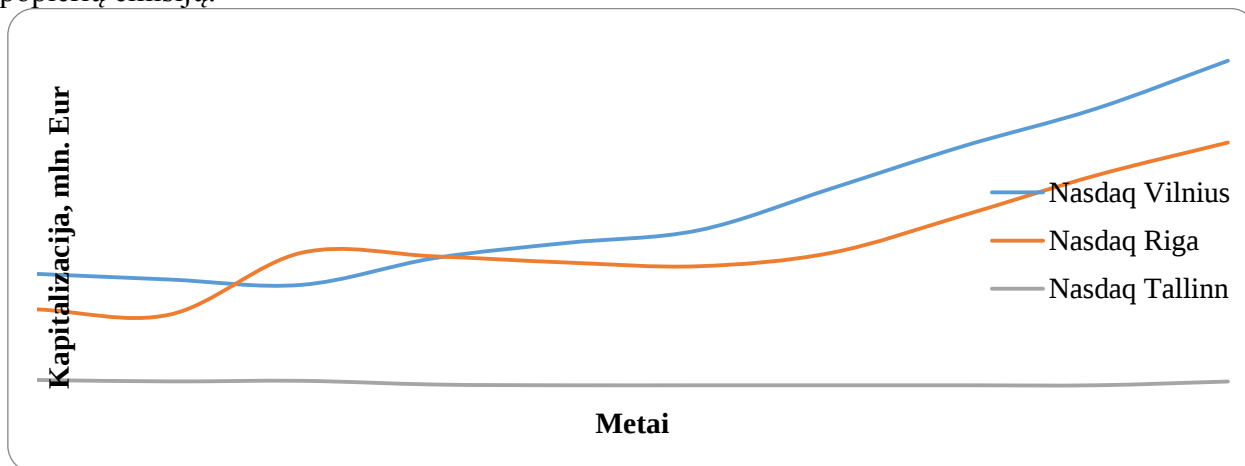

3 pav. Baltijos šalių akcijų rinkų kapitalizacija 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Nors obligacijų sudarytų sandorių skaičius yra ženkliai mažesnis nei akcijų sandorių skaičius, tačiau rinkos kapitalizacija nėra maža. Tai lemia didesnės obligacijų kainos, palyginus su akcijų kainomis. 4 paveiksle pateikta Baltijos šalių obligacijų rinkų kapitalizacija. Estijos rinkoje

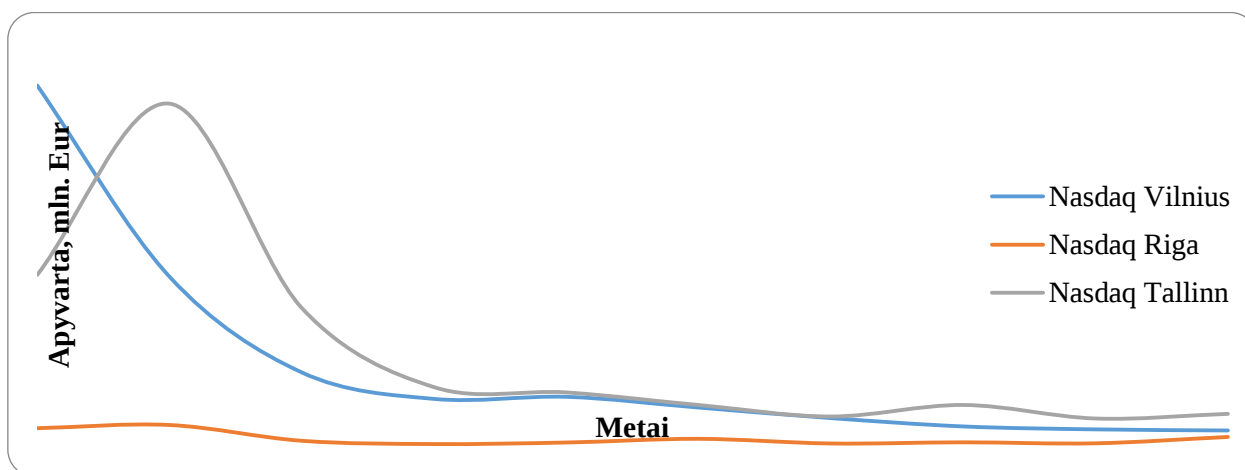
2010-2014 m. obligacijomis nebuvo prekiaujama. Vilniaus bei Rygos biržose nuo 2011 m. galima pastebėti obligacijų populiarumo didėjimo tendenciją. Nuo 2012 m. Vilniaus biržoje obligacijų sandorių skaičius mažėjo, tačiau nuo tų pačių metų obligacijų rinkos kapitalizacija sparčiai didėjo, tai reiškia, kad išaugo obligacijų emisijų skaičius. Didėjančių obligacijų emisijų skaičių galėjo lemti įmonių bei valstybės lėšų stygius pokriziniu laikotarpiu, tad buvo skolinamasi daugiau nei prieš tai. Latvijos obligacijų rinkos kapitalizacija taip pat didėjo dėl naujai išleistų skolos vertybinių popierių emisijų.

4 pav. Baltijos šalių obligacijų rinkų kapitalizacija 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Akcijų bei obligacijų apyvarta priklauso nuo ekonomikos ciklo, rinkoje paskelbtų naujienų bei kitų rinką veikiančių veiksnių. 5 paveiksle matyti, kad nuo 2007 m. iki 2009 m. apyvarta mažėjo visose rinkose, tai lėmė nukritusios akcijų kainos krizės metu. Nuo 2009 m. iki 2012 m. Vilniaus ir Talino biržose apyvarta buvo labai panaši, nors Lietuvos rinkoje ir buvo tuo metu sudaryta daugiau sandorių, tačiau Estijos rinkoje sudarytų sandorių vertės buvo didesnės. Nuo 2012 m. akcijų apyvarta buvo didžiausia Estijos rinkoje.

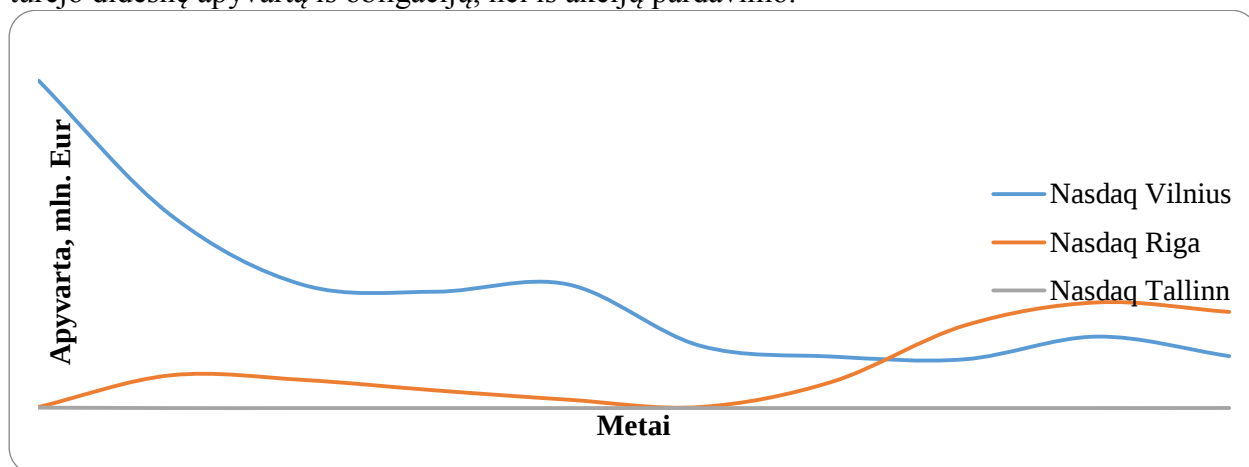

5 pav. Baltijos rinkų akcijų apyvarta 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Iš 6 paveikslo matyti, kad Vilniaus biržoje obligacijų apyvarta turi mažėjimo tendenciją, o Rygos biržoje tendencija nėra pastovi, nuo 2007 m. iki 2011 m. obligacijų apyvarta mažėjo, tačiau

dėl 2011 m. pradėjusio didėti obligacijų sandorių skaičiaus, pradėjo didėti ir apyvarta. Apibendrinus akcijų ir obligacijų apyvartas galima pastebėti, jog 2015 m. Vilniaus ir Rygos biržos turėjo didesnę apyvartą iš obligacijų, nei iš akcijų pardavimo.

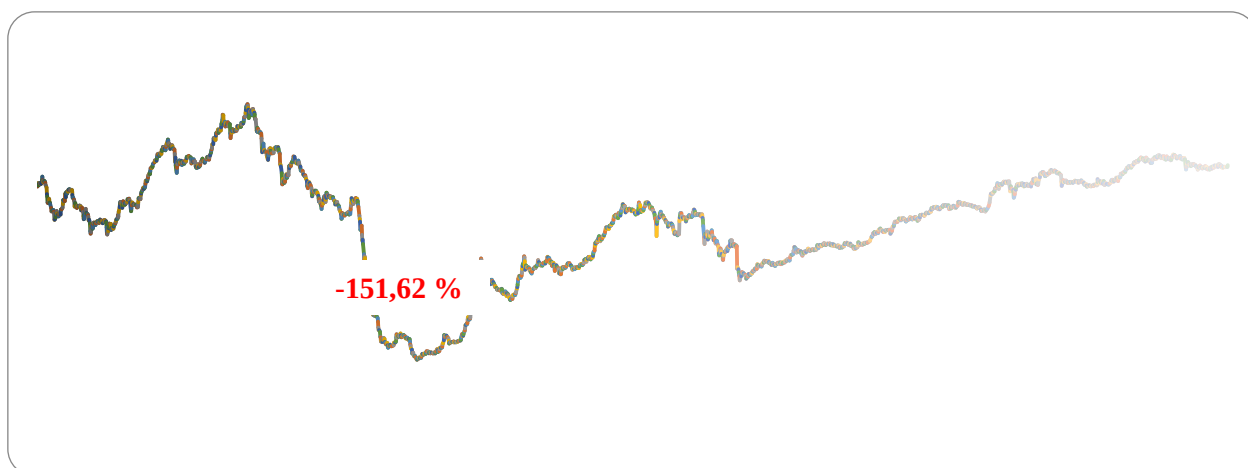
6 pav. Baltijos rinkų obligacijų apyvarta 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Apibendrinant atliktą Baltijos šalių vertybinių popierių biržų tendencijų analizę galima teigti, jog krizė labai paveikė akcijų rinkos kapitalizaciją bei apyvartą. Nors nuo 2009 m. Baltijos šalių akcijų rinkų kapitalizacija didėjo, tačiau rodikliai ženkliai atsiliko nuo prieškrizinio lygio. Akcijų apyvarta krito ne tik krizės metu, bet ir po jos. Iki pat 2012 m. galima matyti akcijų apyvartos mažėjimo tendenciją. Po krizės labai sumažėjo akcijų kapitalizacija, tačiau obligacijų kapitalizacija sparčiai didėjo Lietuvos bei Latvijos rinkose. Krizė taip pat padarė įtaką ir skirtingų biržų tendencijoms: Lietuvos rinkoje labai sumažėjo obligacijų populiarumas, tuo tarpu Latvijoje obligacijų skaičius, jų rinkos kapitalizacija bei apyvarta pradėjo didėti būtent po krizės.

Nasdaq Baltijos šalių indeksai

Bendrą akcijų kainų lygį bei kainų kitimo tendencijas atskirose rinkose padeda įvertinti akcijų indeksai. Indeksai OMX Tallinn, OMX Riga ir OMX Vilnius skaičiuojami kiekvienoje Baltijos šalių biržoje atskirai. Į juos įtraukiamos visos Baltijos šalių biržų Oficialiajame ir Papildomajame sąraše esančios bendrovės. 7 paveiksle pateikta OMX Vilnius indekso tendencija. Nuo 2007 m. iki 2009 m. OMX Vilnius indeksas nukrito 151,62 proc., tai lėmė ekonominė krizė, dėl kurios akcijų kainos ženkliai nukrito. Nuo 2012 m. matomas pakankamai stabilus indekso augimas, kuris parodo, jog situacija Lietuvos akcijų rinkoje, nors ir pamažu, gerėja.

7 pav. OMX Vilnius indeksas 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

OMX Riga indekso tendencijos panašios į Vilniaus biržos, tačiau krizė Latvijos kompanijas paveikė stipriau ir indekso dydis nuo 2007 m. iki 2009 m. nukrito 160,77 proc. Iš 8 pav. pateiktos indekso dinamikos matyti, kad Latvijos biržoje indeksas iki 2015 m. nepasiekė iki krizės metu buvusio lygio. Taip pat galima teigti, jog OMX Riga indeksas krizės metu sumažėjo didesniu tempu nei OMX Vilnius indeksas. Nuo 2009 m. iki 2015 m. pabaigos OMX Riga indeksas išaugo 119,62 proc., tuo tarpu Lietuvoje OMX Vilnius indeksas išaugo 170,83 proc.

8 pav. OMX Riga indeksas 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Analizuotu laikotarpiu OMX Tallinn indeksas iš visų Baltijos biržose esančių indeksų buvo pasiekęs aukščiausią reikšmę 2007 m., indeksas siekė 1010,76, tačiau krizė indekso dydį, kaip ir kitose Baltijos šalių rinkose, ženkliai paveikė (žr. 9 pav.). Nuo 2007 m. iki 2009 m. indeksas sumažėjo 137,66 proc. Nuo 2009 m. indekso reikšmė pradėjo didėti dėl akcijų kainų augimo. 2009-2015 m. OMX Tallinn indekso augimas sudarė 212,96 proc.

9 pav. OMX Tallinn indeksas 2006-2015 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis „Nasdaq Baltic“ duomenimis

Apibendrinant Nasdaq Baltijos šalių akcijų indeksus galima teigti, jog dėl krizės padarinių visose rinkose indeksai analizuotu laikotarpiu buvo žemiausi 2009 m. Nors iki krizės buvo galima matyti akivaizdų OMX Tallinn indekso pranašumą prieš kitas Baltijos šalių rinkas, tačiau nuo 2009 m. rinkos supanašėjo ir neliko didelio atotrūkio tarp indekso reikšmių. Galima daryti išvadą, kad krizė Baltijos šalių rinkas padarė panašesnėmis ir sumažino buvusį skirtingų Baltijos rinkų atotrūkį, tai padėjo padidinti Vilniaus ir Rygos biržose listinguojamų įmonių akcijų konkurencingumą. Nors indeksų skirtumai absoliutinėmis reikšmėmis tarp skirtingų Baltijos rinkų sumažėjo, tačiau didžiausias indekso augimas po krizės buvo Estijos rinkoje.

IŠVADOS

1. Sudarytų sandorių, tiek akcijų, tiek ir obligacijų, skaičius nuo 2006 m. iki 2012 m. buvo didžiausias Lietuvos rinkoje. Obligacijos Estijos rinkoje nėra populiarios, tuo tarpu nuo 2011 m. Rygos biržoje sudaromų obligacijų sandorių skaičius ir kapitalizacija pradėjo sparčiai didėti. Obligacijų populiarumas Latvijos rinkoje ženkliai išaugo ir 2012 m. antroje pusėje pralenkė Vilniaus biržą. Galima teigti, jog krizė pakeitė vertybinių popierių tendencijas Baltijos šalyse.
2. Atlikus Baltijos šalių vertybinių popierių biržų tendencijų analizę nustatyta, kad ekonominė krizė labiausiai paveikė akcijų rinkos kapitalizaciją ir apyvartą. Šie rodikliai iki šiol yra ženkliai mažesni nei iki krizės. Nors krizė neigiamai paveikė vertybinių popierių biržų rodiklius, tačiau tai padėjo sumažinti skirtumus tarp Baltijos biržų indeksų ir suvienodinti Baltijos rinkų konkurencingumą.
3. Įvertinus Baltijos šalių rinkose sudarytų sandorių skaičių, rinkos kapitalizaciją, apyvartą bei indeksų reikšmes, galima teigti, jog investuotojams labiau patartina pirkti akcijas Talino biržoje, nes šioje biržoje esantys vertybiniai popieriai turi aukštą rinkos vertę, nuo 2007 m. akcijų apyvarta Talino biržoje buvo didžiausia iš visų Baltijos biržų. Taip pat po krizės OMX Tallinn indeksas didėjo sparčiau nei kitose Baltijos rinkose, tačiau Talino biržoje nepatartina pirkti obligacijų, nes šie skolos vertybiniai popieriai šalyje yra nepopuliarūs, jų likvidumas būtų labai mažas. Norint investuoti į obligacijas patartina pirkti Lietuvos rinkoje cirkuliuojančias obligacijas, nes rinkos kapitalizacija turi didėjimo tendenciją, o tai rodo

didėjančią šių vertybinių popierių pasiūlą. Pagal atliktą analizę matyti, kad Latvijos rinkoje obligacijų populiarumas sparčiai auga, tad dėl geresnio likvidumo patartina investuoti į Latvijoje prekiaujamas obligacijas.

LITERATŪRA

1. Ammann M., Kind A., Wilde C. (2003). Are convertible bonds underpriced? An analysis of the French market. *Banking & Finance*, 27(4), 635–653.
2. Auditum. (2016). *Įmonės kapitalizacija arba įmonės rinkos vertė*. [žiūrėta 2016-11-03]. Prieiga per internetą <http://www.auditum.lt/index.php/finansiniu-rodikliu-skaiciuokles/20-investiciniai-rodikliai/152-imonės-kapitalizacija-arba-imonės-rinkos-vertė.html>.
3. Bonaci C. G., J. Strouhal, R. V. Mustata (2012). Financial instruments’ measurement in romania from challenge to lesson learning. *Economics & Management* 17(1), 8-14.
4. Nasdaq Baltic. (2016). *Prekybos statistika*. [žiūrėta 2016-11-03]. Prieiga per internetą <http://www.nasdaqbaltic.com/market/?lang=lt>.
5. Pekarskienė I., Pridotkienė J. 2010. Vertybinių popierių rinkos vaidmuo ekonomikoje. *Economics & Management*, 15, 177-184.
6. Pinigų bitė. (2016). *Akcijos*. [žiūrėta 2016-11-04]. Prieiga per internetą http://www.pinigubite.lt/finansines-paslaugos-ir-produktai/ilgalaikis-taupymas-ir-investavimas/investiciniu-priemoniu-rusys/akcijos#Kaip_vyksta_pirminė_vertybinių_popierių_apyvarta.
7. Söderlind P., Svensson L. (1997). New techniques to extract market expectations from financial instruments. *Monetary Policy and Financial Markets*, 40(2), 383–429.

BALTIC STATES’ STOCK EXCHANGE TRENDS

LINA SAKALAUSKAITĖ

DOVILĖ GIRTAITĖ

Kaunas University of Technology

The Tutor Doc. Dr. R. Norvaišienė

SUMMARY

Regulated securities circulation in Baltic States is organized by Nasdaq Tallinn, Nasdaq Riga and Nasdaq Vilnius. Shares and bonds transactions number, market capitalization, turnover and indices trend are analyzed in the article. The obtained results show that the economic crisis has affected most of the stock market capitalization and turnover. Moreover, after the crisis the differences between the Baltic stock exchanges indices values have decreased, this change reduced separation and improved the competitiveness of the Baltic markets. The analysis showed that the best conditions for investors are in Tallinn Stock Exchange. On the other hand, in order to invest in bonds, the best trends are in Latvian market.

DRAUDIMO BENDROVIŲ TEIKIAMŲ NE GYVYBĖS DRAUDIMO PASLAUGŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

DOVILĖ GIRTAITĖ, LINA SAKALAUSKAITĖ

Kauno technologijos universitetas

Vadovė doc. dr. A. Lakštutienė

ANOTACIJA

Draudimo paslaugos Lietuvoje kasmet sudomina ir pritraukia vis daugiau vartotojų, taip užtikrinant gyventojų taupymą bei finansinį stabilumą. Negyvybės draudimo bendrovių konkurencija vis didėja, kadangi bendrovių teikiamos paslaugos itin panašios. Įmonės kuria kuo patikimesnį įvaizdį, gerina paslaugų kokybę bei nustato konkurencingas kainas. Todėl labai svarbu analizuoti ir ištirti ne gyvybės draudimo paslaugas atsižvelgiant į vartotojo poreikius, kainos ir kokybės santykį. Atlikus palyginamąją ir finansinės naudos analizę nustatyta, kad palankiausias kelionių draudimo bei draudimo nuo nelaimingų atsitikimų sąlygas siūlo bendrovė „If P&C Insurance AS“, o AB „Lietuvos draudimas“ siūlo plačiausią draudžiamų rizikų paketą draudžiant turtą bei didžiausias išmokų sumas.

IVADAS

Lietuvos banko teigimu, draudimo įmokos per 2016 m. antrąjį pusmetį siekė beveik trečdalį mlrd. Eur, o rinkos augimą lėmė ne gyvybės draudimo sektoriaus plėtra, vis didėjantis klientų susidomėjimas ne gyvybės draudimo paslaugomis. Augant ne gyvybės draudimo paslaugų pasiūlai ir besiplečiant rinkai, vartotojui tampa vis sudėtingiau išsirinkti tinkamiausią draudimo paketą, atsižvelgiant į geriausią kainos bei kokybės santykį bei kuo didesnę draudžiamųjų rizikų skaičių, patikimą draudiko reputaciją bei mokumą, gebėjimą valdyti riziką. Panašių ne gyvybės draudimo produktų kainų skirtumai, rinkos paklausą ir pasiūlą sąlygojantys veiksniai, draudimo pirkimą skatinantys faktoriai bei vartotojų pasitenkinimo ne gyvybės draudimo paslaugomis problemos yra išsamiai nagrinėjamos mokslinėje literatūroje Kiyak ir Pranckevičiūtės (2014), Ulbinaitės, Kučinskienės, Le Moullec (2013), Grigaitės (2009), Lezgovko ir Lastausko (2008). Vartotojai vis labiau domisi, kaip išvengti galimų rizikų apdraudžiant turtą, bei siekia sutaupyti įvykus nelaimingam atsitikimui. Draudimo bendrovės siūlo vis daugiau vienodų paslaugų, todėl svarbu analizuoti Lietuvos ne gyvybės draudimo rinką, palyginti skirtingose įmonėse teikiamas paslaugas atsižvelgiant į svarbiausius vartotojo poreikius, t.y. kuo didesnę draudžiamų rizikų kiekį bei kuo didesnę finansinę naudą įvykus draudžiamajam įvykiui.

Tyrimo tikslas. Atlikti Lietuvos ne gyvybės draudimo bendrovių teikiamų paslaugų palyginamąją analizę atsižvelgiant į vartotojui naudingiausias sąlygas.

Tyrimo objektas. Lietuvos ne gyvybės draudimo įmonių teikiami kelionės, turto bei nelaimingų atsitikimų draudimai.

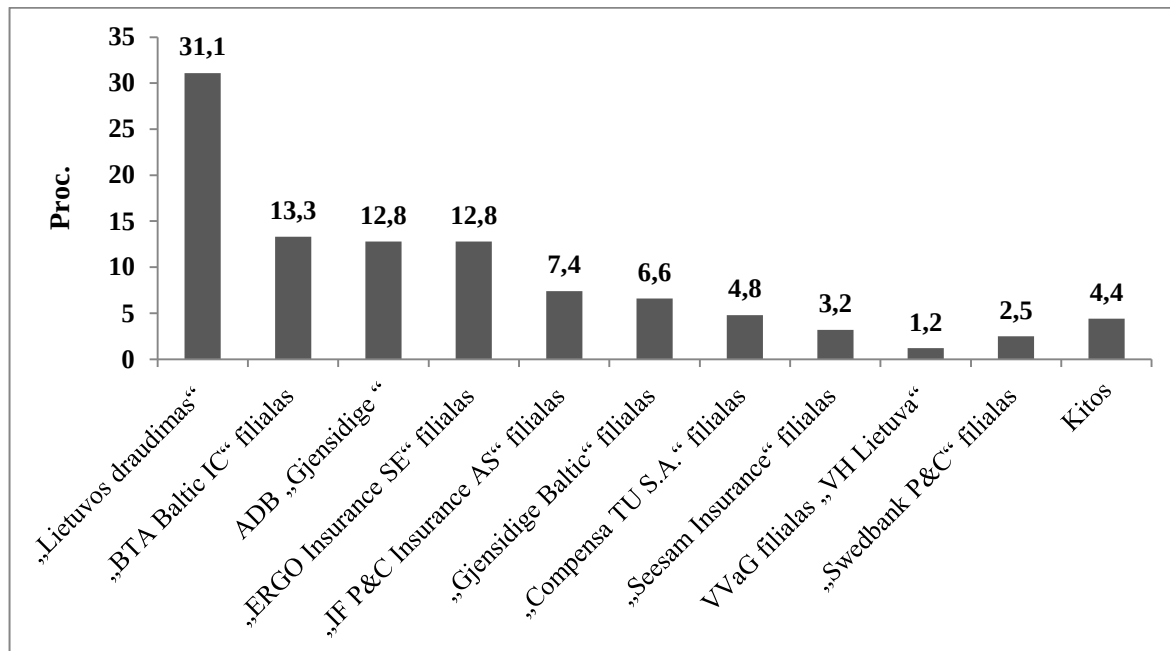
Uždaviniai:

1. Nustatyti ir įvertinti ne gyvybės draudimo bendrovių AB „Lietuvos draudimas“, ADB „Gjensidige“ ir „If P&C Insurance AS“ teikiamų turto, kelionių ir nelaimingų atsitikimų draudimų panašumus ir skirtumus bei privalumus ir trūkumus.
2. Atlikti ne gyvybės draudimo paslaugų finansinę analizę.

Tyrimo metodai. Sisteminė mokslinės literatūros bei internetinių šaltinių analizė, palyginamoji statistinių duomenų analizė, grafinio vaizdavimo analizė.

Ne gyvybės draudimo rinkos ypatumai

Lietuvos draudimas 2016 m. I pusmečio rinkos apžvalgos ataskaitoje atskleidžia, jog draudimo rinka išaugo 5,7 proc. Draudimo įmokų apimtis sudarė 330,2 mln. Eur, iš jų 230,1 mln. Eur sudarė ne gyvybės draudimo įmokos. Pabrėžtina, jog rinkos augimo priežastis yra ne gyvybės draudimo sektorius, kurio įmokos padidėjo net 11,8 proc. 1 paveiksle atsispindi 2015 m. pabaigos ne gyvybės draudimo bendrovių rinkos užimama dalis pagal pasirašytas įmokas. AB „Lietuvos draudimas“ palaiko ne gyvybės draudimo rinkos lyderio poziciją, pasirašytos įmokos sudaro net trečdalį visos rinkos rezultato. Antra pagal populiarumą bendrovė – „BTA Baltic IC“ filialas. Per praėjusius metus pasirašytos įmokos sudarė 13,3 proc. rinkos dalies. Ne gyvybės draudimo kompanija ADB „Gjensidige“ užima vidutinę rinkos dalį – 12,8 proc., o „If P&C Insurance AS“ pasirašytų įmokų dalis siekia tik 7,4 proc. Vis dėlto, ne gyvybės draudimo bendrovės „Seesam Insurance“ filialas ar VVaG filialas „VH Lietuva“ pritraukia itin nedidelį vartotojų dėmesį. Dėl to, siekiant palyginti skirtingą rinkos dalį užimančių bendrovių paslaugas buvo pasirinktas rinkoje lyderiaujantis AB „Lietuvos draudimas“, taip pat ADB „Gjensidige“ ir „If P&C Insurance AS“.

1 pav. Ne gyvybės draudimo bendrovių pasiskirstymas pagal pasirašytas įmokas 2015 m. (Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis LB draudimo rinkos apžvalga)

Svarbu paminėti, kad per 2016 m. pirmąjį pusmetį ne gyvybės draudimo įmokos siekė 230,1 mln. Eur, o tai yra didžiausia įmokų suma per paskutinius 5 metus. 69,7 proc. draudimo išmokų

sudarė ne gyvybės draudimo išmokos ir siekė 126,2 mln. Pastebėtina, kad 2015 m. suaktyvėjus paskolų rinkai bei sparčiai augant butų pardavimams, ženkliai padidėjo ir turto draudimo grupės pasirašytų įmokų suma. Ši suma augo dvigubai greičiau (12,5 proc.) nei visa ne gyvybės draudimo rinka. Turto draudimo įmokos per 2016 m. I pusmetį padidėjo dar beveik 12 proc. Taip pat aktualus kelionių draudimas, dėl didėjančios kelionių skaičiaus tendencijos, bei noro apsidrausti esant neramumams bei išpuoliams. Svarbu pastebėti, kad 2015 m. ne gyvybės draudimo rinkoje sparčiausiai kilo sveikatos draudimo grupė. Šį augimą Lietuvoje skatino darbdaviai, kurie sveikatos draudimą darbuotojams siūlė kaip motyvavimo priemonę. Kadangi kasmet didėja turto, kelionių bei sveikatos draudimų rinkos tendencijos, svarbu analizuoti šias draudimo rūšis didžiausią dėmesį kreipiant į vartotoją bei jo poreikius.

Kelionių draudimo palyginamoji analizė

Draudimo bendrovės siekdamos pritraukti kuo didesnę vartotojų skaičių dažnai pabrėžia paslaugų paketų privalumus, tačiau siekiant išrinkti vartotojui tinkamiausią kelionių draudimo variantą ir draudimo bendrovę, svarbu išskirti ne tik pasirinktų draudimo bendrovių paslaugų privalumus, bet ir pastebėti trūkumus.

1 lent. Kelionių draudimo privalumai ir trūkumai skirtingose ne gyvybės draudimo bendrovėse
(Sudaryta autorių remiantis draudimo bendrovių pateikiama informacija)

Draudimo bendrovė	PRIVALUMAI	TRŪKUMAI
AB „Lietuvos draudimas“	1) Išvengiama išlaidų sužalojus kitą asmenį užsiimant slidinėjimu ir kita aktyvia veikla; 2) 10 proc. nuolaida užsisakius draudimą internetu.	1) Pranešti apie bagažo praradimą būtina per 12 valandų, kitaip išlaidos neatlyginamos; 2) Jeigu tam tikros organo funkcijos netekimas yra mažesnis nei 60%, draudimo išmoka nemokama; 3) Praradus tapatybės kortelę ar pasą būtina per 5 dienas grįžti į Lietuvą ir raštu pranešti apie draudiminį įvykį.
„If P&C Insurance AS“	1) Draudimas nuo terorizmo išpuolių kelionėje; 2) Iki 10 proc. nuolaida užsisakius draudimą internetu; 3) Atlygina už sulūžusius akinius, klausos aparatus, dantų protezus; 4) Galimybė susisiekti 24/7 įvykus nelaimei, o apie draudžiamą įvykį pranešti iki 10 dienų; 5) Medicininės pagalbos draudimas galioja lėtinių ligų atveju.	1) Draudimas galioja tik kai kelionė trunka iki 21 dienos. 2) Dėl vieno arba kelių draudžiamųjų įvykių mokėtina draudimo išmoka negali viršyti 100 proc. draudimo sutartyje nurodytos traumų draudimo sumos, o dėl vienos kūno dalies visų sužalojimų mokama draudimo išmoka negali viršyti draudimo išmokos.
ADB „Gjensidige“	1) Sumokant metinę draudimo sumą vienu metu suteikiama 10 proc. nuolaida; 2) Suteikiamas pasirinkimas drausti kilnojamą ir nekilnojamą turtą atskirai; 3) Galimybė sulaukti pagalbos namuose visą parą.	1) Dėl vieno ar keleto draudžiamųjų įvykių padarinių mokėtina draudimo išmoka negali viršyti 100% pasirinktos kūno sužalojimų draudimo sumos; 2) Nedraudžiama nuo teroristinių aktų, sukilimų, stichinių nelaimių; 3) Medicininės išlaidos nepadengiamos dalyvaujant oficialiose sporto varžybose.

1 lentelėje pateikiami trijų skirtingų draudimo bendrovių siūlomo kelionių draudimo privalumai ir trūkumai. Galima pastebėti, kad daugiausiai privalumų užsisakant kelionės draudimą siūlo bendrovė „If P&C Insurance AS“. Svarbu pastebėti, kad tik ši organizacija draudžia rizikas, susijusias su terorizmo išpuoliais kelionių metu, o tai itin svarbus kriterijus vartotojui, keliaujančiam po valstybes, kuriose vyksta neramumai. Taip pat ši bendrovė atlygina nuostolius už sulūžusius akinius, dantų protezus, bei medicininės pagalbos draudimą suteikia lėtinėmis ligomis sergantiems asmenims. Visos draudimo bendrovės, klientus skatina nuolaidomis: draudimą užsisakius internetu gaunama 10 proc. nuolaida. Vis dėlto, išskirti du trūkumai: kelionės į užsienio šalis neturėtų trukti ilgiau nei 3 savaites, bei dėl vieno arba kelių draudžiamųjų įvykių mokėtina draudimo išmoka negali viršyti 100 proc. draudimo sutartyje nurodytos traumų draudimo sumos.

Pastebėta, kad daugiausiai paslaugos trūkumų turinti bendrovė – ADB „Gjensidige“. Kaip ir „If P&C Insurance AS“, bendrovė nustatė sąlygą, kad dėl vieno ar keleto draudžiamųjų įvykių padarinių mokėtina draudimo išmoka negali viršyti 100 proc. pasirinktos kūno sužalojimų (traumų) draudimo sumos. Priešingai nei konkurentė, ADB „Gjensidige“ nedraudžia patirtos žalos nuo terorizmo išpuolių. Taip pat šios bendrovės paslaugos nebus tinkamos profesionaliems sportininkams, kadangi susižalojus sporto varžybų metu medicininės išlaidos nepadengiamos.

Taip pat, siekiant atlikti detalesnę kelionių draudimo palyginamąją analizę svarbu paminėti paslaugų panašumus ir skirtumus. Nustatyta, kad visos analizuojamos draudimo kompanijos drausdamos kelionės draudimu teikia vienodus papildomus draudimus, pavyzdžiui, bagažo draudimą, civilinės atsakomybės draudimą, kelionės išlaidų ar nelaimingų atsitikimų draudimus. Taip pat, pasirinktos draudimo bendrovės yra nustačiusios ir draudžia būtinąsias medicininės pagalbos riziką. Tačiau esant padidintos rizikos atstovui, ši medicininė išlaidų rūšis bendrovėje „Gjensidige“ nėra apmokama. Visų bendrovių kelionės draudimas galioja šalyse, kurios minimos sutartyje, kitu atveju draudimas laikomas negaliojančiu. Pastebėti šie esminiai skirtumai: skirtingas laikotarpis, per kurį būtina pranešti apie draudžiamą įvykių atsitikimą, skirtingi papildomų draudiminių rizikų nuostolių atlyginimai.

Apibendrinant galima teigti, kad siekiant įsigyti kelionių draudimą bei gauti daugiausiai papildomų draudimo pasiūlymų, tiksliausia įsigyti bendrovės „If P&C Insurance AS“ draudimo polisą, kadangi bendrovė labiausiai tenkina vartotojų poreikius, o paslaugos trūkumų palyginti nedaug.

Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų palyginamoji analizė

Pasirinktos draudimo bendrovės panašios tuo, jog nelaimingų atsitikimų draudimu užtikrinamos išmokos net ir mirties ar neįgalumo atvejais, jei šios nelaimės nutiko ne ilgiau kaip po metų įvykus draudžiamajam įvykiui. Taip pat vartotojams neretai aktualiausias kriterijus – draudimo nuo traumų, darbingumo netekimo draudimo galimybės. Visose bendrovėse tokiu atveju mokami dienpinigiai. Pasirinktos bendrovės panašios dėl draudimo galiojimo ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio valstybėse, tačiau ir griežtais apribojimais, kurių nesilaikant draudimo išmokų apdraustasis negauna. Pastebėta ir keletas paslaugų skirtumų. Esminis skirtumas - visos kompanijos įvardija skirtingas papildomas draudimines rizikas. Sekantis skirtumas – skirtingas laikotarpis, per kurį galima pranešti apie įvykusį draudiminį įvykį. Taip pat ne visose bendrovėse draudimo išmokos išmokamos nutikus draudiminiam įvykiui, kai apdraustasis buvo vartojęs alkoholio. 2 lentelėje pateikti draudimo nuo nelaimingų atsitikimų privalumai ir trūkumai skirtingose draudimo bendrovėse.

2 lent. Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų privalumai ir trūkumai skirtingose ne gyvybės draudimo bendrovėse

(Sudaryta autorių remiantis draudimo bendrovių pateikiama informacija)

Draudimo bendrovė	PRIVALUMAI	TRŪKUMAI
AB „Lietuvos draudimas“	1) Draudimas galioja net jei apdraustasis buvo apsvaigęs; 2) 3 iš 4 išmokų suteikiamos 2 savaitių bėgyje; 3) Nėra metinių administravimo mokesčių; 4) Draudžiama net kai sportuojama neprofesionaliai; 5) Susilaukus naujagimio dovanojamas kūdikio draudimas nuo kaulų lūžių.	1) Gydomo išlaidų, darbingumo netekimo ir plastinės operacijos draudimo variantai galioja tik Lietuvos teritorijoje.
„If P&C Insurance AS“	1) Plačiausia draudimo apsauga dėl smulkių traumų; 2) Siūlomi 3 draudimo polisų rinkiniai pagal individualius poreikius; 3) 50 proc. didesnė išmoka operuojant; 4) Galimybė gauti dvigubai didesnę išmoką dėl neįgalumo.	1) Nėra perspėjimo apie pasibaigusį draudimo galiojimą; 2) Būtinai raštiškas pranešimas paštu apie bet kokią žinią.
ADB „Gjensidige“	1) Galimybė įmokas mokėti dalimis be papildomų išlaidų; 2) Jei draudžiamasi 2 ir daugiau draudimų suteikiamos nuolaidos; 3) Galima papildoma apsauga sportuojant; 4) Galimybė pasirinkti draudimą tik sporto ir treniruočių metu.	1) Profesionaliems sportininkams būtina kreiptis dėl sutarties pasirašymo, internetu užpildyti negalima; 2) Medicininės išlaidos, darbingumo praradimo kompensavimas galioja tik Lietuvos teritorijoje.

Kaip matyti 2 lentelėje, su daugiausiai privalumų ir mažiausiai trūkumų ši draudimo rūšis siūloma bendrovėje AB „Lietuvos draudimas“. Remiantis AB „Lietuvos draudimo“ duomenimis, nustatyta, kad pasirinkus draudimą nuo nelaimingų atsitikimų šioje bendrovėje draudimas galios, net kai asmuo bus vartojęs alkoholio, taip pat nebus reikalaujama administravimo mokesčių. Draudimas suteikiamas ir sportuojant, o išmokos dažniausiai išmokamos labai greitai – per dvi savaites. Beje „Lietuvos draudimas“ siūlo papildomą draudimą naujagimiams. Vienintelis šios bendrovės trūkumas - gydymo išlaidų, darbingumo netekimo ir plastinės operacijos draudimo variantai galioja tik Lietuvos teritorijoje. Tačiau kita ne gyvybės draudimo bendrovė „If P&C Insurance AS“ siūlo plačiausią draudimo apsaugą nuo smulkių traumų, taip pat suteikiama net 50 proc. didesnė išmoka operuojant, ar dvigubai didesnė išmoka tapus neįgaliam. Pastebėti du trūkumai, t.y. pasibaigus draudimo galiojimui nėra specialaus įspėjimo. Taip pat sukeliamas nepatogumas kiekvieną pranešimą pateikti raštu. Apibendrinant galima teigti, kad visų draudimų bendrovių pasiūlymai yra patrauklūs, tačiau rinktis paslaugas labiausiai apsimoka bendrovėje „If P&C Insurance AS“ dėl didžiausios apsaugos dėl patiriamų traumų, didesnių išmokų operacijoms.

Turto draudimo palyginamoji analizė

Pasirinktos draudimo bendrovės siūlo turto draudimą su labai panašiomis sąlygomis. Šiose bendrovėse turtas draudžiamas nuo daugelio rizikų: vandens ir gaisro padarytos žalos, gamtinių nelaimių, turto vagysčių ir kt. Taip pat yra galimybė pasirinkti minimalų, optimalų ar maksimalų draudimą, pagal draudiminių rizikų skaičių. Esminis paslaugos skirtumas – nevienodi pagalbos

visą parą paslaugos nuostatai. Taip pat buvo išskirti paslaugos privalumai ir trūkumai, kurie pateikti 3 lentelėje.

3 lent. Turto draudimo privalumai ir trūkumai skirtingose ne gyvybės draudimo bendrovėse

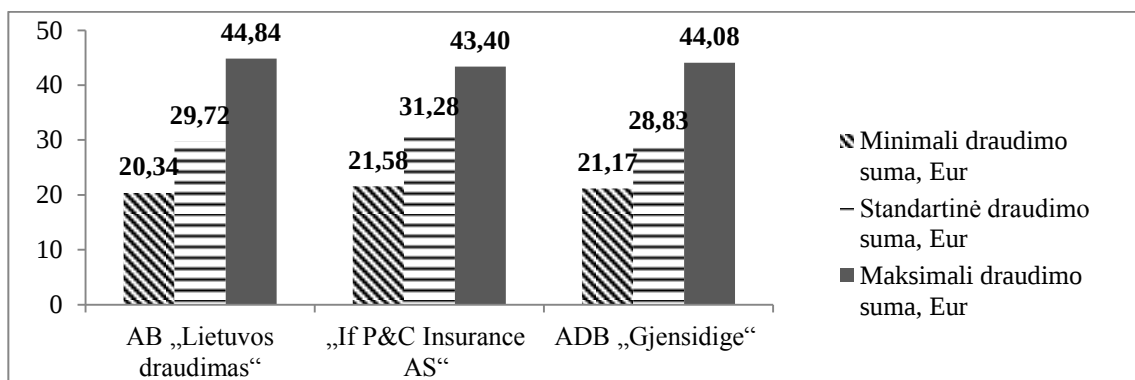
(Sudaryta autorių remiantis draudimo bendrovių pateikiama informacija)

Draudimo bendrovė	PRIVALUMAI	TRŪKUMAI
AB „Lietuvos draudimas“	1) Nuostoliai už sugadintą ar pavogtą turtą atlyginami nepaisant jų nusidėvėjimo; 2) Apdraudus pastatą ar turtą dovanojamas civilinės atsakomybės draudimas; 3) Draudimas galioja ir ES, Islandijoje, Lichtenšteine ir kitose valstybėse; 4) Papildomai apdraudžiami svečių daiktai, namų turtas pagalbiniuose pastatuose, studento daiktai.	1) Papuošalų iš tauriųjų metalų vagystės metu atlyginama žala tik maksimalaus draudimo variante ir tik iki 600 Eurų. 2) Apsidraudus minimaliu draudimo variantu labai mažas draudžiamų a skaičius.
„If P&C Insurance AS“	1) Turto nuostolius kompensuoja kaip už naują būklę; 2) Didelis draudimo polisų variantų pasirinkimas; 3) Draudimo išmoka apmokama net jei daiktai pavogiami iš automobilio, kišenės ar rankinės; 4) Galimybė pasibaigus sutarčiai automatiškai ją pratęsti.	1) Jei atliekami statybos darbai draudimo apsauga yra ženkliai apribojama; 2) Visi pranešimai turi būti pateikti ne tik internetu, bet ir raštu.
ADB „Gjensidige“	1) Pasiimtą turtą draudžia ne tik Lietuvoje bet ir visame pasaulyje. 2) Kilnojamas ir nekilnojamas turtas draudžiamas atskirai; 3) 10 proc. nuolaida jei visa įmoka mokama vienu kartu; 4) Papildoma paslauga – pagalba visą parą.	1) Nėra galimybės draudimo sutartį pasirašyti internetu; 2) Jei apiplėšimo metu vagis grasina ir reikalauja atiduoti tam tikrą turtą, ir tas turtas yra atiduodamas, tokia žala neatlyginama; 3) Paslauga pagalba 24/7 negalioja vykdant remonto ar statybos darbus.

Nustatyta, kad visos draudimo bendrovės turi tokį patį privalumų skaičių (žr. 3 lent.) Nors visos bendrovės siūlo skirtingus ir savaip patrauklius pasiūlymus, galima išvada, kad vartotojo reikalavimus geriausiai atitinka AB „Lietuvos draudimo“ siūlomas turto draudimas. Ši bendrovė išmokas už sugadintą ar pavogtą turtą skaičiuoja neskaitant nusidėvėjimo, todėl išmokų sumos gaunamos ženkliai didesnės. Taip pat, apsidraudus šiuo draudimu, dovanų gaunamas civilinės atsakomybės draudimas. Šis draudimas galios ne tik Lietuvoje bet ir Europos Sąjungos šalyse bei kitose valstybėse. Turto draudimas taip pat užtikrina svečių turto galimos žalos atlyginimą. Nors šis draudimo pasiūlymas atitinka pagrindinius reikalavimus ir sąlygas, tačiau tikslinga draustis bent jau standartiniu variantu, nes kitaip draudžiamų rizikų skaičius yra itin mažas.

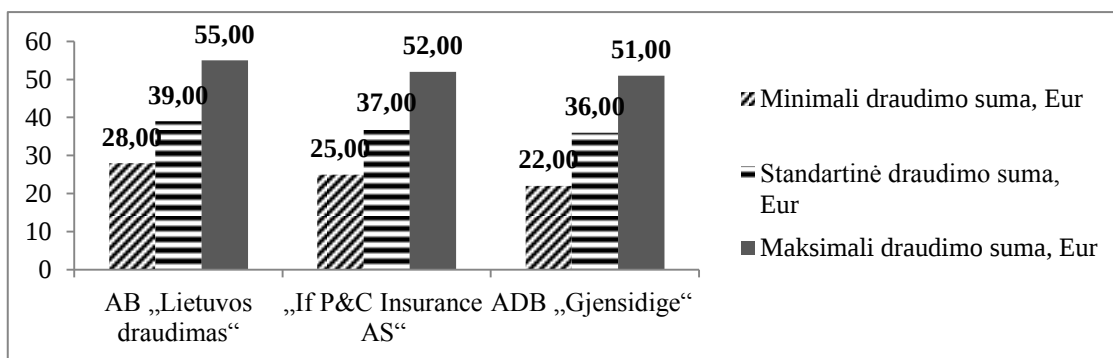
Ne gyvybės draudimo paslaugų finansinė analizė

Pastebėtina, jog renkantis reikalingus draudimus, visos bendrovės siūlo tris kelionių draudimo variantus: minimalų, standartinį ir maksimalų. Jie skiriasi įtraukiamų rizikų skaičiumi bei įmokų ir išmokų sumomis. Minimalaus draudimo krepšelį sudaro kelionės metu patirtų išlaidų apmokėjimas dėl suteiktos medicininės pagalbos, ūmaus susirgimo ar sužalojimo. Standartinį draudimo krepšelį papildo nelaimingų atsitikimų rizikos, kurioms įvykus galima maksimali 6000 Eur išmoka. Maksimalus krepšelis sudarytas iš minėtų draudimo paketų pasiūlymų bei bagažo praradimo apmokėjimo, asmens civilinės atsakomybės (bendrovė apmoka žalą padarytą trečiojo asmens sveikatai, gyvybei ar turtui), taip pat padengiamos prarasto paso, vairuotojo pažymėjimo, transporto priemonės dokumentų, kelionės bilietų išlaidos.

2 pav. Kelionių draudimo kainos skirtingose ne gyvybės draudimo bendrovėse
(Sudaryta autorių remiantis draudimo bendrovių paslaugų skaičiuoklėmis)

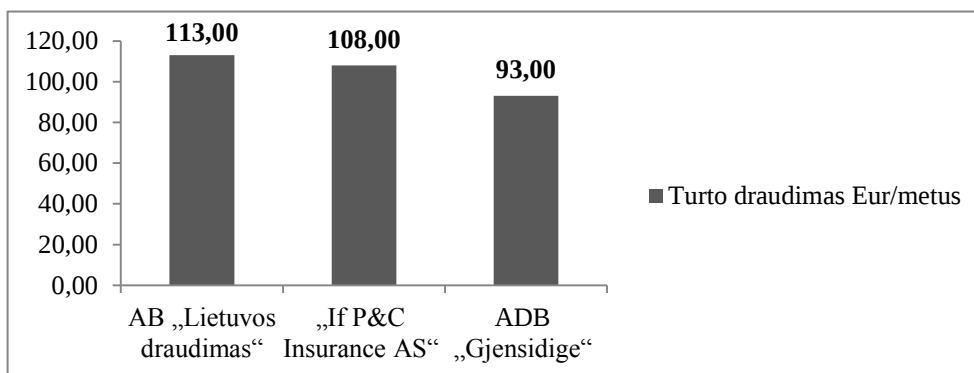
Kaip matyti 2 pav., kainos išlieka konkurencingos, tačiau aukščiausių kainų už minimalų arba standartinį kelionių draudimo polisą reikalauja bendrovė „If P&C Insurance AS“, tačiau pastebėtina, kad už maksimalų draudimo polisą ši įmonė reikalauja mažiausios įmokos sumos. Vartotojams įprastai svarbu apdrausti kelioninį bagažą bei gauti išmokas už galimus nelaimingus atsitikimus bei medicininės išlaidas. Siekiant išvengti kuo daugiau nemalonių, bei apsidrausti maksimalaus draudimo variantu atsižvelgiant į kuo mažesnę kainą, „If P&C Insurance AS“ bendrovė siūlo patraukliausią sandorį.

3 pav. Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų kainos skirtingose ne gyvybės draudimo bendrovėse
(Sudaryta autorių remiantis draudimo bendrovių paslaugų skaičiuoklėmis)

Kaip ir kelionės draudimo, taip ir draudimo nuo nelaimingų atsitikimų atveju, klientas gali rinktis tarp skirtingų minimalaus, standartinio ir maksimalaus draudimo paketo. Minimalus draudimo paketas sudarytas iš trijų rizikų: mirties dėl nelaimingo atsitikimo, neįgalumo, kaulų ar sąnarių traumų. Vidutinį paslaugos krepšelį papildo darbingumo netekimo, vidaus organų ir minkštųjų traumų, infekcinių ligų rizikos. Maksimalų draudimo paketą sudaro visos minėtos draudžiamosios rizikos bei papildomai suteikiama pagalba traumų, mirties ar neįgalumo atveju, mokami ligonpinigiai. Paslaugų kainų svyravimai, pateikti 3 paveiksle, palyginus nedideli išlaikant konkurencingumą. Pigiausias paslaugas teikia ADB „Gjensidige“. Priklausomai nuo draudžiamų rizikų skaičiaus kaina svyruoja nuo 22 iki 51 Euro. AB „Lietuvos draudimas“ paslaugas siūlo už aukščiausią kainą tarp 28 - 55 Eur. Likęs draudimas „If P&C Insurance AS“ siūlo tarpinį kainų variantą. Atsižvelgus į poreikius ir anksčiau išanalizuotus privalumus ir trūkumus, vartotojui apsimoka rinktis „If P&C Insurance AS“ pasiūlymą ir užsisakyti standartinį draudimo paketą.

Nors turto draudimo sąlygos visose nagrinėtose draudimo bendrovėse buvo panašios, kainos ženkliai skiriasi. Iš 4 paveikslo matyti, kad draudimo paslaugos per metus kainuoja 93 Eur pigiausiu variantu, kurį siūlo ADB „Gjensidige“, ir 113 Eur pasirinkus brangiausią paslaugos teikėją AB „Lietuvos draudimas“. Galima numanyti, kad AB „Lietuvos draudimas“ sudarydamas palankiausias sąlygas ir apdrausdamas įvairius papildomus rizikos veiksnius, reikalauja didžiausio užmokesčio. Taip pat šioje bendrovėje teikiamas draudimas brangiausias, nes kartu dovanojamas civilinės atsakomybės draudimas, o turto vagystės ar sugadinimo atveju išmokos skaičiuojamos nekreipiant dėmesio į turto nusidėvėjimą. Kadangi nuo „If P&C Insurance AS“ bendrovės AB „Lietuvos draudimas“ metinės įmokos skiriasi tik per 5 eurus, nuspręsta, kad tinkamiausias variantas draustis pastarojoje bendrovėje už 113 Eur mokestį.

4 pav. Turto draudimo kainos skirtingose ne gyvybės draudimo bendrovėse
(Sudaryta autorių remiantis draudimo bendrovių paslaugų skaičiuoklėmis)

Kadangi ne gyvybės draudimo paslaugų rinka yra itin sudėtinga ir neapčiuopiama dėl kiekvieno draudiminio įvykio skirtumų ir papildomų aplinkybių, sudėtinga lyginti skirtingų bendrovių išmokų sumas.

4 lent. Namų turto draudimo išmokų sumos ne gyvybės draudimo bendrovėse
(Sudaryta autorių remiantis draudimo bendrovių pateikiama informacija)

	AB „Lietuvos draudimas“	„If P&C Insurance AS“	ADB „Gjensidige“

	Nuostoliai atlyginami iki:		
Turto grupės:			
Vertybės	Iki 20 proc. nuo draudimo sumos, bet ne daugiau kaip 10 000 Eur	5% namų turto draudimo sumos, bet ne daugiau 3 000 Eur	Iki 25 % nuo draudimo sumos bet ne daugiau 12.000 Eur
Grynieji pinigai	Iki 1 500 Eur	Iki 750 Eur	Iki 1.500 Eur
Kitas turtas	Iki 9000 Eur	100 % namų turto draudimo sumos	Iki 7000 Eur

Įvertinus draudimo bendrovių turto draudimo galimus išmokų dydžius, pastebėta, kad didžiausias sumas praradus vertybes (juvelyrika, kailio, odos ir tekstilės gaminai ir kt.) išmoka ADB „Gjensidige“ (žr. 5 lentelę). Tačiau už kitą turtą (daiktai, irklinės valtys, automobilio papildoma įranga ir kt.) didžiausias išmokas siūlo AB „Lietuvos draudimas“. Abi bendrovės grynuosius pinigus draudžia iki 1500 Eur sumos. Likusi draudimo kompanija „If P&C Insurance AS“ vertybių ir grynųjų pinigų draudime nusileidžia konkurentėms, tačiau kitą turtą įsipareigoja atlyginti net 100 proc. namų turto sumos. Galima daryti prielaidą, kad AB „Lietuvos draudimas“ išmokėdamas didžiausias ne gyvybės draudimo išmokas pritraukia didžiausią vartotojų skaičių, todėl palaiko rinkos lyderės pozicijas.

IŠVADOS

1. Išanalizavus ne gyvybės draudimo rinkos tendencijas, galima daryti išvadą, jog vartotojai vis labiau domisi turto, kelionių draudimais bei kitomis ne gyvybės draudimo siūlomomis paslaugomis, tai atskleidžia vis didėjanti įmokų suma ir besiplečianti rinka. Vartotojai dažniausiai linkę rinktis bendrovę pagal kokybės ir kainos santykį, išmokų dydį, papildomas sąlygas ir pasiūlymus.
2. Atlikus trijų draudimo bendrovių kelionių draudimo palyginamąją analizę galima teigti, kad palankiausias sąlygas siūlo bendrovė „If P&C Insurance AS“. Pasirenkant maksimalaus draudimo paketą, šioje bendrovėje paslauga suteikiama pigiausiai. Nustatyta, jog draudimą nuo nelaimingų atsitikimų kaip ir kelionių draudimo atveju, didžiausius nuostolių atlyginimus ir palankiausius pasiūlymus teikia „If P&C Insurance AS“. Pagal atliktą finansinės naudos įvertinimą, ši bendrovė palyginus su konkurentėmis siūlo tarpinį kainų variantą.
3. Nustatyta, kad turto draudimo paslaugą kokybiškiausiai ir su didžiausiu draudžiamų rizikų skaičiumi teikia AB „Lietuvos draudimas“. Tačiau norint įsigyti šią paslaugą, vartotojui tenka mokėti didžiausią metinį mokestį. Galima išvada, kad šios paslaugos įkainis pakeltas, nes draudimo bendrovė vykdo akciją ir užsisakius turto draudimą, papildomai dovanoja civilinės atsakomybės draudimo paslaugas. Taip pat pastebėta, kad šis draudimas siūlo daugybę papildomų akcijų, dovanų ir specialių pasiūlymų bei puikią paslaugų kokybę, ir taip pritraukia didžiąją vartotojų dalį Lietuvoje.

LITERATŪRA

1. ADB Gjensidige (2016). *Būsto draudimas*. [žiūrėta 2016-09-30]. Prieiga per internetą <https://www.gjensidige.lt/busto-draudimas?gclid=CMOmWYrz4cwCFQhuGwodkZQPug>
2. ADB Gjensidige (2016). *Draudimas nuo nelaimingų atsitikimų*. [žiūrėta 2016-09-30]. Prieiga per internetą <https://www.gjensidige.lt/keliones-draudimas/isigykite-keliones-draudimas>
3. ADB Gjensidige (2016). *Kelionės draudimas*. [žiūrėta 2016-09-30]. Prieiga per internetą <https://www.gjensidige.lt/keliones-draudimas>
4. ADB Gjensidige (2016). *Kelionių draudimo skaičiuoklė*. [žiūrėta 2016-10-02]. Prieiga per internetą https://www.gjensidige.lt/keliones-draudimas/isigykite-keliones-draudima?gclid=Cj0KEQjw3-W5BRCymr_7r7SFt8cBEiQAsLtM8pbmUsU7wPnk5RgpZOZAJ9cV_ChOyxeeJXSztV4NzZoaAsP-8P8HAQ
5. Grigaitė R. (2009). *Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos paklausą ir pasiūlą sąlygojantys veiksniai*. [žiūrėta 2016-10-10]. Prieiga per internetą http://www.draudimas.com/allpics/GYVYBĖS%20DRAUDIMO%20SITUACIJA%20FINANSINĖS%20KRIZĖS%20LAIKOTARPIU_psl_226.pdf
6. If P&C Insurance AS (2016). *Asmens draudimas nuo nelaimingų atsitikimų*. [žiūrėta 2016-10-10]. Prieiga per internetą <https://www.if.lt/web/lt/privatiems/draudimas/asmens-draudimas/nelaimingi-atsitikimai/pages/nelaimingi-atsitikimai.aspx>
7. If P&C Insurance AS (2016). *Būsto draudimas*. [žiūrėta 2016-10-13]. Prieiga per internetą <https://www.if.lt/web/lt/privatiems/draudimas/namudraudimas/pages/default.aspx>
8. If P&C Insurance AS (2016). *Kelionių draudimas*. [žiūrėta 2016-10-13]. Prieiga per internetą <https://www.if.lt/web/lt/privatiems/draudimas/keliones/pages/keliones.aspx>
9. Kiyak D., Prancevičiūtė L., (2014). *Draudimo produktų kainų lyginamoji analizė Lietuvoje*. [žiūrėta 2016-10-19]. Prieiga per internetą http://journals.ku.lt/index.php/RFDS/article/viewFile/824/pdf_1
10. Lezgovko A., Lastauskas P., (2008). *Draudimo verslo plėtra: teoriniai aspektai ir rinkos plėtros prielaidos*. [žiūrėta 2016-10-20]. Prieiga per internetą <http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/viewFile/1648-0627.2008.9.125-136/pdf>
11. Lietuvos bankas (2016). *Sparčiai augęs šalies draudimo sektorius pernai patyrė nuostolį*. [žiūrėta 2016-10-15]. Prieiga per internetą <http://www.lb.lt/sparciai-auges-salies-draudimo-sektorius-pernai-patyre-nuostoli>
12. Lietuvos draudimas (2016). *Draudimas nuo nelaimingų atsitikimų*. [žiūrėta 2016-11-02]. Prieiga per internetą <http://www.ld.lt/asmens-draudimas/draudimas-nuo-nelaimingu-atsitikimu>
13. Lietuvos draudimas (2016). *Kelionių draudimas*. [žiūrėta 2016-10-12]. Prieiga per internetą <http://www.ld.lt/keliones-draudimas>
14. Lietuvos draudimas (2016). *Kompleksinės kelionių draudimo taisyklės*. [žiūrėta 2016-10-14]. Prieiga per internetą <http://www.ld.lt/sites/default/files/kelioniu-draudimo-taisykles.pdf>
15. Lietuvos draudimas (2016). *Lietuvos draudimo rinkos apžvalga 2015 m.* [žiūrėta 2016-11-01]. Prieiga per internetą <https://www.lb.lt/lietuvos-draudimo-rinkos-2015-m-apzvalga>
16. Lietuvos draudimas (2016). *Lietuvos draudimo rinkos apžvalga 2016 m. I pusmetis*. [žiūrėta 2016-11-01]. Prieiga per internetą <https://www.lb.lt/lietuvos-draudimo-rinkos-2016-m-ii-ketv-apzvalga>
17. Lietuvos draudimas (2016). *Namų turto draudimas*. [žiūrėta 2016-10-13]. Prieiga per internetą <http://www.ld.lt/busto-draudimas/namu-turto-draudimas>
18. Ulbinaitė A., Kučinskienė M., Le Moulllec Y. (2013). *Determinants of Insurance Purchase Decision Making in Lithuania*. [žiūrėta 2016-11-01]. Prieiga per internetą http://vbn.aau.dk/files/153553318/3439_12240_1_PB.pdf

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF NON-LIFE INSURANCE SERVICES

DOVILĖ GIRTAITĖ, LINA SAKALAUSKAITĖ

Kaunas University of Technology

The Tutor doc. dr. A. Lakštutienė

SUMMARY

Insurance services in Lithuania attracts more and more customers, thus ensuring the financial stability. Competition of non-life insurance companies is growing, whereas the companies' services are very similar. Companies create the most reliable brand image, to improve the quality of services and to determine the most competitive prices. Therefore, it is very important to analyze non-life insurance services in response to the customers' needs and the price-quality ratio. The comparative and financial benefit analysis points out that the most advantageous travel insurance and insurance against accidents conditions are offered by the company "If P & C Insurance AS", and AB "Lietuvos draudimas" offers the widest risks package if customers want to insure their property.

SOCIAL WORK WITH UNACCOMPANIED MINORS IN GERMANY A CASE STUDY

HOFMANN, CHRISTINA; KRETSCHMANN, KONSTANTIN TOBIAS

Katholische Universität Eichstätt – Ingolstadt

Dr. phil. Monika Pfaller-Rott

ANNOTATION

At the Catholic University Eichstätt-Ingolstadt social work students do a transfer between theory and practice by completing a 22 weeks lasting internship. This presentation deals with topics of the case report which is produced during the internship. It describes social work with unaccompanied minors, which is part of children's services in Germany. Content of case report is an introduction of the internship host, the main theoretical background which is used in this case, the "eco-social concept" developed by Wolf Rainer Wendt and different methodical interventions (Counselling focused on clients; Case Management).

INTRODUCTION

a. Structure of the bachelor program at the Catholic-University Eichstätt-Ingolstadt

The bachelor program contains 6 theoretical semesters at the university and one practical semester accompanied by university (cf. Fakultät für Soziale Arbeit). Students can choose between the fourth and the fifth semester to graduate their practical term. The aim of that internship intends the acquirement of practical knowledge and experiencing professional reality in an individual professional field. There is also the request to combine academic knowledge with practical know-how (cf. Fakultät für Soziale Arbeit). The structure of this 22-week full-time traineeship is characterized by three reports concerned with the analysis of a working field related process, one methodical intervention and theoretical description of complete case out of the workaday life. To control the development of individual competences and efforts during the entire internship each student keeps a competency grid in cooperation with the practical instructor. At the beginning of the internship special goals are agreed upon and clarified by particular indicators. By this, students can be evaluated and quality of work can be obtained (cf. Bartosch, Halfar, Mayr, 2014, p. 19). In addition, there are two weekly blocks back at university for reflecting the student's role apprentice and expertise competences based on professional quality management- and evaluation standards. During this period the students receive support and feedback through an academic of the social work faculty and an instructor belonging to the internship. The practical term is closed by a final oral exam relating to the case report (cf. op.cit., pp. 14ff).

b. Structure of the practical training

In the 15-page case report the student outlines and analyses a special case concerning the internship institution and explains therefore the theoretical foundation. The term “social work case” does not only apply to an individual person with his or her specific history, but might also include a group of people respectively, organisational structures (cf. Gildemeister in Wilfing, 1995, p. 33). The observer, in this case represented by the student, interprets a social problem or a social matter. The case report can be seen as the exposition of facts and data, which were gained by subjective perception, practical and theoretical knowledge as well as information (cf. Mulet, 2007, p. 307). This results in the possibility to describe a project, relief process, support activities or public relation. The content is structured as follows: analysis, planning, action, evaluation. Throughout the whole context the theory-practice transfer must be included (cf. Martin, 2005, pp. 61ff).

The subsequent sections demonstrate the case report of one of the authors. It should be mentioned that not all parts of the reports are referred in the text. The writers concentrate on the theoretical description of the case and the practical-used methods.

INTRODUCTION OF THE TRAINING PLACE

a. Conception of a clearing house for unaccompanied minors

The *Puerto Inobhutnahmeeinrichtung* is the first station for unaccompanied minors in Augsburg. They live there for their first three months in Germany and receive care from 8 social workers and educators as well as a teacher and a psychologist. Subsequently they are transferred to facilities by the youth welfare office. The agency in charge for *Puerto Inobhutnahmeeinrichtung Augsburg* is *Condrobs e.V.* which maintains four institutions in Augsburg. The objectives and tasks consists of taking-into-care-process concerning unaccompanied minors, producing clearing reports, children's services, for example contacting legal guardians and registration at language schools.

b. Legal basis

The legal basis in Germany in the field of clearing houses for unaccompanied minors is regulated by section 42a of Book VIII of the Social Code (§42a SGB VIII). The paragraph states the right of provisional taking into care of foreign unaccompanied children and young persons below 18 years immediately by entry in Germany. It also defines the tasks of youth welfare office, in particular the assessment of whether the young person is registered in the process of the Germany-wide distribution or not. Important for a clearing house is also §34 SGB VIII: it defines the technical recommendations for residential care to content.

c. Target group

The target group consists of foreign underage refugees and asylum seekers, mostly 16 to 17 year-old male youths, apprehended without a parent or legal guardian at the federal territory of Germany. The European Union defines unaccompanied minor refugees in their directive 2011/95 Article 2 l as “‘unaccompanied minor’ means a minor who arrives on the territory of the Member States unaccompanied by an adult responsible for him or her whether by law or by the practice of the Member State concerned, and for as long as he or she is not effectively taken into the care of such a person; it includes a minor who is left unaccompanied after he or she has entered the territory of the Member States;” The European Union also defines in the directive 2011/95 Article 2 k “‘minor’ means a third-country national or stateless person below the age of 18 years;” After the process of taken into care, they were distributed to state-wide available clearing houses. 18

unaccompanied minors from different countries live in this clearing house of Condrobs Puerto e.V. Augsburg. (c.f. Condrobs e.V., 2014, p. 6).

d. Description of the case

The case deals with a 17 years old afghan boy in the text called Isa and the achievement to find the best possible placement in a follow-up for him.

He spent his childhood together with his family, which had immigrated in Iran, before he was born, without a resident status. As a result, there was the constant risk of deportation to Afghanistan for parts of the family also Isa. In Iran Isa had the possibility to visit school for six years therefore he is able to write and read in Persian. Thus he has had experience with learning at school, and mastered reading, writing and basic arithmetic besides. At the age of 12 he started to work to support his family financial and contribute his portion to the family income. High bureaucratic barriers and the need to work prevented the further school attendance after the 6th grade. By reason of a lack of prospects, as he had no status, fear of deportation to a country he has never been to before, and human rights violations, he and his cousin fled towards Europe (cf. Barr, 2013, pp. 9-12). This happened against the will of his parents and without financial support. Isa worked as a bricklayer for three months in Turkey to earn money for further transportation to Europe. Isa needed a total of 6 months for his way from Afghanistan to Germany. During his time at the clearing house, Isa had problems with the topics: house rules, getting up and doing the cleaning-services. At school and in dealing with other young people took place in the past repeatedly to difficulties. On the other hand, he took care of newly arrived boys and showed them Augsburg, the clearing house and the gym. At school, he struggled to concentrate on the lesson as he was often very tired and the motivation suffered from the feeling of being too slow in learning the German language.

Isa fell into self-injury as soon as he felt extreme pressure in himself. Solution strategies for dealing with other young people and resulting conflicts often seem to be lacking.

Isa is a good athlete and he likes almost all kinds of sports, so this constitutes a balance for him.

For Isa the theme of attendant was important because on one hand he wanted to be independent, on the other hand he still wished for support. In contrast to that the recommendation which is described in his clearing-report, favoured stationary youth welfare, because sensible money management and the continuation of language training are essential point to be intensified.

THEORETICAL BACKGROUND OF THE WORKING FIELD

a. “Eco-social concept” developed by Wolf Rainer Wendt

The Eco-Social Theory was coined in the early 1980s by Carel Germain and Alex Gittermann (cf. Germain/Gittermann, 1980) and Wolf Rainer Wendt (cf. Wendt, 1982), who dealt in this approach with the importance of ecological knowledge in social sciences.

The theory's basis provides a comprehensive normative perspective, which includes both the person and their environment and denies an analytical and value-free orientation. There are reciprocal and complex relationships between the individual and the environment on the micro-, meso- and macro-level. These relationships and correlations in regard to a longer period of time are subject of interest of the socio-ecological approach (cf. Erath, 2006, p. 107). In this context, Germain and Gittermann depict that those described interactions can be positive, negative or neutral and a simplified linear explanation of cause and effect is not appropriate in this science field (cf. Germain/Gittermann, 1999, pp. 8-9). The development of an individual may be restricted if the environmental conditions and the personal needs are not adapted to each other. To change

this situation, the person lacks social assistance which can be covered by social work (cf. op.cit., pp. 9-10).

Wendt describes the task of social worker as solving difficulties of coexistence and the mentioned reciprocal relationships. In addition the social worker identifies resources which enable the balancing effect as well as protect against harmful effects. On one hand social workers are concerned with the social subsistence of clients and their mesh of relations. On the other hand networks themselves represent an object of social work because of their importance for the individual's life in society (cf. Wendt, 1982, p. 212).

Wendt developed the approach further and set the “Haushalt” (household) as the central basic idea of his theory by reason that this term integrates the individual arrangements of everyday life in the context of society (cf. Wendt, 1990, p. 29). Within such a process provides the opportunity for the individual to reorganize and reconsider the direction of his or her life, to reflect on the past and present and to take stock to work on problems afterwards (cf. op.cit., p. 29).

As in biology the assumption of autopoiesis is represented, this means self-organization and thus capability of autonomous self-preservation (cf. op.cit., p. 34). Task of social work is therefore to strengthen the autopoiesis and to heed the environment at all times. This compound is described in Wendt as “Lebenslage” (cf. Erath, 2006, p. 109).

Another term that shows the possibilities for individual arrangements delineates the concept of “Nische” characterized as a space for free development. The adaptation to the social environment is limited by social conditions, norms and culturally determined perceptions. In contrast the “Nische” opens up a freedom zone, in which the individual person his or herself acts and can take over tasks and functions (cf. Wendt, 1990, p. 51).

In context of the eco-social Theory different kinds of support can be differentiated. *Instrumental support* is directly tangible help through material or financial aid, action or practical help. *Assessment support* helps the client to enter self-reflection processes and to rate gained insight. *Emotional support* provides assistance on the emotional level and the support by being together that acknowledges the client through attendance and participation in joint activities and encourages (cf. op.cit., pp. 72-73).

b. Application to the case

In the case of asylum seekers and refugees social work intervention is necessary as parts of self-organization are inhibited by given environmental conditions. They have left their usual environment and now see themselves as asylum seekers or refugees in Germany confronted with a far-reaching change of everyday life which is linked with many new challenges and uncertainties included learning and orientation in another language. Furthermore the uncertain duration of the asylum procedure makes planning difficult and increases the feeling of insecurity.

In this situation asylum seekers and refugees resides in a network of different systems and levels, here especially Isa. The microsystem consists of his family members in Iran respectively in Afghanistan and the immediate environment, the other adolescents, social workers and educators as well as his legal guardian. The mesosystem as the organizational structure in which Isa lives, is formed by the clearing house, the school or rather the language course Isa takes part in. The macro system in the form of public debate on asylum and refugees plus the asylum policy of the European Union and the Federal Republic of Germany affects asylums seekers and refugees directly and indirectly.

Isa's micro level was repeatedly disturbed by conflicts with other adolescents. These

conflicts were characterised by either verbal or physical violence and Isa lacked the ability to solve them. It was also often a challenge for Isa to engage in the organisational structures concerning himself.

Therefore the clearing house staff supported Isa reorganising his conduct of living through counselling, information transfer and the demonstration of clear, well-founded and non-violent approaches to solving conflicts. Subjects of counselling were Isa's possibilities within children's services, school and his life in Germany in general. In addition, Isa's complex social situation was relieved by researching his objective and subjective realities. For that purpose the responsible social worker made a clearing report for Isa.

PLANNING AND DESCRIPTION OF THE OBJECTIVES

The central task of the *Puerto Inobhutnahmeeinrichtung Augsburg* includes identification of individual needs as well as the relaying to follow-up measures. For this purpose, a clearing report is prepared to collect relevant information, reasons for leaving the country, the escape route, individual resources and a psychological evaluation. The youth welfare office and the legal guardian are using this report to find an appropriate follow-up and to organise the assignment by the youth.

The relaying and search for a suitable follow-up facility was soon an important topic for Isa as well as for his legal guardian and the clearing house.

Isa's situation and issues linked to his action strategies showed that the next facility has to provide a tight framework to be appropriate for the adolescent.

The understanding of this recommendation had to be talked through with Isa again and again. He mentioned language acquisition and leading a successful life as personal objectives in meetings with the social worker. For medical and administrative procedures he wants the help of the caregivers but prospective he wants to be able to do this independently in German in order to achieve his ultimate goal: certain autonomy. The tight framework he needs for reaching these objectives can't be ensured by outpatient semi-residential facilities.

Therefore the main objective of the described case is a mutual, relaying agreed upon by all sides. This aim can be achieved using so-called SMART criteria. One of the key objectives, consulted with the client is: *"I agree with a facility and move there, if it corresponds to my wishes and supports me in my further goals."*

SMART stands for specific, measurable, attractive, realistic and terminated (cf. Klug/Zobrist, 2013, pp.141-142). The aim -the relaying- has to be defined clearly and measured by an actual relocation. The acceptance of a facility, as proposed in the clearing report, was a point, which had to be worked on long and continuously, as all other forms of accommodation would not have been realisable.

This goal is terminable in approximate values, matches well with the ideas of client, legal guardian and the youth welfare office is the essential requirement. In general the stay in the clearing house lasts only a relatively short period of 3 to 5 Months.

The process of finding a suitable follow-up accommodation was characterized by the mediation between Isa's individual ideas and objectives and the frame of possibilities. For example, the wish of an inpatient placement was indeed accepted, but not realisable because this is not accepted by the youth welfare office and legal guardian.

Using the method described below, an acceptance of the goal of full inpatient accommodation had to be built.

a. Methodical interventio

Counselling focused on clients

The client-centred communication based on the psychologist Carl R. Rogers represents a method of communication which centres the individuals self-healing capacity. By methodical support it is possible for the client to cope with temporary adaption and perception disorder (cf. Galuske, 2009, p. 176).

The theoretical foundation of the client-centred communication is formed by Roger's personality theory: The individual aspires towards self-actualisation and searches for experience. Within this ambition (aspiration) the person is confronted with the environmental requirements. In ideal case, the individual relates the experiences with its own self, if not, the experiences are perceived as a problem or as a threat. The objective of the client-centred communication is therefore to support the strengthening of the client's self-healing capacity insofar, that he or she is able to realise a relation between the own self and the experiences again and reacts in a more flexible way to changes (concerning his or her life) (cf. op.cit., p. 177).

In order to fulfil this objective, the creation of an atmosphere through the counsellor which centres the person instead of the problem and provides the conditions for the client to grapple with his or her own self, is elementary (cf. op.cit., p. 179).

To realise such a situation the practitioner has to bring to mind (envision) three essential attitudes:

The practitioner shows verbal and non-verbal appreciation to the counterpart with consequential emotional warmth. Furthermore the counsellor is characterized by authenticity and expresses sensitive understanding through active listening, the observation of facial expression and gesture as well as the reproduction of what the counsellor did understand (cf. op.cit., pp. 180-181). The practitioner's appreciation can encourage a positive self-concept which is marked by a high self-esteem and an open, comprehensive approach of the environment. Therefore the readiness (willingness) and the ability for changing the own behaviour and the own self-concept are developed just like the ability to elaborate solutions. Thus the objective to support the individual with the development of problem solving (strategies) is achieved (cf. Erath, 2006, p. 202).

Practical realization

The implementation of the method in this case is illustrated by a conversation between Isa and the German teacher. Her task within the institution is to give additional German classes for the youth and stay in contact with the language school the minors attend. In addition, Isa and the teacher, the social worker in charge, a translator and the author himself attended the meeting. The conversation took place in the institution's meeting room. The intention of that conversation was improving Isa's situation at school.

After the greeting and a short general talk the course instructor explained that Isa's language class teacher got the impression that Isa's concentration had decreased over the course of weeks, which was indicated through a decrease in class participation, conversations with class mates and phone calls Isa made during lessons.

At this point the social worker gave the adolescent the opportunity to relate the given information to his situation, to reflect and encouraged him to ask arising issues. To support this, the social worker held eye contact, directly addressed Isa by name and used an open and engaged body language. She then summarized the given information and formulated two questions so that Isa could express his point of view. The social worker specifically wanted to know how Isa views

his daily situation at school and where he sees the opportunities for change.

In the course of the further conversation Isa joined in actively. He pointed out that he rather likes to join the morning class instead of the afternoon course. Due to the schedule of the class he was not able to continue his sport program and he made clear how important sport is for his daily life. Without the physical activity it is difficult for him to concentrate as a lot of things come to his mind he rather wants to detract from. Concluding he expressed the wish to stay at school and improve his German skills.

Due to the language barrier between the practitioner and the client, a direct conversation often proves to be difficult. Therefore, the role of the translator is of great importance for the process and success of asylum counselling sessions. For this reason it must be ensured that also the translator emanates an appreciative behavior.

For the described conversation the social worker called in consciously a translator who was already known by Isa through previous translations, has a high wealth of experience with translations available and is responsive and interactive with the adolescent in a good way.

Case Management

A lot of social-work-clients support options and possibilities of aid are not well known; therefore they can't use these facilities (cf. Wendt, 1991, p. 18). Especially migrants and asylum seeker or refugees that select services independently, choose wrongly due to deficits in German language or the absence of an overview via these reliefs.

The method of case management can be used here to improve the clients' situation concerning these points. Louis Lowy describes its central point, as to depict and apply supporting services in a coordinated way, which are needed by a client to solve problems and to reduce tension and stress. He also characterized this work as the fulfilment of an important part of social work's mandate and function. In this way, social workers can convey different facilities such as therapeutic, educational, religious and legal helps to clients. (cf. Mühlfeld, 1988, p. 31) Wendt also describes a central goal of case management as support adjusted by a specific set of problems with inclusion of the available resources. (cf. Wendt, 1991, p. 11) One result of case management is a triple-role system for a social worker, with the role of advisor, coordinator and advocate for the client. (cf. Wendt, 1991, p. 58)

The main objective in this case was to find a suitable and accepted follow-up measures. The method of case management played an important function to achieve the goal.

Thus the client, in this text his name is Isa, initially recognizes his actual needs and obtains the corresponding aids then actually, the social worker had to be taken the advocacy function. Although Isa understands that learning the German language is important for his future life, to get up timely for school or structured learning was difficult for him and he could do this only with support. The social workers made contact with the school several times in order to prevent his school exclusion. He would be lacking this assistance at an outpatient measure.

The mediating function was particularly important to achieve the objective. The selection of a follow-up is complex, so the social workers had to provide advice to him. (cf. Erath, 2006, p. 157).

The assessment start by outlining the aid needs arising from the new situation, especially as Isa is affected by depressive moods, loneliness etc. during his time in Augsburg. He requires structured assistance and a tight frame. The targets and measures under the educational assistance also requests and adolescents objectives were included, for example the desire to stay in urban areas. The youth welfare office, the legal guardian and the potential follow-up will make the final

decision on a place in a follow-up. Isa and the social workers are obliged to follow this decision (cf. Galuske, 2009, p. 196).

V. Evaluation

To evaluate the attainment, the social worker carried out a summative evaluation with Isa (c.f. Michel Schwartz, 2009, p. 325). A written survey in the context of a qualitative research strategy was used to determine the objective from the client's point of view. Isa's case, due to the difficult language and reading situation, the choice of the evaluation method was based on experimental instruments of evaluation. A non-verbal method applied to the "traffic light method". Isa was able to use an individual questionnaire to determine, if the goals were achieved or not (c.f. Michel Schwartz, 2009, p. 334). The main issue for Isa was to find a facility and to move in there. The institution should meet his needs and support him in his further objectives. These points could be clarified using the questionnaire.

Isa moved to a full in-patient facility within Augsburg, located near the clearing house. During his time in the *Puerto Inobhutnahmeinrichtung Augsburg* the process was characterized due to the aforementioned issues in different phases. Isa was bothered especially by the fact that some other minors having lived partly shorter in the clearing house than him, moved out earlier. He doubted the objectives and the need for an inpatient facility for him. Isa came to Germany at a time, when clearing facilities in Bavaria were confronted with a high number of newly arriving unaccompanied minors. The resulting excessive demand of the responsible authorities slowed down the process. Although Isa was supposed to stay only 12 weeks in the clearing house, it took more than half a year, until a suitable follow-up was found. This was too long for Isa as well as for the institution, because the clearing house is not suited for stays this long.

The given enforcement context but also the necessity for help with specific issues, was not always easy to accept for Isa.

Among other methods Case Management played a particularly decisive part in the achievement of the objectives. The different functions the social worker took within the Case Management were important in the process. The evaluation of the questionnaire showed, despite these structural difficulties, that Isa saw the goals as achieved.

LITERATURE

- Barr, Heather (2013): Unwelcome guests. Iran's violation of Afghan refugee and migrant rights. New York: Human Rights Watch.
- Bartosch, Ulrich; Halfar, Bernd; Mayr, Anneliese; Speth, Christine; Losch, Sabine (2014): Teil A. Das praktische Studiensemester im Bachelor-Studiengang Soziale Arbeit. Eichstätt.
- Brandstetter, Manuela (2012): Community Studies aus der Sozialen Arbeit. Theorien und Anwendungsbezüge aus der Forschung im kleinstädtischen/ländlichen Raum. Wien: Lit Verlag.
- Erath, Peter (2006): Sozialarbeitswissenschaft. Eine Einführung. Stuttgart: Kohlhammer.
- Galuske, Michael (2009): Methoden der Sozialen Arbeit. Eine Einführung. 8. Auflage. Weinheim: Juventa.
- Gitterman, Alex; Germain, Carel B. (2008): The life model of social work practice. Advances in theory and practice. 3. Auflage. New York: Columbia University Press.
- Germain, Carel B.; Gitterman, Alex (1999): Praktische Sozialarbeit. Das "life model" der sozialen Arbeit; Fortschritte in Theorie und Praxis. 3. Auflage. Stuttgart: Enke.
- Klug, Wolfgang; Zobrist, Patrick (2013): Motivierte Klienten trotz Zwangskontext. Tools für die Soziale Arbeit. München: Reinhardt.

- Martin, Ernst (2005): Didaktik der sozialpädagogischen Arbeit. Probleme, Möglichkeiten und Qualität sozialpädagogischen Handelns. 6. Auflage. Weinheim: Juventa-Verl..
- Mühlfeld, Claus (1988): Soziale Einzelhilfe. 1. Auflage. Frankfurt am Main: Diesterweg (Brennpunkte sozialer Arbeit).
- Mulot, Ralf (Hg.) (2007): Fachlexikon der sozialen Arbeit. Deutscher Verein für Öffentliche und Private Fürsorge. 6. Auflage. Baden-Baden: Nomos-Verl.-Ges.
- Wendt, Wolf Rainer (1982): Ökologie und soziale Arbeit. Stuttgart: Enke.
- Wendt, Wolf Rainer (1990): Ökosozial denken und handeln. Grundlagen und Anwendungen in der Sozialarbeit. Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- Wendt, Wolf Rainer (1991): Unterstützung fallweise. Case Management in der Sozialarbeit. Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- Wilfing, Heinz (1995): Konturen der Sozialarbeit. Ein Beitrag zu Identität und Professionalisierung der Sozialarbeit ; Ergebnisse eines Symposiums, 75 Jahre Akademie für Sozialarbeit der Stadt Wien. Wien: WUV-Univ.-Verl.

WEB SOURCES

- Condrobs e.V. (2014): Nach der Flucht in Sicherheit: Puerto. Hg. v. Condrobs e.V. Online verfügbar unter http://www.condrobs.de/fileadmin/user_upload/media/Fachportal/UMF-Puerto/Con_eV_1312_Puerto_Regionen.pdf, zuletzt geprüft am 08.08.2016 um 16.00 Uhr.
- European Parliament, European Council (13.12.2011): Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council. In: Official Journal of the European Union L337/9. Online verfügbar unter <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:0009:0026:en:PDF>.
- Fakultät für Soziale Arbeit: Praktisches Studiensemester. Bachelor Soziale Arbeit. Hg. v. Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt. Online verfügbar unter <http://www.ku.de/social-work/praxis/praktisches-studiensemester/>.
- Fakultät für Soziale Arbeit: Studienaufbau. Hg. v. Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt. Online verfügbar unter <http://www.ku.de/swf/bachelorstudiengang-soziale-arbeit/studieninhalte-und-aufbau/>.
- United Nations (1989): Convention on the Rights of the Child. CRC. Online verfügbar unter http://www.unicef.org.uk/Documents/Publication-pdfs/UNCRC_PRESS200910web.pdf.

MOTERŲ SITUACIJA JŪRŲ TRANSPORTO SEKTORIUJE UŽTIKRINANT LYGIAS GALIMYBES

LUKRECIJA KAVALIAUSKAITĖ

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla

Konsultantas doc. dr. S. Lileikis

ANOTACIJA

Straipsnyje keliama moterų situacijos jūrų transporto sektoriuje, užtikrinant lygias galimybes, problema. Straipsnio tikslas – atskleisti moterų situaciją jūrų transporto sektoriuje lygių galimybių užtikrinimo požiūriu. Moterų situacija vertinama pasaulio mastu. Moterų situacija analizuojama jūrų transporto sektoriuje. Keliama moterų situacijos sprendimo galimybė. Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginimas, statistinė analizė, modeliavimas. Teikiamas moterų situacijos jūrų transporto sektoriuje problemos sprendimo modelis.

IVADAS

Tyrimo problemos aktualumas. Žmogaus teisės ir laisvės yra visiems prigimtines (LR Konstitucija, 1992). Lietuvos Respublikos 1992 metų Konstitucijos užtikrinamos politinės-pilietinės, socialinės ir ekonominės teisės suteikia galimybę kiekvienam piliečiui vykdyti pareigas ar siekti savo tikslų gyvenime. Moterų ir vyrų lygios galimybės bei lyčių lygybė nėra iki galo išplėtotos nei Lietuvoje, nei kitose šalyse. Vis dar išlikęs požiūris į moters vaidmenį šeimoje, kuris trukdo moterims integruotis plačiojoje visuomenėje, taip pat didelis darbo užmokesčio skirtumas tarp moterų ir vyrų (ES ekonomikoje moterys uždirba vidutiniškai 16,4 proc. mažiau nei vyrai) (Europos Sąjungos lyčių lygybės institutas, 2014).

Be to, egzistuoja žemas visuomenės informacijos gavimo lygis lyčių lygybės ir galimybių klausimais (Rosen, 2015). Pagrindinė priežastis – veiksmingų mechanizmų, užtikrinančių efektyvų lyčių lygybės politikos įgyvendinimą, trūkumas. Taigi, moterų diskriminacija yra ryškus kiekvienos visuomenės bruožas.

JTO 1979 metais įsteigė Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetą, kurį sudaro 23 nepriklausomi ekspertai, kurie yra žmogaus teisių apsaugos profesionalai (United Nations, 1979). Taip pat, Tarptautinė darbo organizacija stengiasi didinti teisingumą visų dirbančių žmonių atžvilgiu, įskaitant ir moteris. Vienas iš svarbiausių tikslų – mažinti bet kokią darbe susidariusią diskriminaciją.

Tačiau viso to neužtenka mažinti diskriminacijai darbe moterų atžvilgiu (Hippel, Sekaquaptewa, McFarlane, 2015). Įvairiausi stereotipai, tokie kaip įsitikinimas, kad moterys nesugeba atlikti tam tikrų sunkių fizinių darbų, arba požiūris, jog jos yra bevertės, neigiamai formuoja darbo atmosferą, todėl net ir norint dirbti, sunku atlaikyti psichologinį spaudimą.

Jūrinė industrija yra viena didžiausių pasaulinių industrijų, turinti didelį technologinių, teisinių bei administracinių skyrių poreikį (Kitada, 2016). Apie 90 proc. pasaulio prekių yra gabenama jūra, o jūra yra bendras žmonijos paveldas. Ji teikia didelį pasirinkimą darbo galimybių, kurios nebūtinai yra susijusios su darbu laive. Yra karjeros galimybių, susijusių su dizainu, laivų

statymu, jūrine aplinka, ištekliais bei sauga, personalo ruošimu, jūrų teise, laivų bei uostų valdymu ir administravimu ir vandens ištekliais (Kitada ir kt., 2013).

Jūrų transporto specialybėse dominuojanti darbo jėga yra vyrai (Lindberg ir kt., 2014). Jūrų transporto sektoriuje dirbančios moterys sudaro labai mažą procentą viso pasaulio jūrinės jėgos – pagal Tarptautinės darbo organizacijos duomenis tik 23,1 proc. Tik pritrūkus darbo jėgos pastebimas ryškus moterų kaip žmogiškųjų išteklių poreikis.

Vis dėlto dažniau sutelkiamas dėmesys į moterų darbo jėgą – kai kurios įmonės priima moteris. Šių įmonių pastangos pasiekti veiksmingą balansą tarp moterų ir vyrų yra svarbus žingsnis teisinga linkme ir pavyzdys visam pasauliui.

Tyrimo objektas – moterų situacija jūrų transporto sektoriuje.

Straipsnio tikslas – atskleisti moterų situaciją jūrų transporto sektoriuje lygių galimybių užtikrinimo požiūriu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti moterų situaciją pasaulio mastu.
2. Įvertinti moterų situaciją jūrų transporto sektoriuje.
3. Modeliuoti moterų situacijos sprendimo galimybę.

Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginimas, statistinė analizė, modeliavimas.

Moterų lygių teisių situacija pasaulio mastu

Analizuojant mokslinės literatūros šaltinius, aptariama moterų situacija jūriniame sektoriuje ir lygios galimybės. Taip pat aprašomos tarptautinių organizacijų pastangos užtikrinti lygias galimybes bei būdai spręsti susidariusią problemą.

Lyčių diskriminacija gali būti skirstoma į dvi dalis. Vieną galima vadinti „uždara diskriminacija“, kitą – „atvira diskriminacija“ (Jo, 2012). Uždara diskriminacija dažniau pasitaiko laivuose, kai moterims neduodama normalių užduočių norint jas tarsi apsaugoti nuo sunkaus ar pavojingo darbo. Dirbant biuruose, jei kalbama apie sunkų fizinį darbą, didžiąja dalį sunkaus darbo atlieka moterys. Šio tipo diskriminacijos šalutinis efektas yra tas, kad moterys negauna vertingos darbo patirties. Vyrai įgauna patirties moterų sąskaita ir vėliau neigia, kad moterys supranta tai, ką daro. Tai būdas moterų pašalinimui ir iš jūrų industrijos.

Atviroje diskriminacijoje moterys yra verčiamos dirbti sunkesnius darbus, kad įrodytų, jog yra vertos būti tarp vyrų. Buvo užfiksuota, jog 50 proc. sunkesnių darbų tenka moterims. Tai yra viena pagrindinių didelio moterų mirtingumo darbo vietoje, kurioje dominuoja vyrai, priežasčių. Moterų mirtingumo rodiklis tokiuose darbuose yra tris kartus didesnis, nei įprastuose darbuose (Lyčių lygybės indeksas, 2014).

Moterys, dirbančios netradicinį darbą, dažnai susiduria su problema, jog jos yra „moterys vyrų pasaulyje“ (Lindberg ir kt., 2014). Dalis žmonių mano, jog moterys negali atlikti darbų, kuriems reikia jėgos, arba sunkių mechaninių darbų. Technologinės raidos dėka, dabar didžiąja dalimi darbų reikia protinės, o ne tik fizinės jėgos. Fizinės jėgos paklausa buvo viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl tiek mažai moterų rinkdavo darbą, susijusį su jūrų industrija.

JTO palaiko moterų teises nuo pat organizacijos įkūrimo. Tarp visų tikslų, iškeltų dar pirmojoje deklaracijoje, JTO skelbė, jog skatina gerbti moterų teises nekreipdama dėmesio į rasę, lytį, tautybę ar religiją (United Nations, 1979). Komitetas priėmė *Europos Tarybos Konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo pasirašymą* 2013 metais, tačiau tiek Lietuvoje, tiek kitose Baltijos šalyse moterys nesulaukia atitinkamai greitos

veiksmingos pagalbos susidūrusios su situacijomis, kuriose yra pažeidžiamos moterų teisės lygybės požiūriu (Europos žmogaus teisių fondas, 2013).

2014 metų ataskaitoje Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl moters vaidmens patriarchalinėje Lietuvos visuomenėje ir dėl susidariusių stereotipų dėl moters vaidmens ir pareigų darbo vietoje. Šie stereotipai atsispindi žiniasklaidoje, mokyklinėje medžiagoje, tradiciniame mokyme apie moters vaidmenį visuomenėje. Komitetas taip pat yra susirūpinęs, jog žiniasklaida specialiai bando sumenkinti moters vaidmenį. Komitetas pastebėjo, jog sumažėjo mokesčių skirtumai tarp vyrų ir moterų. 2007 metais skirtumas tarp atlyginimų buvo 22,6 proc., kai 2012 metais Lietuvoje skirtumas sumažėjo iki 11,9 proc. (United Nations, 2014). Vis dėlto Komitetas atkreipė dėmesį, jog merginos nesirenka studijuoti „vyriškų“ specialybių dėl karjeros perspektyvų.

Tuo tarpu Tarptautinė darbo organizacija jau 1951 metais pasirašė konvenciją dėl vienodo atlyginimo moterims ir vyrams už lygiavertį darbą. Siekiama, kad neatsižvelgę į lytį darbdaviai įdarbintų žmogų, ieškančią darbo vietos.

Moterų situacija jūrų transporto sektoriuje

Jūrų industriją sudaro jūrinės teisės kompanijos, jūrų sektoriaus administracija, taršos prevencijos ir kontrolės sektorius, krovos kompanijų techninis valdymas, uostamiesčiai ir uostai, laivų savininkai, brokeriai, frachtuotojai, draudimo kompanijos, keltai ir dar žmonių, kurie taip pat yra neatskiriama jūrų industrijos dalis (Kitada, 2013). Teisininko profesija pritraukia nemažą skaičių moterų, kurioms reikia tik nedidelio paskatinimo specializuotis jūrų teisėje.

Moterų procentas jūrų transporto sektoriuje yra didėjantis skaičius (Kitada, 2014). Universitetai bei kitos aukštosios mokyklos visame pasaulyje ruošia specialistus jūrų transporto sektoriui. Didėjančiai prekių pasiūlai ir jų pervežimui, vis daugiau kompanijų kuriasi ir taip atsiranda paklausa darbuotojams – brokeriams, teisininkams, administratoriams ir t. t. Kadangi moterys rodo neįtikėtinus rezultatus įgyjant aukštąjį išsilavinimą mokymo įstaigose, jos tampa lygiavertės jūrų transporto sektoriuje su vyrais, išskyrus tas specialybes, kuriose reikalaujama plaukti laivu.

Jūrų transporto sektoriuje viena didžiausių problemų moterims – bandymas įrodyti, jog jos fiziškai ir emociškai gali dirbti kartu su vyrais, pagarbos įgijimas (Kitada, 2014). Šios moterys dirba sunkiau nei jų kolegos vyrai vien tam, kad jas priimtų į kompaniją. Dėl šios priežasties beveik visos moterys, dirbančios jūrų transporto sektoriuje, yra profesionalės savo srityje.

Neskaitant pažangos, kurią padarė Tarptautinė Jūrų Organizacija bei kitos tarptautinės organizacijos, moterims vis tiek sunku įsidarbinti jūrų kompanijose (Tarptautinė darbo organizacija, 1951). Dauguma kompanijų teigiamai priėmė Jungtinių Tautų pirmosios konferencijos, kuri vyko Meksikoje, sprendimus dėl moterų lygių galimybių. Kai kurioms kompanijoms tai tėra priedanga savo vardui skelbti, ypač išsivysčiusiose šalyse. Vis dėlto, pavyzdžiui, Skandinavijos šalyse moterims yra sudarytos geros sąlygos įsidarbinti, tačiau vis tiek tik labai mažas procentas moterų dirba jūrų industrijoje.

Daugelyje laivų savininkų asociacijų stengiamasi neįdarbinti moterų (Lindberg ir kt., 2014). Kai kurios įmonės moterims darbo pokalbio metu pasako, jog viskas yra puiku, kol įmonėje dirba vyrai. Jūrinės institucijos teikia jūrinį išsimokslinimą moterims, kad šios galėtų dirbti tiek krante, tiek jūroje, tačiau iš įmonių gauna mažesnę finansavimą vien todėl, jog priima moteris ir jas ruošia darbui jūrų sektoriuje.

Kai kurios laivų kompanijos turi specialius reikalavimus moterims (Hippel, Sekaquaptewa, McFarlane, 2015). Pavyzdžiui, kai kuriose Ispanijos įmonėse reikalaujama, kad moterys išlaikytų

dar vienos papildomos kalbos egzaminą prieš patekdamas į kolektyvą. Tik po testo išaiškėja, jog moteris yra vienintelė visoje kompanijoje šnekanti ta užsienio kalba.

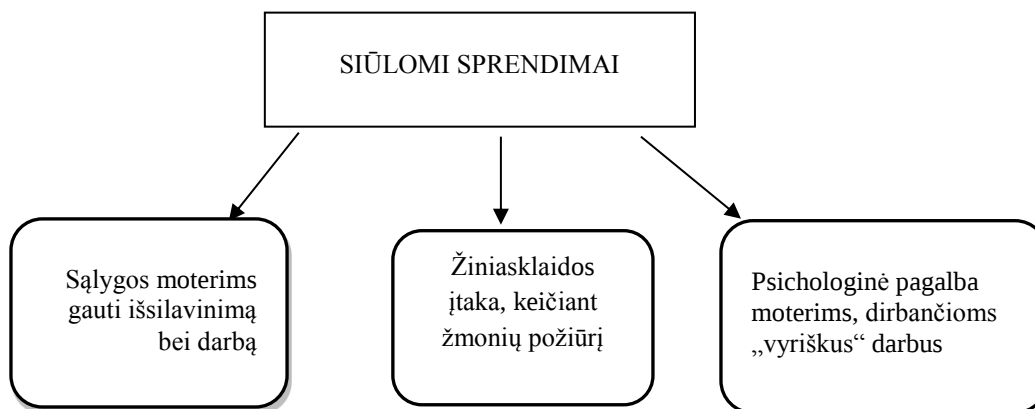
Taip pat yra didelis skirtumas tarp moterų ir vyrų paaukštinimų (Jo, 2010). Dauguma moterų išeina iš darbo arba keičia specialybę todėl, kad nesulaukia žadėto paaukštinimo. Vyrams reikia laukti žymiai mažiau iki paaukštinimo ir jį lengviau gauti, nors turi tokią pačią kvalifikaciją kaip ir moteris. Kai kuriais atvejais jūrinės įmonės yra linkusios samdyti moteris (Hippel, Sekaquaptewa, McFarlane, 2015). Taip dažniausia būna didžiuose uostuose Indijoje ir Pakistane.

Moterų situacijos sprendimo galimybė

Mokslinės literatūros autoriai siūlo būdus, kaip spręsti susidariusią moterų situaciją lygių galimybių užtikrinimo darbe požiūriu:

- Jungtinių Tautų Organizacija turėtų užtikrinti pilnavertį švietimą besivystančiose šalyse, norint visiškai panaikinti kultūrinius bei tradicinius barjerus moterims, norinčioms mokytis bei tobulėti;
- turėtų būti daugiau skelbiama spaudoje, televizijoje bei internete apie jūrų industriją ir jos privalumus moterų karjeros atžvilgiu;
- Tarptautinė Jūrų Organizacija turėtų skirti stipendijas moterims, kurios renkasi jūrų transporto sektoriaus specialybę besivystančiose šalyse;
- turėtų būti kuriamos organizacijos moterims, dirbančioms jūrų transporto sektoriuje, kuriose šios galėtų dalintis savo patirtimi;
- laivybos įmonės turėtų didinti pastangas pritraukti moteris dirbti privačiame sektoriuje;
- karjeros specialistai mokyklose turėtų būti gerai informuoti apie įsidarbinimo galimybes jūrų transporto sektoriuje tiek moterims, tiek vyrams.

Modelyje teikiama idėjų redukcija (1 pav.).

1 pav. Siūlomi sprendimai moterų situacijai gerinti

Galima teigti, kad geresnių sąlygų sudarymas įgyti išsilavinimą ir darbą, atsakingesnis žiniasklaidos vaidmuo formuojant adekvatų požiūrį į moterį ir psichologinės pagalbos užtikrinimas padėtų gerinti moterų situaciją tiek jūrų transporto sektoriuje, tiek apskritai darbo rinkoje.

IŠVADOS

1. Apžvelgus įvairius literatūros šaltinius, galima daryti išvadą, jog moterų situacija pasaulyje lygių galimybių užtikrintumo požiūriu gerėja, tačiau nėra pakankamai tvirta ir moterims tenka susidurti su įsidarbinimo, nepripažinimo sunkumais.
2. Galima teigti, jog, nepaisant tarptautinių organizacijų pastangų, moterims labai sunku gauti darbą jūrų transporto sektoriuje.
3. Siekiant panaikinti stereotipinį požiūrį į moterį, aktualu nuosekliai ir metodiškai pagerinti moterų situaciją tiek bendrai pasaulyje, tiek jūrų transporto sektoriuje.

LITERATŪRA

1. Aggrey, H. (2000). *Women in the maritime industry: a review of female participation and their role in Maritime Education and Training in the 21st century*. Retrieved from <http://commons.wmu.se>
2. Calderón, M. et al. (2014). Improving the Current Regime for Ship Safety Inspections: Opportunities for Technology Research and Women Employment. *WMU Studies in Maritime Affairs*, 267-286. Retrieved from <http://link.springer.com>
3. *Declaration of the United Nations*. (1979). Retrieved from <http://www.un.org>
4. *Europos žmogaus teisių fondas*. (2013). Retrieved from <http://lt.efhr.eu>
5. *Europos Sąjungos lyčių lygybės institutas: lyčių lygybės indeksas*. (2012). Retrieved from <http://eige.europa.eu/lt/gender-statistics>
6. Hippel, C., Sekaquaptewa, D., McFarlane, M. (2015). *Stereotype Threat among Women in Finance, Negative Effects on Identity, Workplace Well-Being, and Recruiting Psychology of Women Quarterly*. Retrieved from <http://pwq.sagepub.com>
7. Jo, S. (2010). *Why not women seafarers? Towards a development strategy for the recruitment and retention of women seafarers in cargo ships with particular reference to the Republic of Korea*. Retrieved from <http://commons.wmu.se>
8. Kitada, M. (2012). *Female captains and their leadership: human factors in the shipping industry*. Retrieved from <http://www.readcube.com>
9. Kitada, M. (2013). Code of behaviour at sea: women seafarers' shipboard identity management. *WMU Studies in Maritime Affairs*, 213-227. Retrieved from <http://link.springer.com>
10. Kitada, K. et al. (2015). *Maritime Women: Global Leadership*. Retrieved from <http://www.springer.com/la/book/9783662453841>
11. *Lyčių lygybės indeksas*. (2014). Retrieved from <http://eige.europa.eu>
12. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. (1992). Retrieved from <http://www.tm.lt>
13. Lindberg, M. et al. (2014). Quadruple Helix as a Way to Bridge the Gender Gap in Entrepreneurship: The Case of an Innovation System Project in the Baltic Sea Region. *Journal of the Knowledge Economy*, 94-113. Retrieved from <http://link.springer.com>
14. Lindberg, M. et al. (2014). *The UN convention on the elimination of all forms of discrimination against women*. New York: OUP Oxford.
15. Rosen, C. (2015). Women on Waves, Ireland, and the Abortion Ship Pilot Mission. *Women Leading Change: Case Studies on Women, Gender, and Feminism*, 30-39. Retrieved from <http://library.tulane.edu>
16. *Tarptautinė darbo organizacija*. (1951). Retrieved from <https://www.e-tar.lt>
17. *United Nations* (2014). Retrieved from <http://register.consilium.europa.eu>

WOMEN SITUATION IN THE MARITIME TRANSPORT SECTOR ENSURING EQUAL OPPORTUNITIES

LUKRECIJA KAVALIAUSKAITĖ

Lithuanian Maritime Academy

The Tutor Assoc. Prof. Dr. S. Lileikis

SUMMARY

The article raises the problem of women's situation in the maritime transport sector, ensuring equal opportunities. The purpose of the article is to reveal the situation of women in the maritime transport sector, ensuring equal opportunities. The situation of women is globally evaluated. The situation of women in the maritime transport sector is analyzed. The possibilities for the situation of women are discussed. The type of the research is theoretically descriptive. Methods such as analysis of scientific literature, comparison, statistical analysis and modeling were used in the research. The problem-solving model for the women's situation in the maritime transport sector was given.

ANALYSIS OF THE PROFITABILITY OF COMMERCIAL BANKS UNDER NEGATIVE INTEREST RATE ENVIRONMENT IN THE NORDIC COUNTRIES

DARIIA KUCHYNSKA

LCC International University

Advisor: Jekabs Bikis, Ph.D.

ANNOTATION

A number of central banks in Europe made a desperate decision to lower their interest rates in order to discourage commercial banks from keeping excess reserves on their accounts. Negative interest rates policy (NIRP) became an anchor of hope for central banks which had been fighting deflation. One of the major concerns for the financial system is whether NIRP has a significant impact on the banks profitability, in particular on their net profit margins. This prompts an ongoing debate on the possible transformation of the bank business model under the NIR environment.

INTRODUCTION

A growing number of central banks throughout the Europe made a desperate decision to send their interest rates into the negative territory in order to discourage commercial banks from keeping excess reserves on their accounts. Negative interest rates policy (NIRP) became an anchor of hope for a number of central banks which had been fighting deflation, trying to achieve a healthy rate of inflation in their economy. Among those institutions are the European central Bank (ECB), the Danish National Bank (DNB), the Swiss National Bank (SNB), the Swedish Riksbank, the Bank of Japan (BOJ) and others. Negative interest rates proved to be a risky phenomenon which is rarely implemented and observed (C.Arteta et al., 2016, p.5). Nevertheless, banks that implemented NIRP and set their short-term interest rates into negative territory are said to “account for one-fourth of world GDP” (C.Arteta et al., 2016, p. 49). Therefore, 2015 - 2016 appeared to be an exceptional time when the whole world held its breath observing unusual “experiment” with the negative interest rates.

Various researchers have identified a few reasons for existence of the negative interest rates phenomenon (M. Bech & A.Malkhozov, 2016; M. Kimball, 2015; C.Arteta et al., 2016;). When an economy of the country experiences struggles central bank can make desperate decision to lower interest rates below zero. Such measure makes borrowings to be more attractive while savings become less appealing. This in turn leads to more spending and helps recover the economy (A. Khayat, 2015, p.19). Furthermore, low rates of inflation can become a problem for the central bank. Currently, many big European economies are dealing with deflation, meaning that their economy experiences general decrease of prices for commodities. Euro zone was experiencing the drop of inflation level to -0.6% in 2015 (M. Kapuscinski & D. Scibisz, 2016, p.

11). Therefore, if deflation accelerates it will not only lead to the bigger increase of the real interest rates, but also to the deceleration of economic recovery.

Furthermore, negative interest rates make the currency of a particular country relatively cheaper compared to other currencies. This notion begs the question: who would want its domestic currency to lose its value? In fact, depreciation of the currency makes it easier to export and in such a way contributes to the further economic growth. Depreciation of the home currency is regarded as a panacea for such countries like Switzerland and Denmark which are struggling with the large foreign capital inflows (“Global Economic Prospects”, 2015, chapter 1, p. 5). Moreover, negative interest rates discourage people from keeping money in the bank. The logic here is that people would want to avoid paying interest for keeping money in the account and, instead, they would have an incentive to withdraw their cash and spend it in the economy, causing more economic growth (following the pattern: Money Supply ↑, Interest Rates ↓). On the other hand, negative interest rates create the situation in which banks have to pay in order to lend money and they can only make money for themselves while borrowing it.

Based on the reviewed literature, it appears to be that one of the major concerns for the financial system is whether NIRP has a significant impact on the banks profitability, in particular on their net profit margins (C.Arteta et al., 2016; M. Kapuscinski & D. Scibisz, 2016; J. Alsterlind et al., 2015; P. Peshev & I. Beev, 2016). While achieving the satisfactory inflation and growth rate remains a priority, there is also an ongoing debate on the possible transformation of the bank business model under the NIR environment.

The complicated nature of influence of the NIRP on the profitability of the European banks needs further empirical analysis as suggested by the researchers of the World Bank (C.Arteta et al., 2016, p.53). Given the fact that NIRP met the great expectations in Sweden (J. Alsterlind et al., 2015) and Denmark (A.Khayat, 2015) when it was first implemented in 2015, it is important to track the dynamics of the banks’ response to this policy measures. In order to obtain more accurate results of the research, there is a need to compare and contrast two different groups of countries (those with NIRP and without NIRs) as well as the nature of macroeconomic factors (employment, inflation, GDP) which could potentially influence banks’ profitability. Therefore, this research focuses on the so-called “control” and “treatment” groups of banks from four selected Nordic countries – Sweden, Denmark, Finland, and Norway – which, in general, share similar economic characteristics (“PESTLE Country Analysis Report: Finland, Denmark, Norway, Sweden”, 2015). Since monetary policy is not carried in a “vacuum”, interest rates of a particular country display the conditions of its overall economic environment (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.3). By examining correlation of the general macroeconomic factors and NIR phenomena, there is a possibility to generate a conclusion whether NIRP has significant impact on profitability of banks in the given region.

Considering all of the above, it is important to point out that the practice of the NIRP is somewhat risky strategy for dealing with the problems of deflation and economic stagnation. Even though NIRs can help to enhance exports by causing depreciation of the domestic currency, they do not always guarantee growth for the economy. Furthermore, most of the European banks which implemented NIRs did so with the purpose of encouraging more lending through the alleviation of credit conditions. Some drawbacks of this strategy include potential problems with profitability and funding for some of those banks. Therefore, an experiment with the negative interest rates launches an interesting cycle consequences of which need to be further examined.

Literature Review

Negative interest rates (NIRs) proved to be one of the riskiest unconventional policy measures undertaken by the European banks. NIRs have fairly simple explanation: instead of receiving interest on their deposits, depositors have to pay for the privilege of keeping their money with the certain bank. In the given context, commercial banks have to make monthly payments on the excess reserves hold within the central bank (M. Kapuscinski & D. Scibisz, 2016; J. Alsterlind et al., 2015; P. Peshev & I. Beev, 2016). Over the recent time (2012 – 2015) a number of European central banks decided to implement negative interest rate policy (NIRP) with an aim to encourage lending by commercial banks and in such a way increase money supply in the economy. That said, NIRP is viewed as one of the tools to stimulate the economy and fight deflationary processes (C. Arteta et al., 2016; M. Kapuscinski & D. Scibisz, 2016; J. Alsterlind et al., 2015; P. Peshev & I. Beev, 2016). Countries which have implemented NIRP account for “one-fourth of world GDP” (C. Arteta et al., 2016, p. 49). This makes it the largest “experiment” with unconventional policy measure that the world economy has ever encountered. Nevertheless, up to this day there has been limited research on the phenomenon of NIRP, especially its influence on banks’ profitability. The next sections will provide an overview of the causes and implications of the NIRs as well as their influence on banking business model in the Nordic countries.

Under the conditions of slow economic growth, unsatisfactory inflation levels and unfavorable financial conditions, a number of European banks, including the focus banks in the Nordic region, implemented NIRP for the number of reasons. Among possible explanations for the occurrence of the NIRs phenomenon is the perceived scarcity of sovereign bonds available for the ECB’s asset purchase program (“Global Economic Prospects”, 2015, p.3). In addition, NIRP might help to increase exports by depreciating domestic currency which is beneficial for the economy. It might as well strengthen domestic demand for credits and prevent large foreign capital inflows (J. Alsterlind et al., 2015; P. Peshev & I. Beev, 2016). On the other hand, the biggest concern regarding NIRP is its possible adverse effects on the banks’ profitability. This scenario is possible due to the potential funding problems for non-bank institutions and risk-taking decisions of investors who would assume high rates of return (“Global Economic Prospects”, 2015, p.3).

H. Hannoun (2015) points at the evidence that “most of the continental Europe” meaning euro zone as well as Sweden, Denmark and Switzerland, decided to go to the extremes of the unconventional monetary policy by implementing negative policy interest rates and even negative deposit rates within their central banks. Such measures led to the “unprecedented situation” whereas nominal interest rates turned negative for number of “maturities in the benchmark yield curve” (H. Hannoun, 2015, p.1). As a result, a number of European governments are now “being paid to borrow” instead of having to pay interest themselves (H. Hannoun, 2015, p.1). Moreover, there was no precedent occasion of the negative nominal interest rates in the economic history which prompts the conclusion that above mentioned countries are indeed testing “boundaries of unthinkable” of the modern monetary policy (H. Hannoun, 2015, p.2).

Before attempting to answer the question of the potential outcomes expected from the NIR policy, the question of how exactly negative policy rates are supposed to generate short-term economic growth should be addressed. H. Hannoun (2015) describes in detail five NIRP channels of transmission. He claims that this kind of unconventional monetary policy aims to deliver monetary stimulus through five channels: by enhancing credit in the economy or “the credit channel”, by increasing prices of assets or “the asset valuation channel”, by encouraging greater risk-taking by investors or “the portfolio balance and risk-taking channels”, by adjusting and

reducing the exchange rate or “the exchange rate channel”, and by conquering deflationary processes and achieving the desired rate of inflation in the economy, called “the reflation channel” (H. Hannoun, 2015, p.2). For the purposes of this research, closer look should be taken at the credit channel, the reflation channel and the exchange rate channel since these were the primary reasons for the Swedish and Danish central banks’ decision to implement NIRP.

The main idea behind the NIRs is to discourage saving and enhance borrowing rates. This is achieved mainly by reducing the financing costs for both banks’ lending and bond issuance on market (H. Hannoun, 2015, p.2). This process however was brought to the extremes by using negative central bank deposit rates. In essence, negative nominal deposit rates are a form of tax passed on to commercial banks by the central bank in order to increase their lending capacity. Two problems arising from this strategy are the following: either banks can transmit this “tax” to their customers in such a way that NIRs are passed on retail depositors which in turns would decrease their lending rates. In this way retail depositors will be worse off but banks could potentially recover their lending rates. Second problem, if banks refuse to pass on the “tax”, then negative central bank deposit rates will lose their power in terms of encouraging more lending by commercial banks (H. Hannoun, 2015, p.2). The credit channel is the main focus of this research since it is directly related to the banks’ operational behavior and their profitability prospects.

The threat of deflation affected a few major economies in Europe, including one of the focus countries of this research, Sweden. Attempts to escape the “deflationary spiral” which could otherwise enhance the burden of the real debt, and efforts to achieve the desired rate of inflation of 2% prompted central banks in the Nordic region to jump on the NIR bandwagon (H. Hannoun, 2015, p.4). Nevertheless, an open-ended question about the real threat of deflation in Europe still remains. Specifically, inflation rate in Sweden is currently -0.047% comparing to Denmark’s 0.45% rate (The World Bank, 2016). Therefore, Swedish Riksbank and Danmarks Nationalbank decided to make a brave move and lower their key policy rates in order to stabilize long-term inflation expectations.

Problems of large capital inflows and rapid strengthening of the domestic currency was constantly faced by Denmark in 2015. Last year, Danish krona was appreciating against the euro DKK↑7.4645 causing a number of uncertainties in the economy, but eventually it started depreciating with the current (November 2016) depreciation rate of DKK↓7.4417 (European Central Bank, 2016). Generally, depreciation can have a number of benefits for the economy since it can enhance domestic exports, lifting employment and growth, and increase inflation rate by imposing higher prices on imports (H. Hannoun, 2015, p.5). Nevertheless, using depreciation channel can create problems for the countries which choose to use it, since they cannot depreciate their currencies simultaneously. It can result in the “currency wars” marking the consecutive rounds of depreciation by countries which in essence is a zero sum game (H. Hannoun, 2015, p.5). Thus, while negative policy rates can achieve currency depreciation in the short-run its long-run consequences are yet an important factor to consider.

In the course of their analysis Bech and Malkhozov (2016) came up with the very important conclusion in terms of banks’ profitability. They argue that if NIRP is transmitted into the lending rates for households and businesses, there might be a “knock-on effect” on profitability of banks, except if NIRs are also transferred to deposits (Bech, Malkhozov, 2016, p.40). This conclusion in turn puts into question the stability of retail deposits and the long-term viability of the banking business model. Further conclusions discussed the demand for cash in Swedish and Danish economies, which was held stable as a result of non-transmission of the NIRs to the retail customers (Bech, Malkhozov, 2016, p.42). Banks’ ability to limit negative policy rates

transmission became an important determinant of the “effective lower bound” (Bech, Malkhozov, 2016, p.42). Central banks’ remuneration policy, aimed at restraining negative costs for the banking system, as well helped with determining lower bound (Bech, Malkhozov, 2016, p.42). Therefore, Bech and Malkhozov (2016) provided a full picture of the technical methods of implementation of NIRP, however the questions that remain are how effective will commercial banking sector be in terms of carrying central banks’ policies and what effect will prolonged negative policy rates have on banks’ profitability?

Arteta, Kose, Stocker and Taskin (2016) have provided more comprehensive critical overview of the NIRP. In their research they argue about possible risks for the financial system imposed by the NIRs. In the long-run, NIRs can indeed have negative effects for banks’ profitability, yet available data does not provide the conclusive evidence at the moment. Banks’ lending margins signal credit growth in the Euro area, but at the same time, survey of the banks communicate a perception of the NIRs having adverse effects on banks’ income (C. Arteta, M. Kose, M. Stocker, T. Taskin, 2016, p.50). Furthermore, the rising question of how far negative can interest rates go before they start causing distortions in the financial market needs further research. Based on the findings of Arteta, Kose, Stocker and Taskin (2016) if banks lowered rates way too much (below -0.5) and for prolonged period of time then some sectors of the economy “could become cash-based” which would eventually cause financial instability (C. Arteta, M. Kose, M. Stocker, T. Taskin, 2016, p.51).

Based on the reviewed literature, it appears to be that one of the major concerns for the financial system is whether NIRP has a significant impact on the banks profitability, in particular on their net profit margins (C. Arteta et al., 2016; M. Kapuscinski & D. Scibisz, 2016; J. Alsterlind et al., 2015; P. Peshev & I. Beev, 2016). In order to capture the relationship between NIRP and profitability of the Nordic banks, it is important to identify the types of business models used by the banks as well as define the set of the key ratios used to assess banks’ profitability. Recent research identifies three business models most frequently used in the modern banking – “a retail-funded commercial bank, a wholesale-funded commercial bank and a capital market-oriented bank” (R. Roengpitya, N. Tarashev, K. Tsatsaronis, 2014, p.55). These models differ primarily due to their funding mix or their trading activities (R. Roengpitya, N. Tarashev, K. Tsatsaronis, 2014, p.55). Banks can choose to implement either one of those models based on their structure and business objectives.

Past observations by Genay and Podjasek (2014) suggest that the level of steepness of the yield curve can be harmful or beneficial for bank profitability. When there is a high degree of steepness of the yield curve, banks’ net interest margins (NIMs) start to increase (H. Genay & R. Podjasek, 2014, para.1). Negative short-term interest rates can squeeze banks’ NIMs under condition of repricing of the assets and liabilities (H. Genay & R. Podjasek, 2014, para.1). While assessing bank profitability, it is important to focus on the difference between the concepts such as net interest margins (NIMs) and bank profits. Net interest margins are defined as the “spread” between the bank’s interest earnings and the interest which it pays on its liabilities divided by the total of its interest-earning assets (H. Genay & R. Podjasek, 2014; H. Ennis, H. Fessenden, J. Walter, 2016). By contrast, bank’s profits are usually adjusted for operational costs, noninterest income and losses on loans (H. Ennis, H. Fessenden, J. Walter, 2016, p.2). Banks’ overall profit can be regarded as a general indicator of the financial performance while NIMs are used to measure the relationships between “earning and costs based on interest rate differentials” (H. Ennis, H. Fessenden, J. Walter, 2016, p.2).

When assessing the overall impact of the NIR environment on banks' profitability, it is important to account for the vast economic conditions. Since monetary policy cannot be implemented "in a vacuum", interest rates project the prevailing conditions of the economy (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.3). Generally, slow recovery after the recent financial crisis led to lower returns on investment. The equilibrium level of the real interest rates turned out to be low which reflects the tendencies in the "supply of savings" and "demand for investments" (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.3). Combined with the low inflation, low real IRs transferred into the low nominal IRs (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.3). Consequently, long-term nominal IRs reached their all-time low record, resulting in the flat yield curve (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.4). Thus, recent trends in economy had direct impact on the profitability of the banks beyond the scope on the negative interest rates.

In their research Genay and Podjasek (2014) argue that changes in interest rates usually have insignificant effect on the profitability of banks whereas changes in economic environment tend to have much bigger influence on banks' profitability. They estimated the impact of NIRs on banks' profits while accounting for the state of the economy. Based on the data from the Federal Financial Institutions Examination Council, they developed a model which critically assesses the influence of interest rates and steepness of the yield curve on the banks' NIMs and ROAs. The findings prove wrong the conventionally hold assumption that higher short-term IRs lead to higher NIMs. Furthermore, Genay and Podjasek (2014) assert that while flat yield curve and negative short-term IRs can squeeze banks' profits, in the long run there might be potential positive implications for banks' profitability (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.12).

In similar manner H. Ennis, H. Fessenden and J. Walter (2016) research the impact of monetary policy on the bank NIMs. They endorse the idea that the widely hold premise of rising interest rates resulting in higher NIMs is not always the case. In fact, there are situations when increased IRs resulted in the contraction of the NIMs. This claim challenges the idea that NIRs are supposed to squeeze NIMs and hurt the profitability of the banks. Based on this research, the opposite effect is possible whereas low and even negative IRs result in higher NIMs (H. Ennis, H. Fessenden, J. Walter, 2016, p.5). As supporting evidence, authors claim that banks' response to the monetary policy in the environment of the zero lower bound could be an adjustment of their IRs in a way that lets them to turn their NIMs to the desirable target level (H. Ennis, H. Fessenden, J. Walter, 2016, p.5).

It has been said that low and even negative interest rates can help recover the economies and can improve banks' balance sheets and their overall performance "by supporting asset prices and reducing non-performing loans" (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 1). However, prolonged usage of very low interest rates might as well damage banks' profitability since low interest rates translate into low NIMs. Despite the fact that European economy has partially recovered after the Global Financial Crisis, majority of the European banks are still dealing with profitability problems due to the low NIMs, and weak loan activity (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 1). For that matter Claessens, Coleman and Donnelly (2016) are making a bold claim saying that NIMs of most of the banks in the advanced economies decreased due to the low interest rates. This prompts the question of how strong is the link or relationship between NIMs and low interest rate environment. Referring to the cross-country evidence generated by their empirical study, Claessens, Coleman and Donnelly (2016) present their interpretation of how banks' NIMs change in the different interest rate environments.

Generally, banks might benefit from the lower interest rates since they can get “gains on securities they hold” or through limited amount of non-performing loans (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 2). Taking the narrower perspective at the relationship between NIMs and NIR environment presents more “negative” picture, since NIMs of banks seem to be lower when interest rates go negative (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 2). This observation proves to be true given the nature of the types of banks’ deposits. Since banks are unwilling to lower their deposit rates, especially on retail deposits, negative short-term interest rates can hurt banks’ NIMs (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 2). Thus, when interest rates appear to be low or negative banks’ margins “squeeze” because banks must transmit lower rates to the borrowers especially those who have “other financing choices” (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 2). In addition, NIRs compress NIMs by making the yield curve more flat (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 2). Relationship between the behavior of the yield curve and banks’ NIMs is significant due to the fact that banks’ main operations include maturities transformation. In the process of converting short-term liabilities into long-term assets, banks’ margins can be negatively influenced by the flatter yield curve (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 2).

In their research Covas, Rezende and Vojtech (2015) propose two main factors which they claim have caused the decline of NIMs of the larger banks in the negative interest rate environment. Their first factor concerns “liability side of banks’ balance sheets” more specifically decreased cost of funding for smaller banks which is responsible for the shifts in the NIMs of smaller and larger banks in their sample (Covas, Rezende, Vojtech, 2015, para 1). Similarly, the second factor concerns “the asset side of the balance sheet” meaning that larger banks suffered from the decreased interest income on their assets most of which are “held for trading purposes” (Covas, Rezende, Vojtech, 2015, para 1). This empirical evidence has some important implications for banks’ profitability from the standpoint of the monetary policy. With high level of excess reserves held by many European banks which help them satisfy their liquidity needs, banks might want to “preserve deposits as a funding source” which may cause acceleration in the “pass-through to market interest rates” (Covas, Rezende, Vojtech, 2015, para 2).

Regression analysis performed by Claessens, Coleman and Donnelly (2016) reached a conclusion that decreased short-term IRs result in decline of banks’ NIMs with a possibility of symmetric results for increase of IRs. Under NIR environment banks experience difficulty with “reducing their funding rates” as well as face challenge of whether or not they should transmit lower rates to their borrowers, which they might choose due to an increased competition and weaker loan demand (Claessens, Coleman, Donnelly, 2016, para 7). At times of lower economic activity, NIMs are especially vulnerable to the interest rate shifts putting more pressure on banks’ operation decisions.

Under the conditions of weak growth and unstable inflationary processes, NIRP can serve as an additional monetary stimulus under conditions that IRs stay only slightly negative and for short period of time. For now, there is no substantial evidence from the academic sources about the inevitable adverse effects of the NIRP on the profitability of financial institutions in the short-run. The ongoing assumption holds that prolonged periods of very negative IRs can potentially hurt profitability of banks and distort financial markets. Nevertheless, the issue of impact of the NIRP on banks’ profitability, especially in Europe, needs further empirical research.

Methodology

Purpose of the research

General purpose of this research is to find out the impact of negative interest rate policy (NIRP) on the profitability of the banks in the Nordic region. Given the nature of the complicated state of the modern economy, the research aims to find whether NIRP alone caused changes in banks' profits, or whether change resulted due to the influence of larger macroeconomic factors. The research revolves around the model developed and presented by H. Genay and R. Podjasek (2014) which relates Net Interest Margins (NIMs) of the bank to the behavior of the yield curve. This model critically examines a section of the yield curve showing the spread between yields on the three-month T-bill and ten-year US Treasury note (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.5). Model also accounts for the larger macroeconomic indicators such as the growth rate of GDP, unemployment rate, real estate prices and a number of other financial market indicators. This model was used in the USA setting to prove the idea that the level of steepness of the yield curve can result in increased NIMs for banks. This research aims to replicate this model in the European context to see if the findings of this model will appear to be true for the banks in the negative interest rate environment.

Research approach – Quantitative research

Quantitative research focuses on the collection and analysis of the data which is numeric in its nature (M. Saunders, P. Lewis, A. Thornhill, 2009, p.414). In the process of quantitative research, it is important to formulate the hypothesis which questions the relationships between chosen variables. This research is mainly focused on analysis of the secondary data which will be retrieved from banks' annual reports and statistical data websites (IMF, The World Bank and Yahoo Finance). Research will then analyze the data using the metrics which will be discussed in the following sections. In terms of variables, research focuses on dependent and independent variables. For this research, dependent variable is bank profitability or changes in the Net Interest Margins (NIMs) of banks. Independent variable is Negative Interest Rate Policy (NIRP). Apart from ratio analysis, dependent variable will be measured in terms of the theoretical model developed by H. Genay and R. Podjasek (2014) which takes into account macroeconomic indicators.

Research strategy

Research strategy of this work includes gathering and interpreting quantitative data and performing financial statement and ratio analysis. Traditionally, assessment of bank profitability comprised performing ratio analysis of the bank financial statements. Two of the most important ratios which clearly illustrate banks' performance and profitability prospects are said to be Return on Assets (ROA) and Return on Equity (ROE) (J. Scott, J. Arias, 2011, p.223). As for this research, using a number of other ratios will help to grasp broader range of indicators. Those ratios are Return on Capital, Operating Profit Margin and Risk-adjusted Return on Capital (RAROC). Taking into consideration asset base of a particular bank, it is important to assess it in terms of the Capital Asset Ratio. In terms of the capital base, Capital Adequacy Ratio of the particular bank should be carefully considered. Taking closer look at the yield curve can explain the relationship between the short-term and long-term interest rates. Generally, when the yield curve appears to be steep, banks' NIMs increase (H.Genay & R.Podjasek, 2014, para.1). The reverse scenario is also possible whereas flat yield curve can translate into decreased NIMs and, as a result, hurt bank profitability. Therefore, there appears to be a direct relationship between interest rates and banks' NIMs.

Data collection methods

This research is focused on analyzing secondary data that is quantitative in its nature, therefore it aims at structured collection of the data which then will be analyzed and presented. At the same time, research is concerned with testing of hypothesis in order to prove or disprove the existence of the phenomenon (relationship between NIRs and bank profitability). Research aims to investigate the link between the short-term interest rates and banks' NIMs. The database will be developed by collecting three-month and ten-year sovereign yields (taking yearly averages) obtained from Bloomberg. Data on banks' balance sheets and income statements can be obtained directly from the bank (if possible) or by using Bankscope database – the largest database containing banks' financial statements. Sample size should be at least 40 commercial banks from 4 chosen Nordic countries.

Sampling

This research focuses on the sample of ten largest commercial banks in the four Nordic countries – Sweden, Denmark, Norway and Finland. Research revolves around the premise that countries located in the same region share somewhat similar economic outlook. Therefore, for the purposes of this research, four Nordic countries were divided into control group (Norway and Finland) and treatment group (Sweden and Denmark). The undergoing assumption of this research is that profitability analysis should generate different results for the banks in the control and treatment groups. Thus, by comparing and contrasting the results obtained from these different groups of countries, research hopes to generate somewhat realistic conclusion on whether NIRP was the factor of influence on bank profitability in this region.

Data analysis

After finding relevant data, it will be collected and processed in order to obtain accurate findings. As was mentioned above, research focuses on the analysis of the quantitative data in terms of bank financial indicators as well as statistical data on macroeconomic variables. Research will also include statistical hypothesis testing method in order to prove or disprove hypothesis stated in this research. Other research instruments will include profitability ratios, yield curve construction and analysis as well as replicating established in USA model (H. Genay and R. Podjasek, 2014) into the European context.

Regression analysis: Point-in-time analysis

Research will focus on the regression analysis of the NIMs for 2015-2016 and the spread between ten-year and three-month sovereign yields. For this purpose, regression model developed by Claessens, Coleman and Donnelly (2016) will be adapted for the analysis. The model has the following empirical expression:

$$y_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 y_{ijt-1} + \theta_1 3MonthRate_{jt} + \theta_2 RateSpread_{jt} + \theta_3 Low_{jt} + y_1 GDPgrowth_{jt} + y_2 X_{it} + \delta_i + \epsilon_{ijt} \\ 0 + \beta_1 y_{ijt-1} + \theta_1 3MonthRate_{jt} + \theta_2 RateSpread_{jt} + \theta_3 Low_{jt} + y_1 GDPgrowth_{jt} + y_2 X_{it} + \delta_i + \epsilon_{ijt}$$

Nevertheless, the model will be used as an example since it does not fit the analytical framework entirely. Since this research focuses on the point-in-time analysis, time components of the model will be changed and the model will be reformulated in order to fit in with the design of

the research. This model also takes into consideration macroeconomic variables such as GDP growth and banks' level of control of its deposits and securities (Claessens, Coleman and Donnelly, 2016). The regression analysis hopes to generate results which will prove or disprove the research hypothesis stated in the beginning of the research formulation.

REFERENCES

- Arteta C., Kose M. A., Stocker M., Temel T. (2016). Negative Interest Rate Policy: Sources and Implications. *Working Paper 1609. Koc University – Tusiad Economic Research Forum*.
- Alsterlind J., Armelius H., Forsman D., Jonsson B., Wretman A. (2015). How Far can the Repo Rate be Cut? *Economic Commentaries*, 11, 1-5
- Ayadi R., De Groen W., Sassi I., Mathlouthi W., Rey H., Aubry O. (2015). Banking Business Models Monitor 2015 EUROPE. *International Research Centre on Cooperative Finance ISBN 978-0-9949169-1-4*
- Balla E., Carpenter R., Vaughan M. (2007). Decoding Messages from the Yield Curve. *Region Focus*, 37 - 39
- Bech M. and Malkhozov A. (2016). How Have Central Banks Implemented Negative Policy Rates? *BIS Quarterly Review*.
- Claessens S., Coleman N., Donnelly M. (2016). Low-for-long: Interest Rates and Net Interest Margins of Banks in Advanced Foreign Economies. *IFDP Notes*. Retrieved from: <https://www.federalreserve.gov/econresdata>
- Country Profile Series: Denmark, Finland, Norway, Sweden In-depth PESTLE Insights (2015). Retrieved from: www.Marketline.com
- Covas F., Rezende M., Vojtech C. (2015). Why Are Net Interest Margins of Large Banks So Compressed? *FEDS Notes*. Retrieved from: <https://www.federalreserve.gov/econresdata>
- Das D. (2015). Negative Interest Rate Policy by ECB: A Case Study. *Skyline Business Journal*, 1, 49-53
- Draghi, M (2014): "Introductory Statement to the Press Conference" Retrieved from: <https://www.ecb.europa.eu/press/pressconf/2014/html/is141204.en.html>
- English, W. B. (2002). Interest Rate Risk and Bank Interest Margins. *BIS Quarterly Review*, pp.67-80
- Ennis H., Fessenden H., Walter J. (2016). Do Net Interest Margins and Interest Rates Move Together? *Economic Brief. EB16-05*, 1 – 6
- European Central Bank (2016). Euro foreign exchange reference rates.
- Financial Stability Report (2016). *Sveriges Riskbank*.
- Global Economic Prospects (2015). Negative Interest Rates in Europe: A Glance at Their Causes and Implications
- Genay H. and Podjasek R. (2014). What is the Impact of a Low Interest Rate Environment of Bank profitability? *The Federal Reserve Bank of Chicago*, 324, 1-7
- Hannoun, H. (2015). Ultra-low or Negative Interest Rates: What they mean for Financial Stability and Growth. *Bank for International Settlements*, pp. 1-10
- Kapuscinski M. and Scibisz D. (2016). Quantitative Easing, Negative Interest Rates and Money Creation. What Central Banks Can and Cannot Do? *Institute of Economic Research*, 26, 1-21

- Khayat A. (2015). Negative Policy Rates, Banking Flows and Exchange Rates. *HAL: Archive-Ouvertes*, 1-30
- Kimball M. (2015). Negative Interest Rate Policy as Conventional Monetary Policy. *National Institute Economic Review*, 234, 5-14
- Kok C., More C., Petrescu M. (2016). Recent Trends in Euro area Banks' Business Models and Implications for Banking Sector Stability. *Financial Stability Review*, 1-13
- Monetary Policy Report (2016). 20 - 23
- Peshev P. and Beev I. (2016). Negative Nominal Interest Rates on Loans: The Newly-Established Normal Practice? *Economic Alternatives*, 2, 149-158
- Saunders M., Lewis P., Thornhill A. (2009). Research Methods for Business Students (5th edition). *Prentice Hall. Pearson Education*.
- Shin H. (2016). Bank Capital and Monetary Policy Transmission. *Bank for International Settlements*, 1 – 15
- Scott J. and Arias J. (2011). Banking Profitability Determinants. *Business Intelligence Journal*, Vol.4 No.2, 209 – 230
- PwC (2011). Banking Profitability and Performance Management. *PricewaterhouseCoopers*.
- Taylor T., Burg G. (2016). Negative interest rates – the world turned upside down. *NAB Group Economics*, 2-9
- The World Bank (2016). International Financial Statistics and data files.

GENDER EFFECT ON OCCUPATIONAL SEGREGATION IN LABOR MARKET IN RUSSIA DURING THE PERIOD OF 2005-2014

KSENIA MELNIKAYTE

*LCC International University
in Partial Fulfillment of the Requirements for the Bachelor of Arts Degree*

Advisor: Dr. Jekabs Bikis, Ph.D

Instructor: Femi Odebiyi, MA

INTRODUCTION

To stay competitive in the fast developing global world, some countries still need to move from economy based on industrial production to knowledge-based one. During this transition, human capital becomes one of the essential parts for the economy and business itself. That is the reason why every person should have an equal opportunity in participation in knowledge-based jobs and industries. However, it does not work everywhere and always. The existence of stereotypes in Russia creates barriers and obstacles for women and men to enter the job market. (Zavyalova, 2010, p.341)

Why unequal gender distribution is such a problem for occupational segregation in Russia? While there is a sexual division in labor, the issue of unequal distribution stays an issue as it is not addressed publically and does not change the ‘natural’ gender roles in companies. Because of that the influence of the modern world on Russia, which is framed by its culture and history, is not as fast and challenging as some people might have expected. Instead, sex-neutral laws are only being introduced and fully implemented with time. Also, the nature of work usually is divided into feminine and masculine one. (Suchland, 2008, p. 337). That is the reason why some individuals due to social influence are not allowed to perform specific tasks. Such practice is dangerous to economy and businesses, because it is considered as a glass ceiling for some men and women. Taking away the opportunity to enter and excel in some sectors of economy because of the gender biases is harmful.

Historically, women’s equal rights to men were secured by very first Soviet constitution of 1918. After this legalization, Soviet Union took further steps to equalize men and women and protect women’s rights concerning work and equal payment for the same amount of work performed. (Zavyalova, 2010, p.342)

In the Soviet Union the demand for new labor force due to the rapid economic growth contributed to the full integration of females into the production process. Based on this principle female participation rate grew up to 90 per cent during the existence of Soviet Union, which was close to male participation. (Ogloblin, 1999) However, the distribution of jobs was not equal to the income, skills and social status in terms of power and influence.

During the period of reforms, unemployment dynamics was equal for both men and women: the probability to lose their job was equal. (Kapelyushnikov, 2001) However, the employment structure for women suffered dramatic changes. They were forced to move out from

highly competitive sector of qualified job to risky areas of employment with low-skilled and low-paid conditions. (Maltseva, 2006)

After the Soviet Union collapse, not a lot seemed to change. After the period of Perestroika, when the level of segregation was higher, level of occupational segregation in Russian labor market was high during the transition to the market economy. (Maltseva, 2005)

For that reason, this research is aimed to determine gender-based segregation of labor market in Russia during the period of 2005-2014. This period was chosen due to existing literature for the previous years, and is aimed to add value in understanding the tendency and development of gender-based distribution in labor market.

Purpose of the research

The purpose of this research is to investigate the gap between male and female occupational distribution in Russia from 2005 till 2014, to examine trends of gender inequality in the labor market in Russia, to compare trends of gender inequality in the Russian labor market with studies conducted in previous years, which was investigating the trends and gender distribution of occupational segregation between 1994 and 2001.

Research definitions

Occupational segregation (in terms of gender) – “Gender segregation... concerned with the tendency to work in different occupations, in this case the separation involving women and men.” (Blackburn, 2012, p.175)

Next Chapter

The following chapter is a literature review of existing literature concerning occupational segregation and trends of gender inequality connected with it. Based on scientific literature the main trends of occupational segregation will be identified, main factors behind the changes in the occupational gender segregation for past years will be found, key factors of such change for the period of time of 2005-2014 will be established.

Literature Review

The concept of occupational segregation and its dimensions

The existence of stereotypes and prejudice in Russia prevent everybody to have the equal opportunity to have jobs. It is because of the history, cultural predispositions and trends formed during the existence of Russian society.

The independent variable is *occupational segregation*. But what does the term *segregation* mean? As it is an important feature of all society, there are originally two bases of segregation, ethnicity and gender. To mention shortly, ethnic segregation is connected with the extent to which ethnic groups are concentrated in specific areas. It is also connected with the work areas, in which those groups have specific occupations. (Blackburn, 2012, p.175)

However, in this research only term gender segregation will be used for the further study and analysis. Gender segregation tells about the tendency to work in particular occupation in terms of gender. (Blackburn, 2012, p.175) Sometimes segregation in a broad meaning includes concentration, which actually accounts for the proportion of men and women in particular occupation or a group. (Blackburn, 2012, p.176)

Occupational segregation according to James McDonald is “the segregation of labor by social identities such as sex and race as a pervasive, salient feature of today’s labour market around the world.” (McDonald, 2016, p.19) He also confirms that the segregation of work is commonly used for the term occupational segregation.

While the term segregation was commonly used for different kinds of researches, there was a little attention to its dimensions. The understanding of its nature and importance helps to research gender segregation as its component. (Blackburn, 2012, p.176)

Occupational segregation is measured by both qualitative and quantitative methods. Quantitative method helps to investigate historical and modern trends in the labor market and to determine the relationship between occupational segregation and social inequalities. Among the finding there is one consistency, according to which there is occupational segregation by sex, race and class, and that such segregation causes social inequalities. (McDonald, 2016, p.20) Quantitative research of occupational segregation is also used for determining the extent, according to which occupational *desegregation* work to decrease social inequalities. (McDonald, 2016, p.20)

Qualitative research for occupational segregation is less voluminous. It is based on the descriptive data, which in terms serves as more ‘natural’ in explaining and exercising by specific groups. Also qualitative type of research is used for exploration of experiences of people, who work in highly segregated occupations. The metaphor of the *glass slipper*, which means “to underscore that certain types of work are made to ‘fit’ individuals with certain social identities better than others, just like shoes are made to fit certain foot size but not others”, is used to describe the relationship between workers’ social identities and the social identities of occupations. (McDonald, 2016, p.21) Those studies are useful in terms of explaining how and why particular work becomes segregated and associates with particular group of people. (McDonald, 2016, p.22)

Trends of gender-based occupational segregation in Russia

To understand the concepts of gender occupational segregation in Russia for 2005-2014 the analysis of relevant studies should be made first. It will give the basis for understanding data to conduct the research.

The occupational employment structure in the research conducted by Maltseva in 2005 tells that at present the degree of occupational segregation is close to the degree of countries with market economy and transitional economy. (Maltseva, 2005, p.27) During the time of transition and replacement of industrial production with service sector the gap in distribution of occupations among men and women increased. Later in 1994-2000 this gap has decreased due to the increase of men’s involvement into occupations, which were traditionally occupied by women, and the decrease of authoritative positions of specific gender. However, there is serious difference between characteristics of ‘male’, ‘female’ and ‘integrated occupations. *Male* positions are better paid, while *female* ones have less working hours, less people in subordination, and are concentrated in the public center. The chance for a person to change his/her position to position of a different gender is extremely low. (Maltseva, 2005, p.28) Comparing with the previous researches in this area Maltseva states that “men do not have statistically significant influence of wages size on their occupational mobility”. (Maltseva, 2005, p.29)

In Russia gender inequality is the most common on the workplace in the employment sphere and social sectors, in which the percentage of women exceeds 80 percent. In industry sphere for the period of time from 1990 till 1998 number of women working in industry reduced by 2 times. (Snezhkova, 2004, p.86) Based on the data of State Committee for Statistics, in spheres of trade and public food services the increase of number of men was 3 times, while the same increase for women was only 1.2 times. Talking about the field of finance and credit the

increase was 5 and 1.5 times respectively. In terms of salaries studies show that women get 70 percent of what men are earning. Also, women more often end up being unemployed. (Snezhkova, 2004, p.87)

A relevant and solid research was also conducted by Anastasia Klimova and Russell Ross in 2012. This research will be used as a basis for this research. For the previous and current study is used the only available nationally representative longitudinal survey (RLMS). The author was investigating the trends of gender inequalities in labor market of Russia for the period 1994-2001. During the transition of Russian economy to the market economy, there was still a high level of occupational segregation during the first years of transition. As the fact, despite female's high education, high professional skills and experience, their employment in spheres and positions of technicians/associate professionals was declining between 1994 and 2001. One of the explanations is male's entering in these spheres as the salaries for such positions grew. "It can be observed that when occupations start offering higher compensations, males start replacing females in them and vice versa." (Klimova, Ross, 2012, p. 483)

According to the context of UN the Millennium Development Goals during the period of time from 1994 till 2001 following occupational groups remained 'male': "military personnel; qualified agricultural and fishery workers; installation operators and machinists and industrial workers." (Roschin, 2005, p. 15) For the same period of time next occupations also remained 'female': "office clerks and client services; professionals with secondary education and public services workers." (Roschin, 2005, p. 15) It tells that *male* and *female* positions had strong roots in Russian culture, which is resistant to change fast.

For the period 1994-2001 gender had a strong influence on occupational distribution, when it was controlled and monitored according to individual characteristics and region. Education was extremely important in becoming employed in categories such as professionals and technicians/associate professionals. Interestingly, marital status did not have a strong effect on females' occupation, while it had a negative influence on skills and craft work for men. (Klimova, 2012, p. 665)

The reason for it is the limited amount of jobs being available to fulfil the level of women's educational level, instead, they are forced to go into lower-paid positions with overqualified experience and skills. Also, another obstacle for it is the lack of governmental support and domestic responsibilities. (Klimova, 2012, p. 666)

In another study was analyzed gender sides of transition of Russian economy from Soviet Union system to free-market economy. Women being interviewed were treating sex and gender as the same. (Metcalf, 2005, p.441) It means that generally speaking some/or most of the people are not aware of the difference between sex and gender, and that society treats it as being the same. That might be the reason why the strong occupational segregation is still present in the structure of the Russian labor market.

The gap between male and female occupational distribution in Russia

The study confirms the existence of trend for the period between 1994 and 2001 and the decrease of segregation, even though not statistically significant. However, in contrast with the study conducted by Maltseva in 2005, the decrease in segregation was only within individual occupations and is attributed to the decrease of the segregation mentioned above, while overall occupational structure contributed to further increase of segregation. (Klimova, Ross, 2012, p. 483)

In 2012 Anastasia Klimova was researching determinants of occupational location by gender in Russia for a period 1994-2001. For the study was also used RLMS. Despite the changes in social, political and economic spheres, women continued to stay on a low level and low-paid occupations, even though women have high education and high participation rate in labor force performance. (Klimova, 2012, p. 665)

Even though gender differences were not necessarily negative, one of the important factors conducted in the study for 1994-2001 years is the presence of gender wage gap that was estimated to be 15 percent in Russia. Due to this gap there are also differences in social and economic spheres associated with it that affect status of a female, living standard and inequality. Also, while in some other countries the gender gap is eliminated during the last 30-40 years by higher percentage of women participating in a workforce, in Russia this elimination does not happen with the same logic (Klimova, Ross, 2012, p. 483)

One example of gender inequality would be the underrepresentation of women in leadership positions in rural Russia. The study conducted by O'Brien in 2015 states that lack of women in leadership positions in rural areas is not due to the inequality or discrimination. Instead, it says that the root for this lack is the cultural attitudes toward gender and occupational segregation. It starts in the household and continues in the workplace. (O'Brien, 2015, p. 104) Those results show empirical evidence of the gap between men and women in occupational setting. But what are the attitudes of people toward working? Interestingly, during Soviet era work was considered as the highest obligation and moral duty, while in modern Russia work is considered as an instrument of achieving prosperity. Unfortunately, nowadays in Russian society it is common to believe that work is inevitable and valued low. (Snezhkova, 2004, p.88) Moreover, according to the study, men typically work for the sake of money, while women also work as a source of satisfaction. (Snezhkova, 2004, p.89)

Changing the gender structure is a very slow process though Russia still has a long path to go. Women's status in the Russian labor market is highly tied to its history and the culture. (Klimova, Ross, 2012, p. 484) One of the ways to reduce sexual discrimination and inequality in gender structure is to recognize it, says Suchland. The only way to make this issue real and public for Russian society and admit the existence of sexual deviation. (Suchland, 2008, p. 356)

Considering all the studies used for the Literature review, there is a need for further investigation. The study conducted by Klimova in 2012 called 'Gender-based occupational segregation in Russia: an empirical study' will serve as a solid foundation for the further research. Even though gender-based occupational segregation have decreased in terms of individual occupations, an overall segregation has increased by 2001. The reason for it lays not within sexual discrimination, but inside the culture and historical context. But what is the picture for the segregation now? What are the trends of occupational segregation between male and female, and how the gap have in gender distribution has changed since 2001? These are the questions for the further investigation.

Methodology

The purpose and the type of the research

The purpose of the research is to examine the changes of occupational distribution in Russia between 2005 and 2014. It is also aimed to examine trends of gender inequality in the Russian labor market and compare the results with the studies inducted in previous year by A. Klimova. The motivation for this research is to deepen the understanding and knowledge on the occupational inequality in the period for the past 10 years. There are studies from previous years

conducted by A. Klimova, and some other researchers including Maltseva and Roshchin. The approach used is deductive and the type of the research is explanatory, because in order to answer the research questions we have to study the occupational segregation in Russia first in order to see if there is a gap.

Research strategies and methods

The data for the research is secondary. The data used for the research is available online Russian Website of Federal State Statistics Service, from the website www.gks.ru. Data will be collected and analyzed, and then compared to the results of the previous study conducted by Klimova. Russian Website of Federal State Statistics Service collected data using survey method. Russia started to pay attention to employment problems in 1991 with its changing structure of economy to market economy. With the help of international experience and standards of International Labour Organization, Russia has created terms, regulations and instrumental approach to problems of employment. The methodology of choosing a sample was created by Research Institute of the Problems of Socio-Economic Statistics of the Federal State Statistics Service. The sample size was 0.54 percent for each year for employed citizens of age 15-72 years. The selection of sample size was chosen according to the needed sample size for each region of Russian Federation. First full scale survey was conducted in 1992. For the second time in 1993 sample size was enlarged up to 20 percent using new methodology instrument of by Research Institute of the Problems of Socio-Economic Statistics of the Federal State Statistics Service. (Russian Website of Federal State Statistics Service, 2016, p. 3). Starting from 1999, surveying methods were changed from annual to annual and quarterly.

The survey period lasts for one *critical week*¹. Each year the representative sample size is close to 0.24% (which would be approximately 62400 people) of the selected array of 260 thousand people in the age category of 15-72 years. Depending on the size of unemployment rate specific regions have a bit different sample size (usually not more than 1.5%, 5%, 8-10%, based on the size of the region and population). The survey covers the entire population of Russia (again, however, the specific age and employment status). In first stage of analysis it considers data collected in Russia overall (as a sum of its parts), and in the second stage data is analyzed considering three factors: region, type of city and gender (as a whole).

Data collection method

The participation in surveying is voluntary and is conducted with the respondent itself or according to the permission of the participant if he/she is absent. Each respondent is asked the same set of standardized questions, which guarantee the same structure and order of questions. Answer recording is conducted in the same manner as the interviewing part. (Russian Website of Federal State Statistics Service, 2016, p. 10)

Data collection consists of the following stages: regional stage and federal stage. During regional stage: data is collected and controlled, there is creation of array of information on the grounds of the primary questionnaires, transferring individual data to federal stage, uploading microdata from federal stage on the database of regional stage, and public material is formed. During federal stage data is collected from regional level is controlled, then there is creation of united array of information of primary questionnaires, after it microdata base is created, then the

¹ Specific week starting from Monday and ending on Sunday.

formation of the aggregate data for whole Russian Federation and the subjects of the Russian Federation is created, public material is formed, and uploading microdata from the latest research on the database of regional stage. (Russian Website of Federal State Statistics Service, 2016, p. 10-11)

Data Analysis Method

Occupational distribution by gender will be examined using Representation ratios (RRs) to compare the ration of women in particular occupation to overall female employment.

Representation Ratios (RRs) are very useful in comparing the share of females in particular occupation to the total females' employment.

$$RR_i = \frac{F_i}{F}$$

Where:

RR_i - is the representation ratio of occupation i .

F_i – females' share of employment in the occupation.

F – females' share of total employment.

The main advantage for such measure is that it compares occupational groups in size and years.

Further, to measure occupational segregation there should be used Karmel and MacLachlan index (KM). This method was used in the similar study in which the only difference was a time frame. KM method is chosen because the appropriate measurement of occupational segregation should be gender symmetric as well as to has size invariance, organizational equivalence, the principle of transfers, and composition invariance. (Klimova, Ross, 2012, p. 479)

The following Karmel and MacLachlan model will be used for a future research:

$$KM = \frac{1}{T} \sum_{i=1}^T |(1 - \frac{M}{T})Mi - \frac{M}{T} Fi| \times 100\%$$

Where:

T – total employment

M – number of males in total employment

M_i – number of males in corresponding occupation

F_i - number of females in corresponding occupation

The KM index can be considered as one of the most appropriate ways to measure occupational segregation, because it takes into account the size of female and males in the workforce. (Watts, 1998)

T. Karmel and M. Maclachlan themselves define sex or gender segregation as “when applied to the labor market, this index is interpreted as measuring the percentage of the female (male workforce required to shift between occupation (industry) categories to ensure that the distribution of females (males) is the same as that males (females)” (Karmel, Maclachlan, 1988, p.187). What KM index measure is the difference between male and female share of employment in corresponding occupation multiplied by female/male share of total employment respectively. In other words, segregation declines when, for example, a female worker changes her occupation from a female dominated one to a more male dominated occupation. (Watts, 1998, p.6). It also means that in order to reach zero segregation while still have the initial occupational structure and overall percentage of males and females in the workplace the total labor force would need to be

relocated (change their occupation) , with some replacement. (Salardi, 2013, p.12) As those males and females change their occupations to less gender dominated, KM index declines. (Watts, 1998, p.6). With time gender shares of employment change, which is usually associated with the distribution change of employment across occupations. That is one of the reasons why occupational segregation differences across countries would be biased due to both differences in the overall gender share of employment and shares of employment by occupation.

The main advantage for such measure is that it compares occupational groups in size and years. It measures the relative size of female and male workforces. According to Klimova, KM index equals 0, when there is a complete equality. The maximum value for it 50 per cent, as the maximum for $M/T=F/T=0.5$ (for it is equal distribution by gender for the occupation). (Klimova, 2012, p. 479). As maximum value depends on the proportion of females in the labor force, higher the value, higher the proportion of males in the occupation.

Validity of the research

The study conducted by Klimova and Ross provides a solid base for the further research and has the techniques, which will be replicated in future to conduct current research. The study of Klimova was published in International Journal of Economics and was downloaded more than 441 times since 2012 according to the information provided by Emerald. (Klimova, Ross, 2012, p. 474). Russian Website of Federal State Statistics Service is the federal website that aims to form statistical information about social, economic, demographic and ecological data of Russian Federation. Its main goals are to present statistical data on Russian population to its citizens, president of Russian Federation, its Government, Federal Assembly of the Russian Federation, public authorities, the media, and other organizations (including international).

All those factors tell that the research is valid and is worth to be conducted.

Logic of preparation of the research instrument

The most important part of the documentation for the data presented on Russian Website of Federal State Statistics Service website is the questionnaires. The native language of the questionnaires is Russian and they are also available in English. Each questionnaire is designed exactly the same, leaving the same order and structure for the assurance of the best results. To measure occupational segregation index will be used descriptive statistics and econometric analysis.

Research Objectives

Research objectives were based on the data about occupational segregation in general and particular in Russia. From the above mentioned purpose and description of the methodology with presented logical assumptions, follows below listed objectives.

1. To investigate the gap between male and female occupational distribution in Russia from 2005 till 2014.
2. To examine trends of gender inequality in the Russian labor market between 2005 and 2014.
3. To compare trends of gender inequality in the Russian labor market with studies conducted by Klimova and Ross for the period of 1994 – 2001.

Conclusions

The chapter discussed research methodology and the method chosen to conduct the study. Based on the data of RLMS descriptive statistics and econometric analysis will be applied in the next chapter and the results will be conducted.

Results

The chapter covers the information from data analysis of the number and composition of labour force, retrieved from official Russian website of Federal State Statistics Service, from the website www.gks.ru. A detailed comparison between occupations according to gender is drawn in this chapter. The purpose of this chapter is to measure the employment by sex and occupation and establish gender effect on occupational segregation in Russia, to compare the share of females in particular occupation to the total females' employment and to measure occupational segregation in each year. In addition, the important part will be to compare the overall results with the study conducted by Klimova and Ross for 1994-2001. The analysis of the data is completed using deductive approach with the usage of formulas from Methodology chapter, data on occupational segregation from Literature Review and Microsoft Office Excel program for preparing, analyzing and producing data tables.

Review of samples

The data for this research is secondary and was collected by Federal State Statistics Service. A sample (labor force) considered all persons aged from 15 to 72, who during the surveying period were either employed or unemployed. The results of the labor force includes data based on labor force survey. For this particular research were chosen employed people, meaning that they were aged 15 to 72, who were performing any activity for goods or services production for pay or profit².(Figure 2)*

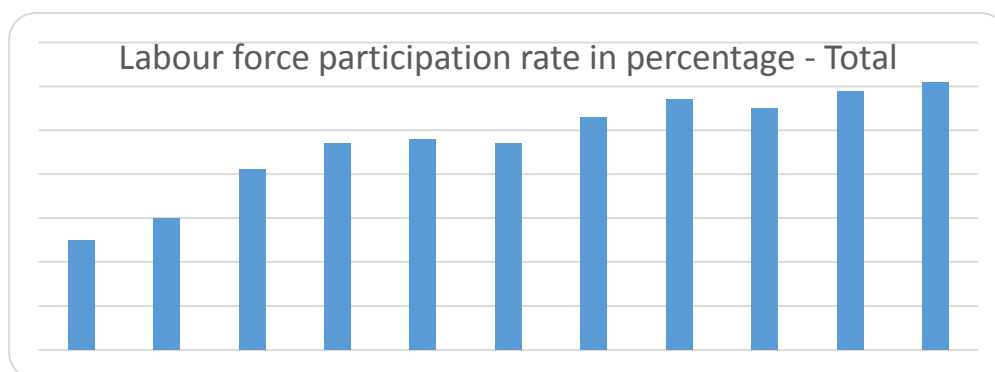

Figure 1. Labour force participation rate in percentage for some years, total.

² Data source: sample labour force survey: 2000-2015 – average annual data. From 2010 – including data on the Chechen Republic.

The survey period lasts for one *critical week*³. Each year the representative sample size is close to 0.24% (which would be approximately 62400 people) of the selected array of 260 thousand people in the age category of 15-72 years. Depending on the size of unemployment rate specific regions have a bit different sample size (usually not more than 1.5%, 5%, 8-10%, based on the size of the region and population). The survey covers the entire population of Russia (again, however, the specific age and employment status). In first stage of analysis it considers data collected in Russia overall (as a sum of its parts), and in the second stage data is analyzed considering three factors: region, type of city and gender.

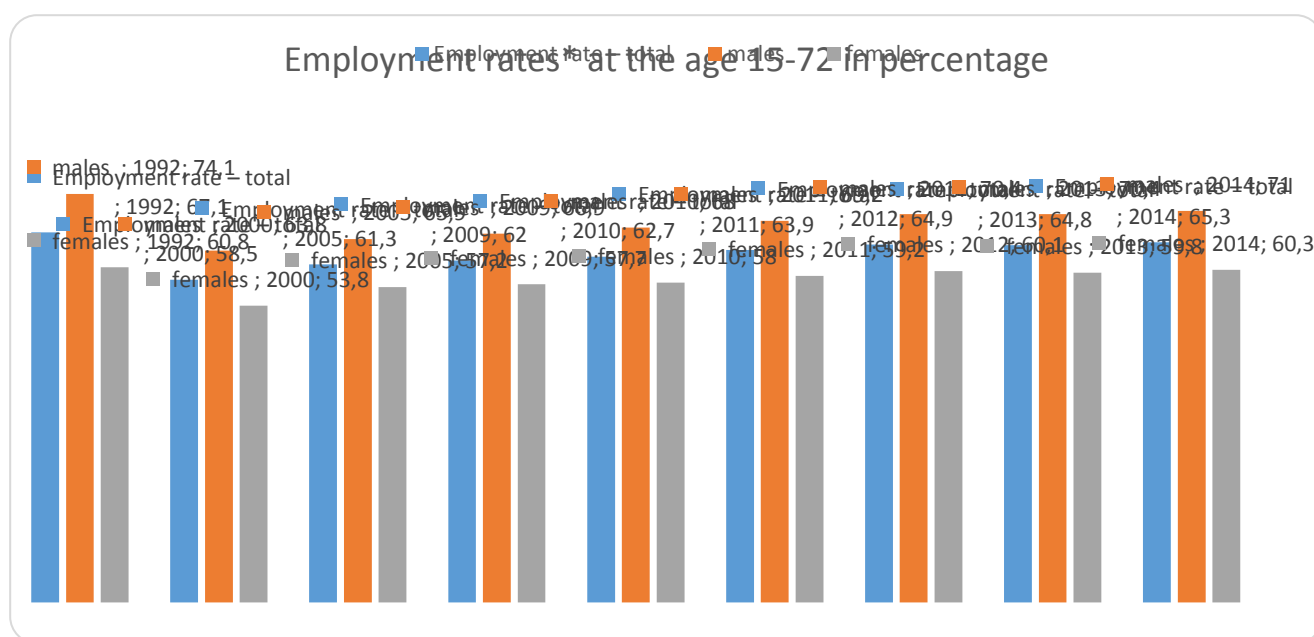

Figure 2. Employment rates at the age 15-72 in percentage.

Note: *Employment rate – the ratio of the number of employed of a specific age group to total population of the relevant age group calculated as a percentage.

Overall, 28 occupations were selected from the annual report Federal State Statistics Service on Employment by sex and occupation. For analysis there were chosen only those occupations, which were constantly present each year starting from 2004 until 2015. (Appendix A). Those occupations that were unstable (were missing for few years or were present for only few years) were removed to gain the most accurate data. The extract of the occupations used for data analysis is represented in Table 1 (full version can be found in Appendix A).

³ Specific week starting from Monday and ending on Sunday.

Occupation	Name	Short Name
Occupation 1	managers (representatives) of public authorities and administration of all levels, including managers of organizations	Managers
Occupation 2	specialists of high qualification in the field of natural and engineering sciences	Natural and Engin science - HQ
Occupation 3	specialists of high qualification in the field of biological, agricultural sciences and health care	Bio, Agrcult, Health - HQ
Occupation 4	high-skilled professionals in education	Education - HQ
Occupation 5	other high-skilled professionals	Other - HQ
Occupation 6	semi-skilled professionals in physical and engineering activities	Phy, Eng - SemiQ
Occupation 7	semi-skilled professionals and support personnel in natural sciences and health care	Natur and Engin science - SemiQ
Occupation 8	semi-skilled professionals in education	Education - SemiQ

Table 1. Example of occupation (8 out of 28) used for data analysis.

Representation Ratio Formula

For each year there were calculated Representation Ratio (RR). They were used to compare females' share of employment in particular occupation and females' share of total employment.

$$RR_i = \frac{F_i}{F}$$

Where:

RR_i - is the representation ratio of occupation i .

F_i – females' share of employment in the occupation.

F – females' share of total employment.

To calculate the ratios there was used data for each year on *Number of employed in the economy by sex and occupation*. Then, females' share of employment in the occupation (F_i) was divided by females' share of total employment (F).

To measure the results following principle should be understood: if ratio is above 1.0, it indicates over-representation of women in the occupation, and the opposite – below 1.0 means their under-representation. An extract is presented in Table 2.

Occupation.	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	0.80	0.79	0.79	0.75	0.80	0.79	0.81	0.80	0.78	0.78
2	0.70	0.73	0.68	0.65	0.63	0.66	0.66	0.64	0.63	0.60
3	1.31	1.24	1.28	1.34	1.30	1.29	1.32	1.31	1.29	1.30
4	1.55	1.58	1.58	1.59	1.61	1.61	1.61	1.62	1.62	1.64
5	1.41	1.34	1.36	1.36	1.36	1.42	1.42	1.44	1.44	1.44

Table 2. Extract from the table of Representation Ratios for 5 first occupation for period 2005-2014. (Full table is available in Appendix B.

Women are majorly under-represented in 12 occupations (they were under-represented for each year): managers (representatives) of public authorities and administration of all levels, including managers of organizations; specialists of high qualification in the field of natural and engineering sciences; semi-skilled professionals in physical and engineering activities; workers in housing and public utilities; workers in mining, construction, assembly and repair works; workers in metal-processing and machinery; workers in manufacture of precision tools and instruments, art crafts, workers of printing houses; workers in transport and communications; operators and drivers of industrial units; motor car and engine drivers; unskilled workers in agriculture, forestry, hunting, fishery and fishing; unskilled workers in industry, construction, transport, communications, geology and exploration surveys.

Occupations under-represented by women

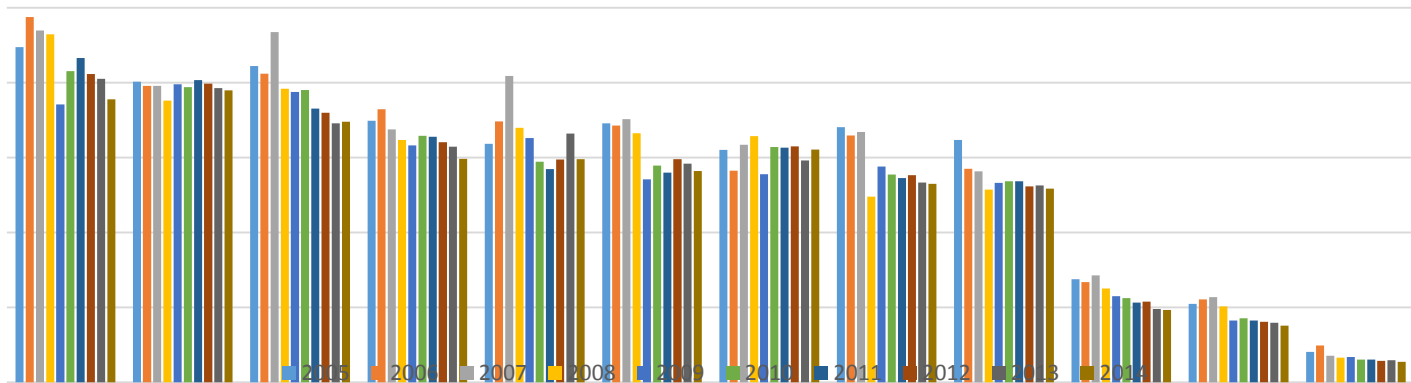

Figure 3. Representation Ratio Graph for occupations under-represented by women.

Note: the full names are available in Appendix A, and the rest of occupations are available in Appendix C

In addition, there are 13 occupations over-represented by women: specialists of high qualification in the field of biological, agricultural sciences and health care; high-skilled professionals in education; other high-skilled professionals; semi-skilled professionals and support personnel in natural sciences and health care; and others.

Occupations over-represented by women

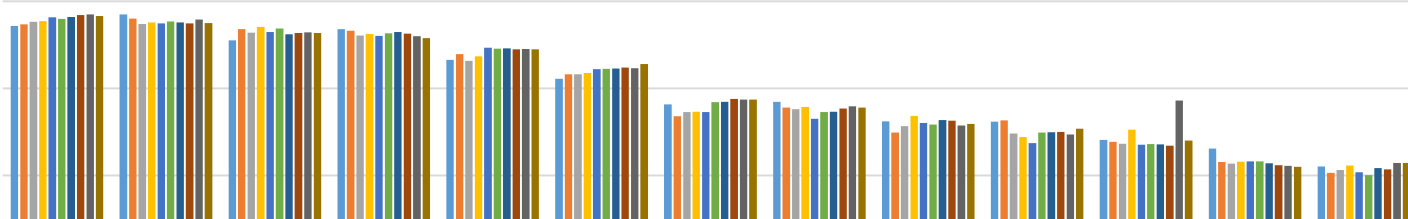

Figure 4. Representation Ratio Graph for occupations over-represented by women.

Note: the full names are available in Appendix A, and the rest of occupations are available in Appendix C

There were however 3 occupations, in which women are both under- and over-represented: occupation 15 ‘workers in cinema and television studios and related occupations; workers in advertising and restoration’ is mostly under-represented, except for year 2008, in which it is only slightly over-represented (RR is equal to 1.02); occupation 23 ‘operators, engine drivers and fitters of stationary equipment’ is slightly over-represented, except for year 2014, in which it is slightly under-represented (RR is equal to 0.99); and last occupation 25 ‘unskilled workers in servicing, housing and public utilities, trade and related types of activities’ is female over-represented, except for year 2005 (RR is equal to 0.64).

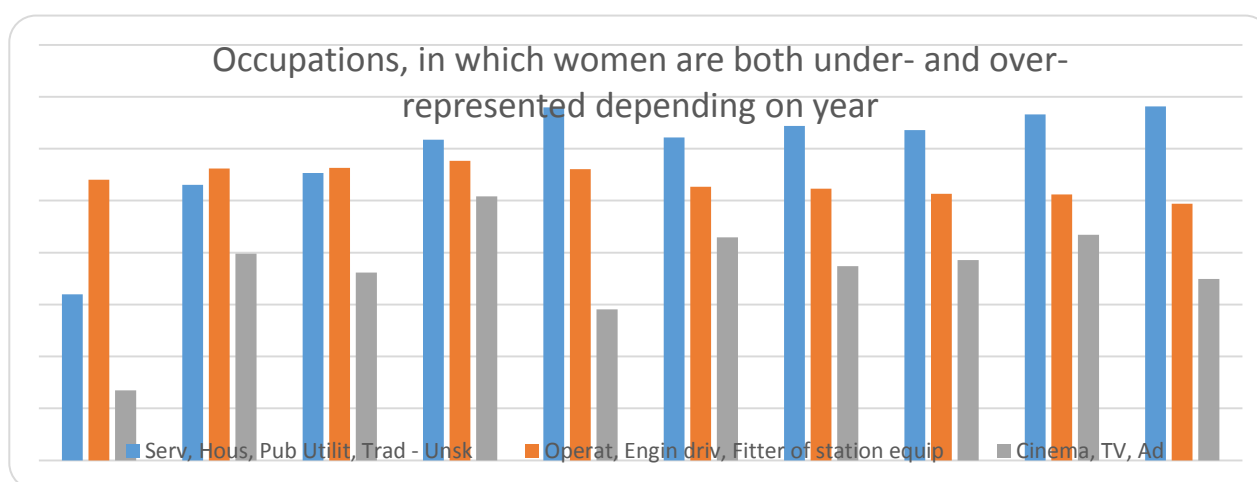

Figure 5. Representation Ratio Graph for occupations both under- and over-represented by women.

Note: the full names are available in Appendix A, and the rest of occupations are available in Appendix C

Additionally speaking, some occupations could be considered highly over- or under-represented. RR above 1.5 or below 0.5 tells that the number of women constitute more than 75% or less than 25% respectfully. There are some occupations dominated mostly by women or men. For example, occupations 4 (high-skilled professionals in education), 7 (semi-skilled professionals and support personnel in natural sciences and health care), 8 (semi-skilled professionals in education), and some others. Talking about male dominated occupations, following occupations are very under-represented by females (there are less than 25 percent of females in particular occupations for each year): occupations 17 (workers in mining, construction, assembly and repair works), 18 (workers in metal-processing and machinery), and 24 (motor car and engine drivers). Furthermore, there are several occupations, in which RR is drastically different during some specific years. For example, occupation 15 has its lowest value 0.27 in 2005 and it highest value 1.02 in 2008; and occupation 25 has its lowest value 0.64 in 2005 and highest 1.36 in 2009 and 2014. Those are 2 bright examples of how the female share in some occupations may dramatically change over time.

There are some occupations that were very close to be equally distributed: occupation 16 (skilled workers in the field of agricultural production, forestry, hunting, fisheries and fishing), 23 (operators, engine drivers and fitters of stationary equipment), and 28 (unskilled workers common for all kinds of economic activities). Those occupations are a bit over- or under-represented by women to a very low extent. Occupation 16 lowest RR value is 1.00 and its highest is 1.07; occupation 23 lowest value is 0.99 and highest is 1.15; and occupation 28 lowest value is 1.05 and highest is 1.15. This tells that those occupations are not dominated by any gender to the significant extend.

Karmel and MacLachlan model

Another formula used was Karmel and MacLachlan (KM) model:

$$KM = \frac{1}{T} \sum_{i=1}^T |(1 - \frac{M}{T})Mi - \frac{M}{T} Fi| \times 100\%$$

Where:

T – total employment

M – number of males in total employment

M_i – number of males in corresponding occupation

F_i - number of females in corresponding occupation

To measure KM index, first KM index was calculated for each year and for each occupation. After it was done, KM indexes for each year were added up and multiplied by $1/T$.

After the performed research and data analysis, here is KM Index for years 2005-2014.

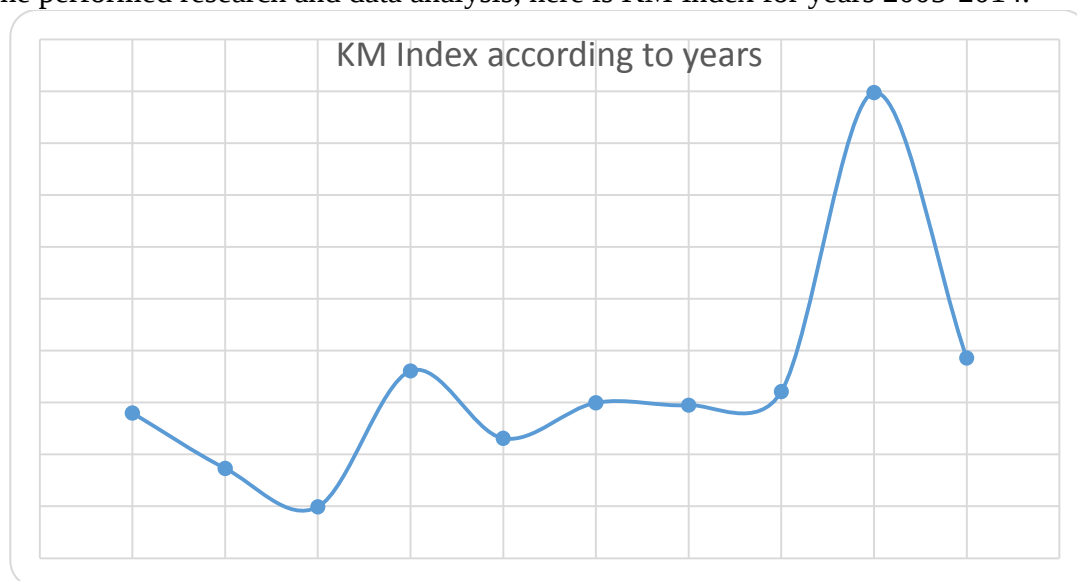

Figure 6. Karmel and MacLachlan (KM) Index according to years.

The main advantage for such measure is that it compares occupational groups in size and years. It measures the relative size of female and male workforces. According to Klimova, KM index equals 0, when there is a complete equality. The maximum value for it 50 per cent, as the maxim for $M/T=F/T=0.5$ (for it is equal distribution by gender for the occupation). (Klimova, 2012, p. 479). As maximum value depends on the proportion of females in the labor force, higher the value, higher the proportion of males in the occupation.

As it is seen from the graph, there is a decline of male participation rate from 2005 until 2007, then slight increase in 2007, then even smaller decrease. After that, the situation look quite stable until 2012, during which there was a dramatic increase of male participation rate up to the year of 2013. Last researched year had way smaller participation rate, but still a bit higher than in 2012. Overall KM index in 2005 is 23.4 comparing to 2014, where it was 23.93. Considering this situation, it looks like that KM index changed slightly considering only the very first and last years of this research.

This all tells that gender occupational segregation increased during years 2005-2014, and even though there were some ups and downs over the period of time, there a tendency of increasing occupational segregation and surely a gap male and female distributions in chosen occupations.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Discussion of Results and Implications

The study covers gender based occupational segregation analysis of Russian labor market for a period of 2005-2014. The research aims to investigate the gap between male and female occupational distribution in Russia from 2005 until 2014, to examine trends of gender inequality and compare the trends of gender inequality in Russian labor market with studies conducted in previous years, which were investigating trends and gender distribution of occupational segregation in period 1994-2001. This chapter explains results and discuss how they are connected with previous researches. The study will give a solid basis for understanding gender based occupational segregation and conducting further researches concerning reasons of occupational segregation.

But why those values and indexes are so important. Why do they matter? Gender equality is considered as smart economics by enhancing economic efficiency and improving development outcomes, in which barriers for getting women education are removed, economic opportunities and inputs in terms of productivity help to create productivity gains. For the economy to function best, women's skills and talents should be functioning to the fullest capacities to gain the maximum profit for the company. (The World Bank, 2012, p. 3). According to World Development Report, there are 3 main factors that contribute to gender segregation in access to economic opportunities: differences in time use in terms of gender, differences in access of productive inputs, and gender-differentiated influence of market and institutional failure. These factors are the ones that usually 'trap' women. (The World Bank, 2012, p. 236).

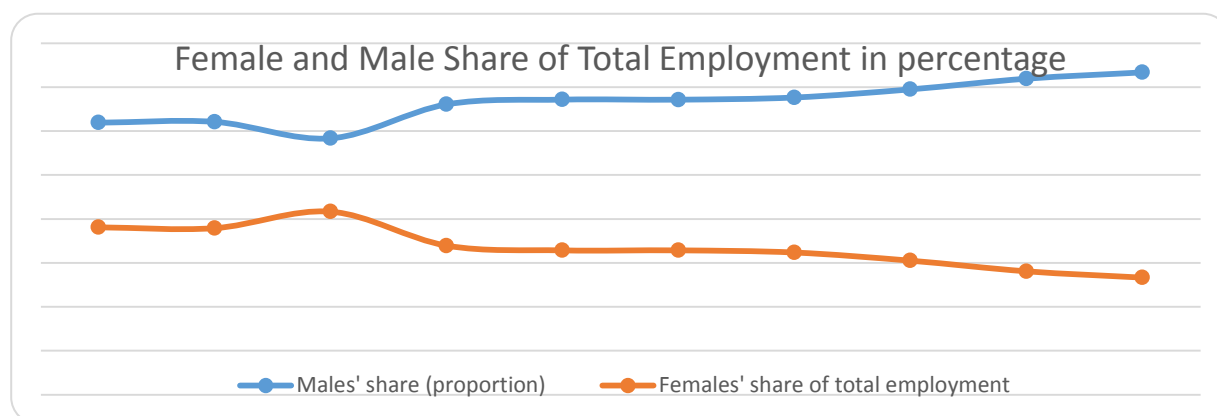

Figure 7. Female and Male Share of Total Employment in percentage.

According to World Development Report of 2012, women represent 40 percent of global labor force in modern days. (The World Bank, 2012, p. 207). In Russia, in 2012 women represented 49 percent of labor force, which means that almost a half of labor population are women. However, the graph says that in Russia the overall percentage of women in total employment is decreasing. This however does not mean that the female share stays the same for all the occupations across the years (there is a different tendency for different occupations). It is still very important to note that increasing female participation rate in labor would lead to large positive impact on productivity in terms of economics. Eliminating discrimination of female workers and managers could increase their productivity by 25-40 percent (of course “depending on the type and degree of exclusion from the labor force and the managerial pool”) (The World Bank, 2012, p. 237).

During the transition of Russian economy to the market economy, there was still a high level of occupational segregation in labor market in 1994-2001. Despite high-level female education, professional skills and experience, women were ‘pushed out’ from their occupations due to increasing number of males entering traditional female occupations as these positions were offered higher compensation. (Klimova, Ross, 2012, p. 483) Since the period of 1994 to 2001, in which Klimova states that occupational segregation decreased, for the period of 2005-2014 it actually increased. Klimova used different approach to measure data, but her numbers state that KM Index was 23.9 in 2001 while in this research it was found that in 2004 it was 23.4. Since then KM index reached 23.93 by 2014, which makes this number very close to the value if 2001. Comparing the last year Klimova evaluated and the last year for this research, it looks like that occupational segregation stayed the same after 13 years.

As seen in Chapter 4, the same level of gender occupation suggests that there may be shift with occupations, which balanced out the segregation in total. Considering traditionally *male occupations*: for Manufacturing, Operational Drivers, Industrial transportation, Mining, Transportation and Communication, Metal Industry and Machinery, Natural and Engineering Science, Operators, Motor car and engine drivers – share of female in these occupations actually decreased, while in some occupations it increased: Agriculture, Forest and Hunt activities. For traditionally *female occupations* female share increased in some occupations: education for high-skilled and semi-skilled workers, service, life and fashion models, commodity demonstrators, biological, agricultural sciences and health care. Female share decreased in following occupations: natural and engineering science specialists, preparation of documentation and registration, finance, economics, administrative and social activities.

Interestingly, but there are some *neutral* occupations (which are not marked as *female* and *male*), in which men and women are both over- and under-represented. This means that some occupations are moving toward to and backward from gender equality.

The reason why it could happen is because of continuing process of transition to market economy. Klimova while conducting her research on 1994-2001 came to the same conclusion. The process could be partially completed, but the mindset could remain the same. Hence, free market economy is moved by individual choices, and the mentality of people plays a huge role in labor market.

What it means to Russia? If we assume that occupational situation could be distributed equally among genders, the capitalization of the market potential would be optimized to its fullest. Hence, if data shows that nothing changed over 9 years, we can assume that Russian market is not fully optimized and will stay at the same economic level. The main force of economic growth is

innovation, which drives bottom-line value. If there is a diversity (including gender), then there is innovation. Diversity creates the foundation for environment, which in its turn creates innovation. (Hewlett, 2013, p.2)

Why it is important for businesses in Russia? According to Jason Rae, executive director of the Wisconsin LGBT Chamber of Commerce, in 2013 UCLA study found that "individuals within the workplace benefit as they experience less discrimination, increased openness, improved health, increased job satisfaction, greater relationships with co-workers and supervisors as well as a greater commitment and other positive workplace behaviors and attitudes. It was also shown that the business is affected on an organizational level." Influencing business culture through establishing and reinforcing equality affect how people within the organization and businesses work. Supporting healthy environment at workplace will attract talented people, which in the long run will help companies to outperform those that do not support it. (Ray, 2014, par.3)

LIMITATIONS

First limitation is usage of second-hand data, and it is limited to the number of sources used for the analysis. Also, even though Klimova conducted her research on different data set using RLMS website (which is another limitation while comparing the sources of data used), she performed her KM analysis using two-digit data analysis and composition effect. She analyzed only 9 occupations, which did not fully match the occupations used in this research from Federal State Statistics Service website. It means that the limitation of this study is in the usage of a different data source comparing to other researches, which makes it hard to compare the results. Also, due to different number of occupations for this and previous research and name of occupations analyzed, there is an additional complication in comparing the results with previous studies.

Another limitation is that for the analysis were chosen only those occupations that were present for each year from 2005 to 2014. Hence, there were some occupations mentioned in some of the years, but did not have comprehensive data in all of the period analyzed – they were cut out the study.

From the beginning, RLMS data was supposed to be analyzed, but due to the difficulties of interpretation in a meaningful way the decision to switch to another data set was made.

For the full picture the time space for years, 2001 to 2004 need to be analyzed. These years were not added, because this research aimed to analyze the most recent data. Also, the data for years 2001-2004 was not full and did not cover all the occupations needed. For some years, they were staying the same, while for other years they differ.

The amount of time to analyze the whole data set was not sufficient to cover all the aspects and information available.

Lastly, the occupational segregation indexes for other countries were calculated using different modules, data set and ways of interpretation.

Considering these limitations for next research will help to achieve better results and higher quality of research data.

Suggestions for eliminating occupational segregation

Breaking through 'productivity trap' would require lifting time-constraints, increasing access to productive inputs and market and institutional failures corrections.

Due to tendency of employment in low-productive and low-paid occupations, they have a comparative advantage in home production relative to men. It means that due to those differences women face incentive to be more home oriented than job oriented.

In order to decrease occupational segregation next moves should be done. The access to labor credit and land markets, also networks combining them should be differentiated. Formal institutions should eliminate biases in laws, regulations and limited infrastructure. Also, social norms on care and market work should be altered. Lastly, the allocation of time and/or resources by households should be differentiated. This will optimize the capitalization of economic opportunities and creation of agencies and endowments. (The World Bank, 2012, p. 236-237).

Suggestions for further research

For further research should be taken next steps: to ensure that the data set chosen matches data used for previous researches (if that is possible). Once it is done, only occupations that match occupations from previous research should be used. After that, Representative Ratios and KM model would be less biased information than if used different data sets and type of analysis. Another suggestion would be to investigate the reasons behind the changes of gap between male and female occupational distribution.

Conclusion

As occupational segregation relatively stayed the same for the period of 2005-2014, it could mean that Russia is still in transition to market economy and changing mindset of its individual agents. The real change would be possible by breaking through 'productivity trap' in terms of lifting time-constraints, increasing access to productive inputs and market and institutional failures corrections.

REFERENCES

- Blackburn, R. M. (2012). The measurement of occupational segregation and its component dimensions. *International Journal Of Social Research Methodology*, 15(3), 175-198
- Federal State Statistics Service. (2016). Methodology - МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПО ПРОВЕДЕНИЮ ОБСЛЕДОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПО ПРОБЛЕМАМ ЗАНЯТОСТИ. Retrieved from http://www.gks.ru/bgd/free/b99_10/isswww.exe/stg/d030/i030110r.htm
- Hewlett, S. A. (2013, September 25). Innovation, Diversity, and Market Growth. Retrieved from <http://www.talentinnovation.org/publication.cfm?publication=1400>
- Klimova, A. (2012), "Gender differences in determinants of occupational choice in Russia", *International Journal of Social Economics*, Vol. 39 Iss 9 pp. 648 – 670
- Klimova, A., Ross, R. (2012), "Gender-based occupational segregation in Russia: an empirical study", *International Journal of Social Economics*, Vol. 39 Iss 7 pp. 474 - 489
- Maltseva, I. (2005). Gender Differences in Occupational Mobility and Segregation at the Labor Market. The Case of Russian Economy. Education and Research Consortium Working Paper, issn 1561-2422, 27-30.
- McDonald, J. (2016). Occupational Segregation Research: Queering the Conversation. *Gender, Work & Organization*, 23(1), 19-35.
- Metcalfe, B. D., Afanassieva, M., (2005), "The woman question? Gender and management in the Russian Federation", *Women in Management Review*, Vol. 20 Iss 6 pp. 429 – 445

- O'Brien, D. & Wegren, S. K. (2015). The Underrepresentation of Women in Leadership Positions in Rural Russia (80 ed.). Rural Sociology Society, 87-107.
- Rae, J. (2014, May 12). Why equality in business matters. Retrieved from <http://archive.jsonline.com/news/opinion/why-equality-in-business-matters-b99268274z1-258985981.html>
- Río, C., Alonso-Villar, O. (2012). Occupational Segregation of Immigrant Women in Spain. *Feminist Economics*, 18(2), 91-123
- Roshchin, S. (2005), Gender Equality and Extension of Women Rights in Russia in the Context of the UN Millennium Development Goals.
- "Russia Longitudinal Monitoring survey, RLMS-HSE", conducted by Higher School of Economics and ZAO "Demoscope" together with Carolina Population Center, University of North Carolina at Chapel Hill and the Institute of Sociology RAS. (RLMS-HSE sites: <http://www.cpc.unc.edu/projects/rlms-hse>, <http://www.hse.ru/org/hse/rlms>)
- Salardi, P. (2013, September 11-14). The Evolution of Gender and Racial Occupational Segregation across Formal and non-Formal Labor Markets in Brazil – 1987 to 2006. Retrieved from <http://www.iariw.org/papers/2013/salardipaper.pdf>
- Snezhkova, I. A. (2004). Ethnic Aspects of Gender Social Inequality. *Sociological Research*, 43(3), 85-96.
- Suchland, J. (2008) Contextualizing Discrimination: The Problem with Sexual Harassment in Russia, *Journal of Women, Politics & Policy*, 29:3, 335-363.
- Temkina, A. and Zdravomslava, E. (2003), "Gender studies in post-soviet society: Western frames and cultural differences", *Studies in East European Thought*, Vol. 55 No. 1, pp. 51-61.
- Zavyalova, E., Kosheleva, S. (2010) Gender stereotyping and its impact on human capital development in contemporary Russia, *Human Resource Development International*, 13:3, 341-349.
- O'Brien, D. & Wegren, S. K. (2014). The Underrepresentation of Women in Leadership Positions in Rural Russia (80 ed.). Rural Sociology Society, 87-107.
- Watts, M. (1998), "Occupational gender segregation: index measurement and econometric modeling", *Demography*, Vol. 35 No. 4, pp. 489-96.
- Watts, M. (1998). Occupational Gender Segregation: Index Measurement and Log Linear Models. Retrieved from <http://e1.newcastle.edu.au/coffee/pubs/wp/1998/98-05.pdf>

JŪRŲ VERSLO FINANSININKŲ PROFESINĖS ETIKOS PROBLEMATIKA

VILMA PAULIKAITĖ

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla

Konsultantas doc. dr. S. Lileikis

ANOTACIJA

Straipsnio tikslas – atskleisti ryškesnius finansininkų profesinės etikos problematikos bruožus orientuojantis į jūrų verslo sektorių. Siekiant išvengti etinių problemų, būtina remtis finansininko asmenybės psichologiniu integralumu bei adekvačiu jo santykiu su vadovybe. Todėl tikslingai analizuojama finansininkų profesinės etikos samprata, charakterizuojami kai kurie profesinės etikos pažeidimai jūrų verslo įmonėse, aptariama finansininko asmenybės integralumo ugdymosi galimybė. Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis. Pagrindiniai tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, oficialių reglamentų analizė, lyginamoji analizė, sisteminimas. Etiškas elgesys pirmiausia reiškia buvimą sąžiningam su savimi pačiu.

IVADAS

Tyrimo problemos aktualumas. Kiekvienos valstybės jūrų verslo plėtra ir efektyvumas daug priklauso nuo specialistų, dirbančių šiame sektoriuje, kvalifikacijos (Puidokas, Andriuškaitė, 2012). Vieni svarbiausių specialistų įmonės veikloje yra finansininkai. Jų darbui reikalingos ne tik matematinio tikslumo, socializacijos finansų srityje bei psichologinio atsparumo savybės (Lapinskaitė, Šikšniūtė, 2016), bet ir finansininko atitiktis LR Buhalterinės apskaitos įstatyme numatytiems kvalifikaciniais reikalavimams – išlaikyti privalomus egzaminus bei laikytis Buhalterių profesionalų etikos kodekso nuostatų (LR Buhalterinės apskaitos įstatymas, 2012).

Be to, būtina pabrėžti, jog finansai – tai įmonės, valstybės lėšų sudarymo, paskirstymo ir panaudojimo sistema (Daujotaitė ir kt., 2015), kurioje sėkmę lemia nepriekaištingas tikslumas. Tik didelės atsakomybės pajauta ir raiška, specifinės žinios ir atidumas gali garantuoti įmonės finansinį stabilumą.

Tarptautinis buhalterių profesionalų etikos kodeksas įtvirtina pagrindinius principus, kurių laikantis būtų išvengta neteisėtų, netikslų, apgaulingų ir kitų netinkamų veiksmų finansininko darbe. Tai sąžiningumas, objektyvumas, kompetencija, atidumas, konfidencialumas, profesionalus elgesys (Buhalterių profesionalų etikos kodekso vadovas, 2015).

Kita vertus, nagrinėjamas finansininkų įvaizdis visuomenėje, kaip jį reikėtų gerinti, bei jų vaidmens svarba ekonomikoje. Teigiama, kad šiuo metu finansininkų reputacija yra labai sumenkusi (Jui, Wong, 2013). Klaidos ir apgaulės daro didelę įtaką įmonių finansinei būklei ir veiklos rezultatams, jos įvaizdžiui ir tęstinumui. Jos mažina finansinių ataskaitų patikimumą ir jų, kaip svarbiausio informacijos šaltinio, vertę (Stončiuvienė, Degutytė, 2013).

Apgaulės yra sąmoningos, tyčinės klaidos, darbuotojų piktos valios raiška ir neteisėti veiksmai. Didžiosios Britanijos 110-ajame audito standarte teigiama, kad nėra tikslaus teisinio apgaulės sąvokos apibrėžimo – tik teismas kiekvienu konkrečiu atveju gali nuspręsti, ar tai apgaulės atvejis (SAS 110: Fraud and Error, 1995). Neteisėtas turto pasisavinimas, apgaulingas

apskaitos tvarkymas, korupcija, mokestiniai nusikaltimai, apgaulingi pranešimai yra pagrindiniai apgaulės pavyzdžiai (Mackevičius, Kazlauskienė, 2009). Šie klausimai moksle paprastai tiriami įvairiose srityse, bet nėra išsamiai tiriami jūrų verslo finansininkų profesinės etikos lygmeniu.

Profesinės etikos požiūriu finansininkų kompetencijos trūkumas tik iš dalies lemia finansų valdymo bei apskaitos tvarkymo problemas. Siekiant išvengti minėtų problemų, būtina atsižvelgti į finansininko asmenybės integralumą (vientisumą) bei santykio su vadovybe svarbą. Finansininko profesinės etikos sąlygą sudaro asmenybės psichologinis integralumas, kurio tyrimais moksle priartėta prie profesinio lygmens (Laužikas, 1993; Jovaiša, 2011; Vasiljevienė, Jakimenko, 2012; Lileikis, 2015; Lapinskaitė, Šikšniūtė, 2016 ir kt.).

Tyrimo objektas – jūrų verslo finansininkų profesinės etikos problematika.

Straipsnio tikslas – atskleisti ryškesnius finansininkų profesinės etikos problematikos bruožus orientuojantis į jūrų verslo sektorių.

Tyrimo uždaviniai:

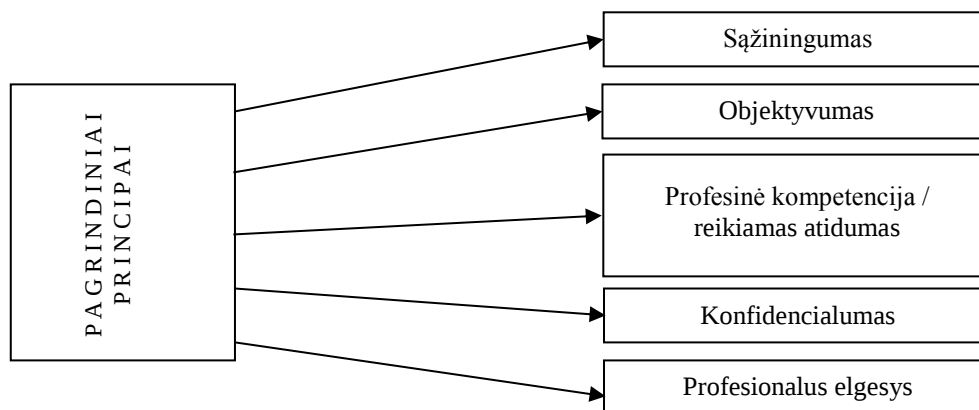
1. Atskleisti finansininkų profesinės etikos sampratą.
2. Charakterizuoti kai kuriuos profesinės etikos pažeidimus jūrų verslo įmonėse.
3. Aptarti finansininko asmenybės integralumo ugdymosi galimybę.

Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, oficialių reglamentų analizė, lyginamoji analizė, sisteminimas.

Finansininkų profesinės etikos samprata

Visuomenė tikisi etiškų organizacijos finansinės apskaitos rezultatų ir jų pagrindu priimtų ekonominių sprendimų. Todėl reikalingi ne tik etikos principai, kurie padeda vertinti asmenų elgesį tam tikrose susiklosčiusiose situacijose ir apibrėžia juos kaip tinkamus arba netinkamus (gerus ar blogus) (Meihami, 2013). Finansininko veiklą etiniu lygmeniu reglamentuoja Buhalterių profesionalų etikos kodeksas, kurio principų reikalinga laikytis (1 pav.).

1 pav. Buhalterių profesionalų etikos kodekso pagrindiniai principai

Sąžiningumo principas visus finansininkus visuose profesiniuose ir verslo santykiuose įpareigoja būti dorais ir sąžiningais. Sąžiningumo principas taip pat reiškia ir sąžiningą elgesį bei teisingumą. Taip pat finansininkas privalo atsiriboti nuo ataskaitų, pranešimų ar kitos informacijos, jei jis mano, jog ši informacija turi klaidingų tvirtinimų, aplaidžiai pateiktų duomenų arba apskritai nepateiktų reikalingų duomenų.

Objektyvumo principas nurodo, jog finansininkai neturi leisti, kad šališkumas, interesų konfliktas ar per daug didelė kitų asmenų įtaka paveiktų jų profesinius ar verslo sprendimus. Gali kilti situacijų, kurios pakenktų objektyvumui. Reikėtų vengti situacijų, kurios paveikia finansininko profesinius sprendimus arba daro jiems per daug didelę įtaką.

Profesinės kompetencijos ir reikiamo atidumo principas nurodo, kad nuolatinė finansininkų pareiga yra išlaikyti tokį profesinių žinių ir kompetencijos lygį, kuris užtikrintų, kad klientui ar darbdaviui būtų teikiamos aukšto lygio profesinės paslaugos, pagrįstos šiuolaikine praktine patirtimi, įstatymais ir metodika. Profesinės paslaugos yra apskaitos, audito, mokesčių valdymo, konsultavimo ir finansų valdymo paslaugos, reikalaujančios apskaitos ar susijusių žinių, kurias teikia finansininkai. Jie turi dirbti kruopščiai ir laikytis galiojančių specialiųjų ir profesinių standartų.

Konfidencialumo principas finansininkus įpareigoja pasirūpinti profesinių ir verslo santykių metu gautos informacijos konfidencialumu ir be tinkamo ir specialaus leidimo neatskleisti šios informacijos trečiosioms šalims, išskyrus atvejus, kai ją atskleisti yra teisinė ar profesinė jų teisė arba pareiga. Profesinių ir verslo santykių metu gauta konfidenciali informacija negali būti naudojama siekiant asmeninės finansininko ar trečiosios šalies naudos.

Profesionalaus elgesio principas įpareigoja laikytis įstatymų ir teisės aktų ir vengti bet kokių veiksmų, diskredituojančių profesiją. Tai apima veiksmus, apie kuriuos informuota ir supratinga trečioji šalis, žinanti visą susijusią informaciją, galėtų spręsti, kaip apie kenkiančius geram profesijos vardui (Buhalterių profesionalų etikos kodekso vadovas, 2015).

Buhalterių profesionalų etikos kodeksas reglamentuoja buhalterių profesionalų ir apskritai finansininkų profesinį elgesį (Buhalterių profesionalų etikos kodekso vadovas, 2015; Bonaci, Strouhal, 2012). LR Buhalterinės apskaitos įstatymas nurodo, kad finansininkai, atliekantys vyriausiojo buhalterio (buhalterio) pareigas arba teikiantys vyriausiojo buhalterio (buhalterio) paslaugas, turi laikytis Buhalterių profesionalų etikos kodekse nustatytų profesinės etikos principų (LR Buhalterinės apskaitos įstatymas, 2012). Buhalterių profesionalų etikos kodeksas taip pat aiškina, kaip nepažeisti etikos principų, patekus į konkrečią situaciją, kuri gali paskatinti pažeisti etiką.

Etikos pažeidimai Buhalterių profesionalų etikos kodekse nurodomi kaip galimos grėsmės pagrindiniams finansininkų profesinės veiklos principams dėl asmeninių finansininko ar artimų jo šeimos narių interesų, dėl ankstesnių sprendimų ir veiksmų peržiūros poreikio, dėl per daug artimų santykių ir palankumo kitų interesams, dėl baimės, kuri gali kilti, kai dėl esamų ar numanomų grėsmių finansininkas gali būti priverstas elgtis neobjektyviai (Buhalterių profesionalų etikos kodekso vadovas, 2015).

Kai kurie profesinės etikos pažeidimai jūrų verslo įmonėse

Finansininkai susiduria su įmonės vadovų ir/ar savininkų reikalavimais pateikti įmonės finansinę informaciją vienu ar kitu aspektu, pažeidžiant sąžiningumo, objektyvumo principus. Kitaip tariant, finansininkas turi pasirinkti pažeisti ar nepažeisti etikos principų, tenkinant vadovaujančių asmenų reikalavimus (Bonaci, Strouhal, 2012). Tai labai svarbus veiksnys, nes jis

gali būti susijęs su asmeniniais finansininko nuostoliais: atlygio už darbą ir skatinimo išmokų mažinimu ar darbo netekimu.

Finansininkai privalo griežtai laikytis teisės aktų ir patvirtintų buhalterinės apskaitos standartų, todėl etika numato nutraukti darbo santykius su darbdaviu, jei šis reikalauja pažeisti minėtus teisės aktus (New Guidance <...>, 2012).

Tačiau finansininkai ne visada laikosi minėtų teisės aktų ir paklūsta įmonės vadovo ir/ar savininko reikalavimams, prieštaraujantiems Buhalterių profesionalų etikos principams. Todėl įmonės patiria didžiulius finansinius nuostolius, kurie priverčia jas bankrutuoti.

Ekonomikos mokslo atstovai, apibrėždami apgaulę, dažniausiai ją apibūdina kaip nusikaltimą ekonomikos sferoje, kaip sąmoningą klaidinimą, kuris sukelia tam tikriems asmenims ne tik piniginius, bet ir kitus nuostolius. Apgaulės gali būti neteisėtas turto pasisavinimas, apgaulingas apskaitos tvarkymas, korupcija, mokestiniai nusikaltimai, apgaulingi pranešimai (Mackevičius, Kazlauskienė, 2009).

Daugiausia apgaulių daroma dokumentavimo ir įrašymo į apskaitos registrus stadijoje dėl didelio dokumentų skaičiaus ir jų įvairovės. Juos surašant ir apdorojant dalyvauja daug darbuotojų. Dokumentavimo stadijoje dažniausiai pasitaiko šios apgaulės:

- neteisingai užrašomas ūkinės operacijos turinys;
- prekės gaunamos arba išsiunčiamos be lydimųjų dokumentų;
- suklaidojami pirminiai dokumentai arba jie pakeičiami naujai padirbtais dokumentais;
- dokumentuose ištaisomi svarbiausieji rekvizitai: parašai, datos, sumos, tekstas ir kt. (Mackevičius, 2012).

Finansinių ataskaitų klastojimas – tai sąmoningai daromos manipuliacijos, kurių tikslas yra iškreipti ūkinės tikrovės vaizdą. Manipuliuojama taikant netinkamus įvertinimus, praleidžiant įvykius, netinkamai pavaizduojant finansinėse ataskaitose esamą padėtį (Buhalterių profesionalų etikos kodekso vadovas, 2015).

Vienas iš tokios apgaulės pavyzdžių jūrų verslo įmonėje – 2016 m. „ST Marine“ kompanijos generalinis direktorius Han Yew Kwang buvo kaltinamas dėl 407 finansinių pažeidimų 2000-2011 metų laikotarpiu. 2 dėl korupcijos ir 405 – finansinių ataskaitų klastojimo atvejai. Minėtu laikotarpiu „ST Marine“ finansinių ataskaitų archyve buvo surasta 24,9 mln. JAV dolerių apimties papirkinėjimo atvejų („ST Marine“ Accounting Scandal, 2016).

Dažnai apgaulingai tvarkoma apskaita, kuriai priskirtinos šios ryškesnės apgaulės:

- buhalterinės apskaitos vedimas sąmoningai pažeidžiant teisės aktų, reglamentuojančių apskaitos tvarkymą, reikalavimus;
- buhalterinės apskaitos dokumentų ir apskaitos registrų paslėpimas, sunaikinimas ar sugadinimas;
- ūkinių operacijų sąmoningas registravimas apskaitos dokumentuose ir registruose ne tuo ataskaitiniu laikotarpiu, kuriuo jas reikėjo registruoti;
- sąmoningas neteisingos sąskaitų korespondencijos užrašymas ir kt. (Mackevičius, 2012).

Vienas finansinių ataskaitų klastojimo bei apgaulingos apskaitos tvarkymo atvejais užfiksuotas Pietų Korėjos bendrovėje „Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering“, statančioje laivus ir įgyvendinančioje jūrinės inžinerijos projektus. Audito komitetas paprašė atlikti tyrimą dėl dviejų buvusių bendrovės aukštų pareigūnų galimo netinkamo finansų valdymo. Antra pagal dydį pasaulyje laivų statybos bendrovės mėgina pritraukti lėšų savo skoloms sumažinti. Todėl praeitais metais patyrė nuostolių – 3,19 trln. vonų (2,8 mlrd. JAV dolerių) („ST Marine“ Accounting Scandal, 2016).

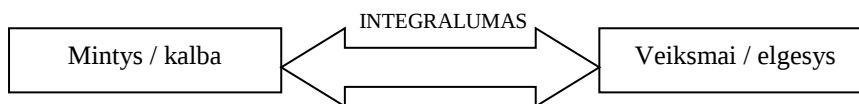
Pagal pateiktus atvejus būtina paminėti, jog bene svarbiausias finansininkų etišką elgesį lemiantis veiksnys yra organizacijos vadovybės ir/ar savininkų požiūris į profesinę etiką (Stončkuvienė, Degutytė, 2013). Įmonės vadovo profesinės etikos principų suvokimas ir sąžiningas taikymas gali lemti įmonės finansinės apskaitos rezultatų sąžiningumą ir sėkmę.

Kita vertus, gyvenimas rodo, jog nepakanka parengti tarptautinį Buhalterių profesionalų etikos kodeksą, kad būtų jo laikomasi. Kartu pažymėtina, kad neužtenka tikėtis etiško vadovavimo. Tikslinga akcentuoti, kad vieną svarbiausių faktorių sudaro tai, kaip finansininkai reaguoja į vadovybės nurodymus, ir kaip jie patys elgiasi. Psichologiniu ir etiniu žmogaus ugdymo požiūriu būtina užtikrinti finansininko asmenybės integralumo raidą jo darnios profesinės veiklos sėkmės tikslu.

Finansininko asmenybės integralumo ugdymosi galimybė

Kaip minėta, gyvenimas rodo, jog nepakanka parengti tarptautinius įstatymus, teisės aktus bei profesinės etikos kodeksus, kad būtų jų laikomasi. Tikėtina, kad finansininkai elgsis neetiškai, bus daromos apgaulės apskaitoje tol, kol žmogus netaps taisykle sau pačiam ir neišgyvens *pareigos prasmės* gyvenime, kur egzistuoja konstruktyvumu nepagrįstas savo teisių ir pareigų supriešinimas (Lileikis, 2015). Būtina aktualizuoti asmenybės psichologinio integralumo vertę.

Integralumo sąvoka profesinėje etikoje reiškia ne vien sąžiningumą, bet pirmiausia žmogaus gebėjimą susieti žodį ir veiksma, vertybes ir faktus. Tai normos (moralinės vertybės) ir konkretaus elgesio nuoseklumas (Vasiljevienė, Jakimenko, 2012). Dvasinga asmenybė vadovaujasi tvirtomis vertybinėmis nuostatomis, jaučia atsakomybę už savo žodžius ir veiksmus, geba bendrauti ir bendradarbiauti. To neįmanoma pasiekti be asmenybės integralumo (2 pav.).

2 pav. Asmenybės integralumo raiška

Integralumo savybė reikalauja žmogaus minčių, žodžių ir veiksmų darnos, pažadų ir darbų nuoseklumo, tinkamo ir sąmoningo elgesio. Elgtis neetiškai brandžiam, sąmoningam žmogui, kuris vadovaujasi aukščiausiomis vertybėmis, apskritai nepriimtina, nes tai pirmiausia pažeistų asmeninius principus, kuriais pagrįstas jo gyvenimas. Reikia didelės išminties ir atsakomybės, norint pasiekti asmenybės harmoniją. Kad to būtų galima pasiekti, subręsti kaip asmenybei, gyvenime būtina mokytis integraliai, visais lygmenimis:

- fiziniu – technologiniu;
- psichiniu – emocinio komforto;
- dvasiniu – sąžiningo ir prasmingo gyvenimo (Lileikis, 2015).

Vadinasi, asmenybės formavimasis yra grindžiamas viso žmogaus, visų jo galių darna, kuri visybiškai atskleidžia sąlygas žmogui integraliai tenkinti visus – fiziologinius, psichologinius, dvasinius – savo poreikius (Lileikis, 2014).

Brandi asmenybė formuojama nuo vaikystės. Tačiau ir jaunystėje profesinis ugdymas yra didžioji pagalba, kad asmenybė, nepaisant sunkumų, kuo darniau skleistųsi pasirinktame darbe ir gyvenime.

Būtina pabrėžti, kad be profesinio ugdymo, ypač svarbi – asmenybės saviugda. Saviugdą negalima priešpriešinti ugdymui, nes tiek ugdymo, tiek saviugdą tikslas yra visų žmogaus vidinių galių darnos siekimas. Remiantis L. Jovaišos (2011) mokslinėmis įžvalgomis, galima teigti, kad

tobulinimasis vien savo jėgomis niekada nebus vaisingas (Jovaiša, 2011). Tik atitinkamai integruojamas ugdymas ir ugdymasis gali suformuoti vertingą ir kūrybingą asmenybę (Laužikas, 1993).

Tačiau siekiant formuoti jaunuolio asmenybę jam studijuojant ar dirbant, sunku tikėtis, kad žmogus pasikeis iš esmės. Jaunuolio asmenybė būna jau mažne susiformavusi, o šių laikų profesinio ugdymo problemą sudaro tai, kad asmenybėje tartum atskiriamas žmogus ir profesionalas, profesinio ugdymo praktikams nežvelgiant bendrųjų asmenybės dvasinių kompetencijų reikšmės profesionalo formavimuisi (Lileikis, 2015).

Igyvendinant pagrindinį ugdymo tikslą – ugdyti darnią, dvasingą, tobulą asmenybę (Jovaiša, 2011), svarbu formuoti dorines nuostatas ir jas atitinkančią elgseną. Dorinė nuostata, kaip sisteminis, integralus asmenybės sąmonės darinys, turi visaapimančią, persmelkiančią motyvuojančią jėgą, kreipiančią asmenybę doro elgesio link. Tai turėtų vykti visose asmenybės ugdomosios raidos pakopose.

IŠVADOS

1. Siekiant išvengti nusikaltimų finansinėje apskaitoje, nustatytas etinės reikšmės reglamentas – Buhalterių profesionalų etikos kodeksas, kurio pagrindiniai principai – sąžiningumas, objektyvumas, kompetencija, atidumas, konfidencialumas, profesionalus elgesys – nurodo finansininko profesines vertybes.
2. Jūrų verslo įmonėse, kaip ir kitose organizacijose, pasitaiko profesinės etikos pažeidimų, ypač kai finansininkas paklūsta įmonės vadovo nurodymui atlikti finansinės apskaitos nusikalstamas veikas, apimančias dokumentų klastojimą, korupciją ir kt.
3. Profesinės etikos kodekso neužtenka, kad finansininkas būtų sąžiningas. Pirmiausia reikalingas finansininko asmenybės psichologinis integralumas, kurio turi būti siekiama nuo vaikystės. Tai kilnus suvokimas, kad etiškas, garbingas, sąžiningas elgesys reiškia buvimą sąžiningam su savimi pačiu. Savivokos lygmeniu galimas ir vyresnės asmenybės dalinis dorovinis pokytis.

LITERATŪRA

1. Bonaci, C., Strouhal, J. (2012). *Accounting Ethics: Some Research Note*. Retrieved from <http://www.wseas.us>
2. *Buhalterių profesionalų etikos kodekso vadovas*. (2015). Retrieved from <http://lar.lt>
3. “Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering” *Accounting Fraud*. (2016). Retrieved from <http://fairplay.ihs.com>
4. Daujotaitė, D. et al. (2015). *Finansų kontrolė ir auditas: teorija ir praktika*. Retrieved from <http://ebooks.mruni.eu>
5. Jovaiša, L. (2011). *Edukologija, 1*. Vilnius: Agora.
6. Jui, L., Wong, J. (2013). Roles and Importance of Professional Accountants in Business. *China Accounting Journal*. Retrieved from <http://www.ifac.org>
7. Lapinskaitė, A., Šikšniūtė, L. (2016). Jūrų verslo finansininko asmenybė: tikslumas, socializacija, psichologinis atsparumas. *Akademinio jaunimo siekiai*. Retrieved from <http://www.ltvk.lt>
8. Laužikas, J. (1993). *Rinktiniai raštai, 1*. Kaunas: Šviesa.
9. Lileikis, S. (2015). *Jūrinės savivokos formavimosi kontūrai: asmenybės vertingumo linkmė*. Mokslo monografija. Klaipėda: Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla.

10. Lileikis, S. (2014). Jūrinės savivokos mentalinio valdymo mokslinė problematika. *Vadyba*, 24, 63-70.
11. Mackevičius, J., Kazlauskienė, L. (2009). The Fraud Tree and Its Investigation in Audit. *Economics*, 85, 90-101.
12. Mackevičius, J. (2012). Apgaulių medžio šakos ir jų augimo sąlygos. *Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos*, 8, 142-147.
13. Meihami, B. et al. (2013). Professional Ethics: an Approach to Value Creation in Financial Reporting. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 7, 33-42.
14. *LR Buhalterinės apskaitos įstatymas*. (2012). Retrieved from <https://www.e-tar.lt>
15. *New Guidance Proposed on how Professional Accountants Should Respond to Suspected Illegal Acts*. (2012). Retrieved from <http://www.iasplus.com>
16. Puidokas, M., Andriuškaitė, M. (2012). Klaipėdos valstybinio jūrų uosto transporto politikos analizė pozicionuojant Lietuvą kaip jūrinę valstybę. *Viešoji politika ir administravimas*, 11, 404-419.
17. *SAS 110: Fraud and Error*. (1995). Retrieved from <https://www.frc.org.uk>
18. Stončiuvienė, N., Degutytė, G. (2013). Taikomoji etika: buhalterių profesinės etikos aspektai. *Tiltai*, 4, 109-124.
19. *“ST Marine” Accounting Scandal*. (2016). Retrieved from <http://www.straitstimes.com>
20. Vasiljevienė, N., Jakimenko, V. (2012). Permaštant integralumo vertybę. *Socialinės inovacijos globaliai plėtrai*, 1, 1026-1041.

MARINE BUSINESS FINANCIERS’ ISSUES REGARDING PROFESSIONAL ETHICS

VILMA PAULIKAITĖ

Lithuanian Maritime Academy

The Tutor Assoc. Prof. Dr. S. Lileikis

SUMMARY

The aim of the paper is a revelation of more clear issues of financiers’ professional ethics by orienting to the marine business sector. In order to avoid the ethical issues, it is necessary to raise the psychological integrity of the financier’s personality, and adequate his/her relationship to the authority. It is appropriate to analyze the conception of the financiers’ professional ethics, to characterize some violence of the professional ethics in companies of the marine business, and to discuss possibility of the development of the financier’s personality integrity. The type of the research is theoretically descriptive. The main methods of scientific literature analysis, official regulation analysis, comparative analysis and systemization were used in the research. The moral behavior firstly means to be honest with oneself.

FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND KAZAKHSTAN'S STRATEGIC GOALS

AMIRLAN SULEIMENOV

Almaty Management University, Almaty, Republic of Kazakhstan

Chair of Mrs Erdavletova Farida Kazizovna

The present article discusses how the reporting systems impact the national economy modernization that Kazakhstan challenges. This issue will be considered from retrospective point of view given the role of accounting and reporting in the countries of Latin America. The paper will highlight the pattern that is relationship between the International Financial Reporting Standards (IFRS) and the economic growth. In supplement to the sets of arguments the comparative assessment of corporate economic indicators of Kazakhstan enterprises will be made. Back 10 years in Kazakhstan the sound accounting and reporting system to meet the international financial standards was very much in question. The set of regulatory instruments to control the corporations has evolved from the plain financial reporting regulation and the controlling bodies. The International Financial Reporting Standards (IFRS) have been developed to sustain the businesses.

However, IFRS were not generated as the common source to provide any enterprise to function in any country. The accounting and financial models have been developed to create the financial reporting standards. As a matter of fact, there are different financial reporting models. For instance, most of European countries employ the Anglo-Saxon model of accounting [European Bank Reconstruction and Development, International Financial Reporting Standards]. Some Asian countries have adopted the model based on the Shariah legalities. Considerable differences in reporting models prove to take place [Gracishen, D.A, Arrangement of Financial Reporting in Asian countries, International Financial report].

In Latin America, the financial reporting was historically developed by poorly operated economies. The national economies such as Cuba, Venezuela, Chili, Mexico, Columbia were adversely infected by the criminal and low level of social health (unemployment and drug trafficking sector). In other words, manufacturing and the drug trafficking competes with main export products of some countries of the region. As long as these countries had been avoiding influence of the large drug cartels the GAAP tended to grow. [Report on the observance of standards and codes, The World Bank, 2008]. In general, throughout the period from 1990 – 2000 the Latin American countries struggle the hard economic stance. Over the time, in 2003 – 2007, in Latin America and the Caribbean countries average GDP per capita amounts to 4,9%. One of the main driver force was high exporting demand of the natural resources to Asian countries. Meanwhile, the International Reporting and Accounting standards have been introduced as globalisation develops including the process that the standards are internationalised. These has a positive impact on the Latin America region. According to the UN Economic Commission for Latin America, in 2007 GDP per capita was 5.7%. Conversely, over the period from 1998 – 2002 GDP per capita grew only 2.2% [Review of maritime Transport, 2008, UNCTAD]. It can be therefore stated that the economies of Latin America countries benefit from IFRS. These analyses

prove the fact that GDP growth is correlated with the International Reporting of Accounting Standards are introduced.

It can be concluded that economic situation in these countries is characterized by the quality of financial reporting. From global perspective, we assume that as more developed the economy is as more transparent the economic policy and financial reporting is better developed. Moreover, as the national standards are more developed the national economies will be a closer fit to IFRS [The World Bank Centre for Financial Reporting Reform, Joint Research Programme]. In consideration of the financial reporting systems development in Latin American countries we have studied the case of Kazakhstan. In 2000 Kazakhstan took a decision to introduce IFRS. In 2002 the law was adopted providing the financial reporting is to be in compliance with IFRS excluding the public sector.

The Kazakhstan's President "Address to People" of 2004 claims Kazakhstan to join the 50 most developed countries list and, this ambition will largely depend on how transparent and open economy is. Pursuant to this concept, this goal will be achieved by streamlining and further introducing of IFRS.

IFRS have been introduced step-by-step in the following mode. Financial organization are due to adopt it from 2003, the public companies from 2005 and other enterprises from 2006. It has been evident that IFRS in Kazakhstan provide the GDP growth as the common trend.

Table 1 shows the GDP growth when the Kazakh companies employ IFRS;

Source: [<http://www.tradingeconomics.com/>, The World Bank]

Kazakhstan is successful to have implemented the reforms in corporate reporting. These are the requirement to publicize the financial reports by public companies and the three-tier system prerequisites to financial reporting by size of the company.

This finding is confirmed by analysis of economic indicators of Kazakh companies throughout the crisis years in the economy from 2008 to present. The statistics show that the effective adoption of IFRS is likely to allow the companies to challenge the economic problems like an expensive credit, poor corporate governance. In general, IFRS provide transparent business practices that results in more effective corporate governance (e.g. the relationships between the owners and the managers).

On the other hand, this is not the solving key to the economic problems of the company. If we consider the case of the developed countries, we can see that stringent financial reporting standards and transparency ensure the more effective corporate governments and the business growth on a larger scale.

In summary, we claim that without effective financial reporting the economic growth tends to run flawed. IFRS, by all means, allow more effective corporate governance to further materialize in more affordable credit, improved competitiveness and the GDP growth on whole.

REFERENCES

- 1) [European Bank Reconstruction and Development, International Financial Reporting Standards, 2015]
- 2) [Report on the observance of standards and codes, The World Bank, 2008, p1-2]
- 3) [Gracishen, D.A, Arrangement of Financial Reporting in Asian countries, International Financial report 2011, p 50-65]
- 4) [United Nations Conference on Trade and Development, Review of maritime Transport, 2008, p 120-129]
- 5) [The World Bank Centre for Financial Reporting Reform, Joint Research Programme, June 2012, P17]

DEVELOPMENT ASPECTS OF SOCIAL WORK IN TURKEY

SELAY SURER

Utena University of Applied Sciences

Lecturer Jolita Lubienė

ANNOTATION

The Industrial Revolution, human civilization at the time of the most major innovations and linked to it by restarting the exchange period is very important technological and social innovation has created the start of every angle (Yolcuoğlu, 2014). It was not enough to prevent that with the new status of Industrial Revolution; hunger, poverty, exploitation, meeting humanity incompatible with the effects such as operating conditions. (Şenkal, 2005, s. 26)

The results from the process of industrialization social issues on the variations of the social structure of large-scale social and difficult to come out of the fact on the other hand or social cause variations. Therefore, industrialization unemployment, old age, migration, the family and child issues such as the youth and of the disease many “old” social phenomenon review, some social fact or a social problem was caused by the detection of (Şeker, 2015)

INTRODUCTION

Social services for the social work profession in Turkey is a multifaceted science there are various definitions. Some of these are as follows:

Social services; people and their families themselves or due to environmental conditions and prompts to the outside of the property, spiritual poverty rectified aimed at raising the level of prosperity, organized the work of the entire. (TÜBA, 2011)

“Social services, whether caused due to poverty or not in society is the level of the average life and comprehend their reasons of periodicals or non-reach as social or economic aspects of the people in need of mutual is dependent or bad or as provided in the monetary (goods, material aid, guidance, steering means such as psychological support)” (Çengelci, 1996).

Social services; individuals, groups and the structure and requirements of the community nature or the body that occur outside their control, mental, and spiritual deficiency, poverty and inequality to eliminate or reduce society to solve arising social problems by changing conditions, develop human resources, their lives improve standards and to upgrade each of the members and to facilitate the adaptation to the social environment worthy of human dignity with the aim of training, consulting, maintenance is a set of medical and psycho-social rehabilitation in the state or voluntary service program expressed in a systematical way by private organizations (Seyyar, 2007, s. 883-884)

Social services according to the State Planning Organization; people's health and well development state, people have become to them more than enough, to prevent the case being dependent on others, the strengthening of family ties, individuals, families, groups, or the

accomplishment of the social functions of the community to assist the purpose of social service professionals and activities and carried out by other professionals it is a set of programs (DPT, 2011, s. 11)

According to Kongar; “social service is human nature and the people are intended to help solve discrepancy; this aid to individual, group and the community to create change at the level of the employee to perform through the social services and social welfare, social security problems in the fields of activity of the human, the community and the social work programs with information about the change of the trained professional ethics corresponding to the operators and aides of the staff with” (Kongar, 1972, s. 6).

ANALYSIS

Today, the Social Services and Child Protection Agency (society for protection of (İyicil, 1967) agencies Ataturk of 'Turkish Himaye-i Etfal Cemiyeti' (Turkish association for children protection). Turkey began the service with a modern idea of social services Protectorate-i Pediatric Society was organized quickly to establish branches domestically and abroad. Society, killed the children in the Republic's early years (son of martyr) number of in an environment where there are more than fourteen thousand, front and side work began collecting the auspices unaccompanied children sent to caravan convoy Ankara the back. Martyrs auspices son of patronizing Himaye-i Etfal Cemiyeti, the front and rear of the home that collect the orphans and all possibilities of mobilizing them also means that many documents (B.C.A).

In the years until the 1960s. The social services in Turkey more battle of orphaned children and the target was established in the early years of the republic that Darülaceze (poorhouse) and Darüleytam (Ottoman orphanage) through institutions such as the people in need of maintenance takes it should be noted that the service Himaye-i Etfal Cemiyeti (Child Protection Agency) over the presence of the year 1983 and orphans in the care of children with important tasks for all over the country is a non-profit organization for promoting a wide range of voluntary (Gürbüz, 1929).

Turkey Hiimaye-i Etfal Cemiyeti headquarters and branches in all, although they auspices of orphans and orphans; need sanitary material and cultural issues as well as to families of children and seeks to help in any way. The nature of cash and in-kind assistance is comprehensive. These benefits include hot food, such as milk food aid; mount kit, shoes, clothing assistance, such as clothing; school supplies, books are helping as stationery (İyicil, 1967).

Required in 1983 to eliminate the clutter experienced in the field of social assistance both in need of care or orphaned children in order to maintain efficient than the one-collection services and services for the elderly and disabled people seems to go into a new structure. Social Services was founded with this purpose, Law No. 2828, the 1961 and the 1982 Constitution of the welfare state is defined as the state of the Turkish Republic is an institution responsible for the fulfillment of this task (Gürbüz, 1929).

In western Turkey, after 1960s. many years in the Turkish political and social aspect of the important developments drastically Presentation of the social services to the public in the 1980s, the Social Services and Child Protection Agency the establishment of the Directorate General started a non-sufficient institution building and the state even the partial falling tasks have been accepted in social services (Kut, 1983).

The first school of social work in Turkey was opened in 1961 at Hacettepe University in Ankara. Founded in 1959 under the Social Services Institute of Social Services Academy also selected in 1961 to interview an equal number of girls and boys mixed forecast has started training with 18 students. During this period, 17 people were sent for training abroad for various scholarships. Ministry of national education, CENTO (the Central Treaty Organization, the Baghdad Pact with the previous name), UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) those kinds of associations are in institutions providing scholarshipshas been involved in the American News Bureau. Social Services Academy gave its first graduates in 1965. The first graduates of the 13 people, have stayed in school the student assistance status, while others S.S.Y.B. (Ministry of Health and Social Welfare) medicine were appointed within the social services field. Again, our first graduates Ministry of Justice and D.P.T. domains were also included (Karatay, 2007).

Five-year development plan (1963-1967) on social service in this area to highlight the failure of the components and training immediately after the start of the Hacettepe University opened a second school.(Social work high school) revolution 1960 developments such as this created after the political and social associated with the air. The “1961 constitution the principle of the welfare state and the rule of law.” social service training-era has been the biggest gain (Taşgın & Özer, 1997).

Political Science where he graduated sociology faculty from Emre Kongar met with a new profession and its educational model in the US. This profession Social Work Education for the new country of America Michigan University in 1966, taking the postgraduate training of this profession he is returned to Turkey. Year he returned to Turkey where academic life is the start of Hacettepe University. Meanwhile, seeking to transform the Hacettepe Medical Faculty of Hacettepe University and trying to establish for this purpose social science Prof. Dr. With Professor Ihsan Dogramaci Dr. Fişek and Doğramacı by Nusret met through task of establishing the School of Social Work. In 1967 with 26 students, depending on the task rector of Hacettepe University The Faculty of Social and Administrative Sciences established the School of Social Work (Tomanbay, Sosyal Hizmete Geçiş, 2012).

This is an institution of higher learning after the above-mentioned Social Services Academy was established under the umbrella of a second university in Turkey, Turkey's first social worker trained in higher education institutions. In 1971 and was integrated into the social work department of sociology in 1972, it was sub-programs. And again Kongar was appointed as a lecturer in this section. The name of the section in next year Social Work and Social Services (the Department for Social Work and Social Service) has been changed. This part of the Higher Education Institution that was established after the September 12, 1980 closed it. Students and lecturers were transferred to the Social Services Academy.Kongar's part of university discipline under the roof and it was different from the academy in professional manner. Society and sociology of science that was weight. Social Services, mainly in individual stages (Tomanbay, 2012).

In 1963, she has become a member of the International Association of Schools of Social Services. Membership approval is an important beginning in the sense that the international norms of appropriate conditions for Turkey's Social Work Education (Taşgın & Özer, 1997).

Increasing the capacity of higher education institutions established by students of Hacettepe University School of Health began to take 120 students, aimed to increase the number of graduating 650 percent up to 1982. 1980 has been a year in the world, both in our country, the social-economic-political structures are changing so rapidly. By 1990 reconstruction, cooperation, social inclusion, human rights, the promotion of values such as equality of opportunity, working with communities, development has been the concept of sustainability on accessibility rising value of Social Services. As the world instead of the problem-oriented approach in Turkey has started to be used mainly generalists and holistic approach (Uğuroğlu, 2009).

There are provisions that take a big fuss about the professional name starting from the first publication. The same meaning of “social assistant, social worker, social researcher, social services specialist, social worker” as the name are used together. Grown to professionals in the Social Services Academy “Expert in Social Services” title is given (Tomanbay, 2012).

Social work profession has been since the organized nature. First, our colleagues specialist sphere Union of Social Services in 1965's have established. In 1970 due to the closing of the Trade Union Association Of Social Service Professionals established. 1980 blow again our colleagues founded the Association of Social Workers in 1988. The Association of Ankara, Istanbul, Izmir, Antalya, Samsun, Konya, Şanlıurfa has 7 branches based. After graduating in 1990, and it said that the level of organization is low compared to graduates from other periods. Currently, the association's member number 1300, respectively (Uğuroğlu, 2003).

Social Workers in the qualitative development of protection despite being numerically small and have succeeded in uniting with the world. It should be parted of international Social Work Education in Social Work Education in Turkey, as well as professional knowledge in the social services' system in the country, Social Workers with skills in the transfer of the application of skills and values to become a member of the International Association of Social Workers (IFSW) in July 2002 and began to be represented in Europe (Karakuş, 2003).

4 years of social work education in Turkey. The number of universities in the social services' department in the process that began with the Başkent University in 2002-2003 exceeded 40 today, total social worker / social worker has found the number 6500. Today, Turkey is also health, education, social security, social welfare, justice, etc. sectors and social workers are involved in a variety of social service intervention (Karakuş, 2016).

Table 1: Numbers and Terms of Employment Conditions of Social Work Professionals In Turkey

Social Worker Staff and The Number of Social Service Professionals Working In Turkey	The Numbers of Social Service Professionals/ Social Workers
• Total Number of graduated from	6150

• The task of the public institutions with the Social Service Specialist/Social Workers Count	4625
• Private Organization/NGOS in the mandate of the Social Service Specialist/Social Workers Count	350 (Estimated)
• Other (Retired, died, Neutral, Various etc..)	1175 (Estimated)

(Karakuş, 2015)

Table 2: **Social Service Experts Distribution of Institution in Turkey**

ORGANIZATION NAME	THE NUMBER OF SOCIAL SERVICE PROFESSIONALS/ SOCIAL WORKERS
• MINISTRY OF FAMILY AND SOCIAL POLICIES (Head 82, 2299 provincial)	2381
• MINISTRY OF HEALTH (Central 40, Public Hospitals Authority 737, 160 Public Health Agency, the Pharmaceutical Society 1)	938
• MINISTRY OF JUSTICE (182 Prisons, Probation 80, 133 Family Courts, Children and Children's High Criminal Court 54)	449
• MINISTRY OF INTERIOR (Police Headquarters Affiliated Units 31, 45 Provincial Immigration Administration)	76
• UNIVERSITIES	98
• LOCAL ADMINISTRATION / MUNICIPALITIES	80
• MINISTRY OF YOUTH AND SPORTS (YURT-KUR 73, other Headquarters 2)	75
• DISASTER AND EMERGENCY MANAGEMENT PRESIDENCY (Provincial Directorates)	54
• MINISTRY OF DEFENCE (Command, Hospitals Vs)	30 (Estimated)
• THE MINISTRY OF LABOR AND SOCIAL SECURITY	24

• RED CRESCENT	7
• TURKISH GRAND NATIONAL PARLAMENTO	6
• MINISTRY OF EDUCATION (Guidance and Research Center)	3
• THE OMBUDSMAN	1
• SOUTHEASTERN ANATOLIA PROJECT REGIONAL DEVELOPMENT ADMINISTRATION	1
• COURT OF ACCOUNT	1
• STATE WATER WORKS	1
• WORKING IN DIFFERENT PEOPLE IN OTHER PUBLIC INSTITUTIONS (administrators, teachers, civil servants, etc.)	400 (Estimated)
• PRIVATE SECTOR / PROJECT IN WORKING	250 (Estimated)
• WORKING FOR NGOs	100 (Estimated)
TOTAL	4975

(Karakuş, 2015)

CONCLUSIONS

The problems of groups that can not be integrated with social workers until the 2000s and has been dealing with collective solutions. When we look at the world social workers, the creation of social policy, participation in the development process, policies are undertaken mainly roles in sustainability issues. Social advocacy, precautionary protection functions forefront, created policies, we have to express ourselves more to direct in that sense (Uğuroğlu, 2003).

Discussions on social assistance and social services in Turkey can be grouped under three headings linked. The first of these, the increase in poverty in recent years and the social structure as a result of changes in social benefits and new services needed model for the increase in social services who need segments of society, and not just this current structure. Second, as in the world and in Turkey again rise of globalization and market mechanisms, poverty and the view of the downsizing of the state as well as increase the rhetoric to the opening on the one hand the market of social assistance and social services accompanied by, and on the other hand to the development of an understanding of the

encouragement offered by non-state actors opened. Third, the EU accession process requires Turkey to raise the standards in these two areas and the harmonization, albeit minimal in the European Union (Taşgın & Özel, 2011).

Social welfare and the need to organize in the sense that western and modern social services and for this purpose the actual country of an educational institution is to establish requirements and is not determined needs of the people, the justification being behind other countries in the 1950s since the Turkey in these areas could provide development of its own internal dynamics. Social assistance and social services, and finally the solution of problems in terms of restructuring will occur when it appears the result of the progress in the process of nomination of the European Union. While the new social welfare policy concept emerged after the crisis of the state have been affected, although social policy with the European Union, foresees a minimum compliance for member states of the European Union. There is no obstacle in front of a social policy development on the Union's minimum standards. In this case, the transformation in the process of evaluating and restructuring as an opportunity, social assistance and social services seem to them to be accepted as a right to defend as essential that legal and administrative arrangements (Cılga, 2001).

The problems of groups that can not be integrated with social workers until the 2000s and has been dealing with collective solutions. When we look at the world social workers, the creation of social policy, participation in the development process, policies are undertaken mainly roles in sustainability issues. Social advocacy, precautionary protection functions forefront, created policies, we have to express ourselves more to direct in that sense (Uğuroğlu, 2009).

LITERATURE

1. B.C.A. (tarih yok). *Fon kodu: 030.18.01. Kutu: 06. Dosya No: 41 Evrak No:09*.
2. Cılga, İ. (2001). *Türkiye’de Gelişme Sürecinde Sosyal Politikalar ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu Yayın.
3. Çengelci, E. (1996). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi*. Ankara : Şafak Matbaacılık.
4. Gürbüz, O. (1929). XXX. O. Gürbüz içinde, *Türk Çocuğu* (s. 27). Ankara: Sabev Yayınevi.
5. İyicil, F. (1967). Sosyal Hizmet Eğitimi. F. İyicil içinde, *Sosyal Hizmet* (Cilt 2, s. 7-11). İstanbul: Bilim Yayınevi.
6. Karakuş, B. (2003). *Mesleki Örgütlenme*. İstanbul: Sabev.
7. Karakuş, B. (2015). Kamu Kurumlarındaki Sayılar Devlet Personel Başkanlığı ve Kurumların Verileri. *SHUDER*, 25.
8. Karakuş, B. (2015). Toplam Mezun Sayısı Türkiye’deki Sosyal Hizmet Okullarının Mezun Sayıları Toplamı. *SHUDER*, 23.
9. Karakuş, B. (2016, 10 29). *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’nin Tarihçesi*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği: <http://www.shudernegi.org/?pnun=6&pt=Hakk%C4%B1m%C4%B1zda> adresinden alınmıştır
10. Karatay, A. (2007). Cumhuriyet dönemi çocuklara ilişkin politikanın oluşumu. İstanbul.
11. Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. Ankara: Sabev Yayınları.
12. Kut, S. (1983). Sosyal Hizmet Eğitiminde 22 yıl. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 1-12.
13. Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Değişim Yayınları.

14. Şeker, A. (2015, 18 12). 21.yy'da Adalet Arayışında Sosyal Hizmet: <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/21yyshm.htm> adresinden alınmıřtır
15. Şenkal, A. (2005). *Küreselleřme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
16. Tařğın, Ş., & Özel. (2011). *Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüřümü* (Cilt 22). İstanbul.
17. Tařğın, Ş., & Özer, N. (1997). *Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüřümü*. İstanbul.
18. Tomanbay, İ. (2012). *Sosyal Hizmete Geçiş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
19. Tomanbay, İ. (2015). *Nitelik*. İstanbul: Sabev Yayınları.
20. TÜBA. (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Sosyal Bilimler*. Ankara: Reform Matbaacılık.
21. Uğuroğlu, H. (2003). *Dünden Bugüne Türkiye'de Sosyal Hizmet Mesleęi*. İstanbul: Bilim yayınevi.
22. Uğuroğlu, H. (2009). *Dünden Bugüne Kadar Sosyal Hizmet Mesleęi*. Sosyal Hizmet Derneęi: <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/turkiyedesosyalhizmetmeslegi.html> adresinden alınmıřtır
23. Yolcuoğlu, İ. G. (2014). Sosyal Hizmet/ Sosyal Hizmet Bilim ve Mesleęine Giriş. İ. G. Yolcuoğlu içinde, *Sosyal Hizmet/ Sosyal Hizmet Bilim ve Mesleęine Giriş* (s. 21-131). İstanbul: Nar Yayınevi.

ESTIMATING RETURNS TO EDUCATION IN FORMER SOVIET TRANSITION ECONOMIES: THE CASE OF LITHUANIA

YULIYA TSAY

LCC International University

The Tutor : Femi Odebiyi

ANNOTATION

Historically, the concept of economic growth was primarily associated with accumulation of tangible assets, while education was considered as a consumer good. However, the progress in recognition of education as an investment industry has been achieved meaning that growth can be promoted by development of human capital. Since education was considered as an “investment ... in exchange for future returns” it caused a tremendous interest among the scholars who attempted to calculate social and private returns to education. Although returns to education under centrally planned economy were low, the argument is that with the transition to market economies returns will raise. Lithuania received a very little attention in rich existing literature on rates of return to education, thus my research will make important contribution and close the existing gap. In order to estimate returns to education, the conventional Mincer equation will be applied using the latest publicly available data on Lithuanian Income and Living Condition Survey.

INTRODUCTION

The Background

Education is one of the vital components of growth, development and substantial poverty reduction. Human capital, defined as the “accumulated stock of education, knowledge and skills” has proven to be one of the major contributing factors to economic development and growth (*Transition Report*, 2013, p. 63).

There are two developments in economic research that induced a close interest in the returns to education. On the one hand is the micro level literature on labor which builds on the concept of human capital pioneered and developed by Gary Becker, Theodore Schultz and Jacob Mincer. According to the human capital theory first introduced by Becker “education is an investment ... in exchange for future returns” (Harmon, Hessel & Walker, 2003, p. 116). While modern advanced economies tend to provide substantial returns to the most talented individuals, returns in transition economies need to be comparable to – or even greater in order to converge towards their mature counterparts (*Transition Report*, 2013, p. 63). Higher returns not only provide significant incentives to invest in higher education, but also help to retain the country’s most talented and to avoid the problem of brain drain (*Transition Report*, 2013).

On the other hand is macro level growth literature which states that the idea of human capital is not limited to transmission and embodiment of knowledge in people, but also most importantly the generation of new knowledge, which induces innovation and technical change thus increasing productivity and economic growth (Mincer, 1981).

According to the standard human capital theory, an individual's choice to proceed with education is determined primarily by the financial costs of (tuition fee, opportunity cost of forgone wages) and returns (higher income earnings, lesser risk of unemployment) to education (Becker, 1993). Although historically and during early transition process the level of human capital in the Soviet Union was equal to or even above that in most advanced Western economies, the general returns to schooling were low under planning. The jobs were allocated and wages were set according to the decision of the central planning authority resulting in the weak relationship between effort and wage premiums (Akhmedjonov, 2010).

However there is a limited amount of studies investigating the effect of human capital on individual returns in terms of earnings. The reason was not the meaninglessness of the study, but rather the lack of reliable data (Akhmedjonov, 2010). Lithuania is one of the Baltic States that separated from the former Soviet Union in 1990 and had a very little attention in the literature in terms of returns to education.

The present study is aimed at investigating what are the rates of return to education in Lithuania by applying the popular Mincer earnings function and the latest Income and Living Conditions Survey data as the major variables input. According to transition report, there is a so-called “education premium” for those who complete tertiary education, and the most recent report states that people with tertiary education on average have 31% higher incomes than people with only secondary education degree (*Transition Report*, 2016).

Thus the study would fill the huge gap and contribute to the existing knowledge in this field and shed the light on educational and labor market situation in Lithuania. Also, in particular interest is the relationship between educational attainment and wages, meaning to what extent the additional level of educational qualification has an effect on wages. Lastly, the research will address the additional question of whether the returns to education vary for men and women in Lithuania.

Research Questions and Objectives:

Research question: What are the returns to education in Lithuania?

Research objectives:

- a) To estimate the average rate of return to year of schooling in Lithuania.
- b) To estimate the rate of return to each level of educational qualification in Lithuania.
- c) To investigate the gender factor in returns to schooling in Lithuania.

Literature Review

Historically, the concept of economic growth was primarily and mostly associated with the accumulation and multiplication of tangible capital, while education was considered as a consumer good (York, 1963). However, the progress has been achieved in recognition of education as an investment industry, meaning that growth can be promoted and sustained by the development of human capital. Education enables the acquisition and distribution of knowledge and skills; more importantly the continued development and generation of new knowledge. Altogether, it increases the productivity of labor force resulting in more efficient allocation and use of scarce resources (York, 1963).

The great contribution to the existing knowledge about the importance of human capital for economic growth was initially made in the early 1960s by Theodore Schultz, Edward Denison, Jacob Mincer and Gary Becker, who revealed that education improves the productive skills of the workers and thus contributes to the growth of the economy (Psacharopoulos & Woodhall, 1985). Since education was considered as an “investment ...in exchange for future returns” it caused a

huge interest among the researchers who attempted to calculate social and private returns to education (Harmon, Hessel & Walker, 2003, p. 116).

However, there is a well-known debate over the fact that educational attainment increases the productivity which is reflected in the subsequent increase in earnings of workers (Psacharopoulos & Woodhall, 1985). The so-called “screening hypothesis” states that educational attainment does not enhance productivity, rather it grants credentials to the potential workers, that employers can use to select employees and set corresponding wages. Although, at first this argument seems to be substantial, it is important to mention the distinction between the initial and persistent screening or in other words strong and weak forms of screening hypothesis. In fact, it is very unlikely, that employers would continue to pay high wages above the worker’s actual productivity after the certain period of employee’s observation (Psacharopoulos & Woodhall, 1985).

RETURNS TO EDUCATION AND THE EARLY TRANSITION

Modern advanced economies tend to provide substantial returns to the most talented individuals, however it cannot be observed ubiquitously in all transition economies. Therefore, in order to converge with the developed economy counterparts, returns in transition economies need to be comparable to or even greater (*Transition Report*, 2013, p.63).

Although, the stock of human capital during the communist era in the Former Soviet Union countries was equal to or even greater than in some of the advanced western economies, returns to education were significantly inferior those in high-income countries (*Transition Report*, 2013). Work occupational choices were centrally planned. The high emphasis was placed on equality, thus in order to provide egalitarian income distribution, the wage rates were assigned for all job categories. Overall, it formed expectations of stability of wages, prices, labor supply and demand (Orazem & Vodopivec, 1994). Thus a number of studies report relatively low private returns to schooling in the centrally planned economies. In general, returns ranged between 4 and 5% for each additional year of schooling (Newell & Reilly, 1997; Rutkowski, 1996). The explicit argument offered by Schultz is that stationary state “place no premium for the human ability to deal with secular economic change”; it does not require entrepreneurial ability, which is supplementary with education and experience (Orazem & Vodopivec, 1994, p.1).

After the collapse of the Soviet Union in 1991 and the emergence of new independent states a lot has changed. One of the major drivers of change is the availability of reliable micro data due to the financial support from organizations such as World Bank and also more importantly due to increasing awareness of the importance of such data on the analysis of labor market issues and further policy implications (Akhmedjonov, 2010).

There is now an enormous amount of studies on the impact of human capital and its benefits particularly in the form of higher lifetime earnings. The vast number of theoretical and empirical literature is aimed at investigating the effects of educational reforms and policies on the returns to schooling. Among the existing studies on returns to schooling in Transition economies are those by Dairii & Suruga 2006 on the case of Mongolia; Orazem & Vodopivec 1994 on Slovenia; Akhmedjonov 2010; Cheidvasser & Benitez-Silva 2000; Clark 2000; Konstantinova 2002 on Russian Federation; Staneva, Arabsheibani & Murphy 2010 on four Transition economies: Bulgaria, Russia, Kazakhstan and Serbia. Also, there is a huge number of empirical studies based on cross-sectional data comparing returns among large number of countries.

The study by Newell and Reilly was aimed at calculating rates of return to educational qualifications for 9 countries covering Russia, Federal Republic of Yugoslavia, Central and

Eastern Europe (CEE) and a number of the Former Soviet Union Economies. The authors used basic Mincerian earnings equation and adopted an Ordinary Least Squares technique as an estimation procedure. Monthly earnings of workers from the main job excluding any non-monetary and monetary benefits were used as a measure of income. Although the standard method uses years of education as one of the human capital determinants, Newell and Reilly used the set of educational qualifications instead, since it is considered to be more sensible (1999). In addition, most of the datasets do not provide information on labor force experience, thus age and its quadratic form are used as a proxy. The results showed the lowest returns to university education in Czech Republic (1.3%), while Russia, Poland, Slovakia, Uzbekistan and Kazakhstan showed returns ranging between 9 and 14%. The highest return to university education was 18% in Yugoslavia (Newell & Reilly, 1999).

More extensive study was conducted by Trostel, Walker and Woolley, who estimated economic returns to schooling for 28 various countries including United States, Great Britain, advanced European countries and seven transition economies. The study was initially aimed at exploring to what extent recent features of the increasing returns reported from the studies on US and UK have similar patterns in the rest of the world. They used microdata for 1985-1995 time period, which allowed researchers to take notice of any trends in returns (Trostel, Walker & Woolley, 2002). Trostel et al. used conventional Mincer equation and OLS to estimate the rate of return. As a dependent variable researchers took the logarithm of hourly wage, and regressed it on the years of schooling and training. By pooling the samples they suggested worldwide rate of returns to be 4.8% for men and 5.7% for women. In terms of the trend in returns they concluded that there are no substantial increases or decreases in returns (Trostel, Walker & Woolley, 2002).

The study of the rates of return to schooling started in the early 1950 and most of the studies were limited to the effect of human capital on earnings of men, since women constituted a very low proportion in the labor force. The pioneers in application of cost-benefit analysis to education, Mincer and Becker stated that overall education is probably less profitable for women, due to the facts that there was a lower labor force participation and lower wages (Woodhall, 2004). However, this is not entirely true for the centrally planned economies, where the female participation in the labor force was relatively high compared to US and western economies (Orazem & Vodopives, 1994). Nevertheless, by the 1990 the great interest has emerged in comparing rates of return for women and for men. In addition, researchers had a particular interest in calculating non-monetary benefits of schooling for women, concluding that investing in women's human capital results in extensive advantages for girls and women themselves, as well as for their families and societies they live in (Woodhall, 2004). The value of market skills to women has increased tremendously and the so-called "men's fields" such as engineering, law, business, accounting are now occupied by women (Becker, 1993).

The major goal of transition in the formerly planned economies is to raise the standard of living. One of the tools that believed to be successful in achieving it is the launch of the market mechanisms that would result in more efficient allocation of resources. Thus, the elimination of constraints and economy wide wage grid standards allows more accurate evaluation and pricing of the human capital assets (Newell & Reilly, 1997). In addition, a number of authors Cheidvasser & Benitez-Silva 2000, Brainerd 1998 state that although returns under planning and during the early transition were low they should increase further as newly formed independent states move towards market democracy and experience demand for trained specialists.

Another more recent study by Montenegro & Patrinos presented unified estimates of returns to schooling from 131 economies and 545 household surveys and found the average rate of

return at 9.9% (2013). In addition they found that by level of schooling the highest returns on average 16.8% are at the tertiary level, then 10.3% at primary and finally 6.9% at secondary. The returns were significantly higher in Sub-Saharan Africa, followed by “healthy” returns in Latin America and East Asia and the lowest in North Africa and Middle East (Montenegro & Patrinos, 2013).

Tremendous contribution to existing knowledge on returns in low- and middle-income countries was made by Psacharopoulos and his colleagues (Psacharopoulos 1972, 1973, 1994, 2004). In his further more recent update on returns to investment in education across 98 countries, he reported latest trends and patterns based on consistent findings across a number of different studies. First, Psacharopoulos suggests that the overall average rate of private return to a year of schooling is 10%. Second, he states that returns decline by level of education as well as by level of economic development, thus the highest returns were estimated in the low- and middle-income countries. In terms of gender factor in returns, overall, women receive higher returns. Although returns to primary education are substantially higher for men (20%) than for women (13%), returns to secondary education are 18% for women comparing to 14% for men (Psacharopoulos, 2004).

Estimation Methods

There is an enormous amount of studies beginning from the early 1950 that in one or the other way tried to calculate the rates of return to schooling. George Psacharopoulos, professor of Economics and Executive Director of the Comparative and International Education Society has been collecting, analyzing and reporting on the patterns and trends of returns to schooling in developing economies around the world for more than 40 years. Doctor Psacharopoulos states that among the methods of calculating returns to education there are three that are most commonly used. He claims that the most accurate or as he also calls it “elaborate” method that would provide private as well as social rates of return is the cost-benefit analysis. However it is not so easy to measure the real cost of education, since it is not simply the calculation of money expenditure, it is the opportunity cost, the sacrifice of alternatives. Although, this method is more accurate than the other two, the cost-benefit analysis is very thirsty in terms of data and is still considered to be a luxury in many empirical studies (Psacharopoulos, 1994).

Thus, researchers have resorted to a popular Mincerian earnings function, an alternative method to cost-benefit analysis, although less data-demanding (Psacharopoulos, 1994). Mincer developed an initial earnings function to analyze the relationship between formal education, experience including on-the-job training and earnings. The last is the short-cut method which is used, when only the average earnings and education data are available (Woodhall, 2004).

The conventional Mincerian approach of estimating the effect of human capital on earnings is

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 S_i + \beta_2 X_i + \beta_3 X_i^2 + \varepsilon_i$$

a function where dependent variable is the natural logarithm of hourly, monthly or annual earnings (depending on data) for the ith individual regressed on some measure of formal schooling S_i and a measure of training X_i (Montenegro & Patrinos, 2013). Years of experience are used as a proxy for training, since the data on training is not explicitly available.

Even though, higher earnings are mainly associated with education it would be wrong to state that all the extra earnings are solely attributable to education. There are other factors that affect earnings of individuals, such as superior unobserved ability, social background, various experience with more on-the-job training etc. Fortunately, there has been a huge progress made by

researchers in isolating the pure net effect of education on earnings of individuals, which demonstrated that even retaining these other factors constant, education alone substantially influences earnings of individuals. Thus, the more appropriate question would be “to what degree earnings differentials can be attributed to education” rather than “does education have an effect on earnings?” (Woodhall, 2004, p.51).

Several empirical studies suggest that approximately one third of extra earnings are result of ability and other factors, while two thirds are result of education. Thus a lot of studies on the returns to education took two thirds of differences in earnings as a measure of benefit attributable to education by multiplying differentials by 0.66. This is widely described as alpha coefficient or ability adjustment (Psacharopoulos & Woodhall, 1985, Woodhall, 2004).

In addition, a lot of work has been made in order to control for endogeneity bias by applying various econometric estimators. Among the most widely used methods for controlling endogeneity bias are IV (instrumental variables) and 2SLS (two-stage least squared estimators). The proposed various instruments for controlling endogeneity can be classified in two broad categories. The first category of instruments is based on characteristics of the school system, while the second includes characteristics of the family background (Badescu, D’Hombres & Villalba, 2011).

Also it is important to mention that the conventional Mincerian earnings function is a one factor model of human capital, which assumes that each additional unit or the level of schooling has the same return. A lot of researchers thus applied more complex or augmented Mincerian earnings function which allows estimating rate of return to every level of educational qualification. The new equation replaces S (years of schooling) with a set of dummies representing levels of education.

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 S_{1i} + \beta_2 S_{2i} + \dots + \beta_j S_{ji} + \epsilon$$

Where the series of S_{1i}, S_{2i} refer to levels of educational qualifications such as primary, secondary, vocational, university etc (Montenegro & Patrinos, 2013).

Methodology

RESEARCH PHILOSOPHY, APPROACH AND DESIGN

The purpose of the study is to calculate the private rate of return to a level of education in Lithuania. Also, to investigate whether returns to education are different on the basis of gender. The theory suggests that there is a relationship between educational attainment and earnings, the question is to what extent education affects future earnings. Thus the most appropriate research purpose would be explanatory research.

The research strategy that will be implemented in this study is case study. Returns to schooling in Lithuania are in particular interest to the researcher. The case study strategy is recommended when the researcher wants to empirically investigate a particular contemporary phenomenon within its real life context and to gain rich understanding of the context of the research (Saunders, Philip & Thornhill, 2009).

After reviewing the literature I was able to identify general theories regarding rates of return to schooling in developing economies. However, still there is a sufficient difference in returns, partly because of the application of different methodologies. This study would implement deductive approach with the basis on the existing theories. In order to test whether the results of this study support the existing theories I will employ quantitative secondary data.

After analyzing substantial amount of previous studies I have revealed that in order to estimate the rate of return to schooling researchers from different countries employed various

types of household surveys depending on one or several countries of interest. In the current study I will employ the latest publicly available data from Lithuanian Income and Living Conditions Survey.

3.2 The Mincer Earnings Function

Based on the data provided in the Lithuanian Income and Living Conditions Survey, I have concluded that the Mincerian earnings function method is the most proper in order to estimate the returns to education in Lithuania. OLS (ordinary least squares) method widely used in other rates of return studies will be implemented as an estimation method.

Thus the study will adopt the conventional Mincerian approach of estimating the effect of human capital on earnings

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 S_i + \beta_2 X_i + \beta_3 X_i^2 + \varepsilon_i$$

$\ln Y_i$ – natural logarithm of the reported wage for individual i

β_0 – constant term

S_i – years of schooling

X_i – experience as a proxy for training

X_i^2 – experience in its quadratic form

β_1 – coefficient showing the percentage change in earnings due to an additional year of schooling; interpreted as a rate of return to a year of schooling

ε_i – error term

Since the conventional Mincerian earnings function is a one factor model of human capital, which assumes that each additional unit or the level of schooling has the same return, I will employ an augmented earnings function, by replacing S (years of schooling) with a set of dummies representing levels of educational qualifications (Montenegro & Patrinos, 2013). Thus the new earnings function will look like:

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 \text{Prim}_i + \beta_2 \text{Second}_i + \beta_3 \text{Tert}_i + \varepsilon_i$$

$\ln Y_i$ – natural logarithm of the reported wage for individual i

β_0 – constant term

Prim_i – dummy, takes the value of 1 if individual has completed primary education, 0 otherwise.

Second_i – dummy, takes the value of 1 if individual has completed secondary education, 0 otherwise.

Tert_i – dummy, takes the value of 1 if individual has completed tertiary education, 0 otherwise.

$\beta_{1,2,3}$ – coefficient showing the percentage change in earnings due to an additional year of schooling; interpreted as a rate of return to particular level of educational qualification

ε_i – error term

The data will be derived from Lithuanian Income and Living Conditions Survey for the year of 2015 (the latest available) which according to the official statistical website will be published in November 2016. The survey contains information both on the household and on the individual level, where such parameters as age, gender, levels of educational qualifications, gross income, general health and employment are available.

CONCLUSION

The present study is aimed at estimating the rate of return to schooling in Lithuania. The data process will start after the approval of the first three chapters and the permission to proceed with chapter four, which is methodology. After the estimation of the rate of return, reasonable conclusions will be made. In chapter five, I will try to draw on the reasons of the particular rate of

return, closely reviewing Lithuanian transition to market economy and educational policies. Also, some policy recommendations will be made.

LITERATURE

- Akhmedjonov, A. (2010). Education, Training, Innovation. Evidence from Transition Economies, Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Badescu, M., D'Hombres, B., & Villalba, E. (2011). Returns to Education in European Countries. Evidence from the European Community Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Becker, G. (1993). Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Brainerd, E. (1998). Winners and Losers in Russia's Economic Transition. *American Economic Review*, 88(5), 1094-1116.
- Cheidvasser, S., & Benitez-Silva, H. (2000). The Educated Russian's Curse: Returns to Education in the Russian Federation. *Labour*, 21(1), 1-41.
- Clark, A. (2000). The Returns and Implications of Human Capital Investment in a Transition Economy: an Empirical Analysis for Russia, 1994-1998. Discussion Paper, 00/02, Centre for Economic Reform and Transformation, Herriott-Watt University, Edinburgh.
- Dairii, A., & Suruga, T. (2006). Economic Returns to Schooling in Transition: A case of Mongolia. Graduate School of International Cooperation Studies Kobe University Retrieved from <http://www.research.kobe-u.ac.jp/gsics-publication/gwps/2006-09.pdf>
- Harmon, C., Hessel, O., & Walker, I. (2003). The Returns to Education: Microeconomics, 7(2), 115-155.
- Konstantinova, V. (2002). Returns to Human Capital in Transitional Russia. Working Paper, The University of Texas at Austin.
- Mincer, J. (1981). Human Capital and Economic Growth, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Montenegro, C., & Patrinos, H. (2013). Returns to Schooling Around the World. *World Development Report*, 1-21.
- Newell, A., & Reilly (1999). Rates of Return to Educational Qualifications in the Transitional Economies, *Education Economics*, 7(1), 67-84.
- Orazem, P. & Vodopivec, M. (1994). Winners and Losers in Transition. Returns to Education, Experience, and Gender in Slovenia, Working Paper no.1342, The World Bank.
- Psacharopoulos, G. (1972). Rates of Return on Investment in Education Around the World. *Comparative Education*, 16(1), 54-67.
- Psacharopoulos, G. (1973). Returns to Education: An International Comparison. Amsterdam, San Francisco: Elsevier and Jossey-Bass.
- Psacharopoulos, G. (1994). Returns to Education: A Global Update. *World Development*, 22(9), 1325-1343.
- Psacharopoulos, G. & Patrinos, H. (2004). Returns to Investment in Education: A Further Update, *Education Economics*, 12(2), 111-134.
- Psacharopoulos, G., & Woodhall, M. (1985). Education for Development. An Analysis of Investment Choices. New York, NY: Oxford University Press.
- Rutkowski, J. (1996). Changes in the Wage Structure during Economic Transition in Central And Eastern Europe. World Bank Technical Paper No.340 – *Social Challenges of Transition Series*.

- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2009). *Research Methods for Business Students*. Pearson, Harlow: England.
- Staneva, A., Arabsheibani, R., & Murphy, P. (2010). Returns to Education in Four Transition Countries: Quantile Regression Approach. Working Paper 5210, Institute for the Study of Labor.
- Stuck in Transition?* (2013). Transition Report, European Bank for Reconstruction and Development, 1-120.
- Trostel, P., Walker, I., & Wooley, P. (2002). Estimates of the Economic Return to Schooling for 28 Countries. *Labor Economics*, 9(1), 1-16.
- Woodhall, M. (2004). Cost-benefit Analysis in Educational Planning, *UNESCO: International Institute for Educational Planning*.
- York, E. (1963). Education and Economic Growth: Increasing Understanding of Public Problems and Policies, *Research in Agricultural & Applied Economics*, 31-40.